

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA

POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

Helyi politika az atomerőmű árnyékában

Barkóczy Csaba

Témavezető:

Pálné Kovács Ilona

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar

Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék

MTA levelező tag, egyetemi tanár

Pécs, 2018

Tartalom

ELSŐ RÉSZ – ELMÉLETI HÁTTÉR, KUTATÁSI KÉRDÉSEK, MÓDSZERTAN	5
I. Bevezetés	6
II. A dolgozat témájához kapcsolódó elméletek	10
1. A konfliktusok fogalma	10
2. Politikai törésvonal-elméletek	13
3. A törésvonal elméletek szociológiai megközelítése	19
4. Identitás, mint fogalom	20
5. Helyi konfliktusok elméleti háttere	23
6. Hatalommegosztással kapcsolatos elméleti viták	34
7. Legitimitás és bizalomelméletek	36
8. Hálózatelméletek és a társadalmi tőke	38
9. Leadership teóriák	41
10. Városshociológiai dimenziók	43
III. Kutatási kérdések	46
1. Törésvonalak	47
2. Paks és a környező települések viszonya	48
3. Helyi törésvonalakhoz és városshociológiához kapcsolódó hipotézisek	49
4. A civil szféra szerepe Pakson	49
5. Az atomerőmű politikai szerepvállalása	51
6. Helyi média	53
7. A vezetők szerepe	53
IV. A kutatási módszertan bemutatása	56
MÁSODIK RÉSZ – PAKS ÉS A KÖRNYEZŐ TELEPÜLÉSEK VISZONYA	59
V. Verseny az atomerőműért	60
Városi dimenziók: Dunaföldvár, Szekszárd, Kalocsa	62
A „megye” szerepe	66
HARMADIK RÉSZ – KÖZPOLITIKA PAKSON: TÁRSADALMI TÖRÉSVONALAK AZ ATOMERŐMŰ ÁRNYÉKÁBAN	71
VI. A tradicionális politikai értékek Pakson	72
1. A nemzetben gondolkodás szerepe Paks történelmében	74
2. A keresztény vallás, mely ma is a politika kulcsszereplője Pakson - A klerikális politikai szocializáció eredete	76
3. A paraszti politikai kultúra gyökereiről és utóéletéről	85
VII. A falu és lakótelep közötti ellentétek	87
VIII. A tanácselnök személyének kérdése	89
IX. Úton az egységes helyi identitás megteremtése felé	93

1. Alapvetés	93
2. Egy sikeres kísérlet a két városrész közötti konfliktusok tompítására	94
3. A város arculatának modernizálása	95
4. A sport mint társadalmi kohéziós erő	97
5. A helyi kereskedelem átalakítása	101
X. Rendszerváltozás Pakson	102
1. Lokálpatrióta megmozdulás, vagy hatalomátmentési kísérlet?	102
3. A tanácselnök az országgyűlésbe készül	106
4. Helyhatósági választási kampány 1990-ben.....	107
5. Az utolsó tanácselnök szerepének lezárulása	111
XI. A nyílt konfliktus időszaka	112
XII. Társadalmi kohézió.....	122
1. 1994-es helyhatósági választások	123
2. 1998-as helyhatósági választások	126
3. 2002-es helyhatósági választások	132
4. 2006-os helyhatósági választások.....	140
5. A 2010-es helyhatósági választási kampány és az atomerőmű.....	143
XIII. Bővítés: A Paks 2. projekt körüli konfliktusok hatása	148
1. Közvetlen előzmények.....	148
2. Kommunikációs csörték az erőműbővítés kérdésében	149
XIV. A 2014. évi helyhatósági választások	154
1. Politikai helyzet 2014 után	158
NEGYEDIK RÉSZ – AZ ATOMERŐMŰ HATÁSA A HELYI POLITIKA EGYES SZENZITÍV TERÜLETEIRE: ESETTANULMÁNYOK A PAKSI MÉDIA, CIVILEK, FEJLESZTÉSPOLITIKA, ZÖLDEK, KISEBBSÉGEK HELYZETÉRŐL.....	162
XV. Küzdelem a helyi médiahatalomért	162
1. Média, politika, atomerőmű.....	163
2. A Paksi Atomerőmű Zrt. saját kommunikációja.....	168
3. Paksi Hírnök és a különböző helyi médiumok szerepe napjainkban	171
XVI. A kettős városkép feloldása, mint stratégiai szempont megjelenése a 2008-2013 közötti paksi Integrált Városfejlesztési Stratégiában és a Paksi Kistérség 2014-2020 közötti fejlesztési programjában.....	179
XVII. A Pakson élő lakosság viszonyulása a zöld pártokhoz és zöld szervezetekhez	186
XVIII. Civil szervezetek politikai szerepe Pakson.....	189
1. Civil szervezetek a képviselő-testületben	189
2. Civilek és pártok.....	191
XIX. A helyi nemzetiségek szerepe a paksi politikában	194
1. Roma integrációs kísérletek Paks városban	194

2. A helyi német politikai közösségről röviden	204
ÖTÖDIK RÉSZ – KONKLÚZIÓ	208
XX. Konklúzió	209
1. Válasz a kutatási kérdésekre	209
1. Hipotézisekhez kapcsolódó megállapítások	215
MELLÉKLETEK	218
I/I. Herczeg József	218
I/II. Gutai István	218
I/III. Pónya József	219
I/IV. Szinger Ferenc	222
II. Kozmann György helyzete 2012-ben	224
Kozmann György helyzete a választók reakcióinak szempontjából	225
Mit veszít biztosan?	228
A 2012. évi márciusi vizsgálatok	231
A 2012. áprilisi kutatás következtetései	233
Felhasznált irodalom és egyéb források	235
Ábrajegyzék	248

**ELSŐ RÉSZ –
ELMÉLETI HÁTTÉR, KUTATÁSI KÉRDÉSEK,
MÓDSZERTAN**

I. Bevezetés

Jelen dolgozat alapját képező kutatásaim és a város politikatörténetének utóbbi évtizedeit vizsgáló korábbi tanulmányaim kapcsán többen is megkérdezték tőlem, hogy miért tartom fontosnak a település és az atomerőmű közös, közel félévszázados politikatörténetének feldolgozását. A válasz összetett. Úgy gondolom, hogy a mikro vagy lokális kutatások fontossága a társadalomtudományok területén nélkülözhetetlen, mivel a politikatudománynak ez az ága egyaránt pozitív és normatív jelleggel is bír. Az egyes települések, kisközösségek problémáinak megismerésével és elemzésével általános érvényű modellek állíthatók fel. A paksi események megfigyelésével olyan indukciókat tehetünk, melyek a későbbiekben általános érvényű modellként szolgálhatnak a speciális nagyipari beruházások társadalmi hatásaira, s melyek segítségével egy jövőbeli nagyberuházás esetén a már meglévő modellből levonva deduktív következtetéseket, könnyebben megoldhatóvá válnak a hasonló kihívások. Ezért a mikrokutatások (beleértve Paks társadalmi konfliktusainak elemzését is) a gyakorlati közpolitikai gyakorlat egyik legfontosabb elemét képezik.

A. Gergely András szerint a lokális (települési) kutatások esetében a legfontosabb szempontok hagyományosan interdiszciplinárisak; történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai, rétegződéseméleti irányból és hagyománykövetés fókuszából vizsgálják a különböző lokális közösségeket.¹ A. Gergely hozzáteszi, a kutatások irányvonala 1990-től kibővült a helyi politika folyamataival és összetételével foglalkozó vizsgálódásokkal is. Megjegyzi, a lokális kutatások felértékelődése a globalizáció időszakában igazán aktuális, hiszen a nagy egész megismerése is eme kis töredékekből vezethető csak le hitelesen.

A. Gergely András megállapításai azért is fontosak, mert ennél a dolgozatnál is valamilyen ezekhez hasonló szemléletű kutatási irányt követve igyekeztünk számos kérdésre választ találni Paks és a településen működő atomerőmű építése idején a lakosságot szétfeszítő ellentétek és azok feloldódása kapcsán.

Megítélésem szerint, ha helyi konfliktusforrásokat és lokális társadalmi törésvonalakat szeretnénk tanulmányozni, akkor érdemes ezek közül is kiemelt figyelmet fordítanunk azokra, amelyek a helyi ipari létesítmények körül kialakuló lokális egymásnak feszülést veszik górcső alá. Ezen dolgozat célja, hogy az ipari nagyberuházások mentén kialakuló helyi konfliktusok egyes elemeit Paks példáján mutassa be. Pakson található ugyanis Magyarország jelenleg egyetlen atomerőműve, ahol egy részben sikeres helyi tervnek köszönhetően sikerült – egy

¹¹ A. Gergely András: A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001

kisközösségből rendkívül rövid idő alatt ipari várossá fejlesztett településen – nagymértékben fellazítani a „régit” és az „új” lakosság között kialakult merev, egymástól elzárkózó kapcsolati hálót, majd végleg eltüntetve azt, egymásba integrálni a két városrészt.

Paks és az atomerőmű-beruházás történetének számos más dimenziója van, melyekkel a dolgozatban nem, vagy csak érintőlegesen kívánunk foglalkozni.

Globális kitekintésben fontos megemlíteni, hogy a hosszú távú energiaellátás biztosítása napjaink egyik kiemelten fontos politikai-gazdasági kérdése. A 20. század második felétől a globális energiaigény – kisebb megtorpanásokkal, de – folyamatosan növekszik, az energiaforrásokért biztonságpolitikai kérdéseket is felvető globális verseny zajlik, a kőolaj és a földgáz beszerzése nehezebbé és drágábbá vált, a hiány kockázata is egyre több esetben felmerül, amely az árakra is azonnal kihat. Sőt, biztonságpolitikai kockázatokat is felvet, hogy a szénhidrogén-források koncentráltak, a termelőkapacitások és kiaknázható mennyiségek végesek, s az elérhető, potenciális ellátó térségek száma csekély. Az atomenergia, bár környezetszennyezés terén tiszta energiáról beszélhetünk, a katasztrófák (Three Mile Island, Csernobil, Fukushima stb.), illetve a nukleáris fűtőelemek és hulladék tárolása, újrafeldolgozása kapcsán kerül újra és újra a szakmai és közéleti viták keresztútjába. Az is kérdéses azonban, hogy a jelenlegi energiaszükséglet mellett az ismert megújuló energiaforrások képesek-e a kieső, hagyományos energiaforrások és az atomenergia helyettesítésére. A 2011-es fukusimai katasztrófa következtében újra fellángoltak a viták az atomenergia jövőjével kapcsolatban, a magyar kormány azonban leszögezte, hogy hazánk számára a paksi erőmű bővítése az egyetlen járható út a jövőben.

Az atomerőmű bővítése a magyar állam legkomolyabb beruházása lehet az elkövetkezendő időkben. Ezen írás azonban most nem kimondottan az atomerőműre kíván fókuszálni, s nem is a zöld energia versus atomenergia vita szemszögéből kívánja megvilágítani a paksi nagyberuházás körüli dilemmákat. Munkám csupán megismertetni kívánja az erőmű építésével kialakuló helyi konfliktusokat, valamint leírást készíteni az atomerőműnek, mint energiaipari óriásnak, a város politikai életére való befolyásszerzéséről, elemezni a helyi politikai viszonyokat az atomerőmű árnyékában.

Már a bevezetőben fontos tudatosítani, hogy a régi Paks egy „alvó” nagyközség volt az atomerőmű építésének kezdetéig Tolna megye északi részén, a Duna jobb partján. A nagyipari beruházás – mely Magyarországon teljes egészében egyedülállónak számított – tette ismertté a települést országszerte, illetve formálta át a települést gyökeresen. Az atomerőmű megépítése munkahelyek sokaságát, valamint szellemi, illetve anyagi tőkét hozott Paksra, mely a várost és térségét az egyik legfejlettebb és leggazdagabb ponttá tette Magyarországon

térképén. A történet azonban korántsem ennyire egyszerű. Az atomerőmű megépítésével gyökeresen megváltozott a település addigi élete. Átrendeződtek a gazdasági, politikai és társadalmi erőviszonyok, melyek az egész helyi társadalom életét szögesen megváltoztatták, s új törésvonalak kialakulását eredményezték.

Pakson egy olyan speciális helyzet állt elő a 20. század második felében e központi irányítású nagyipari beruházás kezdetével, mely helyben korábban nem tapasztalt, több irányú konfliktusos helyzetet idézett elő, melyet maga a szocialista rendszer ideológiai szigora sem volt képes maga alá gyűrni. Ahhoz, hogy az „őshonos” paksiak és az akkor újonnan odatelepülő lakosság között ezek a frissen kialakuló ellentétek oldódni kezdjenek, szükség volt néhány a konfliktus kezelése érdekében kompromisszumra törekvő helyi politikus és gazdasági (vállalati) vezető együttműködésére. A tanulmány elkészítéséhez emlékei által segítséget nyújtott: Herczeg József, volt paksi tanácselnök-helyettes (később polgármester és önkormányzati képviselő), Gutai István, nyugdíjas könyvtárigazgató (a paksi MDF rendszerváltozás-korabeli vezetője), Pónya József, az atomerőmű egykori vezérigazgatója, valamint Szinger Ferenc, a város sportéletének '80-as évekbeli meghatározó alakja.

Talán még aktuálisabbá teszi ezt a dolgot, vagy a téma iránti érdeklődést a 2014. év elején megszületett Magyarország és Oroszország közötti megállapodás. Munkám végén természetesen igyekszem reflektálni erre, az atomerőmű jövőjéhez kapcsolódó 2014-es orosz-magyar megállapodásra is, hiszen az ehhez kapcsolódó bejelentés és nagypolitikai viták helyi megjelenése tökéletesen megmutatja, hogy az atomerőmű árnyékában mennyire másként alakul a legnagyobb hazai energiaipari létesítmény megítélése a paksiak és környékbeliek körében.

Megítélésem szerint a dolgozat egyik erőssége, hogy nem esik abba a sajátos csapdába, amibe a legtöbb Pakssal, valamint és az atomerőművel foglalkozó írás és tanulmány többsége. Csizmadia Ervin a politikatudományról írott munkájában hangot ad annak, mennyire fontosak a kutató személyét körülvevő környezeti hatások és az azt övező függelmi viszonyok egy-egy tanulmány megírásakor, hiszen megvan mit vár el a társadalom egy szerzőtől és megvan, hogy mi az, amit a tudományos szféra.² A Paks témájával foglalkozó szerzők nagyobb részben maguk is elkötelezettek pro és kontra. Egy részük függőségi viszonyban van az atomerőművel (annak alkalmazottai, szakértői, stb.), ebből kifolyólag meglátásom szerint írásaikban az objektív leírást inkább az erőmű és a történések egyoldalúan pozitív bemutatása helyettesíti. Megint mások, akik zöld mozgalmak tagjaiként, vagy az atomenergia heves

² Csizmadia Ervin: Politikatudomány és politikai elemzés, Századvég, Budapest, 2008; A környezeti hatások dinamikája 24-25. old.

ellenzőiként kezdenek publikálni a témában, az atomerőműnek kizárólag a negatív oldalait igyekeznek kihangsúlyozni és különböző (megalapozott vagy megalapozatlan) félelmek alapján értékelik a város és az energiaipari létesítmény helyzetét. Paksiként, tehát helybeliként évekig otthonosan mozogva a városban, belülről látva és érzékelve a helyi politikai viszonyokat, pontos képet alkotva az intézményekről, azok finanszírozásáról, az egyes szereplőkről és ezek motivációjáról igyekeztem egy kívülálló számára is érthető, átlátható munkát tenni az asztalra. Nem volt céлом belesodródni a környezetvédelemmel és energiafelhasználással, vagy épp az országos pártpolitikával tarkított vitákba. Sokkal inkább a nagyvállalat és az önkormányzat közötti kapcsolatrendszerre fókuszáltam.

Munkám az elméleti bevezetést követően felvázolja Paks politikatörténetének alakulását, majd az atomerőmű megjelenésétől kezdődően részletesen elemzi a politikai folyamatokat, vizsgálva az állami nagyvállalatnak a tanácselnökök, illetve a rendszerváltozást követően a polgármesterek személyének megválasztásában játszott szerepét. Külön kitérek olyan speciális szegmensekre, mint a kereskedelem alakulása az erőműberuházás indulásától kezdődően, vagy az atomerőműnek a sportra, az ifjúságügyre vagy a kisebbségi kérdésekben gyakorolt hatására, valamint a zöld mozgalmak és a fenntartható fejlődés dilemmájának helyi megítélésére is. A disszertáció megtárgyalja hogyan változott Pakson az atomerőmű megítélése, a korábbi megosztottság miként alakult át általános elfogadottsággá. A dolgozatnak csak érintőlegesen témája a küszöbön álló bővítés. Annál nagyobb hangsúlyt fektettünk ugyanakkor arra, hogy az országosan meghatározó politikai pártok véleményformálásának tükrében miként alakult a helyi szereplők álláspontja, miként csapódtak le az országos viták a helyi közösség politikai életében.

II. A dolgozat témájához kapcsolódó elméletek

1. A konfliktusok fogalma

Társadalmi konfliktus, törésvonal. Nagyon tág az a kör, amelyre alkalmazható ez a kifejezés. Logikusnak tűnik Láncki András megállapítása, aki szerint mivel a politika az emberek között való legegyszerűbb kapcsolatokról indul ki, alapvetően az egyének közötti viszonyok eredményezik a különböző törésvonalakat és az azok mentén szerveződő politikát is.³ Paczolay Péter szerint a politikai közösség alapja a politikai együttélés. E nélkül nincs társadalom és nincsenek társadalmi konfliktusok.⁴ Hasonlóan látja ezt F. Fukuyama, aki szerint a konfliktus alapja maga a társadalom, amely viszont nélkülözhetetlen az egyén túléléséhez.⁵ A klasszikusok közül Hobbes Leviatánjának megállapítására érdemes felhívni a figyelmet, amely szerint a konfliktusok okai az emberek közötti versengés, a dicsvágy és az egymással szembeni bizalmatlanság/félelem, tehát ő is magának az emberi együttélés szerves részének tartja a törésvonalakat.⁶

Velük szemben Boros János úgy gondolja, a törésvonalakat alapvetően az okozza, ha a legitim (törvényes) cselekvés és a morális értékek (erkölcsösnek, helyesnek tartott cselekvés) ütköznek egymással a társadalom szemében, s ez vezet ellentétkezőkhez.⁷ Ebből a kérdéskörből indul ki Kis János is, aki szerint a törésvonalakat a realista és idealista világszemlélet ütközése eredményezi.⁸ Nevezetesen azon dilemma, amely a politikát úgy definiálja, mint morális határok nélküli harcot az állam útján meghozott döntések feletti kontrollért, míg a másik - idealistának is nevezett - John Rawls érvelése szerinti szemlélet,⁹ amely valamiféle morális vetületet is vizionál a politikában.

Dahrendorf úgy véli, *a konfliktus olyan társadalmi ellentét, amely egymást kizáró társadalmi törekvésekhez kapcsolódik, és igen gyakran a társadalom struktúrájában gyökerezik.*¹⁰ Míg Dahrendorf a politikai törekvésekhez köti a törésvonalak kialakulását, addig Bihary Mihály és

³ Láncki András: A politikai tudásról, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012; A politikai tudás természete, 87-111. old.

⁴ Paczolay Péter: Politikai közösség és demokrácia, 41-78. old.; in Szabó Máté (szerk.): Demokrácia és politikatudomány a 21. században, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002

⁵ Fukuyama, Francis: A politikai rend eredete, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, A természeti állapot, 48-76. old.

⁶ Hobbes, Thomas: Leviathan, Kossuth Kiadó, Budapest, 1999

⁷ Boros János: Etika és politika, Iskolakultúra Kiadó, Veszprém, 2016, Etika és politika, 48-50. old.

⁸ Kis János: A politika mint erkölcsi probléma, Kalligram, Budapest, 2011; Realizmus és moralizmus között, 70-81. old.

⁹ Rawls, John: The Law of Peoples, Cambridge, Harvard University Press, 1999

¹⁰ Dahrendorf, Ralf: Society and Democracy in Germany. New York & London, W. W. Norton & Company, 1967, 363-352. old.

Pokol Béla a pozitív-negatív értékpárok szemszögéből közelíti meg a társadalmi konfliktusok kérdését.¹¹ A szerzőpáros szerint az előnyben részesített, vállalt, vagy elutasított értékek egymásra reflektálnak, s ezek eredményezik a társadalomban jelen lévő választóvonalakat. Bayer József ehhez hozzáteszi, hogy fontos megértenünk, hogy a társadalmi konfliktusok - amelyekhez köthetően sok esetben maguk a pártok létrejötte is kapcsolható – alapvetően a társadalom működésének normális velejárói, a demokratikus működés szükséges jelensége a társadalmon belüli törésvonalak megjelenése, hiszen konfliktusoktól mentes társadalom csak autoriter közösségekben jöhet létre.¹²

Érdeemes megemlítenünk Colin Jennings megállapítását, aki a konfliktusok létrejöttét matematikai egyenlethez hasonlatosan vezeti le. Megállapítása szerint abban a társadalomban alakulhatnak ki törésvonalak, ahol az ellenérdekelt csoportok vezetői az adott konfliktusos helyzet elmélyítésében érdekeltek, mivel a politikai erejükhez mérten a várható konfliktus hányadosa nem haladja meg a kompromisszumok okozta engedményekből fakadó veszteséget.¹³

Körösényi András szerint a törésvonalakat inkább a társadalom tagoltsága mentén kell vizsgálni. Más konfliktusok és viták jellemzik a politikai elitet, más típusúak az értelmiséget és megint más osztja meg a társadalom összességét.¹⁴

Dahl elmélete a törésvonalak kérdését az idő szempontjából közelíti meg, szerinte igazán akkor beszélhetünk törésvonalról, ha egy adott kérdés mentén kialakuló konfliktus időintervallumát tekintve hosszú időn át fennáll és heves indulatokat kiváltva jelentkezik a helyi közösség politikai diskurzusában.¹⁵ Dahlhoz hasonlóan a tartós társadalmi véleménykülönbségekben látja a törésvonal-definíció kulcsát a Neto-Cox szerzőpáros is.¹⁶ A definíció hiányossága, hogy nem írja le pontosan mennyi idő után tekinthető egy helyzet tartós szembenállásnak a helyi politikában, hiszen hosszú távú konfliktus lehet akár egy politikai cikluson átívelő megosztottság, miközben a világpolitikában léteznek helyi

¹¹ Bihary Mihály - Pokol Béla: Politológia, Universitas Kiadó, Budapest, 1992; Az érték fogalma és funkciói, 139-142. old.

¹² Bayer József: A politikatudomány alapjai, Napvilág Kiadó, Budapest, 1999, Konfliktus és konszenzus, 77-78. old.

¹³ Jennings, Colin: Political Leadership, Conflict and the Prospects for Constitutional Peace, The World Bank, New York, Development Research Group, Growth and Macroeconomics Team, 2007

¹⁴ Körösényi András: Értelmiségi, politikai gondolkodás és kormányzat, Osiris Kiadó, Budapest, 2000; Vázlat a magyar értelmiség szellemi-politikai tagoltságáról, 21-38. old.

¹⁵ Dahl, R. (1965): The American Oppositions Affirmation and Denial. In Dahl, R: *Political Oppositions in Western Democracies*. ewHaven, aleniversity Press.

¹⁶ Neto, Octavio Amorim Neto és Cox, Gary W.: Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties. In American Journal of Political Science. Vol. 41, No. 1. (Jan., 1997), 149–174.

törésvonalak, melyek évszázadok óta megosztanak falvakat és városokat (jó példa erre a Balkán néhány települése, ahol a középkor óta együtt kell élnie keresztény és muzulmán lakosságnak). Megítélésem szerint, noha az atomerőmű 1975. évi alapkövetésétől generálódó és az 1994. évi nagy tüntetéshullám idején tetőző helyi megosztottság két évtizedet foglalt magába, ezt mégis értékelhetjük tartós helyi konfliktushelyzetnek, hiszen történelmi léptékben mérve talán rövid időszak, de egy ember élettartamát tekintve meglehetősen hosszú periódusnak számít.

Egy másik gyakran emlegetett definíció, Stephen Whitefieldé, aki szerint a politikailag releváns szereplők közötti megosztottság, amely erősen strukturált, tartós és kiemelkedően fontos társadalmi és ideológiai konfliktusban gyökerezik¹⁷. (Ez megítélésem szerint nem alkalmazható a 20. század végi Paksra, hiszen a helyi lakosság szembenállásában és az atomerőmű körül kialakult vitában legkevésbé az ideológiai ellentétek hatottak.) Ezt a feltételezést megerősíti Bóhm Antal kutatása is, aki az ideológiákat, valamint az azokat leképző pártpolitikát a helyi települések tekintetében másodlagosnak látja.¹⁸ Szerinte az országos pártpolitika minél kisebb egy adott település, annál inkább jelentőségét veszti a helyi politikai viszonyok tekintetében.

Edelman meggyőződése, hogy a konfliktusok, törésvonalak sohasem tekinthetők állandónak, hiszen a politikai célok is változnak az emberek elégedettségének vagy elégedetlenségének függvényében, ami egy-egy törésvonalat akár teljesen el is tüntethet, s helyette újabb, más típusú ellentétek keletkeznek.¹⁹ Hasonló nézeteket vall Weinschenk, aki szerint az összetartozás vágya mindig nagyobb, mint a széthúzás iránti vágy, így egy közösségen belüli konfliktus már csak emocionális okokból sem tartható fenn hosszasan.²⁰

Vernon Bogdanor szerint a törésvonalak tulajdonképpen azon társadalmi feltételek, amelyek a politikai közösséget csoportokra és alcsoportokra szeletelik.²¹ Hasonlóképpen vélekedik Knutsen és Scarbrough is, akik a törésvonal létezésének bizonyítékaként azt látják, ha az valamilyen szervezeti formában - leginkább politikai pártban – intézményesül.²² Hazai

¹⁷ Whitefield, S. (2002): Political Cleavages and Post-Communist Politics. In Annual Review of Political Science. June 2002.

¹⁸ Bóhm Antal: Az önkormányzati választások a parlamenti választások tükrében, 11-18. old. in. Bóhm Antal: A helyi hatalom és az önkormányzati választások Magyarországon 1990-2002, MTA Politikaitudományok Intézete, Budapest, 2006

¹⁹ Edelman, Murray: A politika szimbolikus valósága, L'Harmattan, Budapest, 2004; A politikai célok állandósága és változása, 117-131. old.

²⁰ Weinschenk, M. Susan: A meggyőzés tudománya, HVG Kiadó, Budapest, 2015; A hét hajtóerő, 11-18. old.

²¹ Bogdanor, Vernon: Politikaitudományi enciklopédia, Osiris Kiadó, Budapest, 2001

²² Knutsen, Oddbjørn – Scarbrough, Elinor: Cleavage Politics, 492–523 old. In J. van Deth – E. Scarbrough (szerk.): The Impact of Values, Oxford University Press Oxford, 1995

szervezők közül az előbbiekkal azonos véleményen van Angelusz Róbert is, aki a törésvonalak jelenlétének lényegét abban látja, hogy azok mentén tömbösödés indul meg, politikai tömbök keletkeznek.²³ A különböző tömbök létrejötté egyben mutató is Angelusz szerint, olyan politikai indikátor, amely megmutatja a különböző törésvonalak erejét, intenzitását, hiszen ha egy törésvonal mentén nem indul meg politikai tömbösödés, akkor az a törésvonal nem is tekinthető elég mélynek a társadalomban. Róna Dániel vitába száll ezzel a megállapítással, szerinte a törésvonal mélységét zártsága, a politikai tömbök áthidalhatósága mutatja meg, ugyanakkor szerinte, ha egy törésvonal mentén nem indul meg tömbösödés, akkor sem lehet úgy tekinteni, mintha az adott törésvonal nem létezne.²⁴ Rónával megegyezően vélekedik Dalton,²⁵ Franklin²⁶ és Mair²⁷ is, akik azzal érvelnek, hogy napjainkban már visszaszorult a párttagság, sőt a pártokkal való azonosulás is, így nehéz a politikai formációk logikája mentén értelmezni a törésvonalakat.

2. Politikai törésvonal-elméletek

Róna Dániel szerint az egymásnak ellentmondó törésvonalak rendszerében nehéz egy pontos definíciót találni, amely minden esetben megállná a helyét és ne lenne támadható.²⁸ Úgy véli, hogy a törésvonal-elméletek közül azok a leginkább helyénvalóak, amelyek legjobban megvilágítják a pártok és a szavazók attitűdjeit, noha kitarthat emellett, hogy egy-egy törésvonal nem feltétlenül idéz elő pártosodást. Ennek alapján Róna különbséget tesz politikai és társadalmi törésvonal fogalma között. Előbbi a pártrendszerben is releváns, utóbbi a társadalom mélyszerkezetében van jelen, de a pártosodásban közvetlenül nem játszik szerepet. Éppen ezért, feltevése szerint, ha törésvonalakról beszélünk, akkor egyszerre kell alulról és felülről vizsgálnunk több szinten a társadalmat.

A legrégebbi, mondhatni klasszikus törésvonal elméletek Tocqueville és Marx nevéhez fűződnek. Míg Marx elmélete szerint csak konfliktus és harmónia létezhet egy társadalomban.

²³ Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Törések, hálók, hidak*; Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2005; A választói tömbök rejtett hálózata, 65-160. old.

²⁴ Róna Dániel: A törésvonal fogalma a politikatudományban, *Politikatudományi Szemle* XVII évfolyam /4. szám, 121–144. old.

²⁵ Dalton, Russel J. – Flanagan, Scott C. – Beck Paul Allen.: *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?*, Princeton University Press, Princeton, 1984

²⁶ Franklin, Mark N.: *The Decline of Cleavage Politics*, 385–405. old. In M. N. Franklin – T. T. Mackie – H. Valen (szerk.): *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 1992

²⁷ Mair, Peter – Van Biezen, Ingrid: *Party Membership in Twenty European Democracies, 1980–2000*, In *Party Politics*, 2001/7.

²⁸ Róna Dániel: A törésvonal fogalma a politikatudományban, *Politikatudományi Szemle* XVII évfolyam /4. szám, 121–144. old.

A konfliktusok alapja mindig az osztályharc, a harmóniát jelentő végkifejlet a (proletár) diktatúra.²⁹ Ezzel szemben Tocqueville szerint a társadalmi törésvonalak alapvetően hasznos jelenségek, hiszen törésvonal nélküli társadalom csak diktatúrában elképzelhető, amely letöri a politikai részvételhez való kedvet.³⁰ Tocqueville tehát a pluralista társadalom feltétlen híve, amelynek szerinte része kell legyen a társadalmi konfliktusok halmaza. (Marx és Tocqueville elméleteinek ismerete azért is lesz majd a későbbiekben fontos, mert a „rokkani” klasszikus és az erre épülő neoklasszikus törésvonal-elméletek is azon az elven alapulnak – ahogy azt Lazarsfeld kifejtette –, mely szerint a különböző társadalmi osztályok azonos módon választanak maguknak politikai pártot.³¹ Lényegében a klasszikus törésvonal elméletek bírálatát is ennek az elvnek a tagadása képezi.)

A klasszikusokon túl létezik modern erkölcsi-morális megközelítése is a törésvonal-elméleteknek. A korábban már említett szociáldemokrata gondolkodó, Ralf Dahrendorf szerint a törésvonalak és az azokhoz vezető ellentétes politikai törekvések kialakulásának oka az egyenlőtlenség, ez azonban szerinte hasznos a társadalomnak addig, amíg demokratikus folyamatok motorja és nem képez akkora szakadékot a szegényebb rétegek és az elit között, amely már akadályozza leszakadó társadalmi rész előrébb jutását és részvételét a politikai életben.³² Dahrendorfot kiegészítendő Rosanvallon szerint a társadalmi béke alapja az igazságosság, amely feloldja az egy adott közösségben fellelhető konfliktusokat.³³ Kulcskérdése, hogy az igazságosság miként egyeztethető össze az adott egyén életében tőle függetlenül bekövetkező sorsszerű eseményekkel, az egyén magatartásbeli változóival és azokkal a körülményekkel, melyek között az adott egyénnek érvényesíteni kell önmagát (determináció).

A fentebbi, már-már a filozófia irányába hajló törésvonal-elméleteken túl a modern politikatudomány már konkrétabb elméleteket sorakoztat fel a törésvonalak rendszerezésére. A politikatudományi munkákban alapműnek a Lipset-Rokkan szerzőpáros munkája tekinthető, mely a klasszikus politikai törésvonal-elmélet „atyjának” számít, s amelyre alapozva indult el a klasszikus és az erre válaszként érkező „új politika” szemlélet („New

²⁹ Lipset S.M.: Homo politicus, Osiris Kiadó, Budapest, 1995; Osztálykonfliktus és konszenzus: Marx és Tocqueville, 16-19. old.

³⁰ Tocqueville de Alexis: A régi rend és a forradalom, Budapest, Atlantisz, 1994

³¹ Lazarsfeld, Paul F. – Bernard, Berelson - Hazel Gaudet: The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign, Columbia University Press, New York, 1948

³² Dahrendorf, Ralf: Egy új rend nyomában, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; Konfliktus és szabadság, 76-78. old.

³³ Rosanvallon, Pierre: Civil társadalom, demokrácia, politikum, Napvilág Kiadó, Budapest, 2007; Az igazságosság és a különbségek felismerése, 153-156. old.

Politics”) vitája. Utóbbira válaszként született meg a - részben a rokkani alapokhoz visszatérő - neoklasszikus törésvonal-elméleti iskola. Hazai szerzők közül leginkább Enyedi Zsolt, Körösenyi András, Róna Dániel és Tóka Gábor foglalkoztak a törésvonalak kérdéskörével.

Lipset és Rokkan törésvonal-koncepciójának lényege, hogy a konfliktusokat két dimenzióra, területi-kulturális dimenzióra és funkcionális dimenzióra osztják, mely dimenziókban négy nagy törésvonaltípust különböztetnek meg. Területi síkon a tét a politikai rendszer egészének ellenőrzése, míg a másik oldalon a konfliktusokat speciális nyereségek és veszteségek, illetve erkölcsi meggyőződésről szóló viták övezik.³⁴

A szerzőpáros által kidolgozott négy fő törésvonaltípus alapján a konfliktusok többnyire a többség-kisebbség kérdésköre mentén, az állam-egyház vitájában, a városok és a vidék közötti viszonyban, avagy munkások és munkaadók/munkáltatók (tőkések) között bontakoznak ki.³⁵ Nagyon fontos megállapításuk, hogy ezeknek a törésvonalaknak a létezése nem jelent automatikusan pártok közötti ellentétet is. Ugyanakkor más szerzők, például Douglas Rae és Michael Taylor szerint a törésvonalat épp az teszi politikai töréssé, hogy meghatározza a pártrendszert.³⁶ (Utóbbi szerzőpáros szerint jellegzetesség-, vélemény- és viselkedés alapú törésvonalak jellemzik a társadalmat.) Inkább Rokkanék álláspontjára helyezkedik Brooks is, aki szerint pártrendszertől függetlenül is létezhetnek törésvonalak, amit a pártok tehetnek politizálttá a konfliktus felvállalásával.³⁷

Fontos megemlítenünk Almond és társainak meglátásait, akik szerint a politikai közösség építésének alapja az egységes nemzeti, etnikai, vallási vagy kulturális közösségtudat.³⁸ A nagy törésvonalak is leginkább ezen önmeghatározások mentén alakulnak ki, csak ritkább esetben beszélhetünk tisztán valamely politikai kérdés körül létrejövő ellentétekről. Ez meglehetősen jól illeszkedik Lipset és Rokkan területi dimenziójú törésvonalpárjainak dimenziójába. Almond említést tesz róla, hogy egyes esetekben speciális jellegű is lehet egy konfliktus (bár soha nincs két teljesen azonos társadalmi helyzet, de hasonlóságok sok esetben

³⁴ Lipset, Seymour Martin – Rokkan, Stein: *Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments*. In Lipset, S. M.–Rokkan, S. (eds.): *Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives*. New York, The Free Press, 1967

³⁵ Lipset, Seymour Martin – Rokkan, Stein: *Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments*. In Lipset, S. M.–Rokkan, S. (eds.): *Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives*. New York, The Free Press, 1967

³⁶ Douglas W. Rae és Michael Taylor: *The Analysis of Political Cleavages*, New Haven, Yale University Press, 1970

³⁷ Brooks, Clem - Nieuwbeerta, Paul - Manza, Jeff: *The Democratic Class Struggle in the United States, 1948–1992*. In *American Sociological Review*. Vol. 60, No. 6. (Dec., 1995), 805–828.

³⁸ Almond-Powell-Strom-Dalton: *Comparative Politics Today*, Hamilton, USA, 2003; *Building Community*, 18-24. old.

feltűnnek). Megjegyezzük, Paks esetében mindenképp ez utóbbi specialitás tűnik kézenfekvőnek, különösen annak tükrében, hogy itt helyi törésvonalról beszélünk. A kérdéskörrel a közösségi identitásokról szóló résznél részletesebben is foglalkozunk.

Lipset és Rokkan kritikájaként jelentek meg a „New Politics” elméletek a politikai törésvonalak kapcsán, melyek alapvető tézise, hogy a jóléti társadalom kiteljesedésével (általános jóléti szolgáltatások, kiterjesztett felsőoktatás, társadalmi mobilitás, polgárosodás) a választási eredmények és a szavazópolgárok osztálybesorolása között már nem találni jelentős összefüggéseket.³⁹ Mark Franklin tovább formálva ezen elméleteket, azt a következtetést vonta le, hogy nem csak az osztálybesorolások, de tulajdonképpen maguk a törésvonalak is súlytalanná váltak a választók pártszimpátiája szempontjából.⁴⁰ Hasonlóan vélekedik erről Enyedi Zsolt is, aki úgy látja, napjainkban nem lehet a társadalmi struktúrával magyarázni a társadalombeli feszültségeket, s különösen nem a pártrendszer tagoltságát.⁴¹ Giovanni Sartori már egyenesen megfordítja az ok-okozatot, véleménye szerint a modern társadalomban már nem a párt az osztály következménye, hanem a pártok hatására kapják önazonosságukat a különböző csoportok.⁴² A hazai szerzők is inkább Sartori álláspontjára hajlanak, Körösenyi András a pártelitek,⁴³ míg a már említett Enyedi Zsolt a képviselők és a választóik attitűdjeinek összevetésével vizsgálja a törésvonalak kérdéskörét.⁴⁴ Körösenyihez hasonlóan Róna Dániel is a párteliteknek a törésvonalak kialakulásában játszott szerepére hívja fel a figyelmet.⁴⁵ De Sartori pártok mentén szerveződő törésvonalakhoz fűződő elméletének magyarországi kivételése Smuk Péter megállapítása is, aki a hazai közéleti viszonyok tekintetében a rendszerváltozás hozományának tartja az ezredfordulón megjelenő botránypolitizálást, mint jelenséget, amely törésvonalakhoz vezet, illetve a már meglévő törésvonalakat felerősíti.⁴⁶ Bíró Gáspár ennél is erősebben fogalmaz a hazai közélet kapcsán,

³⁹ Inglehardt, Ronald: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton University Press, Princeton, 1990

⁴⁰ Franklin, Mark N.: *The Decline of Cleavage Politics*, 385–405. old. In M. N. Franklin – T. T. Mackie – H. Valen (szerk.): *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 1992

⁴¹ Enyedi Zsolt: *A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában*, Századvég. 2004, 3. szám

⁴² Sartori, Giovanni: *From the Sociology of Politics to Political Sociology*, 65–100. In S. M. Lipset (szerk.): *Politics and the Social Sciences*, Oxford University Press, New York, 1967

⁴³ Körösenyi András: *Nómenklatúra és vallás – törésvonalak és pártrendszer Magyarországon*, In. Századvég, 1996

⁴⁴ Enyedi Zsolt: *A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában*. In. Századvég. 2004, 3. szám

⁴⁵ Róna Dániel: *A törésvonal fogalma a politikatudományban*, *Politikatudományi Szemle XVII évfolyam /4. szám*, 121–144. old.

⁴⁶ Smuk Péter: *Magyar közjog és politika, 1989-2011*, Osiris Kiadó, Budapest, 2011; *A pártpolitika színeváltozásai, 1998-2002*, 218-224. old.

megítélése szerint az egyes kérdések tudatos átpolitizálása hoz létre törésvonalakat.⁴⁷ Ezt a jelenséget ő gyűlöletpolitikaként definiálja.

Russel Dalton már Sartori modelljét is elavultnak tartja, szerinte a „gondolkodás nélküli pártosság” fogalmát felváltotta az értékpreferenciák szerinti választás.⁴⁸ Azonos véleményen van Down is, aki szintén úgy látja, hogy az értékek befolyásolják a szavazást.⁴⁹ Inglehart ezt a jelenséget új, érték alapú törésvonalnak nevezi.⁵⁰ Szerinte a háború utáni gazdasági nehézségek közepette az anyagi, jövedelmi viszonyok okozták a főbb törésvonalakat, de ma a jóléti társadalomban felnőtt fiatalok körében már az értékek dominálnak.

Más típusú kritikája a Rokkan féle teóriának Arend Lijphart megállapítása is, aki rendszert támogató és ellenző, illetve külpolitikai ellentétén alapuló társadalmi ellentétekről értekezik.⁵¹ Utóbbira tipikus példaként említhető a volt szocialista blokk országait jellemző konfliktus, amelyet Hajnal György ír le, s amely elsősorban abból fakad, hogy a NATO és EU integrációval párhuzamosan elvárás lett a nyugati kormányzási és közigazgatási modellek átvétele a Kelet-Európa országaiban is.⁵² A vita sok esetben a decentralizáció viszonyában jelentkezik, ugyanis a globalizáció hatására a nemzetközi szervezetek (ENSZ, Európai Unió, Világbank, OECD, stb.) elsősorban nyugati minta alapján igyekeznek a decentralizáció beépítését az egyes államok jogrendjébe egyfajta kormányzási standardként megkövetelni.⁵³ Ezek a szervezetek egyfajta demokratikus külső korlátot jelentenek az egyes nyugati irányba törekvő államok részére.⁵⁴ (Célszerű már itt megjegyeznünk, hogy ez a jelenség Pakson csak közvetett formában okozhatott konfliktust, hiszen itt lényegében egy abszolút makroszintű, az országos pártpolitikában jelentkező ellentétről beszélhetünk, amely a pártokon és az országos médián keresztül közvetve lehetett csak jelen Pakson, de nem kifejezetten az atomerőmű jelenlétéhez kapcsolódik.)

Lipset és Rokkan munkásságával szemben szintén kritikus hangot üt meg Fisichella is, aki - bár elismeri Rokkanék munkásságát - annak ad hangot, hogy a törésvonalak ilyen típusú

⁴⁷ Bíró Gáspár: Demokrácia és önrendelkezés a 21. század elején, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003

⁴⁸ Dalton, Russel: Cleavage Politics, Issues and Electoral Change. In LeDuc, L – Niemi, R. G. – Norris, P (ed.): Comparing Democracies: Elections and Voting in Comparative Perspective, Sage, London, 1996

⁴⁹ Downs, Anthony: An Economic Theory of Democracy, Harper and Row, New York, 1957

⁵⁰ Inglehart, Ronald: The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics, Princeton, Princeton University Press, 1977

⁵¹ Lijphart, Arend: Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in 21 Countries, Yale University Press, New Haven, 1984

⁵² Hajnal György: Adalékok a magyarországi közpolitika kudarcaihoz, KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2008

⁵³ Kovács Ilona: Jó kormányzás és decentralizáció, MTA, Budapest, 2014

⁵⁴ Ágh Attila: Demokratizálás és európaizálás, Villányi úti Konferenciaközpont, Budapest, 2002; Külső korlát – Mít enged meg az Európai Unió? c. fejezet

leegyszerűsítése nem helytálló, hiszen a különböző államokban látszólag azonos ideológiai vonalak mentén szerveződő politikai csoportok is más-más szövetségi rendszerben kénytelenek dolgozni, az adott ország történelmi-gazdasági és kulturális helyzetétől függően, ami egy-egy társadalmi törésvonalat is teljesen más megvilágításba helyez.⁵⁵ Példának az európai baloldalt említi, amely tekintetében teljesen más a különböző alakulatok viszonya, Marxhoz, Leninhez vagy az osztályharc kérdéséhez.

A Stein Rokkan munkásságát elutasító „New Politics” megjelenésére válaszként született meg a neoklasszikus törésvonal-elméleti iskola, amely ugyan finomít Lipset és Rokkan dimenzióin, de alapvetően visszatér az általuk lefektetett elméleti alapokhoz. A neoklasszikus iskola egyik képviselője a norvég Oddbjørn Knutsen, aki szerint bár az osztályfogalom már valóban nem létezik, mégis vannak olyan szociológiai mutatók, amelyek erőteljesen hatnak a pártválasztásra.⁵⁶ Knutsen itt a jövedelmi viszonyokat, munkahelyi beosztást és az iskolai végzettséget hozza példának. (Ez a felfogás gyakorlatilag egybevág a magyar szociológiatudományt a '80-as években uraló társadalmi struktúra és rétegződés vizsgálatokkal, amelyekről éppen ezért röviden értekezünk majd a következő fejezetben.) Igaz, azt Knutsen is elismeri, hogy létezik értékalapú szavazás, ám ő ezt a jelenséget a társadalmi osztályokra vezeti vissza, akik szerinte hasonló értékeket vallanak.

Ezzel sok tekintetben megegyezően vélekedik Eckstein is, aki szerint a társadalmi különbségek létrehozhatnak politikai törésvonalakat, de ez annak függvénye, hogy a pártok is e mentén szerveződjenek.⁵⁷ (Eckstein megállapítása gyakorlatilag ötvözi a klasszikus és „new politics” Sartori vélekedése szerinti törésvonal-elmélet elemeit.)

Külön érdekességet (és a kutatók számára komoly fejtörést) jelentenek azok az empirikus vizsgálatok, melyek a társadalmi konfliktusoknak három típusát mutatták ki. Egyrészt azokat a törésvonalakat, melyek léteznek ugyan és komoly feszültségek hordozói, ám mégsem jelenik meg nyomukban szervezett-intézményesült politika.⁵⁸ A jelenség másik oldala is tapasztalható: léteznek olyan választói trendek is, hogy egy szociológiailag jól körülhatárolt csoport egy megadott pártra szavaz, ám a párt által képviselt értékekkel nem feltétlenül ért egyet, hanem mindössze a csoporthatás alakítja szavazói magatartását.⁵⁹ S létezik persze

⁵⁵ Domenico Fisichella: A politikatudomány alapvonalai, Osiris Kiadó, Budapest, 2004, A törésvonalak hatásai, 105-108. old.

⁵⁶ Knutsen, Oddbjørn: Class Voting in Western-Europe - A Comparative Longitudinal Study, Lanham, Lexington, 2006

⁵⁷ Eckstein, Harry H.: Division and Cohesion in Democracy, Princeton University Press, Princeton, 1966

⁵⁸ Deegan-Krause, Kevin: New Dimensions of Political Cleavage; In: Dalton, R. J. – Klingemann, H-D. (szerk): The Oxford Handbook of Political Behavior, Oxford University Press, Oxford, 2007

⁵⁹ Tóka Gábor: A pártpreferenciák stabilitásának meghatározói, In: Századvég, 1998

harmadik verzió is, amely törésvonal szempontból a legtisztábban artikulált jelenség, amikor egy meglévő, kitapintható konfliktus mentén szerveződik egy politikai közösség párttá.⁶⁰

Némileg elszakadva a törésvonal-elméleti iskolák közötti vitától érdemes megjegyeznünk, hogy a hagyományos törésvonalak mellett beszélhetünk posztmodern törésvonalakról is. A korábban már említett Ralf Dahrendorf a posztmodern konfliktusok középpontjába a munkanélküliséget helyezte.⁶¹ Marx munkásságából levezetve, úgy érvel, hogy a modern demokráciában az osztálykonfliktusokat és a klasszikus társadalmi törésvonalakat felváltotta a munkanélküliségtől való félelem jelensége és a pénzügyi kiszolgáltatottság, amelyből gyakorlatilag minden más konfliktus levezethető. (Erről a dahrendorfi meglátásról a Paksi Konzervgyár tönkremenetelét tárgyaló bekezdésnél majd megemlékezünk.)

Balázs Zoltán a posztmodern törésvonalakra példaként a feminizmus jelenségét említi, azaz a nemek közötti törésvonalak megjelenését, amelynek középpontjában egyébként szintén gazdasági okok, a nők piaci és hierarchikus társadalmi struktúrában elfoglalt helyének kérdése, s az ehhez kapcsolódó társadalmi viszonyulás indukál vitákat.⁶² A Lévai-Kiss szerzőpáros az e típusú jelenségeket elit-kihívó törésvonalakként jellemezik.⁶³ Ez utóbbiaknak, bár fontos a törésvonal-elméletek kapcsán megemlítenünk őket, Paks két évtizeddel ezelőtti politikai konfliktusainak vizsgálata esetében azonban kevesebb figyelmet érdemelnek.

3. A törésvonal elméletek szociológiai megközelítése

A szociológiai törésvonalak témaköre csak érintőlegesen – leginkább Knutsen már említett vélekedésének vonatkozásában - kapcsolódik dolgozatomhoz, ezért csupán az igényesség jegyében és a teljesség kedvéért szeretnék rövid ismertetést adni ezen megfigyelésekről, azoknak is leginkább hazai eredményeiről. A törésvonalak szociológiai elméleteivel az 1980'-as évektől kezdődően a magyar tudományos életnek több kiváló egyénisége is foglalkozott, többek között Andorka Rudolf, Angelusz Róbert, Ferge Zsuzsa, Kolosi Tamás és mások. Ezek a kutatások többször is egybeestek a társadalmi rétegződésvizsgálatokkal, s ezekből igyekeztek társadalmi pólusokra és azok problémáira leírásokat készíteni. Ferge Zsuzsa megjegyzi, hogy a szociológia fő problémaként azokat az állami újraelosztási

⁶⁰ Deegan-Krause, Kevin: New Dimensions of Political Cleavage; In: Dalton, R. J. – Klingemann, H-D. (szerk): The Oxford Handbook of Political Behavior, Oxford University Press, Oxford, 2007

⁶¹ Dahrendorf, Ralf: A modern társadalmi konfliktus, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984; Az osztály utáni konfliktus, 225-260. old.

⁶² Balázs Zoltán: Modern hatalomelmélet, Korona Kiadó, Budapest, 1998; Piac, hierarchia, közösség, 26-30. old.

⁶³ Lévai Katalin – Kiss Róbert: Nők a közéletben, 2008 <http://old.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/levai-kiss97.html> (2018. augusztus 2.)

mechanizmusokat kívánja vizsgálni, amelyek a piaci folyamatokból fakadó egyenlőtlenségeket hivatottak orvosolni.⁶⁴ Ferge szerint éppen ezért nélkülözhetetlenek a struktúrakutatások. Andorka Rudolf úgy látja, hogy a társadalom működése, változása és problémái nem vezethetők le rétegződésvizsgálatok nélkül.⁶⁵ Ezt az elméletet Andorka a társadalmat emberi testhez hasonlítva támasztja alá, megjegyezve, hogy az orvos sem egészében vizsgálja az embert, hanem az egyes szervek működését ellenőrzi. A struktúra- és az ezekből levezetett konfliktusvizsgálatok – ahogy azt Ferge Zsuzsa leírja – alapvetően a tulajdon, a képzettség és a vizsgált egység (egyén/család) társadalmi hierarchiában betöltött szerepe, tehát hatalmi státusza értékelésével készültek.⁶⁶ A magyar szociológia tudományra Bokor Ágnes szerint a rendszerváltozás előtt elsősorban Marx írásai gyakoroltak nagyobb hatást, munkásságára hivatkozva születtek meg a különböző társadalmi struktúrakutatások és rétegvizsgálatok, amelyekből törésvonal-elméleteket is levezettek.⁶⁷ Gombár Csaba azonban elutasítja az ilyen kutatásokból levont törésvonal-elméleteket, mivel megítélése szerint a hagyományos társadalmi struktúra napjainkra teljesen felbomlott és a hazai rétegződési helyzetképre a tudomány eddig még nem volt képes egy összességében a közgondolkodás által is elfogadott elméletet lefektetni.⁶⁸

4. Identitás, mint fogalom

A törésvonalak vizsgálata kapcsán fontos kitérnünk az ezek alapját képező identitás fogalmának rövid bemutatására is. Max Weber a politikai közösségek fogalmát úgy definiálja, mint olyan közösséget, amelynek célja az uralom fenntartása egy területen (ez lehet földrajzi egység, de lehet elvont értelemben valamilyen vallási, vagy intézményes terület is), s ennek érdekében cselekvést is kifejt.⁶⁹ Anderson szerint az egymástól elkülönülő közösségek létezése áll a konfliktusok középpontjában. Hozzáteszi, a közösség egy elképzelt fogalom, hiszen a legtöbb politikai közösség, akár államról, nemzeti, nyelvi vagy vallási közösségről

⁶⁴ Ferge Zsuzsa: Társadalmi újratermelés és társadalompolitika, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1982; A szociálpolitika fejlődésének rövid áttekintése, 322-326. old.

⁶⁵ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006; A társadalmi struktúra, intézmények, kultúra, 34-35. old.

⁶⁶ Ferge Zsuzsa: Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010; Struktúra és cselekvés: kettős struktúra, 22-38. old.

⁶⁷ Bokor Ágnes: Depriváció és szegénység, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1985; Rétegződés, mobilitás, 308-375. old.

⁶⁸ Gombár Csaba: Társadalmunk szerkezete, a történelem és a megértés nehézségei, 61-82. old. in Elméletek és hipotézisek, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1982

⁶⁹ Weber, Max: Politikai szociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2009; Politikai közösség 9-72. old.

beszélünk, túl nagy ahhoz, hogy tagjai mind behatóan ismerhessék egymást, mégis elhiszik, hogy egy csoporthoz tartoznak.⁷⁰ Hasonló következtetésekre jutott Bakk Miklós is, aki úgy látja, hogy az egymás mellett kialakuló, eltérő csoportidentitások polarizálják a társadalmat, s a nézeteltérések valójában ezeken a kollektív identitástudatbeli különbségeken alapulnak.⁷¹ Itt emlékezzünk ismét Almond és szerzőtársainak korábban már említett munkájára, amely a különböző identitásokból (nemzeti, etnikai, nyelvi, vallási, kulturális, stb.) vezeti le a nagy társadalmi törésvonalak kialakulását.⁷²

Fontos azt is leszögeznünk, hogy a közösség, mint fogalom egyszerre térbeli és önmeghatározási jelenségként is definiálható, hiszen az egy adott földrajzi területen (pl. államban, településen) élők is tekinthetők egy közösségnek, ám elképzelhetők olyan közösségek is, amelyek egymástól térben távol lévő csoportokat és személyeket kötnek össze.⁷³ Amennyiben földrajzi egységhez köthető a közösség önmeghatározása, abban az esetben helyi identitásról beszélhetünk.

Susan Greenfeld szerint az identitás meghatározása mindig az egyén másokkal való kapcsolataiban keresendő.⁷⁴ Craig Calhoun úgy látja, az identitás kialakulásának kulcsa az ember elfogadás és elismerés iránti igénye, amely az önazonosság megalkotására készíti a különböző egyéneket.⁷⁵ Manuel Castells megjegyzi, az egyes identitások többnyire kulturális attribútumok mentén jönnek létre, még akkor is, ha földrajzi egységhez kötik őket. Castells szerint az ilyen egyéni és csoportidentitások attól erősek, hogy elsőbbséget élveznek az egyén vagy a csoport más tulajdonságaival szemben és az identitás jegyében kollektív cselekvésre is sarkallhatják az egyént.⁷⁶

Az identitáshoz kapcsolódó társadalmi konfliktusok általános vonatkozásait illetően figyelembe kell vennünk a Hankiss Elemér nevéhez fűződő „közösségi-társadalmi tudat és viselkedéskultúra” vizsgálatát. Egy közösséghez való tartozás érzésének pozitív és negatív hozadékai is lehetnek. Hankiss megfogalmazásában veszélyt jelenthet egy társadalom egységére *„ha a keretein belül kialakult egyik vagy másik közösségi tudat túl erőssé válik, a*

⁷⁰ Anderson, Benedict: Elképzelt közösségek, L'Harmattan, Budapest, 2006; Fogalmak, definíciók, 19-22. old.

⁷¹ Bakk Miklós: Politikai közösség és identitás, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2008; A politikai identitás szerkezete, 54-75. old.

⁷² Almond-Powell-Strom-Dalton: Comparative Politics Today, Hamilton, USA, 2003; Building Community, 18-24. old.

⁷³ Brachinger Tamás: Helyi közösségek és helyi hatalom egy hazai középvárosban, Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2010, Helyi társadalom, helyi politika, 45-54. old.

⁷⁴ Greenfeld, Susan: Identitás a XXI. században, HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2009; Esményi identitás a XXI. századra?, 257-278. old.

⁷⁵ Calhoun, Craig: Társadalomelmélet és identitáspolitikák, 99-113. old., in. Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia, Osiris Kiadó, Budapest, 1997

⁷⁶ Castells, Manuel: Az identitás hatalma: Gondolat-Infonia, Budapest, 2006; Az identitás felépítése, 28-35. old.

többivel szemben túl erősen polarizálódik".⁷⁷ Úgy vélem, hogy Paks esetében, ha megfigyeljük az úgynevezett „öslakosság” és a „betelepülő” rétegek között kialakuló törésvonalat, akkor a vonal mindkét oldalán egy-egy polarizálódó csoportot találunk (különösen az eredeti paksiak esetében, akik szilárdan elhatárolták magukat a PAV dolgozóitól). Egy ilyen típusú kollektív tudat kialakulása meglátásom szerint jelentősen mélyítheti a felek közötti szembenállást, s a későbbiekben nehezítheti annak oldódását.

Fontosnak érzem a lokális identitás jelenségének ismertetését, melyet Pálné Kovács Ilona egyrészt mint földrajzi régiókhoz, másrészt településekhez (helyi önkormányzatokhoz) köthető kollektív identitásformaként jellemez.⁷⁸ Pálné megvilágítását a lokális identitások költősségéről Voigt Vilmos is megerősíti,⁷⁹ aki a folklorisztika és etnológia szemszögén keresztül mutatja be a regionális és helyi identitásokat, előbbire példaként a helyi nyelvek vagy helyi dialektusok sajátos helyzetét emelve ki, vagy a vallási rituálék, a zene, a népköltészet, a hagyományok, szokások sokasága utal a különböző párhuzamosan létező lokális identitásjelenségek létezésére.

Dolgozatunk szempontjából különösen fontos Fischer meglátása,⁸⁰ aki szerint a szociokulturális magatartásmodellek, sokszor akár az aktuális társadalomszerkezetben jelen lévő hatalmi-uralmi viszonyokat is felülírják. Ezt megerősíti A. Gergely András is,⁸¹ aki szerint a lokális identitások állnak a legtöbb társadalmi csoportjelenség háttérében, azaz a kollektív cselekvés mögött leginkább ezek a fajta helyi beidegződések állnak. Metscher ennek bemutatására a helyi civil szervezeteket és alulról szerveződő tömörüléseket hozza példaként, amelyek megítélése szerint pontos tükörképét mutatják egy adott kisközösség értékrendjének, helyi identitásbeli sajátosságainak, s annak, hogy adott közösség tagjai mit tartanak fontosnak.⁸²

Robert Serpell szerint a helyi identitások olyannyira meghatározók a kisközösségek számára, hogy adott esetben minden olyan elhatározás, amelyet ösztársadalmi érdekek mentén magasabb szintű döntések nyomán „ráerőszakolnak” egy-egy helyi közösségre, az adott

⁷⁷ Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák, Diagnózisok, Magvető Kiadó, Budapest, 1983; A közösségi-társadalmi tudat és viselkedéskultúra, 188-204. old.

⁷⁸ Pálné Kovács Ilona: Lokális identitás, regionalizmus, helyi önkormányzatok, 17-36. old; Kárpáti Zoltán (szerk.): Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországon, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatási Központja, Budapest, 1997

⁷⁹ Voigt Vilmos (szerk.): Folklorisztika és etnológia Magyarországon a XX. század első felében, Universitas Kiadó, Budapest, 2000

⁸⁰ Fischer, Gustave Nicolas: La psychologie de l'espace; P.U.F., Párizs, 1981

⁸¹ A. Gergely András: Kisebbségi tér és lokális identitás, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1996

⁸² Metscher, Thomas: Kultúra és humanitás, Kultúra és közösség, I. szám, 1980

helyszínen csupán valamilyen kompromisszum-kényszer mentén lesz működtethető, s hogy mekkora ez a kényszer, azt leginkább a lokális identitástudat erőssége határozza meg.⁸³ A dolgozat szempontjából Serpell megállapítása különösen figyelemre méltó.

5. Helyi konfliktusok elméleti háttere

Paks történetét illetően egy hagyományosnak aligha tekinthető törésvonalról beszélhetünk, a háttérben lokális csoportok közötti gazdasági érdekütközésekkel és politikai ambíciókkal. Ahhoz azonban túlságosan is differenciált a paksi törésvonal, hogy egy általános, a helyi társadalmakat jellemző konfliktusként elemezzük, éppen ezért nagyon nehéz olyan elméleti háttérrel találkozni, mely ennek a konfliktusnak teljes egészét tudományosan lefedné, arra teljességében értelmezhető lenne. Az atomerőmű létesítése utáni konfliktus gyökerét ugyanis az energiaipari óriás jelentette, környezeti kockázatoknak, a kollektív tudat szociológiai és pszichológiai vonásainak, illetve a társadalom tagoltságának és az egzisztenciális, gazdasági, társadalmi egyenlőtlenségek különböző dimenzióinak egyvelege alkotta.

Paks modernkori történetét az atomerőmű megépítésének kezdetétől, tehát 1975-től kezdődően két időszakra bonthatjuk: az 1975. évi alapkövetés és az 1994 közötti nagy tüntetéshullám közötti Óváros és Lakótelep között feszülő törésvonal időszakára, valamint az ezredfordulótól az országos pártpolitikából lefolyó törésvonalak előtérbe kerülésének éveit váltották fel. Utóbbi időszakot a nukleáris létesítmény általános elfogadottsága, s a helyi közélet terén beálló vitán felüli státusza jellemzi. A jelenséget még bonyolultabbá teszi, hogy az 1990 előtti és utáni helyi ellentétek is különbözőek természetükben. Az 1990 utáni törésvonalak nem egyedülállóak abban az értelemben, hogy azokon a magyarországi településeken, ahol korábban léteztek bármilyen helyi konfliktusok, ezek a rendszerváltozást követően felerősödtek. Rechnitzer János ennek okát alapvetően abban látja, hogy a korábbi ('90 előtt) egy központból irányított gazdaságirányító és szervező központot sok százezer kisebb új gazdasági egység váltotta fel, amely egy átmeneti bizonytalanságot okozott a társadalom számára.⁸⁴ Rechnitzer szerint a szocializmus összeomlását követő átalakulás a térségek, települések, vagy akár településrészek közötti egyensúlyi viszonyok felborulását okozta infrastrukturális, szociális és a helyi gazdasági aktivitás területén. Erről a dolgozatban később még lesz szó. Rechnitzert kiegészítendő fontos megemlítenünk azt, amire Pálné Kovács Ilona is rávilágított; nevezetesen, hogy 1990 előtt bár létezett helyi politika, a központi irányítás mellett azonban ezek a helyi szereplők csak kevés politikai erővel

⁸³ Serpell, Robert: Kultúra és viselkedés, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981

⁸⁴ Rechnitzer János: Területi stratégiák, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 1998, 150-160. old.

rendelkeztek.⁸⁵ A rendszerváltozást követően ez azonban megváltozott, s a korábbinál lényegesen nagyobb befolyás és hatalom kezdte jellemezni a helyi politikai aktorok szerepét (amit a decentralizáció jegyében sokan ma is tovább bővítenének), ez pedig szintén hozzájárulhatott ahhoz a jelenséghez, hogy az egyes településeken sokkal inkább kiéleződtek és feszültebbek lettek a viták, mivel az önkormányzati pozíciók súlya növekedett.

Ezzel szemben a rendszerváltozás előtti konfliktushelyzet kialakulásában az újonnan érkező népesség és a lappangó környezeti aggodalmak mellett szerepet játszott az a jelenség is, hogy Paks a '70-es években egy klasszikus faluváros volt, tehát megfelelő infrastruktúra nélkül hirtelen kellett volna városi funkciókat ellátnia, amit tovább nehezített, hogy minden döntés a központi gazdasági irányítás keretében zajlott. Hasonló típusú feszültségek egyébként a rendszerváltozást követően számos más kisebb településen is megjelentek az átalakuló térségi szerepek következtében, ahogy azt Rechnitzer és Smahó klasszikus munkájukban is megemlítik.⁸⁶ Nehéz azonban összehasonlítani az egyes településeket, hiszen nincs olyan „közszolgáltatási minimum” ma Magyarországon, amely alapján az önkormányzatok osztályozhatók, összemérhetők lennének és ez alapján a hiányokból a konfliktusok precízen kirajzolhatóak.⁸⁷

A fentiek mellett a nagymértékű új népesség beköltözése is fontos tényező minden város szociológiai átalakulásában. Vegyük csak példának okáért a történelmi magyar nagyvárost, Pozsonyt, amelynek vonatkozásában a szláv (cseh és szlovák) népesség 1920 utáni tömeges betelepítése és betelepülése kapcsán a magyarok, németek és szláv népesség között megjelenő konfliktusról beszélhetünk.⁸⁸ E tekintetben a két háború közötti pozsonyi várostörténet elemzése során arra a Dávid Zoltán történész által megfogalmazott jelenségre lehetünk figyelmesek, amelynek kapcsán a szerző korábban megállapította, hogy az egyéni vagy szigetszerű bevándorlás az érkezők asszimilációját vetíti elő, míg a tömegesen érkező bevándorlók az őslakosságot olvaszthatják magukba.⁸⁹ E szabály tükrében Dávid feltételezése szerint csak a zárt közösségekben élők tudják megőrizni kisebbségben kulturális különállásukat.

⁸⁵ Pálné Kovács Ilona: *The Basic Political and Structural Problems in the Working of Local Governments in Hungary*, MTA RKK, Pécs, 1992, *Local Political Aspects*, 7-13. old.

⁸⁶ Rechnitzer János-Smahó Melinda: *Területi politika*, Akadémiai Kiadó, 2011; *Településpolitika*, 86-96. old.

⁸⁷ Zongor Gábor: *Legjobb önkormányzati gyakorlatok Magyarországon*, TÖOSZ, Budapest, 2012, 5-6. old.

⁸⁸ Barkóczi Csaba: *Pozsony város szlovakizálása* in: Szabó István (szerk.): *IDK 2015 Konferenciakötet*, PTE DOK, Pécs, 2015

⁸⁹ Dávid Zoltán [1993]: *Magyar-szlovák nyelvhatár 1664-ben*, KSH-NKI, Budapest; 9-32. old.

Természetesen Paks és Pozsony esete nem jó összehasonlítási alap, hiszen utóbbi példájánál nem egy ipari létesítmény felépítése, hanem egy háború utáni kielezett nemzetiségi szembenállás hevében került sor tömegek beköltöztetésére a településre, akik a helyiektől eltérő kulturális és nyelvi tulajdonságokat hoztak magukkal. Ugyanakkor Pozsony esete alapján okkal feltételezhetjük, hogy még az azonos (homogén) kultúrkörből érkező és azonos nyelvet használó népesség hirtelen és nagyléptékű beköltöztetése egy kistelepülésre, mint az Paks esetében is történt a '70-es években, szintén konfliktushelyzeteket hordoz magában.

A paksi konfliktus vizsgálatok természetesen nem kerülhetjük meg a nagy makrotársadalmi törésvonalak vizsgálatát, kezdve Lipset és Rokkan megállapításainak Paks esetére történő levetítésével. Ezek közül a többség és kisebbség törésvonal semmiképp sem illeszthető Paks kérdésköréhez, hiszen az eredeti paksi lakosság nemzeti, etnikai, anyanyelvi összetételében és vallási összetételében sem tért el szignifikánsan a Magyarország más településeiről odaköltözőktől, s a konfliktus sem ezen kérdések mentén alakult ki. Minthogy az államszocializmus évtizedeiben az egyház és a szekularizáció kérdésköre alapvetően az utóbbi javára dőlt el, hiszen egyházi intézmények gyakorlatilag nem is működhettek, ráadásul az egyház helyzetének témaköre is tabunak számított, így Lipset-Rokkan második törésvonal párosát sem tudjuk Paks esetében relevánsnak elfogadni még akkor sem, ha az eredendően vallásos beállítottságú paksi lakosságban élhettek is ellenérzések a szocializmussal kapcsolatban, s az atomerőművet is tarthatták egyfajta szocialista beruházásnak. (Az eredeti paksi lakosság vallásos, paraszti politika örökségével egy későbbi fejezetben külön is foglalkozom.)

Talán az egyetlen elem, amely a Lipset-Rokkan féle törésvonalak közül halványan megjelenik Paks esetében, az a város-vidék, avagy ipar kontra mezőgazdaság féle szembenállás, hiszen az atomerőmű megépítése, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, egyes vélemények szerint nagyban hozzájárult a paksi és Paks környéki mezőgazdasági vállalatok tönkremeneteléhez. Az atomerőmű jelenlétének a mezőgazdasági (élelmiszeripari) cikkek keresletére való negatív hatása a '90-es években alapvetően közrejátszhatott az ellentétek felerősödésében.

A negyedik törésvonal, melyet Lipset és Rokkan a munkások és munkáltatók közötti törésként jellemez, alapvetően szintén nem meghatározó Paks példájánál, hiszen nem az atomerőmű vezetése és alacsonyabb szinteken dolgozók között kialakult szembenállásról beszélhettünk a '80-as és '90-es évekbeli kisvárosban, hanem az atomerőmű adta munkalehetőségek miatt a településre költözők és az eredeti lakosság közötti törésvonalról.

Érdeemes a hazai szerzők közül kiemelni Tamás Veronikát, aki a „Politikai élet a helyi önkormányzatokban” című munkájában a helyi típusú konfliktusoknak öt típusát különbözteti

meg. Ezek a makrotársadalmi törésvonalak mentén, településrészek elkülönülése mentén, egy központi személy megosztó volta mentén, etnikai vonalak mentén, egy nagyobb volumenű beruházás (projekt) mentén vagy agglomerációs törésvonal mentén kialakuló konfliktushelyzetek.⁹⁰

A makrotársadalmi törésvonalak azon ellentétek, amelyek a nagypolitikában jelen vannak, és helyi szinten is megosztják a társadalmat. Mellors és Pinjenburg munkássága alapján tudjuk, hogy jellemzően a városokban jelennek meg élesen a nagypolitikai konfliktusok helyi szinten is, a kisebb községekben ez kevésbé jellemző.⁹¹ Körösenyi és társai arra hívják fel a figyelmet, hogy a pártok megjelenése a nagyobb városokban a szakmájukat elhagyó professzionális politikusréteg kitermelődését eredményezi, akik érdekeltek a pártosság mentén húzódo helyi törésvonalak létezésében.⁹² Szegvári Péter ezen elméletet úgy finomította, hogy a kisebb településeken politikáért élő politikusok, a nagyobb településeken politikából élő politikusok vesznek részt a települési közélet alakításában.⁹³ 1990 óta Pakson – ahogy a legtöbb városi önkormányzat működésében (lásd Kákai László erre vonatkozó írásait)⁹⁴ - mindig jelen volt a pártosság, ez azonban az atomerőmű viszonylatában nem osztotta meg a helyi közösséget, hiszen egészen 2014-ig az ipari létesítményt gyakorlatilag konszenzus övezte a nagypolitika részéről, így a Pakson a '90-es évek elején kibontakozó viszályra nem tekinthetünk valamiféle országos politikai ellentét helyi lecsapódásaként. Különösen érdekes, hogy az ellenzéknek az atomenergiával való 2014-es szakítását követően Pakson az ellenzéki pártok helyi szervezetei legtöbb esetben szembe kerültek pártjuk országos vezetésével, hiszen az atomerőmű üzemeltetése és annak bővítése körüli konszenzus ebben az időszakban (ellentétben a korábbi időszakokkal) már minden más politikai törésvonalat felülírt. Ezzel a jelenséggel a dolgozat „Bővítés” című fejezetében részletesebben is foglalkozom.

Tamás Veronika a helyi konfliktusok típuspéldáinak elemzése során másodikként az egyes településrészek közötti konfliktusokat jellemzi, amelynek példájára ő az „egybekényszerített” településeket, valamint a „gettósodó” falvakat említi precedensként.⁹⁵ Paks esetében, bár nem az egybekényszerítettség és nem is a gettósodás nyomán, de az 1975-1994 közötti időszak

⁹⁰ Tamás Veronika: Politikai élet a helyi önkormányzatokban, MTA TáTK, Budapest, 2014

⁹¹ Mellors, Colin- Pijnenburg, Berg: Political Parties and Coalitions in Local Government, Routledge, London, 1968

⁹² Körösenyi András - Tóth Csaba - Török Gábor: A magyar politikai rendszer, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

⁹³ Szegvári Péter: Helyi érdekek és helyi képviselő (Szabad-e a helyi önkormányzatokat önálló hatalmi ágnek minősíteni? In.: Ünnepi kötet Schmidt Péter egyetemi tanár 80. születésnapja tiszteletére, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006

⁹⁴ Kákai László: Politikai kultúra és lokalitás, Századvég, 9. évf., 3. szám (2004), 65-96. old.

⁹⁵ Tamás Veronika: Politikai élet a helyi önkormányzatokban, MTA TáTK, Budapest, 2014

vonatkozásában mindenképp településrészek közötti konfliktusról beszélhetünk, hiszen az atomerőmű építésére érkező új lakók településterülete szervesen elkülönült az eredeti nagyközség településterületétől.

Lehetséges törésvonalként említi Pálné Kovács Ilona⁹⁶ és Tamás Veronika is egy adott személy megosztó voltát egy település esetében, aki általában a közösség polgármestere (városvezetője), vagy kisebb települések esetében akár a plébános, vagy egy család is lehet.⁹⁷ Bár részben a leadership elméleteket bemutató elméleti részhez is sorolhatnánk, már itt fontosnak érezzük megemlíteni, hogy a polgármesterek helyi konfliktusokban játszott szerepe, Peter John kutatásai alapján, aszerint értékelendő, hogy a településvezető maga határozza-e meg a település politikai irányát, vagy mindössze követi a lakosság igényeit, s a felmerülő ötleteket igyekszik megvalósítani, illetve az is egy fontos szempont, hogy a polgármester mennyire vesz igénybe külső segítséget programjának megvalósításához.⁹⁸ Getimis és Hlepas ehhez hozzáfűzik, hogy az autoriter polgármesterek inkább kezdeményezők, proaktívak és ezáltal előrelendítik a településük fejlődését, míg a demokratikusabb vezetők a status quo fenntartásában érdekeltek és minden új fejlesztés ötletét megoldandó problémák szemszögéből közelítik meg a lehetőségek nézőpontja helyett.⁹⁹

Paks vonatkozásában ilyen megosztó személyiség lehetne a polgármester vagy az atomerőmű vezérigazgatója, aki adott esetben a település életének középpontjában állhat. Ugyanakkor Pakson az erőműberuházás kezdetétől a '90-es évek közepéig húzódó konfliktus alapvetően nem egy személyhez volt köthető még akkor sem, ha az 1990-ben, az akkori szabályok szerint még a képviselőtestület által megválasztott Bor Imre személye körül kialakultak olyan típusú viták, melyek jól leképezték az atomerőműben dolgozók és a régi paksi lakosság közötti ellentéteket. Ezt a jelenséget részletesebben a dolgozat „Bor Imre polgármesterré választása” című alfejezetében értékelem.

Etnikai megosztottság, amelyet Tamás Veronika a magyarországi településeknél az egyik leginkább meghatározó törésvonalnak tart elsősorban a magyar-cigány együttélés kapcsán, ahogy azt a Lipset-Rokkan féle törésvonalak elemzésénél már megjegyeztem, a 20. század végi Pakson nem volt különösebben jellemző. A paksi romáknak az atomerőmű megépítését

⁹⁶ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

⁹⁷ Tamás Veronika: Politikai élet a helyi önkormányzatokban, MTA TáTK, Budapest, 2014

⁹⁸ John, Peter: Strengthening political leadership? More than mayors in.: D. Wilson and G. Stoker (szerk.): Local Government in a New Century, Palgrave, Basingstoke, 2004

⁹⁹ Getimis, Panagiotis – Hlepas, Nikolaos-Komninos: Aspects of Leadership Styles: An Interaction of Context and Personalities, 177-199. old. in.: Back, H.- Heinelt, H. -_Magnier, A (szerk): The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy, VS Verlag, 2006

követő helyzetével egyébként egy külön fejezetben foglalkozom majd. Idevágó megállapítás Örkény Antalé, aki szerint a helyi vonatkozású etnikai konfliktusokban a kisebbség többnyire bűnbakként jelenik meg, a többségi társadalom problémáinak okozójaként.¹⁰⁰

Az agglomerációs törésvonalról, melyet Tamás Veronika úgy jellemez, mint a nagyobb városokból a környező falvakba kiköltöző új lakosság és az „őslakosok” közötti konfliktus,¹⁰¹ Paks esetében alapvetően nem beszélhetünk, ugyanakkor az erőműberuházás kapcsán a vidékies Paksra érkezők letelepülése keltette feszültségek bizonyos jellegüket tekintve lehetnek hasonlóak az agglomerációs törésvonalakhoz (gondolok itt például a fővárosból érkező magasan képzett mérnökréteg és a helyi mezőgazdasági munkaerő közötti társadalmi távolságra).

Pakssal kapcsolatban a Tamás Veronika által leírtak közül egyedül a projekt alapú törésvonalról, azaz egy nagyobb beruházás kapcsán kialakuló helyi konfliktusról beszélhetünk, melynek középpontjában a Paksi Atomerőmű Vállalat (ma Paksi Atomerőmű Zrt.) áll. Erre példaként munkájában maga Tamás Veronika is Paks Város esetét említi típuspéldaként.

A Lipset és Rokkan, Lijphart, Dahl, Whitefield és mások által jegyzett különböző törésvonal-elméletek alapján összegzésként leírhatjuk, hogy az 1975 és 1994 közötti Paks esetében egy speciális nagyberuházás és annak társadalmi hatásai körül kialakuló konfliktusról beszélhetünk, mely hosszú távon (két évtizeden keresztül) fennáll, s megjelenik a településre érkezők területi elkülönülésében, majd egyes politikai vezetők megválasztásának kapcsán egyaránt. Ugyanakkor a konfliktus mégsem hegyezhető ki egy adott személyre vagy politikai csoportosulásra, s nem hordoz magában etnikai, vallási feszültséget, valamint az országosan megjelenő pártpolitikai törésvonalakkal sincs összefüggésben. Érdekes azonban megemlítenünk, hogy Balázs Zoltán szerint¹⁰² a politikai közösség kialakulásához bizalom kialakulása szükséges a társadalmi csoportok között, s ez a bizalom legtöbb esetben más társadalmi csoportoknak a bizalmi körből történő kihagyásával teremődik meg. Ehhez hasonló társadalompszichológiai folyamat nyomai Pakson is tetten érhetők.

Az eredeti paksi lakosság és a „bevándorló”, erőműves dolgozók közötti törés a két csoport eltérő életmódjából, eltérő igényeiből és szokásaikból adódott. Ez politikai konfliktus kialakulását is eredményezte nevezetesen abban a kérdéskörben, hogy mely csoportból fog

¹⁰⁰ Örkény Antal – Vári István: Szempontok és kérdőjelek a magyarországi roma kisebbség tanulmányozásához. Fundamentum, 2009/2. 5-16.

¹⁰¹ Tamás Veronika: Politikai élet a helyi önkormányzatokban, MTA TáTK, Budapest, 2014

¹⁰² Balázs Zoltán: A politikai Közösség, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, A politikai közösség megteremtése, 77-80. old.

kikerülni a várost irányító hatalmi elit. Olaj volt a tűzre, hogy a jövedelmi és életszínvonalbeli különbségek, valamint az a különleges bánásmód, melyben az egész beruházás és az erőmű dolgozói részesültek, gazdasági kontextusban nézve is felerősítette az ellentéteket.¹⁰³ Kolosi Tamás szerint a társadalmi egyenlőtlenségek szoros kapcsolatban állnak az érdekérvényesítésbeli különbségekkel, az életkörülmények közötti egyenlőtlenségekkel és a társadalmi státusszal.¹⁰⁴ Az ismert magyar szociológus az egyenlőtlenségek megállapítására az adott kor viszonyaihoz mérten felállított paraméterként szerepelteti az anyagi helyzetet (vagyon, jövedelem), a munkakörülményeket, mint tényezőt és a fogyasztás-, életmódbeli eltéréseket (életvitel), valamint azt is, hogy mennyire van szüksége az illetőnek a „második gazdaságban” tevékenykedni. Ha logikusan szemléljük a szociológus által felállított értékeket, mint társadalmi rangot mérő tényezőket, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a vállalat indulásának kezdeti időszakában a PAV dolgozói és a hagyományos paksi agrártársadalom között jelentős életmódbeli eltérés volt tapasztalható, mivel előbbieket az átlagosnál lényegesen jobb körülmények között éltek a rendszerváltozás előtt.

A csernobili atomkatasztrófát (1986) követően az atomenergiába (így az atomerőművekbe és atomtemetőkhöz) vetett bizalom rendkívüli mértékben csökkent. Ófalu példájából láthatjuk,¹⁰⁵ hogy a PAV által kitermelt hulladék tárolásának kérdése az ország akármely pontján nagyon komoly ellenállásba ütközött volna, ahogy történt ez Pakson is 1994-ben. E kérdésben axiómaként tekinthetünk Jungerman és Slovic állítására, mely szerint négy okra vezethető vissza az egyes társadalmak nukleáris-energia ellenessége: a tömegkommunikációra (különböző sajtóorgánumok dramatizáló, szenzációhajhász beszámolóit), az atomenergia és atomfegyverkezés tudatalatti összekapcsolására, a közigazgatás és államigazgatás különböző szintjeinek hitelességi válságára, valamint az a felfogásbeli változására, melynek értelmében az egyes társadalmak nagyobb hangsúlyt fektetnek a jövő generációinak problémáira.¹⁰⁶ Összességében tehát kijelenthető, hogy a paksi társadalmi konfliktust, mint egy többváltozós (négydimenziós - v,x,y,z konfliktustényezőkből álló) függvényt lehetne ábrázolni, a modellezésnél pedig a konfliktus kiteljesedését jelképező csúcspontként a függvény globális szélsőérték helyét venni. A Pakson meglévő társadalmi szembenállás gazdasági-politikai elemzésének és strukturális ábrázolásának kivitelezése és a megoldási válaszlehetőségek

¹⁰³ Albert József: Helyi társadalmi konfliktusok a nyolcvanas és a kilencvenes években, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2001; A kivételezett helyzet társadalmi konfliktusai, 59-80. old.

¹⁰⁴ Kolosi Tamás: Tagolt társadalom – Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987; Az egyenlőtlenségek dimenziói, 128-182. old.

¹⁰⁵ Sziujártó Zsolt: Kockázat, társadalom, átmenet, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010; A laikusok és szakértők vitája 85-130. old.

¹⁰⁶ Sziujártó Zsolt: Kockázat, társadalom, átmenet, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010; 60-62. old.

felvázolása egy összetett és bonyolult feladat, ugyanakkor rendkívül konstruktív forrása lehet a későbbi hasonló jellegű társadalmi kihívások használható megközelítésének.

Míthogy a dolgozat a „két Paks” (tehát a korábbi Falu és az erőműberuházásra érkező lakótelepek) egymásnak feszülésén túl az atomerőműnek a helyi politikára gyakorolt befolyásával is foglalkozik, így érdemes a helyi erőviszonyokat feltáró választáselemzésekhez kapcsolódó tanulmányokban leírt legfontosabb hazai megállapításokat is megismerni. Pakson a különleges koalíciókötések nyomán feltételezhető, hogy a nagyipari vállalat olykor pártérdekeken és személyi ellentéteken túlmutató összefogásra sarkalt egymással szembenálló politikai erőket a számára megfelelő városvezetés kialakítása érdekében. Ugyanakkor Pálné Kovács Ilona és Kákai László munkáiból is kiderül, hogy a demokratikus átalakulás első évtizedeit általában tarka pártkoalíciók jellemezték, amelyek a fókuszpontjában még a helyi érdekek és a helyi érdekérvényesítés állt.¹⁰⁷ Ez a szemlélet túlmutatott az országos pártérdekeken, ám Pálné Kovács Ilona szerint az országos politika polarizálódásának következtében helyben is egyre erőteljesebbé vált az egymásnak feszülés, amely véget vetett az országos koalíciókötésektől eltérő helyi politizálásnak. A helyi politikai szereplők ugyanis a szerző szerint ma már inkább a pártjukkal azonosítják önmagukat, s ez által a helyi politika is a pártpolitizálás színterévé válik. A jelenség következménye, hogy azok a kormányzati döntések, amelyek egy-egy települést érintenek, a helyi elit által már nem a település valódi érdeke szerint kerülnek interpretálásra, hanem aszerint értelmezik, hogy kormánypártiak vagy ellenzékiek.

Kákai László egy korábbi munkájában szintén hasonló jelenséget írt le Pálné Kovács Ilonához, mely szerint a koalíciókötések az 1990-es években még meglehetősen eltérően is alakulhattak az országos politikai viszonyokhoz képest az önkormányzatokban,¹⁰⁸ igaz ezek nem feltétlenül voltak stabil koalícióknak tekinthetők. Kákai szerint hosszú távon az országosnak megfelelő koalíciókötések működtek inkább helyben is. A szerző azonban nem csak a pártok közötti koalíciókötésekre, hanem a civil szervezeteknek a helyi koalíciókban betöltött kényszerű szerepére is rámutat. Kákai megállapítja, hogy miközben a legtöbb választáson induló civil szervezet a pártokkal szemben határozza meg önmagát, kiegyenlített erőviszonyok között előbb-utóbb azzal a helyzettel lesz kénytelen szembenézni, hogy a mérleg nyelvénként királycsinálóvá válik, s bármelyik oldalra állnak is képviselői az adott helyzetben, azzal szinte biztosan megkezdődik betagozódásuk az egyik politikai oldal holdudvarába. Pálné Kovács Ilona a civil szervezetek működésével kapcsolatos általános

¹⁰⁷ Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon; Dialóg Campus, Pécs, 2008.; 241-243. old.

¹⁰⁸ Kákai László: Önkormányzatunk értünk, de nélkületek!, Századvég Kiadó, Budapest, 2004.

problémaként azt is felveti, hogy azon szervezetek, amelyek jelentős bázissal rendelkeznek, általában valóban függetlenek, azonban éppen ezért nem tudnak forrásokhoz jutni a politikától. Ezzel szemben azok, akik az egyes pártokhoz kötődnek, támogatói bázis nélkül is komoly pályázatokra és támogatásokra tudnak szert tenni.¹⁰⁹ Ezt megerősíti Kákai László egy későbbi kutatása is, amelyben a Dél-Dunántúli Régióban működő civil szervezetek vezetői, tisztségviselői, tagjai nyilatkoztak arról, hogy szerintük mely tényezők tehetnek igazán sikeressé egy civil formációt. A válaszadók szerint a pénzügyi, gazdálkodási körülmények határozzák meg leginkább az egyes civilszervezetek sikerességét (ez önmagában nem feltétlenül, de legtöbb esetben nagyban függővé teszi a sikert a politikai döntéshozók hozzáállásától), másodikként az aktív pályázati tevékenységet, harmadikként a gazdasági élet szereplőivel való kapcsolatot említik, míg negyedik helyen a minisztériummal, ötödik helyen pedig az önkormányzattal való kapcsolat következik.¹¹⁰ Érdekes, hogy e kutatás szerint az önkormányzati választásokon való indulást csak a civilek 26 százaléka érezte fontosnak a sikeresség szempontjából. (Feltételezhető, hogy a civilek többsége adott ügyek mentén, s nem feltétlenül politikai ambíciókkal szerveződik.) Igaz ugyan, hogy a Kákai László kutatásában résztvevő civil válaszadók a gazdasági és pályázati tevékenységet, s az ehhez szükséges kapcsolatokat ítélték meg legfontosabbnak, előrébb helyezve a politikai kapcsolatoknál, ugyanakkor megítélésem szerint a kettő jelentős átfedésben van egymással, hiszen a komoly pályázatok esetében és a legerősebb gazdasági társaságok bizalmának és támogatásának elérésében meglátásom szerint nagyon komoly politikai tőkére van szükség.

A helyi politika működésének tekintetében Pálné Kovács Ilona megjegyzi, hogy annak ellenére, hogy a 10 ezer főnél nagyobb településeken a pártok jelöltjei és listái tudnak legerősebb eredményeket elérni, szemben a civil és független jelöltekkel, a helyi politikai vitákat elsősorban nem a helyi pártszervezetekkel azonosítják a polgárok, hanem a tisztségviselők és képviselők személye kerül középpontba.¹¹¹ Még akkor is így van ez, ha ezek a személyek leginkább épp a pártok által tudtak a képviselőtestületbe jutni. Ezzel szemben Böhm Antal leszögezi, hogy az 1990-1994 közötti első önkormányzati ciklus idején a magyarországi településeken a polgármesterek 82,9 százaléka, a képviselők 71,73 százaléka volt független személy.¹¹² Böhm ugyanitt leírja azt is, hogy a képviselőtestületek munkáját és

¹⁰⁹ Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon; Dialóg Campus, Pécs, 2008.; 258-259. old.

¹¹⁰ Kákai László: Kik vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon, Publikon, Pécs, 2009, Civil szervezetek sikeressége és kapcsolatai, 91-96. old.

¹¹¹ Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon; Dialóg Campus, Pécs, 2008.; 241-243. old.

¹¹² Böhm Antal: Új demokrácia és helyi hatalom, 97-102. old. in. Táll Éva (szerk.), Az új demokrácia önkormányzati vezetői, MTA PTI, Budapest, 2000

a helyhatósági választási kampányokat még a nagyobb településeken is kevesebb ideológia jellemzi és sokkal több a mindennapi életkörülményeket meghatározó kérdés áll a politikai viták középpontjában. Böhm megállapította azt is, hogy miközben a régi tanácsrendszerben a helyi tanács gyakorlatilag az országos, a megyei és a járási tanács határozatait hajtotta végre, addig az új demokratikus berendezkedés időszakában személyi, családi és gazdasági ellentétek is megjelentek a településeken a társadalmi érdekek mellett, amelyek korábban nem voltak jellemzők. Ezáltal a konfliktusok nyíltabbá váltak és a helyi politikai gyakorlat eszköztára is kiszélesedett, amely a – Böhm szerint ekkor mintaszerű, ám túl gyors - demokratikus átmenetben a politikai kultúra minőségét helyi és országos szinten is rontotta, s ezzel eltaszított szélesebb rétegeket, főként az értelmiségiek közül, a közéletben való részvételtől.

Glied Viktor teljesen más szemszögből közelíti meg a civilekhez kapcsolódó szerepvállalás és törésvonalak kérdését.¹¹³ Ő elsősorban nem a civileknek a helyi képviselőtestületben betöltött létszáma és pozíciója, hanem az egyes döntések meghozatalánál és végrehajtásánál meglévő civil kontroll szerepét tartja jelentősebbnek. Glied elmélete megítélésem szerint jól rávilágít bizonyos lélektani folyamatokra a paksi atomerőmű létesítését övező konfliktusok kapcsán is, hiszen a nukleáris létesítmény építésekor, az államszocializmus idején abszolút nem létezett civil kontroll Magyarországon. Az ebből fakadóan addig elfojtott indulatok szerepet játszhattak a paksi törésvonalak kialakulásában már az erőmű építésekor, s egyébiránt az ellentéteknek a '90-es évekbeli felszínre törésekor is.

A személyek szerepének kérdéskörénél Pálné Kovács Ilona jelentőséget tulajdonít a jegyző politikai életben játszott szerepének, amelyről elsősorban Ivancsics és társai kutatására hivatkozva megjegyzi, hogy gyakran konfliktusforrás a képviselőtestületben.¹¹⁴ A jegyző feladata, alapvetően a Polgármesteri Hivatal és képviselőtestület munkájának szakmai irányítása és a törvényesség betartatása lenne, ugyanakkor Pálné Kovács Ilona szerint a jegyző részéről, minthogy nincs megfelelő törvényi ereje a képviselő-testülettel szemben, a lojalitás számít legfőbb kritériumnak. Éppen ezért a szerző szavaival élve a jegyzők „fogyóeszközök”, akiket a választások után legtöbbször lecserélnek.¹¹⁵ (Pálné Kovács Ilona ezzel indokolja, hogy a jegyzői szakma nem túl vonzó, s ezért sok helyütt nehezen tudják betölteni a tisztséget.) Ennek ellenpéldái a körjegyzőségek, ahol több kisebb község

¹¹³ Glied Viktor: A civil partnerség szerepe a regionális döntéshozatali folyamatokban, 65-86. old. in Pálné Kovács Ilona (szerk.): A politika új színtere a régió, Századvég Kiadó, Pécs-Budapest, 2009

¹¹⁴ Fogarasi József -Ivancsics Imre – Kiss László: A helyi önkormányzatok, Unió Kiadó, Budapest, 2005

¹¹⁵ Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon; Dialóg Campus, Pécs, 2008.; 250-251. old.

képviselőtestülete és hivatala is tartozik egy-egy jegyzőhöz, ezekben az esetekben Pálné megfigyelése szerint lényegesen nagyobb a jegyzők mozgástere.

Dolgozatomban nem kívánok sokat foglalkozni a jegyző személyével, mivel Paks egy ellenpéldája a fentebb ismertetett tapasztalatoknak. Dr. Blazsek Balázs jegyző egészen 1990-től napjainkig tölti be a városban a jegyzői tisztséget és személye soha nem volt politikai viták tárgya a képviselőtestületben, annak ellenére sem, hogy az elmúlt közel három évtizedben Pakson is sokszor éles politikai változások történtek.¹¹⁶

A már többször hivatkozott Tamás Veronika egy másik tanulmányában a helyi vállalatok és vállalkozói rétegek a helyi politikába való beleszólásának lehetőségeit elemezte.¹¹⁷ A szerző megállapítja, hogy az államszocializmus idején az egypártrendszer teljeskörű fennhatósága miatt a gazdasági és pártelit gyakorlatilag megegyezett, valamint a tervutasításos rendszer következtében a politika irányította a teljes gazdaságot. Ez a berendezkedés a politika számára kiszámíthatóvá tette a gazdaságot, ugyanakkor a rendszerváltozás következtében ez a viszony, amely a gazdaságnak a politikához való teljes alárendeltségén alapult, felborult. Az új rendszerben új szereplők is megjelentek, sok a bizonytalanság, a magánszférában bekövetkező gazdasági döntéseket nem lehet kiszámítani. A privatizáció nyomán létrejövő válságot túlélő cégek rendkívül megerősödtek, s komoly zsarolási potenciállal rendelkeznek az önkormányzatokkal szemben, főként a kisebb településeken, ahol kevés a foglalkoztató és az adózó cég.

Az önkormányzatok és a vállalkozók kölcsönösen egymásra vannak utalva, ugyanakkor ellenérdekeltek is. Míg az önkormányzat a helyi iparűzési adóval, a környezetvédelmi szabályozások meggyengítésével, az építményadóval és más a vállalatok mozgásterét növelő vagy csökkentő intézkedéssel tud pozíciókat elérni, addig a cégek munkahelyeket hoznak létre, adományokkal támogatják a település iskoláját, egészségügyi intézményeit, sport és kulturális egyesületeit, s adott esetben akár a számukra kedvező jelöltek kampányát is. Konfliktusforrás lehet az önkormányzati beruházásokból való részesedés az egyes cégek esetében, s az is, hogy a gazdasági elitnek milyen politikai és egyéb pozíciókat biztosít a helyi hatalom. Az önkormányzatok, ha vezetői megfelelő kapcsolatokkal rendelkeznek megyei vagy országos szinten, akkor adott esetben tudnak lobbizni a helyi cégeknek egy-egy jelentősebb állami projektben való részvétel érdekében.

¹¹⁶Jegyzőkönyv, Paks Város Önkormányzati Képviselőtestülete, 1990. október 25. (1/1990.) – Alakuló ülés

¹¹⁷Tamás Veronika: Vállalkozói érdekcsoportok szerepe az önkormányzatokban és a választásokon, 146-153. old. in Bóhm Antal (szerk.): Helyi hatalom és az önkormányzati választások Magyarországon 1990-2002, MTA PTI, Budapest, 2006

A vállalkozók összefogását Tamás Veronika meglátása szerint gátolja, hogy az egyes cégek egymással szemben is ellenérdekeltek, ugyanakkor, ha mégis össze tudnak fogni, akkor könnyedén térdre kényszeríthetik az önkormányzatot.

Pakson ez az elmélet elsősorban azért nem tudott gyakorlattá válni, mert a városban a legerősebb vállalkozás egyértelműen az állami tulajdonú Paksi Atomerőmű, amely azonban nem csak a város önkormányzatával szemben képes erőt felmutatni, de gyakorlatilag az összes többi számottevő helyi vállalkozás sem tud független lenni tőle, vagy az energiaipari létesítménynek beszállító alvállalatoktól. Így tehát az atomerőmű megkerülésével jelentős vállalkozói összefogás nem tudott létrejönni a városban.

6. Hatalommegosztással kapcsolatos elméleti viták

Minthogy dolgozatunk egyik témája az atomerőmű elitje és annak a mindenkori tanácsra, vagy később önkormányzatra gyakorolt befolyása, illetve ennek a jelenségnek szerepe a paksi társadalomban meghúzódó korábbi ellentétek létre jöttében és kezelésében, ezért megkerülhetetlennek érzem a pluralista-elitista vita rövid ismertetését.

A vita az Amerikai Egyesült Államokban bontakozott ki, előfutárának a Lynd házaspár USA Indiana államabeli Munice városáról írott művét tartják, ebben azonban még leginkább kulturális konfliktusok kerülnek csak taglalásra.¹¹⁸ Az igazi diskurzus az ötvenes években indult, amikor Floyd Hunter Atlanta városában (USA, Georgia Állam) vizsgálódva arra a megállapításra jutott, hogy a településeken a döntéseket egy szűk elit hozza meg a szélesebb társadalom bevonása nélkül.¹¹⁹ Részben Hunter kutatásainak hatására, már nem települési, hanem állami szinten vizsgálódva, írta meg Wright Mills „Az uralkodó elit” című művét,¹²⁰ mely gyakorlatilag még napjainkban is az elitista iskola alapművének tekinthető.

Hunter és Mills munkásságának kapcsán jelent meg 1961-ben Robert A. Dahl „Ki kormányoz?” című munkája, melyhez a kutatást a Yale Egyetemnek is otthont adó New Haven városában végezte.¹²¹ Ebben Dahl öt kormányzási mintát vetett össze. Elsőként a klasszikus elitista felfogású modellt, amelyben a legerősebb gazdasági szereplők, a nagy foglalkoztatók és a magas társadalmi státuszú személyek csoportjai összefogva, elkülönülten hatnak a politikára háttéralkuk keretében, gyakorlatilag saját otthonaikban, elzárt klubokban,

¹¹⁸ Lynd, Robert S. and Lynd, Helen M.: Middletown: A Study in Contemporary American Culture, New York, Harcourt, Brace, and Company, 1929

¹¹⁹ Hunter, Floyd: Community Power Structure, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1953

¹²⁰ Mills, C. Wright: The Power Elite, Oxford University Press, New York, 1956

¹²¹ Dahl, A. Robert: Who Governs?, New Haven and London, Yale University Press, 1979; Five Patterns of Leadership, 184-189. old.

céges platformokon és más privát helyszíneken meghozva döntéseket a nyilvánosság kizárásával. Dahl ezt a felfogást elutasította, életszerűtlennek tartotta, mivel az általa megkérdezett 50 legbefolyásosabb new haveni döntéshozó egyike sem erősítette meg, hogy léteznének ilyen platformok, ráadásul Dahl szerint a modern média működése is lehetetlenné teszi ezt a titkos döntéshozást a demokratikus berendezkedésű államokban.

Ehelyett Dahl négy másik döntéshozatali mintát mutatott be. Ezek egyike szerint a társadalom különböző szegmenseiből szerveződő politikusok és magánszemélyek termelik ki maguk közül a döntéshozókat, akik a döntéseiket nyilvános fórumokon, testületi üléseken hozzák. Dahl ezt tartotta a pluralizmus legtisztább formájának.

Másik elmélete szerint az egyes területeken hierarchikus rendben különböző vezetők állnak, akik együttműködéséből, vagy egy közepén álló karizmatikus csúcsvezető ráhatása alatt születnek az egyes döntések. Dahl ezt a „törzsfőnökök” döntéshozói elméletének nevezte.

Ezekon kívül Dahl még két vezetési formát említ. Ezekben különálló szférák vannak, s minden területen egymástól elkülönülten születnek a döntések, ahol az eltérő szférák információt cserének, helyenként együttműködnek. Az is előfordul, hogy az egyes szférák között érdekütközés áll fenn, s ez indukál politikai küzdelmeket.

Egy – a dolgozatban már említett - későbbi munkájában Dahl, pluralista elméletének alátámasztásaként a koalíciók fontosságára hívta fel a figyelmet, melyek mindig változnak (nincs szigorú struktúra), s így mindig lehetőséget adnak új szereplőknek is a döntésekbe való bekapcsolódásra.¹²² Ugyanitt megemlíti az irányításért folytatott versenyt is, amely garantálja a széleskörű együttműködést, s a minél többféle érdekcsoport integrációját, hiszen csak így szerezhető meg demokratikus keretek között a többség.

Ahogy Mills az elitista felfogás alapjait, úgy Dahl elmélete a pluralista iskola alapjait rakta le. Tanulmánya fontos vitákat váltott ki, amelybe többek között Nelson Polsby is bekapcsolódott, hangsúlyozva, hogy bár a hatalom a demokráciában valóban megosztott formában működik, de ez a megosztás mégsem egyenlő a társadalom eltérő csoportjai között.¹²³ Hozzáteszi, hogy mivel az információ, a pénz és a szakértelem nem minden esetben ugyanannál a politikai csoportnál halmozódik fel, ezért minden érdekcsoportnak lehetősége van befolyásolni a döntések alakulását. Arend Lijphart szerint ezt a Polsby által vizionált egyensúlyt némileg felborítja, hogy az egyes csoportok eltérő gazdasági befolyása mellett a kulturális predominancia és más tényezők is előnyben részesítenek csoportokat, amelyek szintén

¹²² Dahl, A. Robert: *Political Opposition in Western Democracies*, New Haven, Yale University Press, 1966; 337. old.

¹²³ Polsby, W. Nelson: *Community Power and Political Theory*, Yale University Press, New Haven, 1963

egyenlőtlenséget okoznak. Lijphart éppen ezért a duális demokráciát leegyszerűsítőbbnek látja, míg a több dimenziójú (több kis pártból összetevődő) színes koalíciókat alkotó politikai felállást a szélesebb érdekérvényesítés eszközének.¹²⁴

Dahl elméletére Bachrach és Baratz szerzőpáros alkottak választ,¹²⁵ melyben azon nézőpontjuknak adnak hangot, hogy a nyílt, már a politikai térben lévő konfliktusok vizsgálata nem elég a hatalommegosztás alapos vizsgálatához, mivel vannak olyan konfliktusok, amelyek eleve nem kerülhetnek a politikai küzdőtérbe egyszerűen azért, mert az elit nem hajlandó utat nyitni ezen kérdéseknek. Bachrach és Baratz munkásságát megerősítő Matthew Crenson készített nagyhatású empirikus tanulmányt, amelyben egy környezetvédelmi példán bizonyította, hogy elsősorban azokon a településeken (és ez Paks esetében is meglehetősen releváns), ahol egyközpontú gazdaság működik, az adott társaság képes évtizedeken át felszín alatt tartani a számára kedvezőtlennek ígérkező kérdéseket.¹²⁶

7. Legitimitás és bizalomelméletek

Az elitista-pluralista vita nyomán megkerülhetlenné válik a legitimitáció és a bizalom elméleti kérdéskörének rövid ismertetése, hiszen az elitista felfogás - szemben a pluralista iskolával - mindig magában hordozza az elitista módon született döntések legitimitásának értékelését, s az ilyen módon határozatot hozó elit iránti lakossági bizalommal kapcsolatos témakört.

Fontos elválasztanunk egymástól a legitimitás különböző fajtáit. Egyik fajtája a jogi értelemben vett legitimitás, míg a másik a társadalom bizalmán alapuló legitimitás.¹²⁷

A történelemben a legitimitást a hatalom forrására többnyire Istenre (vagy valamilyen természet feletti erőre), más esetekben pedig a „népre” vezették vissza az uralkodó osztályok.¹²⁸ Max Weber ennek alapján három különböző dimenzióját különbözteti meg a legitimitásnak: tradíciókon alapuló legitimitást (pl. királyi családok trónöröklése - „mindig így volt”), a karizmatikus legitimitást (elhivatottságon alapuló, hatalmat magukhoz ragadó cselekvőképes erők) és a racionális-legális legitimitást, amely törvényeknek (pl. választójogi törvények) megfelel.¹²⁹ A magyar Bayer József Max Weber megállapításai és a belőlük

¹²⁴ Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies*, New Haven and London, Yale University Press, 1977

¹²⁵ Bachrach, Peter- Baratz Morton S.: *Power and Poverty*, Oxford University Press, New York, 1970

¹²⁶ Crenson, Matthew A.: *The Unpolitics of Air Pollution*. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1971

¹²⁷ Antal Attila: *A populista demokrácia természete*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; *Konfliktus és szabadság*, 76-78. old.

¹²⁸ Pokol Béla: *Politikaelmélet*, Századvég Kiadó, Budapest, 2006; *Hatalom és legitimitáció*, 91-102. old.

¹²⁹ Weber, Max: *Állam, politika, tudomány*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970

levezetett vita (Berger, Habermas, Luckmann, etc.) kapcsán nem különálló legitimációs típusokról, hanem alacsonyabb és magasabb szintű legitimációs fokokról értekeznek.¹³⁰

Giovanni Sartori szerint a demokráciában a legitimitás (visszavezetve az politikai berendezkedés eredeti elnevezésére) csak azon alapul, hogy annak forrása a „nép” (kvázi a választópolgárok).¹³¹ Pokol Béla ennél pontosabb definíciót ad: úgy véli, hogy egy vezetőréteg akkor legitim, ha a hatalom megszerzése pillanatában érvényes szabályoknak megfelelő módon került hatalomra.¹³² David Beetham ezt a definíciót még kevésnek tartja, szerinte a hatalom megszerzésének körülményei mellett, a lakosság támogatása és a hatalom által meghozott törvények igazolhatósága is szükséges ahhoz, hogy egy vezetőréteg kormányzása legitimitást nyerjen.¹³³

Sári János úgy érvel, hogy egy hatalom akkor legitim, ha az általa működtetett jogi-intézményi struktúra és a társadalmi-politikai valóság nagyrészt egybeesik.¹³⁴ (Sári ezen megállapítása már inkább a bizalom kérdésköréhez kapcsolódik.) Boda Zsolt elválasztja egymástól a demokratikus alapokon nyugvó és a kényszerítésen alapuló legitimitást. Demokratikus közegben akkor legitim egy hatalom, ha élvezzi az állampolgárok támogatását, cselekvőképes a saját területén és a többség által elfogadott közérdek szem előtt tartásával kormányoz (morális szempont).¹³⁵

A legelgondolkodtatóbb legitimációs elméletek egyike Pierre Bourdieu nevéhez fűződik, aki a legitimációt egyfajta esendő dologként ábrázolja, amit az intézményrendszer (itt is elsősorban az iskola/oktatás) formál, ami a mindenkor hatalom befolyása alatt áll.¹³⁶ Hozzáteszi, egy társadalomban mindig léteznek ettől eltérő legitimitások, amelyek tömegessé válása esetén az intézményekbe vetett bizalom meginog, ilyenkor a hatalom elveszítheti kormányzóképeségét.

A második értelemben vett legitimitás, azaz a társadalmi bizalom kapcsán megkülönböztetünk interperszonális (személyek közötti) és intézményes (intézményekkel szembeni) bizalmat. Megjegyezzük, a Newton-Zmerli szerzőpáros szerint a kettő jelentősen összefügg

¹³⁰ Bayer József: A politikai legitimitás, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997; A legitimáció általános tudásszociológiája, 32-44. old.

¹³¹ Sartori, Giovanni: Demokrácia, Osiris Kiadó, Budapest, 1999; A demokrácia, mint legitimitáselv, 28-29. old.

¹³² Pokol Béla: Médiahatalom, Windsor Kiadó, Budapest, 1995; Legitimáció és „kegyelmi pillanat”, 83-93. old.

¹³³ Beetham, David: The Legitimation of Power, New York, Palgrave MacMillan, 1991

¹³⁴ Sári János: Hatalommegosztás, Osiris Kiadó, Budapest, 1995; A társadalmi-politikai kiinduló pontok változása, 130-150. old.

¹³⁵ Boda Zsolt: Legitimitás, bizalom, együttműködés, Argumentum Kiadó, Budapest, 2013; Legitimitás és bizalom, 69-83. old.

¹³⁶ Bourdieu, Pierre: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, General Press Kiadó, Budapest, 1988; A legitimitások hierarchiája, 92-96. old.

egymással.¹³⁷ Francis Fukuyama szerint a modern társadalomban már csak az információ megosztása vezethet a társadalmi bizalom kialakulásához, ennek hiányában a társadalommal elfogadtatni (legitimálni) egy-egy döntést nagyon nehéz.¹³⁸ Hasonló következtetésre jutott Robert Putnam is, akinek meggyőződése, hogy az információk megosztásán alapuló bizalom (és legitimitás) csak akkor alakulhat ki, ha egy társadalomban erős a civil szektor, amely az egyes ügyekben a döntéseket ellenőrizni tudja, és az azokkal kapcsolatos információkhoz kellően hozzáfér.¹³⁹

8. Hálózatelméletek és a társadalmi tőke

A politológiában a vezetők és az egyes döntések körül kirajzolódó kapcsolatrendszerek tanulmányozása szempontjából egyre divatosabbak a hálózatelméletekkel és a részben ehhez kapcsolódóan társadalmi tőkével foglalkozó kutatások. Tardos Róbert egyenesen úgy fogalmaz, hogy a társadalomtudományok mindegyét csak network szempontból érdemes megközelíteni.¹⁴⁰ Ezt már csak az a tény is alátámasztja, ahogy azt Z. Karvalics László megfogalmazta, hogy a kapcsolatok segítik az információ áramlását, s ennek hiányában egy-egy információ nem is nagyon juthat el a döntéshozók irányába, ami egyben ki is zárja, hogy hasson a döntésre.¹⁴¹

Elsőként érdemes citálnunk James C. Coleman, aki leszögezi, hogy a csoporton belül mindig létezik hierarchia, minden közösségnek van vezetője, aki a többieket különféle eszközökkel mozgósítani tudja, ám ezek a kapcsolatok oda-vissza hatnak.¹⁴² Névrokona, az elismert szociológus James S. Coleman, magát a társadalmi tőkét definiálta úgy, mint a kapcsolatrendszerből származó erőforrást.¹⁴³ Hasonlóképpen vélekedett Stephen Aldridge is, aki a társadalmi tőkét elsősorban a társadalmi kapcsolatokkal, az ezeket övező társadalmi normákkal és az ezeket szabályozó szankciókkal azonosította.¹⁴⁴ (Mást gondolt viszont Pierre

¹³⁷ Zmerli, Sonja – Newton, Ken: Social trust and attitudes toward democracy, *Public Opinion Quarterly*, 2008, IV., 72, 706–724. old.

¹³⁸ Fukuyama, Francis: *Bizalom*, Európa Kiadó, Budapest, 2007; Méret és bizalom, 42-55. old.

¹³⁹ Putnam, Robert: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, New Jersey State, Princeton University Press, 1993

¹⁴⁰ Tardos Róbert: *Hálózatok, miliók, fókuszok - a család és foglalkozás esete*, 121-139. old. in. Rényi Ágnes (szerk.): *A társas szociológus – tanulmányok Somlai Péter 70. születésnapjára*, Eötvös Kiadó, 2011

¹⁴¹ Z. Karvalics László: *Metszéspontok*, Gondolat-Infonia, Budapest, 2015; *Rókák és sündisznók*, 7-18. old.

¹⁴² Coleman, C. James: *Psychology and Effective Behavior*; Scott, Foresman and Company, London, 1969; *Group Structure*, 274-280. old.

¹⁴³ Coleman, James S.: *Foundations of Social Theory*, Cambridge and London, Belknap Press of Harvard University Press, 1990

¹⁴⁴ Aldridge, Stephen - Halpern, David - Fitzpatrick, Sarah: *A Discussion Paper, Performance and Innovation Unit of Admiralty Arch*, London, 2002

Bourdieu, aki a társadalmi tőke alatt a kapcsolati hálón túl vagyoni/gazdasági és kulturális tőke együttesét is értette.¹⁴⁵) Fukuyama szerint a kapcsolathálón alapuló társadalmi tőke alapját mindig az olyan alacsonyabb önszerveződési formák képezik, mint a család, szűkebb baráti-ismeretségi kör, vallási közösség, gazdasági-üzleti kapcsolatok.¹⁴⁶ Bodor Ákos egyetértve J. S. Colemannel inkább úgy látja, hogy a társadalmi tőke szempontjából a kapcsolatok meghatározóak.

Manuel Castells szerint ezek a kapcsolathálóok olyannyira lényegesek, hogy a hálózatokba való bekapcsolódás jelenti lényegében a különböző pozíciók betöltésének a kulcsát.¹⁴⁷ Függetlenül attól, hogy az adott kapcsolat mennyire erős és mennyire dinamikusan működő. A kutatók ennek mérésére kapcsolati irányt, intenzitást, hatékonyságot, felek közötti bizalmat és elköteleződési szempontokat szoktak figyelembe venni. A kapcsolati hálóból való kimaradás az együttműködések hiányát és a pozíció elvesztését eredményezheti akár üzletben, akár politikában. A Bihrer-Bertalan szerzőpáros szerint hibásak azok a politikai, szociológiai és egyéb döntéseméleti kutatások, amelyek a vezetők és döntéshozók személyét csak a hierarchikus viszonyok szempontjából vizsgálják, s figyelmen kívül hagyják a társadalmi környezetből érkező hatásokat.¹⁴⁸ (Elméletüket elsősorban 1990 utánra vonatkoztatják. Felismerik, hogy a rendszerváltozást megelőzően volt ugyan jelentősége a társadalmi tőkének és kapcsolatoknak, a hierarchikus viszonyok viszont sokkal erősebben befolyásolták az egyes döntéseket.) Bihrerék szerint tehát a vezetőket mindig az őket övező hálózati kapcsolatok függvényében kell elemezni és értelmezni.

Christakis és Fowler már konkrétan a politika vonatkozásában fogalmazzák meg hálózati kapcsolatokra vonatkozó megállapításaikat.¹⁴⁹ A szponzoráció, a mozgósítás és a kampányok lebonyolítása szempontjából a modern demokráciában egy politikus számára rendkívül fontos, mondhatni nélkülözhetetlen a kapcsolati háló, amely szinte elképzelhetetlen komoly befolyással rendelkező gazdasági szereplők és/vagy elismert, komoly mozgósítóerővel rendelkező népszerű személyek nélkül. Legtöbb esetben ezek a szereplők a támogatásukért cserébe elvárásokat is támasztanak a korábban támogatott politikustól, amint azt a szerzők megjegyzi. E téren kiemelik a lobbisták tevékenységét is, igaz ez a jelenség amerikai

¹⁴⁵ Bourdieu, Pierre: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, General Press Kiadó, Budapest, 1988

¹⁴⁶ Fukuyama, Francis: Bizalom, Európa Kiadó, Budapest, 2007; Méret és bizalom, 42-55. old.

¹⁴⁷ Castells, Manuel: A hálózati társadalom kialakulása, Gondolat-Infonia, Budapest, 2005; Összegzés: A hálózati társadalom, 598-608. old.

¹⁴⁸ Bihrer Nándor – Bertalan Péter: Hálózatokban, OOK-Press Kft., Veszprém, 2014; A hálózati kapcsolatok, 65-70. old.

¹⁴⁹ Christakis, Nicolas A. – Fowler, James H.: Kapcsolatok hálójában, Typotex, Budapest, 2010; Politikai kapcsolatok; 190-232. old.

körülmények között - ahol más törvényi szabályozások és intézményrendszer vonatkozik a lobbizásra - könnyebben értékelhető, mint Magyarországon, ahol az érdekkijárást általában a háttérben zajlik. A szerzők a mérhetőség szempontjából azzal érvelnek, hogy az egyes kérdésekben való gyakori érzékenyesség jó útmutató lehet ott, ahol más adat nem áll rendelkezésre. Ugyanakkor figyelmeztetnek arra, hogy a politikusok viselkedése sokszor megtévesztő abból a szempontból, hogy saját befolyásukat igyekeznek szélesebbnek mutatni, mint amilyen valójában, így a sajtómegjelenések, közös fényképezkedések, nyilatkozatok megtévesztők lehetnek.

Barabási Albert-László szerint minden közösségben (s egyáltalán minden rendszerben) léteznek középpontok,¹⁵⁰ tehát központi szereplők (személyek vagy intézmények), akik kapcsolati hálózatukkal lényegesen nagyobb hatást tudnak gyakorolni a közösség életére, mint mások. Éppen ezért az információáramlás sem véletlenszerű, hanem hálózati törvényeknek megfelelően működik. Fresli Mihály ehhez kötődően megállapította, hogy rendszerszinten a kulturális objektumok (intézmények) sokasága, a hozzájuk kapcsolódó hálózaton keresztül képes kultúrateremtő vagy kultúraközvetítő tevékenységet folytatni, s ezáltal identitás-teremtő munkát is végezni.¹⁵¹ (Itt már a hálózat és társadalmi tőke elméletnek az identitáselmélethez való kapcsolódásáról beszélhetünk.)

Abonyi János a gazdasági hálózatok politikában betöltött meghatározó szerepére hívta fel a figyelmet (és ez az atomerőmű helyének a paksi közpolitikában való értékelése kapcsán különös jelentőséggel bír), hiszen egy kormányzat vagy helyi szinten önkormányzat, amely mindig az életminőség javításában érdekelt népszerűségének megtartása érdekében, így e téren a kulcsfontosságú gazdasági szféra megkerülhetetlen és az összefonódások érdekösszehangolásokat elkerülhetetlenek.¹⁵²

Szintén releváns elmélet Hartmut Esseré, aki leírja, hogy a kapcsolatok szintjén a homogén közegek sokkal összetartóbbak, mint a heterogén csoportosulások.¹⁵³ Esser az identitásában, pártszimpátiájában vagy foglalkozásában azonos közegeket emeli ki tanulmányában, ahol megállapítja, hogy ezen közösségekben a társas interakciók sokkal kevesebb költséget igényelnek (ne feltétlenül anyagi költségekre gondoljunk!), mint az eltérő háttérből érkező

¹⁵⁰ Barabási Albert-László: Behálózva, Helikon Kiadó, Budapest, 2008; Középpontok és összekötők, 63-74. old.

¹⁵¹ Fresli Mihály: Kulturális hálózatok, Savaria Egyetemi Központ, Szombathely, 2015; A rendszerszintű megközelítés, 41-70. old.

¹⁵² Abonyi János – Miszlevicz Ferenc: Hálózatok metszéspontjain, Savaria University Press, Szombathely, 2016; Kapcsolat a gazdasággal, 51-53. old.

¹⁵³ Esser, Hartmut: A barátság-hálózatok fejlődésének és változásának gazdasági magyarázata, 241-262. old. in. Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata, Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 1991

emberek esetében. Essernek a városszociológia és a kollektív identitás szempontjából is lényeges megállapításai Paks vonatkozásában is fontosak.

9. Leadership teóriák

Napjainkban már nem csak a politikatudományban, de a közgazdaságtan menedzsmenttudomány alapjául szolgáló részében is, a vezetők viselkedésével kapcsolatos legfőbb elméletek közé tartozik a leadership, amely gyakorlatilag arra keres választ, hogy a vezető-beosztott kapcsolatokban a vezetők miként tudnak hatni a szervezet/közösség tagjaira a csoportcélok elérése érdekében.¹⁵⁴ Különösen fontos ez a kistelepüléseken, ahol mint tudjuk, a vezető (polgármester) szerepe többnyire a helyi politika középpontjában áll.

A leadership elméletek előfutárai elsősorban vezető központú írásokat közöltek, mint Frederick W. Taylor¹⁵⁵ vagy Max Weber. Utóbbi a bürokrácia kapcsán leírt karizmatikus vezetőkről szóló elméletében az erős vezetők mellett teszi le voksát.¹⁵⁶ Később a leadership kutatás két irányzatra oszlott; egyrészt továbbra is a vezető személyiségére fókuszálóakra, másrészt a döntésközpontú vizsgálódásokra. Utóbbiak jeles képviselője Likert, aki a participatív, támogató vezetői típus mellett teszi le voksát Max Weber karizmatikus államférfijával szemben.¹⁵⁷ Likert kutatásai nyomán Lewin és társai három vezetői típust különböztettek meg; az autoriter vezetőt, a demokratikus vezetőt és a ráhagyó (laissez faire) vezető típusát.¹⁵⁸ Az autoriter típusú vezetők, ahogy az elnevezés is mutatja, maguk hoznak meg minden közérdekű döntést, maguk jelölik ki a feladatokat, amelyek végrehajtásában csak iránymutatóként vesznek részt. A csoport tevékenységét negatív és pozitív szankciókkal irányítják, eszközük az őket övező tekintély. Ezzel szemben a demokratikus vezető maga is aktív részese a tevékenységnek, amelynek a főbb kérdéseiről a csoport közösen dönt, a vezető csupán a vita levezetője. A célok és az eszközök mindig egyértelműek, tisztázottak, a vezető objektivitásra törekszik. A harmadik típusú, úgynevezett laissez faire vezető teljes szabadságot enged a csoportnak, csupán információkkal szolgál a munkatársaknak, ritkán tesz észrevételt, a tevékenység lebonyolítását ráhagyja a többiekre. Inkább tanácsadó jelleggel

¹⁵⁴ Bakacsi Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés, Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002; Személyes vezetés – leadership, 183-224. old.

¹⁵⁵ Taylor, Frederick W.: Üzemvezetés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983

¹⁵⁶ Weber, Max: Gazdaság és társadalom, Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest, 1990

¹⁵⁷ Likert, Rensis: New Patterns of Management, McGraw-Hill, New York & London, 1961

¹⁵⁸ Lewin, Kurt – Lippitt, Ronald – White, Robert: Agresszív viselkedési sémák kísérletileg kialakított társas légkörben, in. Pataki Ferenc (szerk.): Csoportdinamika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975

működik a csoport mellett.¹⁵⁹ Csepeli György hozzáteszi, bizonyos szerveknél (pl. a hadsereg, rendőrség, tűzoltóság, mentőszolgálat, stb.) csak az autoriter vezetési stílus visz eredményre, a politikai és egyéb kezdeményezéseknél a demokratikus vezetési formát látja célravezetőbbnek. A ráhagyó vezetői stílus Csepeli szerint csak a tudományos, kutatói szférában tud eredményre vezetni, egyébként az üzemszerű működéshez nem tesz eleget.¹⁶⁰ Douglas McGregor a fentebbi kutatások eredményéhez hozzáfűzi, hogy a vezetési stílust az határozza meg, hogy a vezető mit gondol a vezetettekről, mennyire bízik meg bennünk emberileg, szakmailag.¹⁶¹ Lewis és McGregor kutatásai hatással voltak a későbbi szerzőkre is. Koontz és társai hasonló eredményekre jutottak, mint Lewis és társai, ám ők már McGregor bizalmon alapuló szemléletét is beépítették modelljükbe, amely szerint a parancsoló és a konzultatív stílusú vezetőnek is két fajtája létezik, annak függvényében, hogy mennyire bízik a vezető a beosztottakban. A két szélsőséget az általa vezetett csoport felé teljesen bizalmatlan, keménykezű parancsoló és a csoporttal szemben maximális bizalmat tanúsító, részvételre inspiráló vezető képezi.¹⁶² Lényegében hasonló elmélet Tannenbaum, Robert és Schmidt, Warren modellje is, azonban itt már hét különböző csoportra osztották a vezetőket aszerint, hogy azok mekkora beleszólást engednek a beosztottaiknak a döntésbe (egyedül dönt, csak bemutatja a döntést, beosztottak kérdezhetnek, beosztottak változtathatnak, döntések előkészítésénél a beosztottak javaslatokat tesznek, csoportos döntés, vezető csak tanácsot ad).¹⁶³

Gyakorlatilag Peter John, illetve az ő kutatásaiból kiinduló Getimis és Helpas vizsgálatai is afféle megállapításokat tesznek a polgármesterek vonatkozásaiban (autoriter, reflektáló attitűd), amelyet már a helyi konfliktusokról szóló résznél korábban ismertettem.

A személyiségközpontú vezetői modellek kutatásánál a Michigani Egyetem és az Ohioi Egyetem elemzéseit érdemes kiemelni. A michigani kutatások, amelyeket szintén a már említett Likert vezetett, feladatcentrikus és beosztottcentrikus vezetőkre osztották a döntéshozókat személyiségtípusuk alapján.¹⁶⁴ A feladatcentrikusok a teljesítményre, a kitűzött cél elérésére, míg a beosztottcentrikusok inkább a munkahelyi klíma kiegyensúlyozottságára törekednek. Hasonló eredményre jutottak az ohioiak, akik kezdeményezés-strukturált és

¹⁵⁹ White, Robert – Lippitt, Ronald: A vezető viselkedése és a tagság reakciói három féle „társadalmi klímában” in. Pataki Ferenc (szerk.): Csoportlélektan, 315-345. old.

¹⁶⁰ Csepeli György: A szervezkedő ember, Kossuth Kiadó, Budapest, 2015; Vezetés, 207-221. old.

¹⁶¹ McGregor, Douglas: Leadership and Motivation, Cambridge, The M.I.T. Press, 1966

¹⁶² Koontz, Harold D. – O’Donnell, Cyril – Wehrich, Heintz: Managment, McGraw-Hill, New York, 1980

¹⁶³ Tannenbaum, Robert – Schmidt, Warren H.: Hogyan válasszuk meg vezetési módszerünket? in. Sutermeister, Robert A.: (szerk.): Ember és termelékenység, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966

¹⁶⁴ Griffin, W. Ricky: Managment, Houghton Mifflin Co., Boston, 1984

figyelmes vezetők típusára osztották a döntéshozókat. A kezdeményezés-strukturáltak a feladatcentrikusok megfelelői, míg a figyelmesek a másik modell beosztottcentrikus vezetőjének felelnek meg. A két modell közötti különbség lényegében abban áll, hogy míg a michiganieknél a két típus kizárja egymást, addig az ohioiak feltételezik, hogy egy vezetőben akár egyszerre is jelen lehet a két tulajdonság, sőt ezt a kettősséget tartják követendő mintának.¹⁶⁵ Gyakorlatilag erre a következtetésre jutott a Blake-Mouton szerzőpáros is, akik a termelésre és a beosztottakra fordított figyelem szempontjából egy koordináta rendszerbe rajzolták fel a vezetőket, akik emberközpontú, csoportközpontú, kompromisszumos, fél-vezetői és hatalom-engedelmesség stílusú irányítók lehetnek pozíciójuktól függően.¹⁶⁶ Moutonék a csoportközpontú vezetőket ítélték leghatékonyabbnak, akik a termelésre és a beosztottakra is sok figyelmet fordítanak (hasonlóan az ohioiak megfigyeléseihez).

A vezető személyiségétől és beosztottaktól való viszonyától függetlenül, a helyi politika vonatkozásában, a különböző döntések megszületésének vizsgálatához illeszkedően nagyon fontos megemlítenünk Antal Attila kutatásait, aki megállapította, hogy a helyi szintű stratégiaalkotás és tervezés a leghatékonyabb módja a problémaforrások kezelésének.¹⁶⁷ Antal szakmai szempontként említi azon tapasztalatait, melyek szerint a helyben jelentkező konfliktusokat helyi szintű beavatkozás tudja a legtöbb esetben hatékonyan kezelni, hiszen helyben ismerik legjobban ennek okait. Az általa végzett kutatások alapján a szakmai döntések mellett a tervezés szempontjából is érdemes helyben gondolkodni, mivel az egyes településeken könnyebb átlátni és összehangolni a helyi szereplőket, intézményeket és egyéb tényezőket, mint a globálisabb jellegű tervezéseknél. Valamint a helyi szintű stratégiaalkotás szempontjából könnyebb az állampolgárok bevonása is, egyrészt elérhetőségük miatt, másrészt azért is, mert a saját lakókörnyezetének kérdéseiben a polgárok nyitottabbak a közös munkára és a részvételre.

10. Városshociológiai dimenziók

A paksi konfliktusok vonatkozásában számottevően kell foglalkoznunk azzal, hogy miként hatott az erőműépítkezésre érkező új lakosság integrációjára és ezáltal a helyi társadalmi törésvonalak kialakulására a Lakótelep és a régi Falu (azaz a „két Paks”) földrajzi széttagoltsága. Amint arra Szirmai Viktória rávilágít, a nyugati szakirodalom már

¹⁶⁵ Guiot, M. Jean: Szervezetek és magatartásuk, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

¹⁶⁶ Blake, Robert Rogers – Mouton, Jane Srygley: New Managerial, Gulf Publishing, Houston 1978

¹⁶⁷ Antal Attila, Környezetpolitikai tervezés és stratégia alkotás helyi szinten, 395-410. old. in. Kákai László (szerk.): Születésnap, vagy halotti tor? Publikon, Pécs, 2010

evidenciaként kezeli, hogy a megfelelő várostervezés, mely a közpolitika részévé vált, a kulcsot jelenti helyi jellegű szociális konfliktusok kialakulásának elkerüléséhez.¹⁶⁸ Ehhez olyan városszociológiai szempontból is fontos elméletekre kellett támaszkodnunk a dolgozat megírása folyamán, melyek Nyugaton már az 1950-es években is foglalkoztatták a kutatókat. Otis Dudley Duncan már ekkor rávilágított, hogy egy településen belül létezik lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés.¹⁶⁹ Ezt erősítette meg Ernest Burgess a koncentrikus városmodellekről szóló tanulmányában,¹⁷⁰ melyben kifejti, hogy a nagyvárosok magjában elhelyezkedő történelmi belvárost általában egy lepusztuló félben lévő iparnegyed veszi körül, amit a szegényebb, munkások lakta kör vesz körül, míg a külső településrészekben a magasabb társadalmi osztályok élnek. Legtávolabbi pont pedig az ingázók lakóhelye, a kvázi zöld övezetnek is felfogható bolygóvárosok, agglomerációs falvak gyűrűje a polisz körül. A városszociológia magyar vonatkozású szerzői közül Szirmai Viktória is gyakorlatilag Burgess koncentrikus körökről szóló elméletére vezeti vissza a városokban kialakuló leggyakoribb társadalmi konfliktusokat.¹⁷¹ Mező Barna a vidéki települések elkülönülő településrészeit illetően lakóhelyi hierarchia létezéséről beszél.¹⁷² (E két megállapítás már a helyi törésvonalak kapcsán is értékelhető.)

A legtöbb szerző, mint Catherine Bauer,¹⁷³ Howard Hallen,¹⁷⁴ Reginald Isaac,¹⁷⁵ Lewis Mumford¹⁷⁶ vagy Elisabeth Wood,¹⁷⁷ várostervezési szempontból hátrányosnak tartotta ezt a fajta spontán elrendeződést. Érveik szerint a heterogenitás, az egy településen belüli változatosság, a foglalkozás és társadalmi státusz szerinti egyensúly lenne kívánatos az egyes városrészekben. Az ilyen tudatos és kiegyensúlyozott elrendezés ugyanis a gyermekeket teljes társadalmi életre neveli, nem különíti el életterüket tekintve a különböző rétegeket, segít

¹⁶⁸ Szirmai Viktória: Csinált városok, Magvető Kiadó, Budapest, 1988; Új várost alapítanak, 34-48. old.

¹⁶⁹ Duncan, D. Otis – Duncan, Beverly: Lakóhelyi szegregáció és rétegződés, 182-202. old; in. Szelényi Iván (szerk.): Városszociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973

¹⁷⁰ Burgess, Ernest W.: A városfejlődés – hipotézisek egy kutatási javaslatához, 147-160. old; in. Szelényi Iván (szerk.): Városszociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973

¹⁷¹ Szirmai Viktória: A helyi társadalmi környezet, Kézirat, Budapest, 1982

¹⁷² Mező Barna: Párhuzamos társadalmak, Bodaszőlőért Egyesület, Hajdúböszörmény, 2014; Egyenlőtlenség, szegénység, szegregáció, 35-49. old.

¹⁷³ Bauer, Catherine: Social Questions in Housing and Community Planning, Journal of Social Issues, VIII., 1951, 23. old.

¹⁷⁴ Hallen, Howard: Citizens and Professionals Reconsider the Neighborhood, Journal of the American Institute of Planners, XXV., 1959, 123-124. old.

¹⁷⁵ Isaac, Reginald: The Neighborhood Theory, Journal of the American Institute of Planners, XIV., 1948, 15-23. old.

¹⁷⁶ Mumford, Lewis: The Neighborhood Unit, Town Planning Review, XXIV., 1954., 267-268. old.

¹⁷⁷ Wood, Elisabeth: A New Look at the Blanced Neighborhood, New York, Citizen's Housing and Planning Council, 1960. december

megérteni az egy településen élők számára a másfajta élethelyzeteket és élet-módokat, tehát a közösségen belüli tolerancia alapját képezheti. A szomszédok közötti érintkezés elméletük szerint a békés és elfogadó társadalmi közeg esszenciális pillérét képezheti.

Ezzel szemben akadtak olyan szerzők is, mint Herbert J. Gans,¹⁷⁸ aki kimondottan az elkülönülő, homogén városrészek mellett érvelt. Gans szerint a lakosság igazán csak a saját közegében tud feloldódni és közösségi életet élni, az eltérő társadalmi és kulturális rétegek kényszerű együttélése meglátása szerint elzárkózó, szűk kapcsolati hálóval bíró egyéneket eredményez, akik nem vesznek részt, mondhatni kivonják magukat a településrész életéből. Hasonlóan vélekedett a francia Paul Clerk is.¹⁷⁹ Meglátása szerint a munkásnegyedek és középosztálybeli csoportok találkozása mindenhol konfliktusokat idéz elő.

Meg kell említenünk a városszociológia egy másik ágát is, amely a települések körüli egyenlőtlenségekkel és az ezekből eredő településközi feszültségekkel foglalkozik. A hazánkban Szelényi Iván nevével fémjelzett kutatásoknak már az államszocializmusban is komoly jelentőségük volt a központi forráselosztás szigorú rendszere miatt. Az iparosításért vívott verseny, amely a gazdasági fejlődés biztosítékát és a munkaerő lekötés alapját képezte, tehát a munkanélküliség és az elszegényedés elkerülésének kulcsa volt, mindig összefüggésben állt az állami elképzelésekkel és a központi redisztribúció modelljével. Jól látta tehát Szelényi, hogy a minél kedvezőbb pozíció elfoglalása a visszaosztás rangsorában tehát versenyt és konfliktusokat szült az egyes települések között.¹⁸⁰ (Emlékezzünk itt Dahrendorf azon már ismertetett elméletére, amely szerint a konfliktusokat az egymást kizáró társadalmi törekvésekhez kapcsolódnak.)

¹⁷⁸ Gans, Herbert J.: A kiegyensúlyozott város – homogenitás és heterogenitás a lakóterületen, 303-326. old; in: Szelényi Iván (szerk.): Városszociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973

¹⁷⁹ Clerk, Paul: Grands ensembles, banlineus nouvelles, Paris, 1967

¹⁸⁰ Szelényi Iván: Városi társadalmi egyenlőtlenségek, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

III. Kutatási kérdések

A dolgozat központi témája az atomerőmű Paksra érkezésével a városban kialakuló helyi ellentétek feltérképezése és a feloldásukra irányuló megoldási kísérletek sikerének értékelése, valamint az atomerőműnek a közösségi döntéshozatalban játszott befolyásoló szerepének értékelése. A feltett kérdéseket az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- Milyen törésvonalakat eredményezett Pakson az atomerőmű-beruházás?
- Mi vezetett a Paksra érkező erőműépítő-társadalom és a régi lakosság közötti ellenszenv kialakulásához?
- Milyen intézményesült szereplők (pártok, civil szervezetek) voltak érintettek a konfliktusban?
- Angelusz és Róna „vitájára” visszautalva kérdezzük, hogy került-e sor tömbösödéssre a település megosztottságát övező konfliktus mentén?
- Mikor és hogyan oldódott fel ez a konfliktus és vált identitásában egységessé a városi közösség?
- Milyen küzdelmek jellemezték Pakson a médiabirtoklási viszonyokat 1975-től napjainkig? Összefüggésben voltak-e ezek az atomerőművel?
- Városshociológiai szempontból jelenthetett-e problémát a régi Falu és az erőműberuházás folytán érkezők alkotta Lakótelep földrajzi elkülönülése?
- Pálné Kovács Ilona a helyi politikáról írott könyvében megállapítja, hogy egy önkormányzat és az állam viszonya mindig a helyi autonómia és az ahhoz szükséges pénzügyi függetlenség függvényében értelmezhető.¹⁸¹ Miért ne lenne részben ugyanez a megállapítás érvényes Paks város és a gazdaságilag lényegesen erősebb állami nagyvállalat, az atomerőmű viszonyára?
- Pálné szerint Magyarországon „emberemlékezet” óta létezett egy informális érdekképviselési szféra, azaz egy olyan, akár illegitimnek is tekinthető politikai mező, amelyben a kijárás, lobbizás, családi-rokoni kapcsolatok formálták a döntéseket, s ez a szféra – bár legtöbbször épp ezt várták a rendszerváltástól – a többpártrendszer megjelenésével sem tűnt el.¹⁸² Mi most, helyt adva Pálné Kovács Ilona elméletének az informális érdekképviselési szféra működése kapcsán, arról igyekszünk meggyőződni, hogy az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában tapasztalható volt-e ilyen jelenség?

¹⁸¹ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 42-48. old.

¹⁸² Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 60-70. old.

Ahhoz, hogy-e kérdésekre választ kapjunk, az alábbi területeket vizsgáljuk meg részletesebben is a dolgozat keretében.

1. Törésvonalak

Mint azt a dolgozat elméleti keretezéséből is láthattuk, a törésvonalakat csak politikatudományi síkon vizsgáló szerzőknek is több iskolája van, amelyek a társadalmi ellentétek kialakulásáról, létezéséről és természetéről még egy iskolán belül is eltérő nézőpontot vallanak, s ezen belül a helyi konfliktusok vizsgálata még mindig külön szegmenseket képez. Amellett már korábban is érveltünk Dahl és Whitefield elméletéhez kapcsolódóan, hogy a paksi konfliktus esetében egy tartósan strukturált szembenállásról beszélhetünk. Sokkal érdekesebb a kérdés abból a szempontból, hogy a pártosodás kérdésében mennyire lehet törésvonalnak tekinteni a paksi megosztottságot. Róna és Angelusz ellentétes meglátása kapcsán Róna Dániel (és a hasonló vélekedésen lévő külföldi szerzők) álláspontjával értek egyet: a paksi társadalmi konfliktus ugyanis annak ellenére is létezett, hogy ez a helyi politikai palettában nem vezetett intézményesült tömbösödéshez. Igaz, volt ilyen típusú szerveződésre is kísérlet 1994-ben, amit a X. fejezetben részletesen is ismertetek, s amit megítélésem szerint a privilegizált helyi médiaviszonyok következtében sikerült elcsendesíteni az ellenérdekelt szereplőknek. Hozzátehetjük azt is, hogy helyi törésvonalak esetében a konfliktus jelenléténél talán eleve korlátozottabban kell számításba vennünk az intézményesülést, minthogy maguk a pártok is elsődlegesen a makroszintű politika szereplői. Érdekes azonban Körösi nézőpontjából is megközelíteni a kérdést, aki vallja, hogy a pártelíttek formálják a törésvonalakat, pontosabban azok a konfliktusok intézményesülnek, amelyeket a politikai elit is felvállal. Paks esetében a Falu – Lakótelep konfliktus felvállalására nem került sor a rendszerváltozást követően (amikor a paksi atomerőműről egészen 2014-ig viszonylagos konszenzus uralkodott országos szinten), mivel lényegében a helyi pártszervezetek anyapártjuk mainstream irányvonalának megfelelően nem akartak vagy nem is állt érdekükben szembe helyezkedni az atomerőművel. Igaz erre is találunk példát. Figler János, az MDF országgyűlési képviselője erre 1994-ben kísérletet tett, amelyről szintén a X. fejezetben értekezünk majd. Ugyanakkor politizáló civil szervezetek részéről – ahogy arról a későbbiekben lesz még szó a dolgozat folyamán – érezhetünk ilyen irányú törésvonal mentén zajló politizálást.

Az államszocializmus időszakában azonban találunk olyan konfliktusokat – mint a később kifejtésre kerülő Dallos Tibor és Pónya József közötti vita, – amelyben a vezetők játszottak főszerepet egy klasszikus régi paksiak és újonnan Paksra érkezettek közötti feszültségben.

Igaz, ezt a jelenséget nehéz a pártosság szempontjából vizsgálni, hiszen ebben az időben mindössze egy párt létezhetett. Később, az 1990. évi önkormányzati választás „előestéjén” is kitapintható volt a jelenség, amely az átalakulás zavara közepette elsősorban a helyi média birtoklása körüli versengésben került felszínre.

Hipotézisünk tehát az, hogy létezett a városban konfliktus az erőmű megépülését követően a „tősgyökeres” és a „betelepülő” közösség között.

2. Paks és a környező települések viszonya

Kolosi Tamás szerint a különböző települések között a fentebb már ismertetett társadalmi struktúrákhoz hasonló rétegződés tapasztalható, amelyekből fakadó településközi verseny vezethet konfliktushelyzetekhez.¹⁸³ Pálné Kovács Ilona szerint a Nyugaton egyre elterjedtebb decentralizációs törekvések hiánya, amely a kistelepüléseket együttműködésre, a nagyokat pedig többletfeladataik hatékony ellátására készítetné, csak tovább növeli a forrásokért való versengést a települések között.¹⁸⁴

Ehhez kapcsolódóan megjegyezhetjük, hogy Paks – legalábbis egykori vezetői szerint - a történelem folyamán állandó versenyben állt a megye többi településével a járási és megyei pozíciók, illetve forráselosztások miatt. Ilyen versengő helyzet alakult ki Dunaföldvár vonatkozásában a járás vezetésével kapcsolatosan, később pedig a megye teljes területén a többi várossal és a megyeszékhely Szekszárddal is, mely városok mindannyian befolyásuk elvesztését látták az atomerőmű által lélekszámában, gazdasági erejében és pozíciójában megerősödő Paks képében. Különösen igaz volt ez a tanácsrendszer időszakára, amikor az önkormányzatok a mainál is jobban kiszolgáltattak voltak a központi akarat érvényesülésének. Az eme versengések nyomán kialakuló történelmi tapasztalat megítélésem szerint eleve zárkózottabbá tehetette bármilyen külső hatással szemben a helyi elitet (nemcsak Pakson, más településeken is!), ami később felerősíthette azt a magatartást, amely egyébként is kialakulhat egy közösségben, ha az a méretéhez képest óriási ipari átalakuláson megy keresztül. Ez a történelmi okokra visszavezethető elzárkózás sok esetben az atomerőművel való együttműködés hiányának, az ipari létesítmény negligálásnak lehet egy részmagyarázata, amely a partnerség elmaradását és ebből fakadóan érdekütközések szülte konfliktushelyzeteket indukálhatott. Sokkal érdekesebb azonban abból a szempontból is megvizsgálni a kérdést, hogy a riválisnak tekinthető hagyományos paksi elittel szemben az

¹⁸³ Kolosi Tamás: Státusz és réteg, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984; Települési státusz, 16-18. old.

¹⁸⁴ Pálné Kovács Ilona: A helyi kormányzás megújulási képessége és perspektívái – gondolatok 2007-ből, 109-114. old. in Comitatus/Önkormányzati Szemle, 2012. január-február, XXII. évf. 207. szám

atomerőmű elitje, olykor kiaknázva ezt a megyén belüli rivalizálást, mennyire tudott szövetségeseket találni, esetleg elszigetelni a tradicionális paksi vezetőréteget.

3. Helyi törésvonalakhoz és városszociológiához kapcsolódó hipotézisek

Pakson az energiaipari óriás megjelenése jelentős szembenállást eredményezett a létesítmény megépítése kapcsán a városba özönlő új lakók és a régi paksi társadalom között. Ennek elsődleges okai hipotézisem szerint sokkal inkább gazdasági és életmódbeli különbségekre vezethetők vissza, s csak kisebb részben a nukleáris energia felhasználásától való félelemből. Ehhez a hipotézishez tartozik még azon feltételezésem, hogy a kialakuló ellentétek elsősorban a történelmi Falu és a modern Lakótelep között húzódtak, amelynek alapján a település társadalma földrajzilag is elkülöníthető, illetve a kezdeti időszakban munkahelyét, foglalkozását tekintve is behatárolható (mezőgazdasági és ipari társadalom kényszerű együttélése). Hipotézisem hangsúlyos része, hogy ezen ellentétek napjainkra már nagyrészt feloldódtak, az idő meghaladottá tette a városnak ezt a fajta kettősségét. Feltevésemet erősíti Enyedi György megállapítása is, mely szerint egy helyi társadalom esetében a közösen használt közszolgálati- és irányított terek is sikeresen járulhatnak hozzá egy-egy közösség integritásához, egységtudatához (Enyedi megfogalmazásában ezt *társadalmi térhasználatnak* nevezi).¹⁸⁵ Ne feledjük, hogy esetünkben az új paksiaknak egy akkor – a szocializmus viszonyai között - modernnek számító elkülönülő lakótelepen történő letelepítése nem járulhatott hozzá kellő mértékben az erőműberuházás utáni településtudat egységének kezdeti megalapozásához. (Itt óvatosan visszautalnánk Szirmai Viktória munkásságára, illetve külföldi szerzők közül Bauer, Hallen, Isaac, Mumford és Wood írásaira.)

4. A civil szféra szerepe Pakson

Az erőműellenes megnyilvánulások Pakson többnyire a helyi civil politikai formációk oldaláról érkeztek, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy a civilek felett, szemben a pártok települési alapsejtjeivel, nem állt egy erős pártközpont, ami kontrollálhatta volna az erőműellenes indulatokat. A helyi civil formációk némelyike így az erővel szembeni ellenérzéseknek nagyobb teret biztosított. Ezt alátámasztja Sebestyén István megállapítása is, aki szerint épp a helyi civil formációk küzdelmeiben mutatkozik meg a lokális célok és

¹⁸⁵ Enyedi György: Lokalitas, kultúra, önkormányzat: A konferencia rövidített jegyzőkönyve, Vita Kiadó, Budapest, 1991, 7-12. old.

érdekek képviselője a globális (esetünkben országos) célokkal szemben.¹⁸⁶ Megalapozott feltételezés már a dolgozat elején előrevetítenünk, hogy ezek a civilek állami háttér és kiterjedt hálózat hiányában nem tudtak hosszútávon vetélkedni a pártokkal, hatékonyságuk ideiglenesnek volt tekinthető, lobbijük pedig csak legritkább esetben érhetett el az állami ingerküszöböt. Györgyevics Miklós szerint Magyarországon a civil szervezetek egyébként is gyengék, amit ő azzal indokol, hogy az 1950'-es és '60-as években a magyar társadalom kétharmada lakóhelyet, életmódot és társadalmi osztályt váltott, ami kiszakította az addig hagyományosnak tekinthető családi, kulturális és szociológiai közegből a lakosságot. A megváltozott viszonyok Györgyevics szerint individualista hozzáállást követeltek az egyéntől, amely kis mértékben a közösségi életben való proaktív cselekvő részvétel irányába mozdította el a lakosság attitűdjét.¹⁸⁷ Hozzá kell tennünk, ez a jelenség az elmúlt évtizedek folyamán sokat változott, hiszen – legalábbis Ágh Attila meglátása szerint – a civil társadalom, a politikai közép (közigazgatási vezetők, szakpolitikusok) és a nagypolitika háromszögében napjainkra már inkább a civilek a meghatározói és formálói a politikának, a többi szereplő pedig őket követi a döntéshozatalnál.¹⁸⁸ Ágh itt vélhetően arra gondol, hogy a modern democráciákban a politikusi döntések egyfajta populista irányvonal felé mozdultak el, amelyek sokkal inkább képesek követni az „utca emberének” igényeit és kiszolgálni a választói akaratot a pillanatnyi népszerűség megszerzése érdekében. Ez a jelenség azonban politikai részvételre ösztönözheti az állampolgárokat.

Szintén előrevetíthetem, hogy a legsikeresebbnek tekinthető (döntéshozói pozíciók megszerzésében legeredményesebb) paksi civilek inkább helyi politikai pártokra hajazó működési móddal rendelkeztek, ám – ahogy azt látni fogjuk - az ezredfordulót követően ezeket a helyi formációkat kiszorította a közéletből az országos pártpolitika. Ugyanakkor példák alapján bemutatatható, hogy a civilszférában való tevékenység később „jó belépő” lehetett a helyi pártszervezetek színeiben való jelöltséghez és ezáltal képviselőséghez, városvezetőséghez.

¹⁸⁶ Sebestény István: A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei Doktori értekezés Pécs, 2011. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/sebestenyistvanphd.pdf>

¹⁸⁷ Györgyevics Miklós (2011): Civil participáció az önkormányzatokban Pro Publico bono online, 2011 http://uni-nke.hu/uploads/media_items/civil-participacio-az-onkormanyzatokban.original.pdf (2018. augusztus 2.)

¹⁸⁸ Ágh Attila: A politika alulnézetben, Noran Libor, Budapest, 2017; A politika táguló világa: politizáló társadalom és kormányzó társadalom, 11-15. old.

Természetesen már itt elengedhetetlen, hogy tisztázzuk a civil szervezetnek, mint fogalomnak a jelentését, ugyanis - amint arra Unger Anna is rávilágít¹⁸⁹ - a magyar közbeszédben ez a fogalom többféle, egymástól praktikusán elkülönítendő jelentéssel bír.

Sok esetben szinonimaként használják a civil kifejezést a politikai társadalom kifejezés helyettesítésére, de a mai politikai és politológiai terminológia szerint alapvetően önszerveződő közösségeket jelöl.¹⁹⁰

A magyar köznyelvben civil szervezetnek mondjuk azokat a nonprofit szervezeteket, amelyek önszerveződő alapon, nem az anyagi haszonszerzés érdekében látnak el különböző (főként szociális) szolgáltatásokat. De civileknek nevezzük a különböző ügyek mentén szerveződő társadalmi mozgalmakat, vagy azokat a helyi politikai formációkat is, akik indulnak az önkormányzati választáson, de nem pártok. Civil kifejezést használunk az úgynevezett NGO szervezetekre (Non-Governmental Organisations), amelyek inkább ötvözetét alkotják a mozgalmak és a nonprofit szervezetek egyvelegének, s egyfajta társadalmi intézmény jelleggel működnek. A legpontosabb definíciót talán Ernest Gellner adja,¹⁹¹ aki szerint a civil társadalom olyan nem kormányzati szerveződések összessége, amely képes támogatni, kiegészíteni, vagy épp ellensúlyozni az államhatalmat. Mi is e szerint gondolkozunk majd e disszertáció keretében és típustól függetlenül azokra a szervezetekre koncentrálunk, amelyek képesek voltak egy-egy ügy mentén legalább rövid ideig befolyásolni, ellensúlyt képezni az önkormányzat, vagy épp az atomerőmű vállalat tevékenysége mellett, esetleg azzal szemben.

5. Az atomerőmű politikai szerepvállalása

Amint a hipotézisek kapcsán már korábban felvetődött, szükséges értekezni arról is, hogy a Paksi Atomerőmű Vállalat - később Paksi Atomerőmű Zrt. – vajon igyekezett-e lehetőségeihez mérten (akár már a beruházás kezdeti időszakától vizsgálva) a városvezetés vonatkozásában olyan személyeket helyzetbe hozni, akik együttműködést mutattak a vállalat céljaival. Kérdés tehát, hogy az atomerőmű a helyi politika működésére akart-e/tudott-e hatást gyakorolni? (A kapcsolati tőke és a kapcsolati hálók fontosságáról számos tanulmány született az elmúlt évtizedekben, amelyek a szociológia tudományának egyre fontosabb részét

¹⁸⁹ Unger Anna: demokrácia – közvetlen demokrácia – civil társadalom in. Szabó Máté (szerk.): Civil társadalom: elmélet és gyakorlat, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 19-36. old.

¹⁹⁰ Kulcsár László-Domokos Tamás: A civil szervezetek és az önkormányzatok együttműködési lehetőségei a Kárpát-medencében, kutatási beszámoló, 1998

http://www.echosurvey.hu/user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-ecengo98.pdf (2018. augusztus 2.)

¹⁹¹ Gellner, Ernest: A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai, Typotex, Budapest, 2004

képviselik.¹⁹²⁾ Voltak-e kiélezett helyzetek az atomerőmű és a város együttélése során, és ha igen, akkor tudtak-e érvényesülni az atomerőmű érdekei az ilyen érdekellentétek fémjelezte helyzetekben? Magában hordozta-e a helyi hierarchia megváltozását az ipari létesítmény megjelenése? Ha igen, akkor lehetett-e ez konfliktusforrások alapja a történelmi Paks lakossága és az újonnan betelepülő népesség között?

Természetesen ezeknek a kérdésfeltevéseknek az alátámasztása túlmutat a város modernkori történelmének, s azon belül politikatörténetének ismertetésén, ezért a választások, a politikai szereplők és a helyi sajtó működésének mélyebb kielemezését, valamint néhány kulcsszereplővel mélyinterjú készítését láttam szükségesnek, A. Gergely Andrásnak a bevezetőben sorolt instrukció alapján. Ezek közül is elsősorban azokat kerestem fel, akik a '80-as és '90-es évek legfontosabb paksi politikai momentumainak még ma is élő, s a kutatás számára megnyíló szereplői.

Az atomerőmű és a város közötti kötelék elemzését illetően érdemes óvatosan ismételtlen megemlítenünk a decentralizáció kérdéskörét is, amely annyit jelent, hogy az állam és az önkormányzat között nem alá-fölé rendeltség, hanem hatalom- és munkamegosztáson alapuló partneri viszony áll fenn.¹⁹³ (Ezt szigorúan meg kell különböztetnünk attól a fajta decentralizációtól, amikor az állam válság hatására igyekszik a feladatokat a helyi közigazgatásra helyezni.¹⁹⁴) Pálné Kovács Ilona szerint Magyarországon a községek túl kicsik, a vidék pedig túl gyenge, szemben az állami szektorral, amely a települések jogköreihez és lehetőségeihez képest nagy és erős.¹⁹⁵ Éppen ezért hazánkban eleve kevesebb az esély egy nyugati típusú decentralizált önkormányzati rendszer létrejöttére, ami az önkormányzatok közötti szorosabb együttműködést is feltételezne, s nagyobb döntési teret az egyes helységeknek. Ezt most azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert a Paksi Atomerőmű Zrt. (kezdetben Paksi Atomerőmű Vállalat) megalapítása óta egy kiemelt állami cég, állami szereplőkkel, érdekütközésekkel. Megítélésünk szerint ez a tény is sokkal inkább az állami érdekeltségű atomerőmű számára kedvez(ett) az önkormányzat kontra atomerőmű nexusában kibontakozó esetleges vitás kérdések szempontjából, ismerve az önkormányzatok állami újraelosztásnak való kiszolgáltatottságát.

¹⁹² Tardos Róbert: Kapcsolathálózati megközelítés – új paradigma?, 1995

<http://www.socialnetwork.hu/cikkek/TardParadigma.htm> - 2018. augusztus 1.

¹⁹³ Finta István, Pálné Kovács Ilona és Pfeil Edit: Közigazgatási alapok, Unió Kiadó, Budapest, 2001; Decentralizáció és dekoncentráció, 24-26. old.

¹⁹⁴ Sebők Miklós: Válság táplálta delegálás, 75-100. old. in Politikatudományi Szemle, MTA PTI, XX. évf., 2011/3. szám

¹⁹⁵ Pálné Kovács Ilona: Regional Development and Governance in Hungary, MTA RKK, 2000; The structure of the model, 9-18. old.

6. Helyi média

A paksi politikai versenyfutásban, mind a tanács (később az önkormányzat), mind az atomerőmű, mind a különböző pártok, illetve civil szervezetek számára a lakosság befolyásolásának kérdése, s ennek érdekében a helyi médiafelületek megszerzése, vagy ennek lehetősége nyomán saját felület megteremtése már kulcsszerepet játszott a hatalmi vetélkedésekben a '80-as évektől. Freedman szerint a média használata, annak szabályozása és a tulajdonosi viszonyok körüli harcok a kormányzás és a politika szerves részei, amelyet látható (nyomon követhető) és kívülről láthatatlan (informális) intézmény mechanizmusok kísérnek végig.¹⁹⁶ Habermas szerint pluralista média (politikai érdekcsoportok szerinti színes spektruma a sajtótermékeknek) minden közösségben szükségeltetik, különben a privilegizált tömegmédia leszűkíti a politikai játékkeret, s a közösséget foglalkoztató témák egy csoport akarata szerint kerülnek a közbeszédbe vagy maradnak a felszín alatt.¹⁹⁷

Ehhez kapcsolódóan szükséges beszélnünk arról, hogy a médiaérdeklődés és birtoklási küzdelem középpontjában Pakson az egyik rendszerváltás korában elinduló sajtótermék, a Paksi Hírnök állt. Feltételezésemet megerősíti Beregnyei Miklósnak Paks sajtótörténetéről írott műve, melyben sorra veszi az egyes helyi lapok történetét, működésüket, főszerkesztőik és szerkesztőik kinevezését, adott esetben leváltását, a lapok működtetése körül kialakult hatalmi játszmákat, hatalmi harcokat.¹⁹⁸ Így e kérdéskörrel is szót kell ejtenünk a későbbiekben.

7. A vezetők szerepe

Jürgen Habermas szerint léteznek minden közösségben olyan univerzálisnak tekinthető elvek, amelyek normaként hatnak a vezetőkre.¹⁹⁹ Jankovich úgy ítéli meg, hogy míg korábban az ideák, napjainkban inkább már a politikusok személye határozza meg a politikát.²⁰⁰ Anthony H. Birch a politikai vezetők előtt álló mindenkori legnagyobb kihívást úgy definiálta, mint olyan célt, amely a politikai események irányításával járó felelősséget együttesen úgy kezeli, hogy az politikai (választási/legitimációs) szempontból eredményes

¹⁹⁶ Freedman, Des: A médiapolitika, mint közpolitika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012; A médiapolitika definíciói, 16-20. old.

¹⁹⁷ Habermas, Jürgen: Faktizität und Geltung, Suhrkamp Publisher, Frankfurt am Main, 1992

¹⁹⁸ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008

¹⁹⁹ Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Századvég-Gondolat, Budapest, 1993

²⁰⁰ Jankovich Zsanett: A személyek jelentősége a politikában Médiakutató, 2008/1.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_01_tavasz/03_szemelyek_a_politikaban/01.html 2018. augusztus 1.

legyen.²⁰¹ Barakonyi Károly Birchhel szemben inkább a kommunikációra helyezi a hangsúlyt. Szerinte a sikeres vezetői döntések meghozatalához elengedhetetlen, hogy a különböző felek azonos kommunikációs keretet használjanak és hasonló döntési alternatívákban gondolkodjanak, hiszen ennek hiányában egymás meggyőzése és a kooperáció nem válik hatékonyá.²⁰² Ezt a nézetet Barakonyi mellett a Bódi-Böhm szerzőpáros megállapítása is erősíti, akik szerint a helyi konfliktusok feloldása jó kooperációs képességű, demokratikus, legitim vezetőket igényel.²⁰³ Talán még kevésbé elhanyagolható szempontokat sorol fel azonban Bocz János, aki kísérletet tesz a városvezetőkkel kapcsolatosan a magyar lakosság elvárásainak feltérképezésére. Bocz az 1990-2002 között megválasztott polgármesterek tulajdonságainak összehasonlítását tekintve kiemeli, hogy a legtöbb polgármester olyan családos vagy házasságban élő férfi, aki legalább 30 éve él az adott településen, régóta részt vesz a helyi közéletben és diplomával rendelkezik.²⁰⁴ Bocz kiemeli, hogy a legtöbb megválasztott polgármester korábban már részt vett a települési tanács működtetésében (ami ma már vélhetően nem vagy kevésbé érvényes szempont), ráadásul ennek jelentősége kevésbé a politikai berendezkedéssel, mint inkább a helyi közösség életében való tartós részvétel tényével hozható párhuzamba. Fontos szempontként említi Bocz, hogy a kisebb településeken, ahol a személyes kapcsolatok és ismertség dominálnak, kevésbé fontos a pártkötődés, míg a nagyobb városokban, megyeszékhelyeken és a fővárosban a pártok jelöltjei tudnak jobban teljesíteni a személyes kapcsolat fontosságának háttérbeszorulása, valamint a kampány finanszírozása és megszervezéséhez szükséges eszközök rendelkezésre állása okán, melyet a pártok könnyebben tudnak biztosítani.

Akarmelyik elméletet is érezzük magunkénak, mindegyik felsorolt szerző szempontjait érdemes szem előtt tartanunk miközben hatodik vizsgálódási területünk keretében arra a feltevésre keressük a választ, miként érintette az egyes vezetőpozíciókat betöltő személyek szerepe a hipotéziseink során említett olyan kérdéseket, mint a lakosság közötti törésvonalak, vagy az erőmű oldaláról jelentkező esetleges befolyásszerzési törekvések. A politikai döntéshozók, vállalatvezetők, médiaszemélyiségek egyénisége, habitusa, stílusa, személyes elkötelezettségei, kompromisszumképessége, együttműködési hajlandósága együttesen és külön-külön is mind befolyásolta-e a város hangulatát, s hozzájárult-e olykor az ellentétek

²⁰¹ Birch, H. Anthony: *The Concepts and theories of modern democracy*; Routledge, London & New York, 1993, *Political power*, 137-159. old.

²⁰² Barakonyi Károly: *Stratégiai döntések*, Strategy-XL Bt., Pécs, 2004, *A döntési keretek megfogalmazása*, 92-102. old.

²⁰³ Bódi Ferenc-Böhm Antal: *Sikeres helyi társadalmak Magyarországon*, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000, *A sikeres és sikertelen településekről*, 7-32. old.

²⁰⁴ Bocz János-Sághi Tamás: *Az önkormányzatok döntéshozói, 1990-2002*, KSH, Budapest, 2003

kiéleződéséhez, olykor azok oldódásához? Ennek bizonyításában szintén kulcsfontosságúak a mélyinterjúk anyagai és azok a korabeli sajtócikkek, amelyek a városi vezetők visszaemlékezéseit és nyilatkozatait őrizték meg az utókornak.

IV. A kutatási módszertan bemutatása

Minden tanulmány esetében rendkívül fontos a munka elkészítése során alkalmazott módszertani elemek rövid bemutatása. E tekintetben munkám során elsősorban Andorka Rudolf, Earl Babby,²⁰⁵ valamint a Héra-Ligeti szerzőpáros²⁰⁶ ajánlásaira támaszkodtam, akik szerint a minél szélesebb spektrumú vizsgálati skála adhatja a legpontosabb képet egy-egy jelenségről.²⁰⁷

Különösen igaz Andorka megállapítása a helyi típusú konfliktusok vizsgálatában, melyek esetében - ahogy általában a törésvonal elméleteket illetően – nem találhatunk egységes szakirodalmat, így egységes kutatási módszertant sem.

Dolgozatom célja az atomerőmű működését követően megismerni azokat a konfliktusokat és törésvonalakat Paksön, amelyek a helyi, politikai erőviszonyok alakulását formálták, illetve megismerni az ezekkel kapcsolatos összefüggéseket. Ennek függvényében a vizsgálandó problémát a régi Paks (a korábbi falusi terület) és az atomerőmű építésével párhuzamosan megépült Lakótelep népessége közötti ellentétekben kell megjelöljük. A problémához kapcsolódóan több kutatási kérdést is felvetettünk, illetve ehhez hipotéziseket fogalmaztunk meg, melyek fentebb már bemutatásra kerültek.

Az adatgyűjtési módszerek vonatkozásában a dolgozat többféle kutatási ágra is támaszkodik, így primer és szekunder kutatási elemek egyaránt szerepelnek a dolgozatban. Szerepet kap már publikált adatok másodelemzése (Jelenkutató Intézet, Gallup, KSH, Nagy Roland, etc.), de megemlítek olyan kutatási adatokat is, amelyeket jómagam survey-módszerrel (kérdőíves felmérés) készítettem. Nagyszámú elméleti háttéranyag beépítése mellett korábbi dokumentumok; korabeli sajtótermékek, levéltári jegyzőkönyvek értékelése is súlyt kap a tanulmányban. Korunkban az interneten elérhető anyagok (pl.: választási eredmények) is fontos részét képezik a felhasznált dokumentumoknak. A dolgozatnak fontos elemei a mélyinterjúk, melyeket Paks néhány korábbi, meghatározó figurájával készítettünk.

Vizsgálódási szempontjaink indoklásakor e ponton is szeretnék visszautalni munkám elején már bemutatott, A. Gergely András által ajánlott vizsgálati sémára, amely történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai, rétegződéseméleti irányból és hagyománykövetés fókuszából javasolja kutatni a helyi politikát.²⁰⁸

²⁰⁵ Babbie, Earl: A társadalom tudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest, 1998

²⁰⁶ Héra Gábor- Ligeti György: Módszertan – a társadalmi jelenségek kutatása, Osiris Kiadó, Budapest, 2005

²⁰⁷ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006; A szociológia módszertana, 97-116. old.

²⁰⁸ A. Gergely András: A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001

Természetesen minden adat és információgyűjtést elemzés követ, hiszen ez teszi igazán értékessé és eredetivé tanulmányunkat, melynek kulcsponjtja, hogy ok-okozati összefüggéseket (kauzalitás) találjunk az eltérő érdekek, valamint egyes szereplők cselekvése és a következmények között.

Dolgozatunkban a kutatás szempontjából érdekes megállapításainkat, deskriptív, leíró jellegű részek vezetik fel. Ezek, a lényegében Paks közpolitikai múltját taglaló szakaszok, sok helyen aprólékosnak, részletekbe menőnek tűnhetnek, ám a dolgozat megértése szempontjából mégis rendkívül szükségesek. A város politikatörténeti háttérének bemutatása nélkül a különböző elemzések és az azokból levezetett következtetések aligha értelmezhetők.

Kutatott terület	Kutatási módszer
Politikai értékrendek, választási tradíciók, melyek a régi Paks lakosságának pártpreferenciáit formálták	<ul style="list-style-type: none"> - Történeti, demográfiai, gazdaságpolitikai ismeretek, adatok feldolgozása - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva
Politikai és társadalmi törésvonalak az atomerőmű megépítésétől a rendszerváltásig	<ul style="list-style-type: none"> - Korabeli sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése
Rendszerváltozás	<ul style="list-style-type: none"> - Korabeli sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva

<p>1990-2002 közötti időszak: az atomerő jelenléte körüli diskurzus pólusképző a helyi politikában</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Adott időszakot felölelő sajtóanyagok, sajtóban megjelent visszaemlékezések - Mélyinterjúk az adott időszak egy-egy meghatározó szereplőjével - Paksról megjelent monográfiák és egyéb szakirodalom értékelése, másodelemzése - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva - Az időszokról megjelent és elérhető közvélemény-kutatási és egyéb kutatási adatok másodelemzése
<p>2002 – napjainkig terjedő időszak: konszenzus az atomerőmű jelenlétét illetően, a legfőbb pólusképző erőt az országos politika jelenti a helyhatósági választáson is</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sajtóelemzés - Országgyűlési és önkormányzati választások eredményeinek értékelése különböző városrészekre lebontva - Az időszokról megjelent és elérhető közvélemény-kutatási és egyéb kutatási adatok másodelemzése - Kérdőíves felmérésekkel nyert adatok elemzése, értékelése, primer kutatási adatok - Empirikus elemzések

**MÁSODIK RÉSZ –
PAKS ÉS A KÖRNYEZŐ TELEPÜLÉSEK VISZONYA**

V. Verseny az atomerőműért

Az atomerőmű építése többfajta konfliktusos helyzetet idézett elő, mind a lakosság, mind a felsőbb politikai körök szintjén, amelyet érdemes külön választani. Paks esetében földrajzi értelemben vett politikai és szociológiai eredetű „külső” és „belső” törésvonalakat is megkülönböztetünk. A belső törésvonalak az eredeti paksi lakosság és a betelepülők közötti már többször említett érdekellentéteken alapulnak – ezt a későbbi fejezetekben részletesebben tárgyaljuk - míg a külső törésvonal alatt azokat az érdekellentéteket és reakciókat érthetjük, melyeket a nukleárisenergia-termelő vállalat paksi megépítése váltott ki más településeken. Paks esetében ennek két fajtája volt jelen: az egyik az úgynevezett „veszélyzónában lévő települések” és Paks közötti törés, a másik a Tolna megye hierarchikus rangsorában betöltött szerepért vívott politikai csatározás a megye városai között. Dolgozatunk szempontjából az utóbbi konfliktusok lesznek fontosak, mivel a tanácsrendszer idején a megye, illetve a járás álláspontja meghatározónak számított személyi kérdésekben. A járási tanácsokban ugyanis a megye nevezte ki a tisztségviselőket, települési szinten pedig a járási tanácselnök és a megyei tanácselnök is vétóval élhetett a helyi tanácselnök és végrehajtó-bizottsági titkár kinevezésével szemben.²⁰⁹ Minthogy Tolna megyében a munkanélküliség még az erre egyébként igen érzékeny szocialista érában is óriási problémaként jelentkezett az 1960-as években, ahogy azt a megyei tanács üléseiről készült jegyzőkönyvek tanúsítják, óriási, olykor nyíltan is megjelenő, vitáktól sem mentes lobbizás övezte a legkisebb ipari létesítmény megyei telepítésének bejelentését is.²¹⁰ Az atomerőmű elitje és a történelmi Paks hagyományos vezetőrétege között lezajló helyi nézetkülönbségek idején előbbi csoport e kiszolgáltatott gazdasági versenyhelyzetben könnyedén kereshetett szövetségeseket és befolyásolható döntéseket a megyei szintű fórumokon is.

Fontos megemlítenünk, hogy az atomerőmű építését megelőző időszakban a paksi politikai elit szemléletét nem csak a hagyományos törésvonalak formálták, hanem a városnak a megye (korábban vármegye) életében betöltött szerepéért folyó állandó és intenzív versengése más, földrajzi és gazdasági adottságaiban, a méreteiben hasonló településekkel. Az atomerőmű Paks mellett történő felépítése a város megyében betöltött szerepének és politikai súlyának olyan emelkedését helyezte kilátásba, amelynek következtében – Juhász Károly egykori paksi tanácselnök szerint – olyan erőteljes indulatok keletkeztek a megye főként a megyeszékhelyről és más tolnai településekről érkező politikai vezetőiben, hogy olykor még

²⁰⁹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1962

²¹⁰ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1963 (35/1963. dokumentum – 1963. március 7-i ülés jegyzőkönyve)

egy-egy tanácselnök helyzete is ellehetetlenült a viták következtében, az ipari létesítmény megépítéséhez fűződő viták kapcsán. Amennyiben ez valóban így történt, akkor ugyanaz a paksi elit, amely az alapkövetelt és a beruházás kapcsán a településre érkezőknek otthont adó lakótelep megépülését követően egyre többször keveredett hatalmi vetélkedésbe az erőművet építő, később üzemeltető új elittel szemben, a '60-as évek végén, '70-es évek elején a megyei és országos fórumokon politikai küzdelmet is vállalt annak érdekében, hogy a szovjet javaslat érvényre jusson. Tehát azért lobbizott, hogy semelyik más település, amely érdekelt lehetett a beruházás megkaparintásában, ne orozhassa el Paks előtt a nukleáris erőművet. Igaz, hogy később épp ez a paksi „elit” maradt rendre alul (néhány rövid időszakról eltekintve) az erőműhöz kötődő politikai csoportokkal szemben. Hozzáteesszük, a helyi vezetőknek vajmi kevés befolyásuk volt az alapvetően szovjet döntés nyomán Paksra kerülő atomerőmű megépítésének helyszínválasztása kapcsán. Feladatuk – a központi pártakat végrehajtandó – az atomerőmű építésének népszerűsítése volt a helyiek körében, például más, már működő erőművekbe történő kirándulások szervezésével.²¹¹

Tudnunk kell, hogy a szocializmus évtizedeiben, amely az erőműberuházás időszakát is jelentette, a helyi tanács bevételei gyakorlatilag a helyi lakosság közösségfejlesztő hozzájárulásából, az út- és közműfejlesztési hozzájárulásokból és a kisebb egyéb bevételekből tevődtek össze, de igazi bevételeiket a központi költségvetésből részükre kiutalt pénzek jelentették, amelyeket valójában nem tudtak szabadon felhasználni, hanem a központilag előirányzott tervnek megfelelően kellett alkalmazniuk.²¹² Igaz, ezeket a forrásokat is a megyéknek (megyei tanácsoknak) utalták ki, s onnan kerültek elosztásra a településekhez. Bár az 1968-as gazdasági reformfolyamat keretein belül 1971-ben a tanácstörvényt is megváltoztatták, s szabadabb kezet kaptak a községi tanácsok, de megyei szinten még így is a legtöbb vitát épp az váltotta ki, hogy a megosztott bevételekből mennyi maradjon a helyi tanácsnál és mennyit vonhat el a megye. Az állami visszaosztási folyamat sem kedvezett a kistelepüléseknek, a központi elosztórendszer ugyanis többnyire a megyeszékhelyeket és a fővárost részesítette előnyben.²¹³ Ilyen körülmények között még nagyobb tétet adott a települések közötti versenynek a megye életében betöltött pozíció és a plusz állami forrásokkal rendelkező nagyipari beruházások megjelenése.

²¹¹ Tolna Megyei Népújság, 1959. január 16. (4. évfolyam, 13. szám) – Paksi parasztlátogatása Budapesten az Erőműjavítóban, 5. old.

²¹² Kőszegfalvi György: Településfejlesztés, településpolitika, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985; A településfejlesztés gazdasági eszközrendszere, 186-181. old.

²¹³ Kőszegfalvi György: Településfejlesztés, településpolitika, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985; A településfejlesztés gazdasági eszközrendszere, 186-181. old.

Városi dimenziók: Dunaföldvár, Szekszárd, Kalocsa

Kronológiai szempontból elsőként a járási székhely státuszért kialakuló verseny témakörét kell említünk e dolgozat keretében, mely Paks és Dunaföldvár települések között bontakozott ki a 19. század folyamán. A Pakstól alig 20 kilométerre fekvő mai Dunaföldvár történelmi szempontból hozzávetőleg egy idős Pakssal és történelmi-gazdasági életét tekintve is nagyon hasonló ívet futott be a 20. század második feléig. A földvári magaslaton álló katonai erődítmény miatt azonban sokáig Dunaföldvár számított meghatározóbbnak a két település közül.²¹⁴ Már a kiegyezést követően egy egészen egyedi helyzet alakult ki Paks és Dunaföldvár települések közigazgatási szerepmegosztásában. Az 1871 augusztusában kimondott megyerendelet eredetileg hat járásra osztotta volna Tolna megyét, azonban a dunaföldváriak képviseletét ellátó Kókai Pál bíró kezdeményezésére a települési szolgabíróság felállítása nem történt meg.²¹⁵ Ezt Szalai Károly történész azzal magyarázza, hogy túl költséges lett volna a földváriaknak fenntartani a különálló hivatalt, így a járás székhelye végül az ekkor gazdaságilag erősebb Paksra került, csupán a név maradt meg Dunaföldvári Járasnak.²¹⁶ Az így kialakuló felállás egyértelműen hátrányos volt Dunaföldvár részére, noha maradtak járási szintű intézmények, melyek közül a legerősebb a járásbíróság volt. (A járásban két járásbíróság létezett párhuzamosan, amelyre a történelmi Magyarország területén máshol nem volt példa az adott időszakban.) Az 1950. évi megye és járásrendezés idejéig Paks és Dunaföldvár közötti majd egy évszázados versenyfutás zajlott, amelyben átmeneti sikereket ért el Dunaföldvár például akkor is, amikor 1948. február 25-én járási székhellyé szervezték át. Ugyanakkor már 1950-ben Paks javára billent újból a mérleg, és a járás neve, Dunaföldvári Járasról Paksi Járasra módosult.²¹⁷ Ahhoz, hogy ez a „győzelem” a két település vetélkedésében tartós legyen, hozzájárult Sztálinváros (azaz a mai Dunaújváros) felépítése, mely Dunaföldvár és vidéke; Solt, Előszállás térségéből számos munkáskezet elcsábított, ezzel is zsugorítva Dunaföldvár környékének lakosságát és gazdasági

²¹⁴ Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon; Franklin Nyomda, Budapest, 1984, Dunaföldvár, 410-413. old.

²¹⁵ Töttös Gábor (szerk.): Dunaföldvár története az őskortól napjainkig; Part-Oldalak Kulturális Egyesület, Dunaföldvár, 2002; Dunaföldvár A dualizmus első évtizedei, 137-147. old.

²¹⁶ Töttös Gábor (szerk.): Dunaföldvár története az őskortól napjainkig; Part-Oldalak Kulturális Egyesület, Dunaföldvár, 2002; Dunaföldvár A dualizmus első évtizedei, 137-147. old.

²¹⁷ A Magyar Népköztársaság Helységnévtára 1973. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest. pp. 971-977. (IV. Az államigazgatási területi egységek főbb területszervezési változásainak összefoglaló jegyzékei. IV/b. A járasok területszervezési és névváltozásai az 1945. évi felszabadulás óta)

erejét.²¹⁸ Az atomerőmű megépítése pedig a 20. század második felére eldöntötte a versenyt, ezzel konzerválva hosszú időre a jelenleg is érvényes status quo-t.

Ennél kevésbé egyértelműbb kimenetelű érdekütközésről beszélhetünk Szekszárd és Paks vonatkozásában. Bár a közvélemény-kutatások által bizonyított tény, hogy azon települések lakossága körében, melyek egyáltalán nem, vagy csupán kevésbé érintettek az atomerőmű által nyújtott pozitív infrastrukturális és gazdasági hatások által – ez alatt elsősorban a Duna bal partján található, de a Paksi Atomerőmű Zrt.-től (PA Zrt.) Paks városához hasonló távolságra fekvő falvakat, városokat értve –, de egyben viselniük kell az erőmű jelenlétéből fakadó kockázatokat, értelemszerűen kevésbé népszerű a vállalat, a nukleáris energia előállításának társadalmi elfogadottsága pedig lényegesen kisebb mértékű.²¹⁹ Ennek betudható, hogy napjainkig nyúló érdekellentét áll fenn az atomerőmű kérdéskörét illetően Kalocsa és Paks között, mivel utóbbi nem lenne képes infrastruktúráját és életszínvonalát fenntartani a PA Rt. nélkül, míg előbbi számára pusztán kockázati tényezőként van jelen az energia-ipari óriás. (Ezt a jelenséget e fejezetben még hosszabban tárgyaljuk.) Ugyanakkor merőben eltért az előzőktől az a konfliktus, mely Paks és Szekszárd között feszült a '60-as és '70-es években. Amennyiben ugyanis egy ipari nagyberuházást kíván egy adott állam központilag telepíteni a területén fekvő valamely helységbe, akkor érdemes megvizsgálnia, hogy ez a beruházás milyen hatást vált ki az azt övező térségben. Tolna megyében erre nem voltak kellően felkészülve a vezetők, legalábbis a rendszerváltozás után erről az időszakról napvilágra kerülő visszaemlékezésekből ez tükröződik. (Itt gondoljunk bátran Szelényi Iván már ismertetett kutatására, amelyben a redisztribúció miatt a települések között feszülő konfliktusokat tárta fel meglehetősen precízitással!)

A II. világháborút követően meredeken felfelé ívelt a hazai villamosenergia-igény növekedési üteme, aminek kapcsán a legsúlyosabb aggályként jelentkezett, hogy Magyarország az energiahordozókkal való ellátottságának tekintetében szűkösséggel küzd.²²⁰ Előrelátható volt, hogy mivel a szénre telepített erőművek, majd ezt követően a szénhidrogén-tüzelésű (Százhalombatta, Tiszaújváros) és gázturbinás (Inota) erőművek önmagukban nem voltak képesek biztosítani az ország energiaellátását, ezért elkerülhetlenné vált egy atomerőmű megépítése – ebben közrejátszott az 1973-as gazdasági válság, ami a szénhidrogének árának

²¹⁸ Töttös Gábor (szerk): Dunaföldvár története az őskortól napjainkig; Part-Oldalak Kulturális Egyesület, Dunaföldvár, 2002; Dunaföldvár 1945-1956; 190-205. old.

²¹⁹Tér és Társadalom, XXIII. évfolyam, 2009/1-es szám, Kovács Antal: Az Atomerőmű a Duna bal partjáról nézve 101-118. oldal

²²⁰Antal Zoltán – Wiegand Győző: Atom-energetika ma és holnap, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982; Európai szocialista országok, 115-134. old.

radikális emelkedését hozta magával. Amikor arról született döntés, hogy Magyarország milyen típusú atomerőművet létesítsen, akkor a Szovjetunióban sok helyen sikeresen működő, úgynevezett nyomottvizes (VVER) típusú atomerőmű építése volt kézenfekvő, ennek tükrében pedig elsődleges szemponttá vált a hűtővíz közelsége, így elsősorban a Duna partján lévő települések jöhettek szóba helyszíneként.²²¹ További szempont volt, hogy az atomerőmű távol essen Budapeستől, ugyanakkor mégis centrális fekvésű legyen, hogy a hazai energiaellátó rendszerhez gazdaságosan tudjon kapcsolódni, valamint fontos szempont volt még, hogy az üzemeltetéshez szükséges mecseki uránlelőhelyekhez viszonylag közeli területre essen, a költséghatékonyabb szállítási lehetőségek miatt.²²² Ugyanakkor a gazdasági és természettudományi érvek mellett kevésbé kerültek mérlegelésre a telepítési hely körül lehetségesen felmerülő társadalmi kérdések.

A szocializmus idejében az erőltetett iparosítás több mai nagy- és középváros településszerkezetét átformálta, a gazdasági berendezkedés torz megváltoztatása társadalmi viszonyait gyökeresen átalakította. (Néhány példa a teljesség igénye nélkül: Ózd, Miskolc, Várpalota, Kazincbarcika, Salgótarján, Ajka, Tatabánya, Dorog.)²²³ A legtipikusabb példa erre a jelenségre Dunapentele (későbbi nevén: Sztálinváros, ma: Dunaújváros) felépítése, ahol a nehézipari monstrum és a vele járó társadalmi változások egy merőben új társadalomszerkezetet eredményeztek. Bár Dunapentele lakosság száma rövid idő alatt a többszörösére nőtt – a tervek szerint közel 6000 embert vártak az építkezésekre, a valóságban 20-25 ezer ember érkezett oda dolgozni -, s ez által a város tekintélye és szerepe mind megyei, mind országos tekintetben megemelkedett, ugyanakkor a helyi társadalmi viszonyok alakulása (például a kiugróan magas helyi bűnözési statisztikák) a megfelelő civil stratégia abszolút hiányára utalnak.²²⁴ Dunaújváros társadalmi vetületeinek kudarca azonban nem riasztotta el Tolna megye városait az atomerőmű-beruházástól, erőteljes rivalizálás bontakozott ki a létesítendő energiaipari nagyberuházás körül.

Paks esetében létezett (több) olyan harmadik fél, mely érezhette az atomerőmű építésének extern hatását. Az erőműépítés markánsan átírta Tolna megye településeinek egymás közötti korábbi hierarchikus viszonyát. Juhász Károly, volt paksi tanácselnök visszaemlékezéseiből

²²¹Antal Zoltán – Wiegand Győző: Atom-energetika ma és holnap, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982; Szovjetunió, 99-115. old.

²²²Uo. 115-134. old.

²²³Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700-200, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002; További nehézipari szocialista városok, 354-357. old.

²²⁴Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700-200, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002; A nehézipar legfőbb reprezentánsa: Sztálinváros, 351-354. old.

tudjuk,²²⁵ hogy Tolna megyében az atomerőmű építésének kezdetét megelőzően a prioritási sorrend élén Szekszárd – mint megyeszékhely – állt, míg Paks csak Dombóvár, Tamási és Bonyhád után az ötödik helyet foglalta el.

Egy korábbi paksi tanácselnök, Aradi Imre emlékeiből azt is ismerjük, hogy az „atomváros” megépítését a Sztálinváros-modell alapján képzelte el a megye vezetősége.²²⁶ A megyei előljárók úgy vélték, hogy az atomerőmű Paksra költözésével egy Dunaújváros nagyságú település nőhet fel Észak-Tolnában, mely kedvező fekvése (Duna-part, 6-os főút) révén átveheti a vezető szerepet a megye irányításában, maga mögé utasítva a többi várost, közöttük Szekszárdot is. Ennek a már említett rivalizálásnak betudhatóan Szekszárd város is magáénak követelte az atomerőmű építését. Olyan elképzelés is létezett, amely szerint a megépítésre kerülő erőművet a Szekszárd mellett fekvő kistelepülésen, Bogyiszlón kellett volna felépíteni.²²⁷ A megyeszékhely vezetése is ezért lobbizott, ugyanis presztízkérdés volt számukra Szekszárd lakosságának növelése.²²⁸ (Már ekkor is Szekszárd volt lakónépességének létszámát tekintve az országban a legkisebb méretű a megyeszékhelyek sorában.) Mivel Paks szovjet javaslatra lett kijelölve az atomerőmű létesítésének helyszínéül, ezért ez a törekvés nem tudott sikeres lenni. Hogy mennyire feszültek voltak a kérdés körül a viszonyok, azt azonban jól mutatja, egy 1975. év végi jegyzőkönyv, amely az erőmű alapkövének lerakásakor tárgyalta a bogyiszlói végrehajtó-bizottsági titkár fegyelmi ügyét, aki a Paksi Halászcsermelyében nyilvánosan szidalmazta az erőmű építkezésre érkező katonatiszteteket.²²⁹

Annak érdekében, hogy a Szekszárd és Paks, illetve a megye és Paks közötti ellentét megszűnjön, a felsőbb szervek az atomerőmű építésére munkaerőként érkező lakosság egy részét nem Paksra helyezték el, hanem Szekszárdon,²³⁰ ez körülbelül az ide vándorlók egyharmadát jelentette. Így az erőműépítéssel nem csak Paks lakosságának száma nőtt, hanem a megyeszékhelyé is, s az odatelepített dolgozók jövedelme által Szekszárd is részesedhetett valamelyest az erőmű adta fejlődési lehetőségekből.

²²⁵Paksi Hírnök, 1990. április 3. II. évfolyam/6. szám – Beszélgetés volt paksi tanácselnökökkel: Juhász Károly (1970-1973) 4-5. oldal

²²⁶Paksi Hírnök, 1990. március 14. II. évfolyam/ 5. szám – Beszélgetés volt paksi tanácselnökökkel: Aradi Imre, 3. oldal

²²⁷Vicsek Ferenc: A bomlás melege, Magvető Kiadó, Budapest, 1988; Faluváros, 63-90. oldal

²²⁸Vicsek Ferenc: A bomlás melege, Magvető Kiadó, Budapest, 1988; Faluváros, 63-90. oldal

²²⁹Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1975 (85/1975. dokumentum – 1975. október 1-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁰Vicsek Ferenc: A bomlás melege, Magvető Kiadó, Budapest, 1988; Faluváros, 63-90. oldal

Miután a dolgozat folyamán bemutattuk és végig vezettük Tolna megye egyes településeinek viszonyát a paksi atomerőmű megépítéséhez, s az ekkor kialakuló vetélkedéshez, idevalónak érezzük, hogy a teljesség jegyében néhány szót ejtsünk azon településeknek az erőműhez fűződő attitűdjéről is, amelyek kevésbé részesülnek az erőmű által nyújtott pozitív externáliákból. Ennek vizsgálatát illetően egy a Tér és Társadalom című folyóirat hasábjain, 2009-ben megjelent tanulmányra tudunk leginkább támaszkodni, melyet *Az Atomerőmű a Duna bal partjáról* nézve címmel jelentetett meg Kovács Antal. Az írás a Kalocsa környéki települések atomerőműhöz való viszonyát vizsgálta tüzetesebben. A tanulmány az atomerőművel és az atomenergia felhasználás magyarországi támogatottságával foglalkozik, többek között közvélemény-kutatásokat elemezve. Az atomerőmű társadalmi támogatottságára vonatkozó regionális közvélemény-kutatásokból megállapítja, hogy a Duna bal partján élők (Kalocsán és környékén élők) körében sokkal alacsonyabb az erőművet támogatók aránya. Kovács ezt a rossz tájékoztatásra, valamint arra a tényre vezeti vissza, hogy a Duna jobb partján élők több anyagi támogatást kapnak az erőműtől (áramdíjkedvezmény, magasabb infrastruktúra, munkalehetőségek), ezzel szemben a bal parton élők sokkalta kevesebb hasznot látnak belőle, a szivárgás veszélye vagy az annak veszélyétől való félelem azonban őket is ugyanolyan részben érinti. Ezen ellenérzések tompítása érdekében Kovács szerint megfelelően tájékoztatni kell a Duna bal partján élőket is az atomerőmű működéséről.

Fontos megemlítenünk azt is, hogy Kalocsa környékéről szemlélve még mindig (legalábbis az új Duna-híd megépüléséig biztosan) a mezőgazdaság jelenti a stabil megélhetést, s nem az atomerőmű. Ezt azért tartjuk érdemesnek kiemelni, mert a paksi mezőgazdaság 1990 utáni helyzetét tekintve is foglalkozunk majd a dolgozat folyamán az atomerőmű üzemelésének erre az ágazatra gyakorolt negatív hatásaival (értékesítési lehetőségek beszűkülése).

A „megye” szerepe

Mint azt a fentebbi ismertetésből láthatjuk, az atomerőmű környezetében elterülő települések viszonya a nukleáris létesítményhez teljesen eltérő volt (és az ma is), annak függvényében, hogy melyik milyen kockázatok mellett, mekkora gazdasági előnyre tud szert tenni annak működéséből. Ennek mélyebb elemzése azonban majd egy másik kutatás kiváló témája lehet. Ugyanakkor Paks szempontjából leginkább az lehet érdekes, hogy megyei szintű döntéseknél mennyire tudott a versengésből fakadóan az atomerőmű előnyt kovácsolni a hagyományos paksi elittel szemben. Talán az sem véletlen, hogy 1976-ban, a korábban megyei nyomásra

eltávolítani akart dr. Tarjányi Balázs vb-titkár helyére az addigi dunaföldvári vb-titkár, dr. Tóth Lajos érkezett,²³¹ majd 1985-ben az első tanácselnök, aki az atomerőmű nyomására érkezett Paksra, a korábbi évszázados rivális, Dunaföldvár tanácselnöke volt.

Természetesen rendkívül nehéz utólag megállapításokat tenni azt illetően, hogy a megye vezetése miként foglalt állást a Pakson jelentkező belső konfliktusok vonatkozásában és ezek az állásfoglalások mennyire voltak azonosak az atomerőmű vezetésének érdekeivel. Legfeljebb feltételezéseink lehetnek és egyes döntésekből szűrhetünk le erre vonatkozó konklúziókat. Kétségtelen, hogy az 1964. évi Tolna megye iparfejlesztési terveit taglaló dokumentumokban nem szerepel az atomerőmű beruházás kérdése^{232, 233, 234}, 1965 év elején azonban a megyei vezetés Pakson vasipari beruházások megalapozását (Szekszárdról történő átköltöztetését) jelenti be,²³⁵ ami már vélhetően az erőműberuházás előszelének is tekinthető. Az események aztán 1968-ban kezdtek el felgyorsulni. Szabó Antal, megyei tanácselnök még azon év júniusában vizsgálatot rendelt el a Paksi Járási Tanács elnöke és vb-titkára ellen, akik a megyei vezetés szerint nem vettek részt a járási tanács munkabizottságainak ülésén.²³⁶ 1969 januárjában már egy másik fegyelmi eljárás folyt a Paksi Járási Tanács elnökével és elnökhelyettesével szemben, minthogy saját egyéni tulajdonuk (családi házuk) rendbehozatalát végeztették el az egyik járásbeli (bölskei) építőbrigáddal, s a munkáért a járásnak ellentételezést nem fizettek.²³⁷ 1969 év végén már a Paksi Járási Tanács vb-titkárának is távoznia kellett pozíciójából, a munkahelyén kialakult körülmények miatt.²³⁸ (Hogy mik voltak ezek a körülmények, azt a jegyzőkönyv nem fejt ki.)

Fontos megemlítenünk, hogy ebben az időszakban már jelentkeztek Pakson feszültségek az atomerőmű-építés körül. A Vörössugár Termelőszövetkezet, melynek területén jelölték ki és sajátítottak ki helyszínt a nukleáris beruházáshoz, komoly kártalanításra tartott igényt

²³¹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1976 (88/1976. dokumentum – 1976. szeptember 24-i ülés jegyzőkönyve)

²³² Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1964 (40/1964. dokumentum – 1964. szeptember 11-i ülés jegyzőkönyve)

²³³ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1964 (41/1964. dokumentum – 1964. október 23-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁴ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1964 (41/1964. dokumentum – 1964. december 3-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁵ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1965 (42/1965. dokumentum – 1965. március 26-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁶ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1968 (57/1968. dokumentum – 1968. június 14-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁷ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1969 (60/1969. dokumentum – 1969. január 8-i ülés jegyzőkönyve)

²³⁸ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1969 (63/1969. dokumentum – 1969. december 17-i ülés jegyzőkönyve)

(elsősorban a termelőszövetkezetbe tömörülő gazdák), azonban ezt az igényt a megye elutasította.²³⁹

Az 1971-ben jogszabályváltozás történt, s az új tanácsrendelet értelmében, mint mindenhol az országban, Tolna megyében is a megyei tanácsnak kellett javaslatokat tennie a területén működő járások élére kerülő személyeket illetően, valamint a településekre kinevezendő végrehajtó bizottsági titkára vonatkozóan. A Paksi Járás vb-titkára maradt a nem sokkal korábban, 1969. év végén, a munkahelyi körülményeire tekintettel távozó korábbi vb-titkár (Varga István) helyére kinevezett dr. Kiss Frigyes, azonban Paks Nagyközség Tanácsa élén váltás történt, e pozícióba dr. Tarjányi Balázs került.²⁴⁰

Hozzávetőleg két hónappal később a Paksi Építőipari Ktsz 700 millió Forint támogatást kapott a megyétől az atomerőmű-beruházásra való felkészülés céljából,²⁴¹ ami az adott kor viszonyaihoz képest óriási összegnek számított. Megindult tehát az atomerőmű-projekt pénzügyi előkészítése.

1972 októberében Juhász Károly paksi nagyközségi tanácselnököt Szabó Antal megyei tanácselnök és Dr. Gyugyi János megyei tanácselnök-helyettes részéről komoly bírálat érte a megyei tanácsülésen, amiért szerintük sem szakmailag, sem politikailag nem megfelelő módon vezeti a települést.²⁴² Néhány hónappal később, 1973 februárjában vizsgálat indult Juhász Károly és Tarjányi Balázs ellen, minthogy az 1972 decemberében megtartott paksi tanácsülésen úgy hoztak határozatokat, hogy a küldöttek létszámából adódóan nem voltak határozatképesek.²⁴³ 1972 február végén a vizsgálat nyomán fegyelmi eljárás indult a két városvezetővel szemben.²⁴⁴ 1973 áprilisában azonban a fegyelmi vizsgálatot felfüggesztették, Juhász Károly ugyanis felkérést kapott a Tolna Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalattól, amelynek paksi kirendeltség vezetőjévé nevezték ki.²⁴⁵ Mivel e pozíció összeférhetetlen a tanácselnökséggel, ezért Juhász lemondott tisztségéről. A megyei vezetés által 1971-ben a

²³⁹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1969 (62/1969. dokumentum – 1969. április 3-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴⁰ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1971 (71/1971. dokumentum – 1971. április 20-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴¹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1971 (71/1971. dokumentum – 1971. június 29-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴² Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1972 (77/1972. dokumentum – 1972. október 25-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴³ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1973 (78/1973. dokumentum – 1973. február 7-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴⁴ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1973 (78/1973. dokumentum – 1973. február 28-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴⁵ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1973 (79/1973. dokumentum – 1973. április 11-i ülés jegyzőkönyve)

végrehajtó-bizottsági titkárnak kinevezett Tajrányi Balázs azonban megtarthatta pozícióját. (Három évvel később, 1976-ban azonban őt is lecserélték, helyére – ahogyan azt korábban már említettem - a dunaföldvári vb-titkár, Tóth Lajos került.)

Juhász Károly távozását követően nem sokkal megindulnak a földmunkák a paksi lakótelep és a leendő atomerőmű területén, amelyek még 1974-ben is tartanak.²⁴⁶

A fentebbi eseménysor értékelését követően megállapítható, hogy az atomerőmű-beruházás megkezdése előtt a Paksi Járási Tanács és Paks Nagyközség Tanácsa tekintetében is minden pozícióban vezetőváltás történt, a régiék helyett új, főként más településekről érkező tisztségviselők kerültek a főbb funkciókba. Hogy ezeket a váltásokat országos szintű [párt]érdekek, megyei érdekellentétek, vagy éppen az atomerőmű építésével megbízott csoportok igényelték, arra nehéz egyértelmű választ adni. Feltételezhető, hogy a megyei pártvezetés az országos vezetés iránymutatását követve távolította el pozíciójából Juhász Károlyt, ami vélhetően az atomerőmű építésében érdekelt csoportok szándékával is egyezett, hiszen amint a jegyzőkönyvekben ellene megfogalmazott kritikákból is kiderült, Juhász Károly meglehetősen autoriter vezető volt, s kevés együttműködést mutatott.

Utódjával, Oláh Mihállyal kapcsolatosan, aki előéletét tekintve paksi tanár volt, majd 1973 és 1978 között töltötte be a tanácselnöki posztot a településen, bár a klasszikus „tősgyökeres” paksi vezetőrétegből került ki, elsősorban az atomerőmű építésére érkező rétegekkel való együttműködő magatartását emelték ki pozitívumként egy 1977-es megyei tanácsülésen, amit Oláh Mihály is politikája lényegének vallott.²⁴⁷ Igaz e téren és a káderpolitikáját illetően ő is kapott erős kritikákat ugyanezen a fórumon. (Nem sokkal később távozott is a tanácselnöki székből.) Megemlítjük, épp a megyei döntés nyomán vált szükségessé a paksi tanácsnak kiköltözni régi helyéről, s ekkor épült meg az új paksi Tanácsháza (ma Polgármesteri Hivatal), amely már jóformán inkább a két városrész határát képező településcentrumban kapott helyet.²⁴⁸

Az atomerőmű építésével kapcsolatosan a megyei tanácsülések jegyzőkönyvei között általában rövid jelentéseket találunk az építkezés haladásáról, amelyet a megyei tanács többnyire kérdés nélkül, egyhangúan elfogadott. Némely jelentésnél olyan kiegészítések is elhangzottak, hogy érdemes lenne a beruházás kapcsán más településeket is fejleszteni a

²⁴⁶ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (81/1974. dokumentum – 1974. május 15-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴⁷ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1977 (92/1977. dokumentum – 1977. március 9-i ülés jegyzőkönyve)

²⁴⁸ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1976 (91/1976. dokumentum – 1976. december 15-i ülés jegyzőkönyve)

megyében, hiszen a munkára érkezők nem csak Paksról, hanem a megye más részeiből is odajárnak dolgozni,²⁴⁹ vagy, hogy az államnak több forrást kellene a megye rendelkezésére bocsátani útfelújításokra, amik az ingázók és az építőanyagot szállító járművek közlekedése miatt szükségesek.²⁵⁰ Természetesen az erőmű építése az egész megyét előrelendítette. A beruházás következményeként megújult a dunaföldvári²⁵¹ és a tolna-mőzsi²⁵² vasútállomás, ezekhez komplett vasúti szakaszokat is felújítottak, a Bonyhád környéki étkeztető állami vállalatok is részt vettek a munkában,²⁵³ valamint a munkahelyteremtés arányos elosztása érdekében nemcsak Paks, de Szekszárd felől is bekötőút épült az atomerőműhöz²⁵⁴. Az építkezéshez kapcsolódóan Tolna megye egy részének vízvezeték- és csatornarendszerét úgyszintén bővítették-kiépítették nemcsak Pakson, de az egész Paksi Járásban is, már az 1970-es években.²⁵⁵ A Tolna megyében működő közlekedési társaság távolsági buszflottája is megújult, új buszokkal növekedett.²⁵⁶

Jól érzékelhető tehát, hogy az atomerőmű a megyei tanácsban is komoly lobbi-erővel rendelkezett. Igaz, ezen a tanácsrendszer sajátos hierarchiáját és az atomerőmű országos jelentőségét tekintve aligha csodálkozhatunk. A szigorúan vertikálisan hierarchikus közigazgatási berendezkedés ezen a területen is az állami szemszögből erősebb szereplők érdekérvényesítő képességét erősítette a lokális érdekcsoportokkal szemben.

²⁴⁹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (81/1974. dokumentum – 1974. június 7-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵⁰ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (81/1974. dokumentum – 1974. június 26-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵¹ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (81/1974. dokumentum – 1974. május 15-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵² Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (82/1974. dokumentum – 1974. augusztus 8-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵³ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1976 (88/1976. dokumentum – 1976. február 4-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵⁴ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (81/1974. dokumentum – 1974. június 5-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵⁵ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1974 (83/1974. dokumentum – 1974. december 12-i ülés jegyzőkönyve)

²⁵⁶ Tolna Megyei Levéltár, XXIII/26/a TM Tanács VB Jegyzőkönyv, 1976 (90/1976. dokumentum – 1976. szeptember 1-i ülés jegyzőkönyve)

HARMADIK RÉSZ –
KÖZPOLITIKA PAKSON: TÁRSADALMI
TÖRÉSVONALAK AZ ATOMERŐMŰ ÁRNYÉKÁBAN

VI. A tradicionális politikai értékek Pakson

A. Gergely András szerint egy város mai politikai értelemben vett társadalomképét nem a közigazgatási szempontból betöltött státusza, a gazdasági körülményei, az állami redisztribúció szempontjából értelmezett hierarchiában betöltött pozíciója vagy helyi vezetőinek attribútumai határozzák meg, hanem azok a történelmi távlatban vizsgált hosszú trendek, amelyek évszázados fejlődésére hatást gyakoroltak.²⁵⁷ Hogy A. Gergely András ezen megállapításával mennyire pontosan ráérez a társadalom működésére, azt alátámasztja Lipset és Rokkan makrotársadalmi szintre vonatkozó befagyási hipotézise is, amely szerint a pártosodás sokkal lassabban követi a törésvonalak alakulását, mint ahogy a társadalomban ezek a konfliktusok megjelennek.²⁵⁸ Hasonló módon vélekedik Róna Dániel is, aki szerint elsősorban a történelem határozza meg a pártrendszert és a szavazói magatartást, s csak másodsorban az éppen aktuális gazdasági és társadalmi viszonyok.²⁵⁹ Egyetértve az idézett szerzők megállapításaival, a paksi közpolitikai események ismertetését és értékelését megelőzően indokolt a település történelmi örökségén alapuló politikai szocializációs tényezők összességét is részletesebben áttekinteni ahhoz, hogy megérthessük a paksi „öslakosság” politikai gondolkodásának, értékrendjének és választási magatartásának gyökereit.

Minthogy a dolgozat nagy részében Pakson, az atomerőmű megépítése után zajló helyi politikai folyamatokra koncentrálunk, szükséges leírunk, hogy Paks sem egy vákuumban lévő település, hanem szerves része az ország életének, a hazánkat jellemző politikai tendenciák, szociológiai sajátosságok ide is begyűrűznek, itt is megtalálhatók. Ahogy arra A. Gergely András is rávilágít, nem tudunk és feltehetően nem is lehet minden politikai attitűdöt egyértelműen és kizárólagosan csak az atomerőmű jelenlétével magyarázni. Sőt!

Példaként említhetjük a Paks óvárosát (azaz a régi falut) jellemző választásföldrajzi sajátosságot, hogy a közbeszédben „jobboldaliként” definiált pártok évtizedeken át erősebb eredményt értek el, mint az úgynevezett „baloldal”, szemben az erőműberuházás kapcsán az 1970-es években épült lakóteleppel, amely a választási eredmények tekintetében, az elmúlt évtizedekben, többnyire kiegyensúlyozottabb volt. Ez a jelenség nem az atomerőműhöz

²⁵⁷ A. Gergely András: Kisvárosok és helyi érdekek, 269-278. old. in. Mikó Zsuzsa (szerk.): Mezőváros-kisváros, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995

²⁵⁸ Lipset, Seymour Martin – Rokkan, Stein: Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments. In Lipset, S. M.–Rokkan, S. (eds.): Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives. New York, The Free Press, 1967

²⁵⁹ Róna Dániel: A törésvonal fogalma a politikatudományban, Politikatudományi Szemle XVII évfolyam /4. szám, 121–144. old.

fűződő érzelmi és gazdasági viszonyulásra vezethető vissza, noha a két településrész között az atomerőmű üzemeléséhez való viszony volt a fő törésvonal.

Éppen ezért helytörténeti síkon szükségesnek érezzük röviden ismertetni azokat a hatásokat melyek a korabeli Paks lakosságát érték, s melyek alakították, formálták a tradicionális helyi lakosság politikai attitűdjeit. A történelmi eseményekből választásföldrajzi konzekvenciákat levonni mindig nehéz és újabb kérdéseket vet fel, de minthogy az atomerőmű előtti Paksot leginkább hagyományosnak tekinthető konfliktusok jellemezték, ezért Lipset-Rokkan, valamint Almond és szerzőtársainak közösségformálásra, illetve törésvonalokról szóló már ismertett elméleteire támaszkodhatunk ezek bemutatásakor.

Az „atomerőmű előtti Paksot” a politikát leginkább olyan törésvonalak és értékviták határozták meg, melyek a vidéki Magyarországot általában jellemezték. A történelmi „falu” lakosságát - amely a 19. század második felében számottevő iparral gyakorlatilag nem rendelkező mezőváros, majd visszaminősítését követően nagyközség - három, a hasonló adottságú településeken gyakran megjelenő politikai érték mentén lehet legpontosabban leírni, melyek a nemzetben való gondolkodás (patrióta nacionalizmus), a keresztény értékrend (klerikalizmus) és a paraszti társadalom (kisgazda szemlélet) fogalmakkal jelölhetők leginkább. Vélhetően innen eredeztethető a „történelmi Paksot”, másneven az Óvárost napjainkban jellemző „jobboldali” pártszimpátia. A nemzeti öntudatnak a társadalom kollektív tudatalattijába való beivódása a 19. századot jellemző nacionalizmus, a térséget gazdaságilag is érintő Trianon, valamint a nemzetiségi ellentétek következménye. A keresztény politikai diskurzust jellemző hívó szavaknak és hagyományoknak a helyi politikára meglehetősen erős befolyásoló hatása volt a rendszerváltozást követően. Ez elsősorban a vallási felekezetek közötti részben nemzetiségi ellentéteken alapuló politikai törésvonalakra vezethető vissza (Almond és társai), míg a hajdani paraszti társadalomra hajazó gyökerek szintén a mai értelemben vett jobboldali /konzervatív/ erőknek kedveznek (Lipset-Rokkan), s melyek az atomerőmű megépítésével kialakuló iparosult városi élet mellett is éreztetik hatásukat a helyiek értékválasztásában.

A különböző politikai tradíciók (nemzeti, klerikális, paraszti) megjelenését elsősorban a település történeti múltján keresztül mutatjuk be, míg modernkori megjelenését a rendszerváltozást követő első országgyűlési választások eredményeinek elemzésével szemlézzük. Azért éppen az 1990. évi választást érezzük relevánsnak ebből a szempontból, hiszen a szocialista rendszert követő első szabad választás volt az egyetlen, amely jóformán valóban értékrenden és családi tradíciókon alapú választásnak is tekinthető. A későbbi választásokat már sokkal jobban befolyásolta az előző ciklus kormányzati teljesítményének

értékelése, valamint az új rendszerbe történő betagozódás, mintsem a hagyományos értékrendek.

A választási eredmények vizsgálata alól a három tradíció közül kivételt képez a nemzeti tradíció, azon egyszerű oknál fogva, hogy a keresztény (klerikális) és a kispazda (vidéki, agrár) értékrendű célcsoportokat megszólító pártok könnyen és jól elkülöníthetők voltak a magyar politikai palettán 1990-et követően, olyan párt azonban, amely önmagát nem hazafias, kvázi nemzetietlen pártként határozta volna meg, nem létezik, különösen a vidéki Magyarország vonatkozásában. E tekintetben legfeljebb a hangsúlyokon lehetett vitatkozni.

1. A nemzetben gondolkodás szerepe Paks történelmében

Meglehetősen komplikált feladat előtt állunk, amikor egy ennyire elvont jelenséget, mint a nemzetben való gondolkodás, mint politikai érték, szeretnénk leírni egy település választói attitűdjének jellemzésekor, különösen kollektív formában. E jelző, jelen esetben valamilyen nehezen megfogható patrióta nacionalizmus létezését és kialakulását mégis említenünk kell, mint tradicionálisan létező értéket, hiszen kétségkívül napjainkban is formálja a paksi népesség pártszimpátiáját, emocionális mozgósító erővel bír.

Paks város történelmét megismerve, más vidéki, magyar népességű városokhoz hasonlóan egy hagyományosan nemzeti érzelmű és klerikális vonásokat magán hordozó, ideológiailag polgári-konzervatív társadalom képe rajzolódik ki előttünk. A város (akkor még falu) lakói már a 18. század elején komoly áldozatot hoztak az ország szabadságáért, amikor a Rákóczi-szabadságharc idején a stratégiai kulcsfontosságú Duna-híd és az ezt védő erődrendszer (Bottyán Vár) kiépítésében és védelmében is részt vettek. Megtorlásként a bevonuló labanc csapatok a vár elestét követően a falu szinte egész lakosságát elpusztították.²⁶⁰ A Török Hódoltság, majd a szabadságharc ideje alatt elnéptelenedett vidékre, ahogy az Tolna és Baranya megyében bevett gyakorlat volt, német területekről telepítettek be sváb és bajor telepeseket.²⁶¹ Habár a település lakosságának egy időben a német nemzetiségűek a többségét alkották, nem bontakoztak ki nemzetiségi ellentétek, mivel az itt élő nemzetiségek rövid idő alatt beintegrálódtak a magyarság soraiba. Ez elsősorban annak tudható be, hogy bár a telepések többsége a mai Baden-Württemberg tartomány területéről érkezett, de a különböző betelepítési ciklusok során azonban más németek által lakott vidékekről is vándoroltak be,

²⁶⁰ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch Frigyes: Vak Bottyán vára, 38-24. old.

²⁶¹ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch Frigyes: A telepítés befejező szakasza, 42-46. old.

akik eltérő dialektussal beszéltek a nyelvet és részben eltérők voltak népszokásaik, hagyományaik, ami megakadályozta egy zárt német közösség kialakulását.²⁶² Az asszimilációt tovább erősítette, hogy a németek és a magyarok egyaránt a mezőgazdaságból éltek, így nem alakulhattak ki komolyabb vagyoni különbségek (noha a telepések helyzete eleinte kedvezőbb volt az őslakosságénál), valamint a 18. század második felében a császári uralkodóház Magyarországgal szembeni (negatív) megkülönböztető politikája nemzetiségtől függetlenül a helyi parasztsaládokat Habsburg-ellenessé tette.²⁶³ Talán ennek következménye, hogy az 1848-49'-es forradalom és szabadságharc idején, noha a település lakosságának ekkor még számottevő részét német nemzetiségűek alkották, a lakosság nagyobb része a szabadságharc ügye mellé állt: először 207 újoncot adott a magyar honvédségnek, majd 1848 októberében újabb nemzetőröket állított ki.²⁶⁴ Ez a szám tekintetbe véve a város lakosságának korabeli arányait magasnak számít, és egy a Habsburg-házzal szemben Magyarországhoz lojális, kvázi elmagyarosodott német közösség létezését mutatja. A szabadságharc leverését követő időszakban is találunk példát Habsburg-ellenes propaganda tevékenységre Paks területén.²⁶⁵ Majd az 1896-ban a városban (is) óriási ráfordítással megrendezett Millenáris Ünnepszék, az elhangzott beszédekről készült feljegyzések alapján, Paks vonatkozásában is kimondottan nacionalista politikai szókészletet használó politikai elitről tanúskodik.²⁶⁶

A második világháború idején (1944 telén) Paks területén ellenállás bontakozott ki a szovjet megszállókkal szemben,²⁶⁷ illetve 1956 októberében is aktív forradalmi események zajlottak a kommunista diktatúra visszaszorítására tett kísérlet során^{268, 269}. Bár az országos események ismeretében nem találhatunk ezen eseményekben semmi meglepőt, mindenképp említésre méltó, hogy megmutatkozott egyfajta hazafias patriotizmus létezése a helyi közösségben.

A fentebb részletezett kollektív történelmi tapasztalatok egyes elemei talán Magyarország más hasonló méretű vidéki települései helytörténetének vázlatos ismertetésekor is

²⁶² Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch József: A telepítés befejező szakasza, 42-46. old.

²⁶³ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch József: A telepítés befejező szakasza, 42-46. old.

²⁶⁴ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: A jobbágyfelszabadítás, 67-69. old.

²⁶⁵ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: Az önkényuralom (1849-1867) éve, 69-73. old.

²⁶⁶ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: A közállapotok alakulása a kiegyezést követő évtizedekben, 80-92. old.

²⁶⁷ Kernné Magda Irén; Városunk: Paks, Szekszárdi Nyomda Kft., 1997; 77-83. old.

²⁶⁸ Kernné Magda Irén: Híres paksi elődeink, Páskum Nyomda Kft., Szekszárd, 2009; Tuba János, 149. old.

²⁶⁹ Paksi Hírnök, 1994. február 23., VI. évf./4. szám; Hogyan történt mindez? 4. old.

előkerülhetnének. Mindez azonban csak annyiban jelentős, hogy a történelmi sorsközösségből, amely a Kárpát-medencében élő magyarságot végig kísérte a törökök kiűzésétől a vérzivataros 20. század közepéig, ez a Pakson élőkre is hatással volt.

Kicsit elszakadva a történelmi tapasztalatok ismertetésétől, bár nem teljesen más szemszögből, de ide sorolnánk a testvérvárosi, illetve partnervárosi kapcsolatok szerepét is, melyek kizárólag a határon túl és a diaszpórában élő magyarok révén jöttek létre: Kézdivásárhely²⁷⁰ (Erdély), Visk²⁷¹ (Kárpátalja), Galánta²⁷² (Felvidék) és Reichertshofen²⁷³ (Németország). Előbbi három a történelmi Magyarországtól Trianonban elcsatolt település, míg az utóbbi olyan német falu, ahová a második világháborút követő kitelepítések idején több paksi és Paks környéki német család került. A különböző testvérvárosi rendezvények, és itt elsősorban a diákcsere programokra gondolok, jelentős lökést adnak ahhoz, hogy a város fiataljai már kisiskolás korban elsajátítsák a nemzetben gondolkodás attitűdjét.

Ezek a tények egy olyan kisközösség jelenlétéről árulkodnak, mely esetében generációról generációra (feltehetően részben a történelmi tapasztalatoknak, részben tudatosan a városvezetés tudatosságának köszönhetően olyan közgondolkodás formálódik, amely erős nemzettudatot ad át az újabb nemzedékeknek, s mely megítélésem szerint erőteljes meghatározója az ifjúkori politikai szocializációnak) és ebből kifolyólag a későbbiekben a választói magatartásnak is.

2. A keresztény vallás, mely ma is a politika kulcsszereplője Pakson - A klerikális politikai szocializáció eredete

Már annak is, aki csak felületesen szemlélve vizsgálja Paks politikatörténetét, szembetűnik a keresztény tradíciónak a közéletben megmutatkozó ereje. Mint azt az előző fejezetben említettem, a városban a 18. századi betelepítéseket követően nem mutatkoztak súlyos nemzetiségi ellentétek. Ezzel szemben konfliktusforrásnak bizonyult a különböző vallási felekezetek jelenléte.

Ahhoz, hogy megérthessük miért alakult ki a paksi lakosság társadalmi-ideológiai-érzelmi háromszögének mélyszerkezetében a klerikalizmus, mint politikai érték - szemben azzal a ténnyel, hogy a városok (különösen az iparvárosok) társadalmi általában szekularizált

²⁷⁰ Paksi Hírnök, 2007. március 23., XVI. évf./6. szám; Delegáció Erdélyben, 9. old.

²⁷¹ Paksi Hírnök, 1998. november 20., X. évf./41. szám; Paksi segítség Visknek, 4. old.

²⁷² Paksi Hírnök, 1998. május 1., X. évf./15. szám; A kemény szavak napján, 2-3. old.

²⁷³ Paksi Hírnök, 2009. december 4., XVIII. évf./23. szám; A Reichertshofen - Paks testvérvárosi kapcsolat, 4. old.

jelleggel bírnak, - ismét vissza kell kanyarodjunk a település történelmét övező folyamatokhoz, elsősorban továbbra is az 1700-as évekbeli telepítésekhez. A Paksra (és általában Magyarországra) érkező némettség saját hazájából egyrészt a túlnépesedés, másrészt az akkor még fennálló éles vallási szembenállás miatt választotta az új hazába történő vándorlást, nem véletlen, hogy a déli (többségében katolikus) tartományokból az otthonukban kisebbséget képező evangélikus svábok kerültek Paksra, míg a nagyobb részt protestáns (akkoriban vitatott hovatartozású és ezért etnikai konfliktusoktól sem mentes) Elzász-Lotaringia területéről a katolikus némettség érkezett a településre.²⁷⁴ Ezek a csoportok szülőhazájukból vallási szembenállást hoztak magukkal, melyek a későbbiek során olykor konfliktusokat is szültek, mint azt egy-egy felekezet parókiájának feljegyzéseiből megismerhetjük.²⁷⁵ Ezt szintén alátámasztja a helység korabeli településszerkezete. A paksi lakosság ugyanis felekezetek szerint hozott létre elkülönülő városnegyedeket a 18. század során; a történelmi belvárost, a Duna-partra nyíló utcákat és a délen található akkori Újvárost az alföldi településekről érkező magyar származású reformátusok lakták, míg a katolikus németek a mai Dózsa György útról (fő utca) nyugatra nyíló utcákat, az evangélikus svábok pedig az úgynevezett „Páli” városrészt (Pál utca környéke) és Dunakömlődöt népesítették be. *[Megjegyzés: Az Újváros kifejezés - bár helyben ma is használatos - idejét múlt, mivel az erőmű megépítése óta egy lényegesen több embernek otthont adó új városrészt, a Lakótelepet is felépítették Pakson.]* A beözönlő nagyszámú zsidóság a főutcát és annak közvetlen környékét lakta, elsősorban kereskedéseket kialakítva.²⁷⁶ Politológiai szempontból mindenképpen érdemes megjegyeznünk, hogy a mai 2-es számú választókörzet és 7-es számú választókörzet, ha lehet úgy fogalmazni, akkor nyugodtan leírhatjuk, hogy a polgári keresztény-konzervatív erők fellegvárainak számítanak Pakson. E két választókörzet, melynek egyike a Duna-partra nyíló utcákat, másik része pedig a 18. századi Újvárost foglalja önmagába; a betelepítések időszakában pontosan kirajzolhatók, mint a református magyarság lakónegyedei. Megítélésünk szerint, annak dacára, hogy a lakosság évszázados keveredése folyamán az egykori református falurészek elvesztették zárt, protestáns jellegüket, s feloldódtak a Tolna megyét és a Mezőföldet jellemző római katolikus települések gyűrűjében,

²⁷⁴ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch József: A telepítés befejező szakasza, 42-46. old.

²⁷⁵ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch József: Vallásfelekezetek a XVIII. századi Pakson, 51-53. old.

²⁷⁶ Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Dr. Koch József: A telepítés befejező szakasza, 42-46. old.

összességében választói magatartásukat tekintve legalábbis megtartották a tradicionális kálvinista értékrendjüket.

Egy igen szomorú történet is alátámasztja a vallásnak a város közéletében betöltött igen jelentős szerepét. Nevezetesen a „Biskói komptragédia” (1887), amikor is a katolikus lakosság Kalocsára igyekezett szent Julianna-búcsúra, s a hívő tömeg nem volt hajlandó a helyi plébános nélkül felszállni a kompra, pontosabban mindenki ugyanazzal a komppal kívánt átkelni a folyón, mint a plébános. Ennek következtében a hajó felborult és az emiatt bekövetkező tragédia (máig bizonytalan számú) 200-250 emberéletet követelt.²⁷⁷

A vallási konfliktusokat gazdasági ellenérdekek is felerősítették, elsősorban a zsidósággal szemben. A városban lévő kereskedelmi életet izraelita hitű lakosok bonyolították le, ők az üzleti tevékenység folytatása szempontjából leginkább optimális főutcát, valamint annak környékét választották lakóhelyként. Egyes korabeli feljegyzések szerint az a tény, hogy a helyi kereskedelem javarészt a zsidóság szervezte meg, nemtetszést váltott ki a keresztény lakosságból.²⁷⁸ Arról is tanúskodnak emlékek, hogy a település határában lévő földeket zsidó nagykereskedők az 1850-es és 1860-as évek során elkezdtek felvásárolni,²⁷⁹ ami tovább mélyítette az ellentéteket, melyek gazdasági és érzelmi kiinduló pontjuk ellenére felekezeti feszültségként is jelentkeztek. (Emlékezzünk a tanulmány elején citált Hobbesra, aki Leviathánjában a politikai konfliktusok kiindulópontjának a versengést és az irigységet jegyzi.) Emellett a dualizmus kori választási kampányokról készült leírásokat is érdemes figyelembe vennünk e kérdéskör tárgyalásakor. A Németh Imre helytörténész által (a szocialista rendszer idejében íródott *Paks Monográfiája* könyvben) csak vallási fanatizmusnak nevezett kampányjelenség²⁸⁰ is jól mutatja, hogy az egyházak és felekezetek meghatározó politikai szerepe a 19. és 20. század fordulóján is meghatározó eleme volt a helyi politikai életnek. Németh ezek közül példaként a következő kampányszlogent emeli ki, mely az adott kor választásait jellemezte Pakson: „Csak katolikusra lehet szavazni!”²⁸¹ Ez a típusú korabeli érvelés egyértelmű jele annak, hogy a felekezetekhez való hovatartozás, mint

²⁷⁷ Beregyei Miklós (szerk.): *A biskói komptragédia*, Séd Nyomda, Szekszárd, 2009

²⁷⁸ Németh Imre (szerk.); *Paks monográfiája*, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: *Az önkényuralom évei (1849-1867)*, 69-73. old.

²⁷⁹ Németh Imre (szerk.); *Paks monográfiája*, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: *A mezőgazdaság alakulása az I. világháborúig*, 76-79. old.

²⁸⁰ Németh Imre (szerk.); *Paks monográfiája*, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: *A közállapotok alakulása a kiegyezést követő évtizedekben*, 80-92. old.

²⁸¹ Németh Imre (szerk.); *Paks monográfiája*, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: *A közállapotok alakulása a kiegyezést követő évtizedekben*, 80-92. old.

törésvonal létezett a településen az adott korszakban. (Ismét megemlíteném Almondot és társait!) Németh Imre munkájában azt is megjegyzi, hogy ezeket az indulatokat a különböző érdekcsoportok a saját pozíciójuk megtartásának érdekében szándékosan gerjesztették is.²⁸² Természetesen Németh monográfiájának, mint forrásnak értékelésekor, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez a munka a szocializmus évtizedeiben íródott, így az egyházak, a vallás és a felekezetek politikában betöltött szerepe meglehetősen egyoldalúan kerül bemutatásra a műben.

Mint azt láthatjuk a német telepeseiktől eredő vallási tradíciók következtében, a helyi politikai elit által felerősítve, egy felekezeti konfliktusokkal átítatott politikai tér jön létre Pakszon a 18. század elejétől a 20. század közepéig számított időszakban. Ez a tér az általunk megismert és gondolatban rekonstruált folyamat során, két mesterséges beavatkozás eredményeként alakult át, mely beavatkozások mindegyike a világpolitika egy-egy szomorú periódusához köthető. Az 1944 márciusában Magyarországot, így Paksot is megszálló német csapatok felsőbb utasításra a zsidó lakosság deportálása mellett döntöttek, mely két szempontból is politikai jelentőséggel bírt a település életében. Egyrészt szinte egy egész vallási (és politikai) közösséget tüntetett el Paks életéből, noha sokan szembe helyezkedtek a zsidóság meg- és elhurcolásával, - amint arról egy a felsőbb szervekhez névtelenül írt tiltakozó levél is tanúskodik.²⁸³ Mint ahogy azt a történelemből már ismerhetjük, a megszállást megszállás követte. A németek helyét elfoglaló szovjet-országi csapatok védőszárnya alatt megindult a totális kommunista diktatúra kiépítése. Paks lakosságát ekkor újabb csapás érte, hiszen a háborús veszteségek és a zsidóság elhurcolását követően a helyi német kisebbség (a kollektív bűnösség elvének jegyében történő) szisztematikus és embertelen internálásához és Németország területére történő deportálásához látott hozzá az országot irányító hatalom. Ez szintén kettős hatással volt a nagyközség életére, hiszen a németség elhurcolásával az evangélikus felekezet szenvedett óriási veszteségeket. Ezt követően harmad ízben [és egyben a folyamat záró elemeként], a kommunista rezsim szekularizációra való törekvése nyomán a korábbi felekezetek közötti megosztottság, mely a zsidóság elhurcolását követően a római katolikus, református és a korábbi evangélikus közösség megmaradt töredékére korlátozódott, egy platformra helyezte a lakosságot, s mondhatni egy klerikalizmus- szekularizmus törésvonallá alakult át (Lipset-Rokkan). Az ellenszenv elsősorban a kommunista

²⁸² Németh Imre (szerk.); Paks monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976; Somogyi György: A közállapotok alakulása a kiegyezést követő évtizedekben, 80-92. old.

²⁸³ Kernné Magda Irén; Városunk: Paks, Szekszárdi Nyomda Kft., 1997; Névtelen levél a paksi gettóba zárt zsidók kínzásáról, 75. old.

államhatalom helyi képviselőivel szemben fogalmazódott meg, s tovább növelte az egyházak politikai véleményformálásban játszott értékét, sőt a felszín alatt megerősítette a paksi lakosok emocionális kötődését a vallási intézményrendszerhez. Ezt támasztja alá az Aradi Imrével (volt tanácselnök 1958-1971) való beszélgetés, melyet a Paksi Hírnök egyik 1990-es számában vetett papírra az újság főszerkesztője. Az interjú során Aradi állítása szerint a paksi lakosságot egy-egy központilag kirendelt munkára lehetetlen volt mozgósítani, ha előtte nem történt egyeztetés a helyi egyházi vezetőséggel.²⁸⁴ Ebből érzékelhetjük, hogy a Kádár-rendszer kezdeti szakaszában, az egyházi vezetők nagyobb presztízzsel és befolyással bírtak a lakosság körében, mint a központi hatalomhoz lojális helyi pártvezetők. Aradi a legnagyobb lélekszámú katolikus közösség passzív ellenállását külön kiemelte a beszélgetésben.

A történelmi gyökerek ismertetését követően érdemes azonban röviden külön is áttekintenünk a '90 utáni magyar demokráciában a kereszténységet, mint politikai értéket zászlajukra tűző politikai csoportosulásoknak és személyeknek a választásokon elért eredményeit. A rendszerváltozás utáni időszakból sokatmondó tény, hogy 1990-ben a paksi választókerület első országgyűlési képviselője egy egyházi személy, a dunaszentgyörgyi református lelkész, Figler János lett.²⁸⁵ Természetesen Figler azért is nyerhette meg a kerületet, mert a választás országosan legrelevánsabb jobboldali pártjának, az MDF-nek volt a jelöltje, ugyanakkor az is fontos politikai üzenetet hordozott magában, hogy a paksi és környékbeli konzervatív elit éppen egy lelkészben látta meg a terület érdekeinek képviseletére legalkalmasabb személyt. Az 1990-es parlamenti választás azonban más szempontból is rámutatott a keresztény politikai tradíció helyben betöltött politikai erejére. Ha rápillantunk Magyarország 1990-es tavaszi választási térképére és megfigyeljük a KDNP választókerületenkénti támogatottságát, akkor láthatjuk, hogy a szomszédos megyékhez képest Tolna megyében a párt erősen szerepelt.²⁸⁶ Míg a Kereszténydemokrata Néppárt az egyéni képviselőjelöltjeik eredményeit tekintve országos átlagban 5,77 százalékot szerzett,²⁸⁷ addig a Paksi választókerületben, Dr. Széchenyi Attila, KDNP-s jelölt 13,22 százalékos eredményével jelentősen túlteljesítette pártja országos átlagát és mindössze 1 százaléknyi szavazattal az FKGP jelöltje mögött lecsúszott a második fordulóba való bejutásról.²⁸⁸ Ennél is sokkal többet elmond, hogy a Paks

²⁸⁴ Paksi Hírnök, 1990. március 14., II. évf./5. szám; Beszélgetés volt tanácselnökökkel – Aradi Imre, 3. old.

²⁸⁵ Vokscentrum.hu – Választási térkép 1990 (pártlisták támogatottsága választókerületenként) (letöltés: 2011. április 10.)

²⁸⁶ Vokscentrum.hu – az egyes pártok eredményei 1990-ben az országos lista tekintetében <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/valeredm.php?mszkod=112405&evvalaszt=1990&jny=hun> (letöltés: 2011. április 10.)

²⁸⁷ Paksi Hírnök, 1990. április 17., II. évf./7. szám; Az 1990. március 25.-i választás eredményei, 2-3. old.

²⁸⁸ Paksi Hírnök, 1990. április 17., II. évf./7. szám; Az 1990. március 25.-i választás eredményei, 2-3. old.

városhoz tartozó szavazókörökben Széchenyi doktor 21 százalékkal (2096 szavazat) a második helyen végzett úgy, hogy közben az összes többi jobboldali párt (MDF, FKGP, MNP) jelöltjeinek eredménye együttesen is lényegesen alatta maradt a kereszténydemokrata orvos helyi támogatottságának.²⁸⁹ Széchenyi Attilát Kácsor József, az FKGP jelöltje előzte meg választókerületi összesítésben alacsony arányban az első fordulóban, az ő támogatottsága Pakson azonban elenyésző volt. Elmondhatjuk, hogy amennyiben a környező agrárfalvak és a város külön választókerületet képeznek, úgy nem érvényesült volna a falvaknak a mezőgazdasági jellegéből adódó erős kiscgazda politikai attitűdje, szemben a keresztény-konzervatív paksiakéval, akkor Széchenyi valószínűleg országgyűlési képviselő lett volna az 1990-es választás második fordulóját követően.

Pakson belül egyébként az SZDSZ jelöltje kapta a legtöbb szavazatot (23 százalék), tőle alig maradt le a KDNP jelöltje 2 százalékkal. 1990 értékelése kapcsán természetesen érdemes külön figyelmet szentelnünk a szavazatok szavazókörönkénti megoszlásának. Széchenyi ugyanis egy kivételtől eltekintve az összes olyan szavazókörben, mely Paks történelmi településrészéhez tartozik, a legtöbb szavazatot kapta, míg az SZDSZ jelöltje az atomerőmű építéskor felhúzott „Lakótelep” szavazókörökben tudott győzelmet aratni²⁹⁰ és ezzel a liberálisok javára megfordítani a mérleget.

A rendszerváltozás korának paksi politikai elitje is kénytelen volt felismerni a KDNP erejét a városban, s az MDF rögtön az első fordulóban a kiesett Széchenyihez fordult támogatásért, amelyet (véltetően a liberális politikai pártok legyőzésének érdekében) meg is kapott a KDNP-től. Dr. Széchenyi Attila a két forduló között 10.000 szórólapon tudatta a választókerület lakosságával, hogy a második fordulóban Figler János református lelkészt, az MDF jelöltjét támogatja.²⁹¹ Az eredmény nem maradt el, a második forduló nagy előnnyel az MDF nyerte, megfordítva az első fordulóban született szabaddemokrata győzelmet.²⁹² Az 1990 márciusában és áprilisában zajló választás előre jelezte; Pakson több választási cikluson keresztül megkerülhetetlen lesz a Kereszténydemokrata Néppárt és a keresztény-konzervatív értékrend képviselője nélkül nem ülhet össze a városban képviselőtestület.

Az országgyűlési választásokból levonva a megfelelő konzekvenciákat, a KDNP, az MDF és az FKGP Paks városban közösen állított jelöltek az 1990-es helyhatósági választásokon. A jelöltek közül négy az MDF, három az FKGP és három a KDNP jelöltje volt.²⁹³ Az első

²⁸⁹ Paksi Hírnök, 1990. április 17., II. évf./7. szám; Az 1990. március 25.-i választás eredményei, 2-3. old.

²⁹⁰ Paksi Hírnök, 1990. április 17., II. évf./7. szám; Az 1990. március 25.-i választás eredményei, 2-3. old.

²⁹¹ Paksi Hírnök, 1990. április 26., II. évf./8. szám; Nyugodt erő, 5. old.

²⁹² Paksi Hírnök, 1990. április 26., II. évf./8. szám; Az 1990. április 8.-i választás eredményei, 2-3. old.

²⁹³ Párlap, I. évf./II. szám, 1990. szeptember 20.; Bemutatjuk képviselőjelöltjeinket, 2-7. old.

fordulóban a város tíz szavazókörzetében mindössze kettőnek dőlt el a sorsa, ahol a lakók több mint 40 százaléka részt vett a voksoláson mindkét körzetben a KDNP jelöltje nyert, a 2-es választókörzetben László Imre, míg a 9-esben dr. Széchenyi Attila³⁴. Érdekes megjegyezni, hogy ez a két választókörzet a történelmi településszerkezetet figyelembe véve megegyezik a 18. század folyamán magyar származású, református felekezethez tartozó betelepülők által benépesített városrészekkel. A pártlistákra leadott szavazatok terén is sikert aratott a KDNP, hiszen 945 vokssal (a leadott érvényes szavazatok 19,57 százaléka) első helyen végzett a tíz induló szervezet közül,²⁹⁴ amit a második fordulóban már nem tudott megtartani, ekkor ugyanis a Paks Városért Mozgalom és a Fidesz mögött a harmadik helyen végzett, 858 szavazattal (a leadott érvényes szavazatok 18,60 százaléka).²⁹⁵ Ennek ellenére az egyéni körzetekben győztes képviselőik mellé további két képviselőt (dr. Gálos István, Horányi György) küldhettek a képviselőtestület tagjai közé,²⁹⁶ amelynek eredményeként KDNP négy főt számláló frakcióval rendelkezett az önkormányzatban. Bár ennek sajtóanyagokban nem találtam nyomát, Herczeg József és Gutai István a velük lefolytatott háttérbeszélgetések alatt egyaránt megerősítették, hogy a függetlenként a testületbe bekerülő dr. Vábró László is a KDNP frakcióhoz csatlakozott, ezért kijelenthető, hogy az 1990. őszi helyhatósági választást követően a kereszténydemokraták rendelkeztek a legnagyobb képviselőcsoporttal a paksi önkormányzatban. Széchenyi Attila 1990-ben alpolgármester lett,²⁹⁷ s ezt a tisztségét négy év múlva, az 1994-es önkormányzati választásokat követően is megtarthatta,²⁹⁸ miközben a városvezetés kicserélődött. Megítélésünk szerint e tény is szilárdan alátámasztja, hogy a KDNP két cikluson keresztül megkerülhetetlen erő volt a helyi politikában.

A KDNP kiesése a lokális politikai térből 1998-ban kezdődött meg, amikor Bor Imre polgármester-jelölt, kihasználva a KDNP országos vezetésében mutatkozó megosztottságot és egyes helyi szereplők ambícióit, egy ügyes fogással - „az oszd meg és uralkodj” ősi politikai-hatalmi technika alkalmazásával leválasztotta Keresztény Értelmiségiek Szövetségének helyi szervezetét a Kereszténydemokrata Néppárttól. (Ezt azonban majd részletesebben az 1998'-as választások elemzésénél tárgyaljuk.) Innentől kezdve, párhuzamosan a párt országos

²⁹⁴ Paksi Hírnök, 1990. október 30., II. évf./ 21. szám; Az 1990-es önkormányzati választás I. fordulójának eredményei, 4. old.

²⁹⁵ Paksi Hírnök, 1990. november 13., II. évf./ 22. szám; Az 1990-es önkormányzati választás II. fordulójának eredményei, 2. old.

²⁹⁶ Paksi Hírnök, 1990. november 13., II. évf./ 22. szám; Az 1990-es önkormányzati választás II. fordulójának eredményei, 2. old.

²⁹⁷ Paksi Hírnök, 1990. november 13., II. évf./ 22. szám; 5. old.

²⁹⁸ Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő; Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2005; Paks Városért '94, 142-163. old.

hanyatlásával, a lokális kereszténydemokrata erők is kiestek a hatalomból, ahova önálló tényezőként csak 2014-ben kerültek vissza egy különleges választási szövetség részeként.

A Paksi Hírnök főszerkesztője, Beregnyei Miklós, a 90'-es választásokat követően fogalmazott meg az általa vezetett lapban egy rövid jegyzetet, melyben a KDNP sikerének tényezőit is boncolgatta. Az ő olvasatában a kereszténydemokraták magabiztos választási részvétele a párt „prominens vezetőjének” (dr. Széchenyi Attilára gondol) tudható be, valamint ő is a hagyományosan vallásos érzületű „öslakosság”, azaz a paksi falurész politikai elkötelezettségének tulajdonítja a KDNP az országosnál nagyobb népszerűségét.²⁹⁹ Tény, hogy a kereszténydemokrata párt az országoshoz mért lokális erőssége szorosan összefüggött Széchenyi doktor egyéni népszerűségével, amire egyébként Gutai István könyvében is találunk utalásokat.³⁰⁰ Széchenyi Attila jelenléte tehát sokat lendített a KDNP-nek a '90-es választásokon elért sikerében. Ugyanakkor talán fordított aspektusból szemlélve is igaz lehet, hogy a kereszténydemokratáknak Pakson éppen azért sikerült meghatározó jobboldali személyiségeket maguk mögé állítaniuk, szemben más jobboldali rendszerváltó pártokkal, mivel helyben meghatározó lakossági támogatóbázissal bírt az egyház és a keresztény értékrendű közösség. Kijelenthető tehát, hogy a keresztényszellemisségű politikai szocializációban rejlő lehetőségeket és politikai attitűdöt a nemzeti keresztény-konzervatív értelmiségi vezetőréteg egy része érezhetően idejében felismerte. Széchenyi sikerét ugyanúgy a lokálisan erős kereszténydemokrata politikai gondolkodás adta, ahogy a KDNP népszerűsége a város szerte elismert orvos személye által kamatozhatott.

Hogy mennyire fontos kérdésként jelentkezett Pakson a keresztény értékek megjelenése, azt jól példázza, hogy már közvetlenül a rendszerváltozást követően születtek kísérletek egy egyházi iskolának a létrehozására. (Az intézmény ma Balogh Antal Katolikus Általános Iskola és Gimnázium néven működik.) Az iskola létrejöttét övező testületi vita számos pontja körül ideológiai ellentétek is kirajzolódtak.

A Pakson a népszámlálások szerint legtöbb hívővel rendelkező római katolikus egyház a rendszerváltozást követően, ahogy országszerte, visszaigényelte azokat az ingatlanokat, melyek még a kommunista időkben kerültek államosításra és így a Községi Tanács (illetve később a Városi Tanács) tulajdonába. Már a visszaigénylést követően felvetődött a kérdés egy katolikus egyházi iskola elindításáról. 1992-ben a paksi önkormányzat 2597 olyan családnál végzett kérdőíves közvélemény-kutatást, ahol iskolaköteles korú gyermeket neveltek (tehát

²⁹⁹ Paksi Hírnök, 1990. november 13., II. évf./ 22. szám; Az 1990-es önkormányzati választás II. fordulójának eredményei, 2. old.

³⁰⁰ Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő; Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2005; Paks Városért '94, 142-163. old.

általános iskolától középiskola végéig terjedően), melyben arra voltak kíváncsiak, hogy az adott család igényelné-e, hogy gyermeke egyházi fenntartású iskolába járjon. A megkérdezettek közül 2393 paksi család válaszolt, közülük 132 szülő igényelte, hogy 1993. szeptember 1-től egyházi iskolába írathassa gyermekét, ami elegendőnek mutatkozott egy iskola elindításához.³⁰¹

Az 1992. május 5-i testületi ülésről készült jegyzőkönyv alapján az iskola létesítéséről szóló vitában az SZDSZ (Schuckert József) és a Fidesz (Komáromi János és Rónaky József) szószólója is az iskolaindítás ellen foglalt állást, míg Herczeg József, a helyi jellegű Paks Városért Mozgalom szónokája, valamint a Kereszténydemokrata Néppárt paksi képviselői közül dr. Széchenyi Attila, László Imre és dr. Gálos István inkább az iskolaalapítás mellett foglaltak állást. Érdekes módon a jegyzőkönyv tanúsága szerint Hajdú János, a konzervatív MDF egyetlen képviselője, későbbi polgármester, szintén az iskolaalapítással szemben fogalmazott meg véleményt.

Az egyházi iskola létesítését ellenzők elsősorban azzal érveltek, hogy a városi fenntartású Bezerédj István Általános Iskolának, amelynek végül a tőszomszédságában nyílt meg az egyházi intézmény, komoly konkurenciát jelentene az új iskola létesítése, s várhatóan osztálylétszám csökkenéssel kellett számolniuk a dolgozóknak. Felvetődött az is, hogy az épületekben jelenleg gazdasági tevékenységet folytató bérlők (helyi kisvállalkozók) megélhetése veszélybe kerülne az új telephelyre való költöztetéssel. A liberális képviselők megszólalásai között egyházellenes érvek is elhangzottak, illetve az iskolaindítás körüli adminisztratív nehézségekre hívták fel a figyelmet.

Isgum József, paksi plébános, aki maga is részt vett érdeklődőként a testületi ülésen, megszólalásában az önkormányzat néhány tagjának az egyházzal való hozzáállását ellenségesnek minősítette. A KDNP egyik képviselője, dr. Gálos István, a vita hevében felhívta a szabaddemokrata képviselők figyelmét arra, hogy „az önkormányzat túllépi hatáskörét, amikor az iskolaindítás nehézségeiért kívánja felelősségre vonni az egyházat”.³⁰²

A szavazás meglehetősen érdekes eredménnyel zárult, minekután a Templom tér 4. szám alatti és a Május 1. utca 15. szám alatti ingatlanoknak az egyház tulajdonába való visszakerülését a testület megszavazta, ugyanakkor nem szavazta meg, hogy az egyház első osztályt indíthasson a következő tanévben a Templom tér 4. szám alatti épületben.

A döntés ellenére az Római Katolikus Egyháznak a későbbiekben sikerült kilobbiznia az iskolaindítást, így 1993. szeptember 1-jén megnyitotta kapuit a Balogh Antal Katolikus

³⁰¹ Paks Város Önkormányzata képviselőtestületének jegyzőkönyve, 1992. május 5.

³⁰² Paks Város Önkormányzata képviselőtestületének jegyzőkönyve, 1992. május 5.

Általános Iskola és Gimnázium, mely napjainkban is sikeresen működik a városban. Miközben a gyermeklétszám drasztikus csökkenése nyomán az önkormányzati, majd később állami fenntartású iskoláknak folyamatos összevonására, illetve az egy intézményben működő párhuzamos osztályok számának csökkentésére került sor, addig az egyházi iskola még 2017 szeptemberében is két osztályt tudott indítani.³⁰³

3. A paraszti politikai kultúra gyökereiről és utóéletéről

A harmadik politikai szocializációs tényező, amely a régi Paksot alapvetően „jobboldali” értékrenddel bíró településsé tette, az a település vidéki létből adódó paraszti kulturális öröksége. A város gazdasági múltját tekintve annak ellenére, hogy országosan az atomerőmű tette ismertté jellegében egy mezőgazdasági település volt. A lakosság fő megélhetési forrása a 20. század második feléig a gabonatermesztés, illetve ahhoz köthetően a gabonaörlés, melynek paksi jellegzetességei voltak a Dunán lévő vízi malmok. Kiemelkedő szereppel bírt továbbá az állattartás – nem véletlen, hogy mind a mai napig a város környékén található az egyik legnagyobb szürke szarvasmarha populáció Magyarországon. A Duna közelsége révén kulcsfontosságú megélhetési forrás volt továbbá a halászat – melyet a „paksi halászlé” országos elismertsége is alátámaszt.

Külön említést érdemel a Paksi Konzervgyár, amely konzervek, befőttek, gyümölcs- és zöldségkészítmények mellett számos mezőgazdasági termék feldolgozója volt és e minőségben az atomerőmű megépüléséig a település legnagyobb foglalkoztatója.

1990-ben, a kommunista rendszer összeomlását követő első szabad választás eredményeként az újra alakuló Független Kisgazda, Földmunkás- és Polgári Párt (röviden FKGP) Kácsor Józsefet indította a Paks-Dunaföldvár választókerületben. Az eredmények tekintetében az első fordulóban a nagyobb méretű települések közül a kisgazda politikus hét faluban is győzött; Böleskén, Kajdacon, Kölesden, Madocsán, Pálfán, Sárszentlőrincen és Tengelicen. Csak érzékeltetésként, ellenfelei, az MDF által jelölt Figler János Dunaszentgyörgyön, Faddon, Gerjenben és Nagydorogon tudhatta magáénak a legtöbb szavazatot. Az SZDSZ jelöltje Pakson és Gerjenben aratott győzelmet, míg Dunaföldváron egy független jelölt, Bucsi László nyerte az első fordulót. (Bucsi egyedül Dunaföldváron bírt jelentős támogatottsággal, a többi településen alig kapott szavazatot.) Az egyébként Pakson legerősebb jobboldali jelölt, Dr. Széchenyi Attila, a KDNP jelöltje vidéken egyedül Németkéren tudott győzni. A kisgazda

³⁰³ Balogh Antal Katolikus Általános Iskola és Gimnázium honlapja - http://baloghakatisk.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=72:altalanos-iskolai-felveteli-tajekoztato&catid=3:felveteli-tajekoztato&Itemid=220 (Utolsó letöltés: 2017. augusztus 8.)

Kácsor a választókerület második legnagyobb településének számító Dunaföldváron második lett, valamint Nagydorogon is, alig lemaradva a legtöbb szavazatot kapó Figlertől.

A második fordulóban Kácsor József győzött az első forduló nyomán kieső Bucsi László helyén Dunaföldváron, ugyanakkor Figlerrel szemben elveszítette Kajdacsot, Sárszentlőrincet és Tengelicet, ahol az első fordulóban még győzni tudott. Pakson ugyan az SZDSZ-es Simony győzött a szavazatok 46%-ával, de az MDF jelöltje is 43%-ot kapott, míg Kácsor jócskán lemaradva lett harmadik mindössze 11 %-ot gyűjtve be. Ez elsősorban annak volt betudható, hogy a kereszténydemokrata jelölt az MDF jelöltjének támogatására buzdított a második forduló előtt.

Míg az első fordulóban Kácsor József Pakson összességében mindössze a szavazatok 5 százalékát szerezte meg, addig Paks környékén lévő falvakban a szavazatok 19,15 százalék részének megszerzésével a legerősebb jelöltnek számított. A kiscgazda szavazási tradíciók így 1990-ben már leginkább a várost övező mezőgazdasági falvakban éltek. Az eltérések a második fordulót követően még élesebben körvonalazódtak, hiszen Kácsor Pakson 11 százalékot kapott, míg az egész választókerület vonatkozásában a szavazatok 22 százalékát szerezte meg, amivel harmadik helyen végzett.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az iparosodott Pakson a rendszerváltozás időszakában a mezőgazdaság és a paraszti hagyományok, mint politikai szervezőerő, kevésbé léteztek, ellenben a környező falvakban még mindig a leginkább a kiscgazda-paraszti politikai tömörülések számítottak meghatározónak. Noha a városiasodott Pakson klasszikus értelmében a paraszti politikai értékválasztás háttérbeszorult, feltételezhetjük, hogy a környező falvakból a városba költözők révén még sokáig éreztetni fogja magát a település közéletében a hagyományos kiscgazda értékrend-választás.

VII. A falu és lakótelep közötti ellentétek

Az atomerőmű megépítésének híre teljesen megváltoztatta Paks életét. Az építkezés időszaka felforgatta, izgalmassá tette a település lakóinak addigi mindennapjait. Dolgozatunk is inkább erre, a beruházás kezdeti időszakától napjainkig tartó időszakra fókuszál, melyben a hagyományos törésvonalakon túl politikatudományi szempontból Magyarországon unikális, helyi jellegű konfliktushelyzetek is kibontakoztak a településen.

Egy ilyen hatalmas volumenű munka kivitelezéséhez, mint az atomerőmű felépítése, Paks nagyközség nem rendelkezett megfelelő humán erőforrással, sem az atomerőmű építéséhez szükséges munkáskezek sokaságát, sem a helyiek és környékbeliek szakmai felkészültségét tekintve. 1975-ben, az alapkőletétel idejére már több ezer dolgozót kellett rövid idő leforgása alatt a városba költöztetni. A nagyszámú embertömeg letelepítése a városon kívül történt, egy a falu melletti korábban mezőgazdasági területként funkcionáló külső területrészen, mely a panelrengeteg felhúzását (1973) követően a Lakótelep nevet kapta.³⁰⁴

A Lakótelep társadalmi életvitelét tekintve teljesen elkülönült a paksi lakosságtól, egyaránt térben és önmeghatározásban. Az építkezésre főként Tatabányáról, Pétről, Ózdról, Dunaújvárosból érkeztek emberek, akik a városok infrastruktúrájához szocializálódtak. Pónya József, a PAV egykori vezérigazgatója úgy fogalmazott egy beszélgetés alkalmával, hogy a nagyvárosokból érkező nők, akik a ruhaszalonokhoz voltak szokva, elégedetlenkedtek, mert Pakszon csak rőfös boltot lehetett találni, míg az akkor divatos ABC-áruház helyett is csak egy-két boltocska volt.³⁰⁵ Az emiatt kialakuló elégedetlenség a település új lakói részéről Pónya szerint a régi paksiak ellenszenvét váltotta ki.

A szembenállás a kezdeti időszakban az élelmiszerellátásban kialakuló hiányosságokkal vette kezdetét. Az erőmű építésének kezdeti periódusában súlyos problémaként jelentkezett a húsellátás hiánya, mivel a gyorsütemben kétszer akkorára duzzadó lakosság számú Pakszon a központi elosztórendszer által kiszámolt, boltokba kerülő húsmennyiség nem volt képes megfelelően ellátni a teljes lakosságot. Ezen a ponton kénytelenek vagyunk ismételtelen egy volt paksi tanácselnök (1973-1978), Oláh Mihály emlékeire támaszkodni, aki egy a rendszerváltozás idején adott interjú során úgy vélekedett, hogy a tősgyökeres paksiak a kialakuló élelemhiány miatt a telepeseket okolták elsősorban.³⁰⁶ (Ebben az időben Magyarországon tervgazdasági rendszer működött, tehát a boltokban lévő élelmiszer és egyéb

³⁰⁴Sipos Tamás: Megoldás lehet? Az atomenergia. In: Glied Viktor – Nagy Roland (szerk.): Függsben – Kényszerpályán a jövő, IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2010. 185-202. old.

19 Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

³⁰⁶Paksi Hírnök, 1990. április 17. II. évfolyam/7. szám – Beszélgetés volt paksi tanácselnökökkel: Oláh Mihály, 6. old.

termékek elosztásáról központilag rendelkeztek, ezért ha léteztek is ilyen típusú indulatok a betelepülő lakosság irányába, az semmilyen téren nem lehetett indokolt.)

Ezzel szemben Pónya József úgy látja, hogy a régi paksiak a húshiány idején előnyben voltak a Lakótelepen élő munkásokkal szemben, mivel a háztáji gazdaságokban tartott baromfi- és sertésállomány fedezte az ő szükségleteiket, tehát a hátrány inkább az újonnan letelepülő társadalmi részt érintette. Pónya szerint kevésbé maga a húshiány, mint az a tény mélyítette tovább a törést a kétarcú városban, hogy a PAV vezetőségének sikerült elérnie, hogy a megfelelő ellátás érdekében a Lakótelep területén nem sokkal a szűkösség kialakulását követően olyan élelmiszerkereskedelmi beruházásokat hajtsanak végre, amely annyira bőséges ellátást eredményezett az építőmunkások lakta városrészben élők számára, amilyen a régi Paks területén korábban nem létezett.³⁰⁷ Oláh és Pónya elmondásából és az élelmiszerellátás hatásairól szerzett ismereteink alapján megállapíthatjuk, hogy a két elkülönült városrész között egyfajta rivalizálás jött létre abból a szempontból is, hogy melyik pólus tudja jobban ellátni magát, melyik fél tud „gazdagabb” településrészt kialakítani. (Itt ismételten gondoljunk vissza Hobbes társadalmi konfliktusokról tett megállapításaira!) Meglehetősen abszurd társadalmi reakciókról van szó, ugyanakkor teljesen érthető, ha figyelembe vesszük azt az adott korban nyújtott ellátási szintet, melyet a társadalmi egyenlőség ideológiáját hirdető szocialista rendszerben biztosított a PAV a saját dolgozóinak, s ezzel privilegizált helyzetbe hozta őket az egyébként szegényes körülmények között élő ősi paksi agrártársadalommal szemben.

Politikatudományi szempontból rendkívül fontos következménye az építkezés kezdetének, hogy konfliktusforrásként jelentkezett a helyi hierarchikus viszonyok megváltozása. Míg az atomerőmű bővítését megelőzően a helyi – elsősorban agrárjellegű – társadalomban vezető szerepet betöltő személyek (paksi és Paks környéki termelészövetkezetek vezetői, konzervgyári vezetők, iskolaigazgatók) képezték a paksi politikai elit csúcsát, addig a PAV megjelenését követően az ő helyüket átvették a beruházás miatt Paksra települő mérnöki vezetőrétegek. Az effajta változás nem csak a település legfelső politikai szintjén érezthette hatását, hanem a rendszer alacsonyabb szintjein is. Az erőviszonyokban beálló eltolódást az eredeti paksiak joggal értékelték úgy, hogy ők maguk (a hagyományos paksi társadalomból rekrutálódó vezetők háttérbe szorulása által) másodrendű polgárai lettek saját településüknek – szemben azokkal, akik a beruházás miatt érkeztek a nagyközségbe. (Pónya József példaként

³⁰⁷Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

említi erre a jelenségre a május elsejei ünnepségen megrendezett felvonulásokat, ahol vita tárgyát képezte, hogy ki melyik sorban áll a pódiumon.)³⁰⁸

VIII. A tanácselnök személyének kérdése

A Pakshoz hasonlóan egyközpontú gazdasági felhajtóerőre támaszkodó települések esetében gyakran vita tárgyát képezi, hogy mennyire jó, ha az adott helyi nagyvállalkozás, mely a lakosság többségének megélhetését biztosítja, beleszól a település politikai életébe is, vagy nyomást gyakorol arra. (Emlékezzünk az elméleti részben már ismertetett Crensonra és az elitista-pluralista vita további szereplőire!) Bugovics Zoltán szerint az elitet helyi kötődésén és az ebből fakadó érzelmi érveken túl a saját érdekei is kell, hogy készítsék, kényszerítsék a helyi közéletben való részvételre, mert csak ez által válhat igazán erőssé a döntéshozó rétegek helyi identitása, ami a lokális társadalom és az elit közötti bizalom alapja.³⁰⁹ Ehhez kapcsolódva megemlíthetjük, hogy Bódi Ferenc és Bóhm Antal szerint igazán az a városvezetés tekinthető sikeresnek, amely túl azon, hogy többször újraválasztják, valóban képes a lokális társadalom egésze számára legitimálni önmagát hosszú távra.³¹⁰ (A legitimáció, mellyel az elméleti részben már hosszasan foglalkoztunk, s mely fogalmat két értelemben is használunk, a törvényi legitimáció – amely tiszta és világos, a jog által értelmezhető fogalom – és a társadalmi bizalom, mint láthatatlan intézmény³¹¹ itt inkább az utóbbi fogalmat jelöli.) Bayer József ehhez kapcsolódóan felteszi a kérdést; elég-e a gazdaság sikeres menedzselése és a jólét biztosítása a társadalom stabilitásának fenntartásához és a vezetők legitimitásához?³¹²

Pakson Dallos Tibor tanácselnök leváltása és a helyére kerülő Jákli Péter megválasztása kapcsán merült fel először élesen az atomerőmű befolyásoló szerepének kérdésköréhez csatolva ez a vita. Jákli Péter 1985-ben foglalhatta el Pakson a tanácselnöki széket.³¹³ Hatalomra kerülését azonban a helyi politikai életben emocionális érvektől sem mentes

³⁰⁸Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

³⁰⁹ Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007, A lokális elit és a területi identitás, 197-210. old

³¹⁰ Bódi Ferenc-Bóhm Antal: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000, A sikeres és sikertelen településekről, 7-32. old.

³¹¹ Antal Attila: A populista demokrácia természete, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004; Konfliktus és szabadság, 76-78. old.

³¹² Bayer József: A politikai legitimitás, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997; A legitimációs válság elmélete, 128-159. old.

³¹³ Paksi Hírnök, 1989. december, mutatószám I/4. – Lebontották a párnákat, exkluzív interjú Jákli Péterrel 2. és 5. old.

diskurzus övezte,³¹⁴ s a tanácselnöki szék általa való betöltésének kérdése hosszú évekig vita tárgyát képezte a helyi politikatörténet terén. Gutai István, a *Hatalomváltások Pakson* címet viselő tanulmányában, Dallos leváltásának okát az uszodaépítés körül kialakuló vitának tulajdonítja, melyet a létesítmény helyszínének megválasztása körüli polémiára vezet vissza. Dallos a megépítendő uszoda helyszínéül a városközpontban jelölt ki teret, amelynek fekvése a régi paksiaknak kedvezett, s nem a mai ürgemezei strand területén, ahol a Lakótelepen élő „pavos” lakosság számára lett volna könnyebben megközelíthető az intézmény.³¹⁵ Bár Gutai István közel jár megállapításával az igazsághoz, s az uszodaépítés helyszíne körüli személyes presztízskérdéssé váló vitának valóban komoly szerepe lehetett az eseményekben, de ennél hatalomtechnikai szempontból vizsgálva tágabb okozati tényezőkről beszélhetünk.

Herczeg József, aki 1986 márciusától tanácselnök-helyettesként tevékenykedett Jákli mellett, úgy emlékszik vissza Dallos Tibor leváltására, hogy arra egy Pónya Józseffel való személyes konfliktus miatt került sor.³¹⁶ Ebben Pónya József is megerősít bennünket visszaemlékezéseivel.³¹⁷ Pónya elmondásából azt is tudjuk, hogy az atomerőmű építésére kiutalt pénzek felett az ERBE (Erőmű Beruházási Vállalat) rendelkezett az első időszakban, azonban egy fordulat következtében ezeknek a pénzeknek a felügyelete átkerült a PAV vezetőinek feladatkörébe. Mivel a „vállalatnak” ezen túlmenően már csak saját maga felé kellett elszámolnia a költségeivel, így lehetősége volt arra, hogy például fel nem használt építőanyagot juttasson a város részére, amiből aztán infrastrukturális (út, közmű, egészségügy, oktatás stb.) fejlesztésekre kerülhetett sor Paks mindkét részén. A Pónya József és Dallos Tibor között kialakuló ellentét következtében azonban nem volt lehetséges az együttműködés, s az adott kor erőviszonyainak megfelelően Dallosnak távoznia kellett a tanácselnöki székből az atomerőmű élén álló Pónya Józseffel szemben,³¹⁸ aki országos viszonylatban is komoly befolyással bírt, hiszen ekkor már az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt. Herczeg József és Szinger Ferenc, akik egyaránt a Városi Tanács tagjai voltak, mindketten úgy emlékeztek vissza erre az időszakra beszélgetésünkkor, minthogy a Pónya és Dallos közötti személyes indulatok, illetve a finom üzenetek jellemezték a két vezető kapcsolatát. Szinger Ferenc szerint a helyzet akkor vált igazán tarthatatlanná, amikor Dallos feleségét, aki titkárnőként dolgozott az atomerőműben,

³¹⁴ Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – *Hatalomváltások Pakson*, 77-100. old.

³¹⁵ Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005. – *Hatalomváltások Pakson*, 77-100. old.

³¹⁶ Háttérbeszélgetés Herczeg Józseffel, 2011. július

³¹⁷ Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

³¹⁸ Paksi Hírnök, 1994. augusztus 26. VI. évfolyam/27. szám – Az idő megérett a változásokra

váratlanul elbocsátották. Szinger Ferenc szerint Pónya ezzel a lépéssel üzent meg Dallosnak, hogy hamarosan távoznia kell a tanácselnöki székből.³¹⁹

Jákli Péter 1980 és 1985 között Dunaföldváron volt tanácselnök.³²⁰ Az azóta tragikus körülmények között elhunyt paksi politikus, a vele készített egyik interjú során úgy nyilatkozott, hogy nem szívesen jött 1985-ben Paksra tanácselnöknek, mivel dunaföldvári politikusként tisztában volt a Pakson zajló ellenségeskedéssel, amely kettéosztotta a helyi társadalmat.³²¹ Ezt Gutai István – aki ebben az időben könyvtárosként Dunaföldváron dolgozott – szintén megerősítette beszélgetésünk során,³²² feltételezve, hogy valamiféle háttéralku, vagy központi nyomás volt érzékelhető Jákli Péteren Paksra kerülésének idején. E feltételezést alátámasztani látszik a fentebb említett Jákli Péter interjú azon része, melyben a Hazafias Népfront és a pártvezetés szerepére célozgat tanácselnökségének kezdeti időszakát illetően.

Arról azonban Herczeg, Gutai és maga Pónya is egyöntetűen nyilatkozott, hogy annak az ötlete, miszerint Jákli töltsen be Paksra a tanácselnöki tisztséget, a vezérigazgató Pónyától származott. Pónya beszélgetésünk idején elismerte, hogy ő invitálta az ambiciózus Jákli Péter városba, amit azzal indokolt, hogy az új tanácselnök személyének választásakor úgy vélte Jákli konstruktívabb és kompromisszum készebb politikus lehet Dallosnál, s hogy a PAV vezetése sikeresen együtt tud majd vele működni.³²³ A politika működése és az erőviszonyok megismerése szempontjából tanulságos lehet, hogy milyen lépések és megfontolások alapján válhatott Jákli Péter tanácselnökké Paksra, s ez rávilágíthat a politika tágabb működésének az 1980-as években mutatott sajátosságaira, vagy akár azon kontextusba ágyazva, hogy miként tud egy nagyipari vállalat vezetése a helyi politikai elit kiválasztására befolyást gyakorolni. (Óvatosan említenénk meg Machiavelli „A fejedelem” című Medici Lajoshoz szóló sokszor emlegetett útmutatóját, mely szerint, egy területet legjobban úgy lehet távolról [megj.: *nem a helyi formális vezető pozíciójából - a szerző*] irányítani, ha más területről tisztviselőket költöztet oda a vezető: olyanokat, akik csak a vezetőre támaszkodva képesek megtartani hatalmukat, s a korábbi uralkodóréteget teljesen kiszorítani az irányításból.³²⁴) Ugyanakkor tanulmányunknak nem képezi tárgyát Jákli Péter szerepe és hatalomra kerülése

³¹⁹ Háttérbeszélgetés Szinger Ferencsel

³²⁰ Paksi Hírműk, 1999. január 15., XI. évfolyam/II. szám – Meghalt Jákli Péter, 16. old.

³²¹ Paksi Hírműk, 1989. december, mutatványszám I/4. – Lebontották a párnákat, exkluzív interjú Jákli Péterrel 2. és 5. old.

³²² Háttérbeszélgetés Gutai Istvánnal, 2011. augusztus

³²³ Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. november 28.

³²⁴ Machiavelli, Niccoló: A fejedelem; Carthapilus Kiadó, Budapest, 2005; Miért nem pártolt el Dareiosz birodalma, amelyet Sándor elfoglalt, örököseitől Sándor halála után, 21-24. old.

körülményeinek ennél tágabb vizsgálata. Ez már csak azért sem célszerű, hiszen a tanácselnökök megválasztása körüli politikai mechanizmusokban a legitimitás kérdésköre a rendszerváltozás előtti egypártrendszerben nem szűkíthető le csupán az atomerómű jelenlétének és befolyásának vizsgálatára, hiszen ezen túlmenően az állampárt túlhatalma és központi szerepe eleve demokráciadeficitet okozott általánosságban a tanácsválasztásokon. Kutatásunk fókuszában így inkább azok az intézkedések állnak - formálisan Jákli Péter tanácselnök nevéhez köthető intézkedések -, melyek megindították a két városrész kölcsönös integrációját, lassan lebontva az addig szilárdan álló társadalmi törésvonalat a „két Paks” között.

Fontos itt megjegyeznünk, amint azt korábban már Kőszegfalvy György egyik írása kapcsán említettük – a települési tanács gyakorlatilag a központi terv végrehajtója volt. Hasonlóan vélekedett Pálné Kovács Ilona is, aki egyik tanulmányában úgy jellemezte a rendszer működését, hogy noha névlegesen számos terület felett rendelkezett hatáskörrel a települési tanács, ez inkább a látszatot szolgálta és gyakorlatban központi akarat érvényesült a helyi vezetési szinten.³²⁵

A fejezet összefoglalásaként a visszaemlékezések, jegyzőkönyvek és korabeli sajtóanyagok alapján egy táblázatban értékeltük a paksi tanácselnökök viszonyát az atomeróműhöz és a megyei pártvezetéshez.

Paksi tanácselnökök viszonya az atomeróműhöz és a megyei pártvezetéshez			
Tanácselnökök Pakszon	Időszak	Viszonyuk az atomerómű vezetőihez	Viszonyuk a megyei pártvezetéshez
Aradi Imre	1958-1971	-	Együttműködő
Juhász Károly	1971-1973	-	Kevésbé együttműködő
Oláh Mihály	1973-1978	Együttműködő, diplomatikus	Eleinte konstruktív, később polémiával terhelt
Dallos Tibor	1978-1985	Eleinte óvatosan együttműködő, később ellenséges	Együttműködő
Jákli Péter	1985-1990	1989-ig teljesen együttműködő, az 1989. évi vezetőváltás után ellenséges	Együttműködő

1. ÁBRA: PAKSI TANÁCSNELNÖKÖK VISZONYULÁSA AZ ATOMERÓMŰHÖZ ÉS A MEGYEI PÁRTVEZETÉSHEZ

³²⁵ Pálné Kovács Ilona: Chance of local independence in Hungary, MTA RKK, Pécs, 1988; The Characteristic Features of the Present Local Power-Political Relations in the Period of the Reform of Self-Governing ont he Basis of Empirical Research in Communities, 12-18. old.

IX. Úton az egységes helyi identitás megteremtése felé

1. Alapvetés

A települési közpolitika középpontjában mindig a helyi döntéshozatal és a helyi ügyek állnak. Olyan típusú kérdésekre gondolhatunk, mint bányanyitás körüli dilemmák, iskolabezárást övező indulatok vagy épp a központi források elosztása körüli viták.³²⁶ A politikacsinálók is elsősorban helyi erők, civilek, települési politikusok, helybéli gazdasági szereplők. Előfordul azonban, hogy egy-egy településen megjelennek országos jelentőségű ügyek, amelybe már nagy, akár globális gazdasági szereplők és országos politikai aktorok is belefolyanak. Az erőműberuházást követően Paks helyzetét is figyelemmel kíséri a nagypolitika. A '80-as évek végén azonban mégis inkább a helyi erők tűntek kezdeményezőbbnek, hiszen az energiaipari létesítmény zavartalan működésének biztosításán túl a városban tapasztalható megosztottság nem érte el az országos ingerküszöböt.

Az építkezés nyomán a városba kerülő újonnan letelepülő lakosság nem kötődött Pakshoz. A lakótelepi társadalom teljesen elkülönült a „falutól”. Az ott élő munkásság saját, elkülönült oktatási intézményekkel rendelkezett, máshol élte meg közösségi életét, fizikailag is jól elhatárolható közösségi térben mozogott, a régi paksiaktól. Gyakorlatilag elszeparálódott egymástól a két városrész, a paksi Lakótelep külön világot képezett.

A munkások azonban nem csak az eredeti paksiakat nem ismerték. A beruházásra érkezők eredeti lakóhelyüket tekintve is különbözőek voltak, így az egyes panelházakban lakók is ismeretlenként tekinthettek egymásra. Az erőmű dolgozóinak többségét az első időszakban semmi nem kötötte Pakshoz a munkájukon kívül. Pónya elmondása szerint hosszú ideig a Lakótelep hétvégénként egy szellemváros formáját öltötte fel, mivel az ott élők, a munkanapok és a hétvége közötti időintervallumban ingáztak Paks és a szülővárosuk/szülőfalujuk között.³²⁷ A városvezetés (a városi tanács) célja ebben a helyzetben egy olyan közösségi tér megteremtése lehetett csak, mely megteremti és honosítja a Lakótelep munkás-társadalmát Pakson, s szorosan egybekovácsolja azt a település eredeti lakosságával. Az önkormányzatok rendszerváltozást követő helyzetét tekintve is elmondható, hogy a településeken mindig létezett a személyes érdekkijárási, személyes hatalom, befolyásolás és a helyi viszonyokhoz ügyesebben alkalmazkodó egyének fokozottabb érdekérvényesítő képessége, mégis a településeken működő nagyobb politikai mechanizmusokat alapvetően

³²⁶ Glózer Rita: Falusi politikák, 147-159. old., in Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány, Néprajzi Múzeum, Pécs, 2007

³²⁷Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

napjaink centralizációs trendje mellett a külső-felső viszonyrendszer determinálja.³²⁸ Még hatványozottabban igaz volt ez a tanácsrendszer időszakában. Nem volt tehát kérdés, hogy az atomerőmű vezetésével kooperációra képes városvezetésre van szükség Pakson.

2. Egy sikeres kísérlet a két várossz rész közötti konfliktusok tompítására

Jákli Péter nevével a szocializmus utolsó éveiben ismerkedhetett meg Paks lakossága, a Dunaföldvárról „importált” tanácselnök korábban szinte ismeretlennek számított a városban. Jákli emlékezete ma méltatlanul mellőzött a közbeszédből és nem született még átfogó értékelés a városban a tanácselnök munkásságáról, noha megítélésünk szerint szerepe – eltekintve attól a politikai rendszertől, melyet képviselt kiemelkedő a város történetében.

Jákliról több szempontból és több síkon érdemes beszélni. Egyrészt Paksra kerülése és karrierje is komoly politikai üzenetet hordozott magában. Paks politikai életét tekintve az ő kinevezése azt szimbolizálta, hogy az atomerőmű üzemelésének idejétől már senki nem kerülhet komoly politikai pozícióba a „Vállalat” támogatása nélkül. Más szempontból pedig érdemes azt a politikai irányvonalat megfigyelni, melyet ő képviselt az 1985 és 1990 közötti öt esztendőben, ez az irányvonal ugyanis teljesen más képre formálta a város arculatát, más társadalmi és politikai értékeket és szemléletet adott a paksi közösségnek.

Kutatásunk során talán épp e mellőzöttségéből kifolyólag, Jákli Péter személye volt az, akinek regnálásáról a legnagyobb érdeklődéssel olvastunk adatgyűjtő munkánk során. Jákli rendkívül jó érzékkel tudott kitérni az atomerőmű dolgozói és a falu régi lakossága között kibontakozó ellentétek elől tanácselnöki szerepében.

Ha vetünk egy pillantást Jákli életpályájára, akkor láthatjuk, hogy a szocialista rendszerben meglehetősen komoly szakmai és politikai pályát futott be, amit részben a rendszerváltozás után is meg tudott őrizni. Életútjának megismerése közben egy rendkívül ambiciózus politikus képe rajzolódik ki előttünk. A Dunaföldvár melletti Bölcskén született 1949. június 28.-án.³²⁹ A Műszaki Főiskolán elvégezte a magasépítő szakot, míg a Pécsi Közgazdaságtudományi Egyetemen ipari tervező-szervező képesítést szerzett, de a kőműves szakmunkás-bizonyítvány is ott volt a zsebében. Dunaföldváron három évig brigádvezető, majd azt követően költségvetési üzemvezető volt, s végül magántervezőként dolgozott, ameddig Dunaföldvár Városi Tanácsának elnöke lett.³³⁰ Innen került aztán részben az állampárt, de sokkal inkább az

³²⁸ Pálné Kovács Ilona: A lokális autonómia anatómiája, 7-33. old., in Csefkó Ferenc-Pálné Kovács Ilona (szerk.): Tények és vélemények a helyi önkormányzatokról, MTA RKK, Pécs, 1993

³²⁹ Paksi Hírnök, 1999. január 15., XI. évf./2. szám; Meghalt Jákli Péter, 16. old.

³³⁰ Paksi Hírnök; 1989. december, mutatószám 1/4, Lebontották a párnákat – Exkluzív interjú Jákli Péterrel, 2. old.

atomerőmű vezetőinek akaratából Paksra tanácselnököknek.³³¹ Egy 89' év végi interjúban a Paksi Hírnöknek úgy nyilatkozott, hogy amikor először a paksi pártvezetés, a megyei tanácselnök és a Hazafias Népfrent vezetői megkeresték, nem szeretne volna elvállalni a tisztséget, mivel tisztában volt a paksi „öslakosság” és a „telepesek” közötti ellentétek jelenlétével, s tartott attól, hogy nem tud eredményesen megküzdeni ezzel a szituációval.³³² Végül Pónya József, az atomerőmű akkori vezérigazgatója beszélte rá a munkára, ahogy ő érte el azt is, hogy a helyi párttagság támogassa Jáklit.³³³ Az új tanácselnököt egészében az erőmű „embereként” tartották számon, legalábbis tanácselnökségének első időszakában. A klasszikus paksi elit szemében neve jóformán ismeretlen volt és a kezdeti időszakban egyértelmű nem tetszésüket nyilvánították ki megválasztását illetően.³³⁴ A megfelelő mértékű politikai bizalom is megvolt iránta, amit többek között az is bizonyít, hogy tanácselnökként a Magyar Önkormányzatok Szövetsége őt delegálta a kormányvaló tárgyalásokra, a rendszerváltozást megelőzően Németh Miklós miniszterelnök személyes tanácsadó-testületébe is meghívást kapott.³³⁵ Mint arra már a fejezet bevezetőjében utaltunk, Paksra kerülése volt az a mozzanat, amely elsőként mutatott rá látványosan a város politikatörténetében a „vállalat” abszolút erőfölényére a régi „falusi” lakosságot képviselő hagyományos elittel szemben.

Jákli Péter, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, igyekezett túllépni a neki szánt szerepkörön, vélhetően idejében felismerte a paksi politika működésének szenzitív pontjait. Az a térfoglalási vagy más szemszögből kiszorítási folyamat, amely az erőmű alapkövének letételével kezdődött meg Pakson, Jákli Péter vezetősége alatt zárult le.

3. A város arculatának modernizálása

Ahogy arra Szirmai Viktória is rávilágít, a hirtelen városiasodó településeknek számos problémával kell megküzdeniük.³³⁶ A rövid idő alatt és a mennyiség szempontjából felhúzott panelrengetegben a lakások többnyire kicsik, a családokban gyakoribbak a feszültségek.

³³¹Kernné Magda Irén: Várossá válni...Böcz Sándor Nyomdája, Szekszárd, 2001; Gutai István, Helyi választások 1985-1998, 9-11. old.

³³²Paksi Hírnök; 1989. december, mutatószám I/4, Lebontották a párnákat – Exkluzív interjú Jákli Péterrel, 2. old.

³³³Paksi Hírnök; 1989. december, mutatószám I/4, Lebontották a párnákat – Exkluzív interjú Jákli Péterrel, 2. old.

³³⁴Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő; Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2005; Hatalomváltások Pakson, 77-100. old.

³³⁵ Paksi Hírnök; 1999. január 22., 11. évf./3-4. szám; 10-11. old.

³³⁶ Szirmai Viktória: A településszociológia alapjai, PMMF, Budapest, 1994; Az új lakótelepek szociológiai problémái, 29-32. old.

Szirmai szerint éppen ennek következményeként sok a deviáns viselkedési forma a lakótelepeken; magas a bűnözési ráta, az alkoholizmus, helyenként a kábítószerhasználat és gyakoriak a válások. A lakótelepek megépüléséhez mérten lassan épül ki az intézményi rendszer, kulturális központok, egészségügyi centrumok, iskolák. Ezek együttesen okozzák, hogy a lakosság nehezen alkalmazkodik az új környezethez, ami egymással és a többi településrészsel is konfliktusokhoz vezet. (Hasonlóan emlékezett vissza erre az időszakra Pónya József is.)

A faluból várossá növekvő Paksnak jelentős „ráncfelvarráson” kellett átesnie ahhoz, hogy a települése mindkét része egyformán urbánus jelleget kapjon. A városi tanács és az atomerőmű kooperációjának következményeként 1985 és 1990 között 114 utcában épült rendes betonút, míg 125 utcában lett kialakítva járda és 39 utcában oldódott meg a szennyvíz elvezetése. Bővült a villanyárammal ellátott háztartások köre és a telefonnal rendelkező háztartások száma is. A külső településrészként Pakshoz tartozó Cseresznyésben komoly fejlesztések zajlottak.³³⁷ Tény, hogy ilyen mértékű utépítést, vagy felújítás-sorozatot a rendszerváltást követően semelyik önkormányzati ciklus alatt nem tapasztalhatott a város.

Az adott időszakban 6 új szakrendelési formával bővült az orvosi ellátás és ezzel párhuzamosan az orvosgárda létszáma is városszerte. Az egészségügyi központokat sorra felújították, mind külsőleg, mind belső technikai felszereltségüket tekintve.³³⁸ Az óváros területén nyugdíjasház,³³⁹ az lakótelepi városrészben vásárcsarnok és bazársor épült.³⁴⁰ A kulturális közélet területén is jelentősebb beruházások zajlottak, helytörténeti kiállítás nyílt az egykori rendőrség épületében (ma Városi Múzeum), míg a szintén Pakshoz tartozó Dunakömlődön Faluház, addig Paks határában Vasúti Múzeum létesült. A Városi Könyvtár és a Munkás Művelődési Központ (ma Csengey Dénes Művelődési Központ, röviden CSDMK) könyvtárájának bővítése és a Sánc-hegy északi részén álló római-kori erőd, a Lussonium feltárása is megindult.³⁴¹ Fekete Oszkár szerint a helyi kulturális intézmények csak akkor képesek a helyi identitás formálására, ha pusztán létezésük mellett megfelelő infrastruktúra, a működtetéshez létszámában és képzettségében alkalmas személyi állomány, az ezekhez szükséges anyagi források, valamint az alulról érkező ötletek felkarolása, az intézmények

³³⁷ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 1. old.

³³⁸ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 2-3. old.

³³⁹ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 1. old.

³⁴⁰ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 3-4. old.

³⁴¹ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 1. old.

programjába történő integrálása megtörténik.³⁴² Az „Atomvárosban” ezek is rendelkezésre álltak.

A fentebb említett helyszínek napjainkban is Paks szimbolikus, kulturális tekintetben központi részeit képezik. Fontos kiemelni, hogy Jákli Péter idejében létesültek azok az építmények, melyek a város mai arculatának legfőbb pilléreit alkotják. Többek között ebben mutatkozik meg Jákli szerepének fontossága a város történetében.

Ahhoz, hogy ezt az infrastrukturális fejlesztésben kibontakozó robbanást, ami a mai viszonyok között már jóformán elképzelhetetlen lenne és akkor óriási előrelépés volt a város számára, sikeresen kivitelezni lehessen, Jákli Péter nagymennyiségű hitelfelvétellel és a „vállalattól” érkező óriási anyagi támogatásból oldotta meg. Az orvosi ellátás korszerűsítése csak a PAV támogatásával volt megvalósítható, míg a közmű felújításra 5 milliárdos, a lakásépítéshez és az emberek lakáshoz juttatásához 73 milliárd forintot meghaladó kölcsönt vett fel a Tanács.³⁴³ A PAV nagy mértékű támogatását Jákli Pónya József révén tudta megszerezni, mint az a visszaemlékezésekből egyértelműen kiderül, a tanácselnök és az atomerőmű vezérigazgatója jóformán baráti kapcsolatban álltak.³⁴⁴ Feltételezhető, hogy egy-egy döntés, ami formálisan Pakson, a Tanácsházán született az 1980'-as évek második felében, az eredetileg talán sok esetben kevésbé Jákli Péter és a Városi Tanács ötlete, elképzelése volt, mint inkább Pónya Józseftől és az erőmű vezetőitől eredt, de minimum közös döntésként értelmezhető.

4. A sport mint társadalmi kohéziós erő

Régi mondás, amelyet a nemzetközi sportmozgalmak elkötelezett támogatói folyamatosan ismételnének; legyen szó futballról, olimpiáról, tömegsportról, hogy „a sport az, ami összeköt”. Paks vezető személyiségei is hasonlóan gondolkodtak a '80-as években a sportról, s identitásképző erőt láttak a helyi sportmozgalom nagyvonalú támogatásában, a két városrész mentális egységbeforrasztásának tekintetében. Ennek nyomai napjainkban is meghatározóak a város életében.

Ma már ugyanis szinte lehetetlen lenne elképzelni Paksot számottevő sportélet nélkül. A város honlapján, elolvasva a polgármesteri köszöntő részt, rögtön az első pontként szerepel, hogy

³⁴² Fekete Oszkár: Térségi kulturális intézmények szerepe a lokális identitás és a versenyképesség alakulásában, 13-148. old., in Vidék és fejlesztés, Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2007

³⁴³ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 6. old.

³⁴⁴ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 5. old.

Paks 1995-ben nemzeti sportváros címet kapott.³⁴⁵ A labdarúgó (PFC), a kosárlabda (ASE), a judo (ASE), a sakk (ASE), a kajak-kenu (ASE) és az ökölvívó (PSE) csapat is egyaránt az országos élvonalba tartozik, de más sportágakban is szép eredményekkel büszkélkedhet ma a város lakossága. A paksiak mindennapjaihoz tartozik a (verseny)sport, mely a politikai életben is meghatározó szereppel bírt elsősorban az 1980-as évek második felében, s ma is komoly jelentősége van a helyi közéletben, bár napjainkra politikai szerepe teljesen átértékelődött. Ez utóbbira tökéletes példának lehetne említeni a 2010-es önkormányzati választást megelőző kampányt, melyben a körzeti képviselőjelöltek különösen nagy hangsúlyt fektettek a sportra (elsősorban a labdarúgásra).³⁴⁶ Számunkra e folyamat megértéséhez azonban ennek a sportpolitikának az eredete és célja az, ami leginkább meghatározó.

A visszaemlékezésekben Jákli Pétert a magánéletben sportkedvelő emberként ábrázolják ismerősei, munkatársai és barátai – a feljegyzések szerint legjobb barátja Pakson Szinger Ferenc, paksi sportszervező volt.³⁴⁷ Jákli sportszeretetével e tanulmány megírásakor nem is vitatkozhatunk, de úgy véljük ez önmagában nem magyarázat arra, hogy miért fektetett akkora tőkét, időt és energiát a sportnak a városlakók életébe történő becsempészésébe. A valóság meglátásunk szerint a politikus részéről egy sikeresen működő társadalmi kohéziós erő felismerésében rejlik, noha forrásaink szerint ez inkább külső ingerek alapján fogalmazódott meg, mivel az eredeti koncepció a PAV vezetőitől eredt. Igaz, Jákli politikai túlélése érdekében ugyanakkor kulcsfontosságú volt ezen eszköz meglelése, hiszen az atomerőmű hozta Paksra, de sohasem volt a PAV alkalmazottja, így sem a tősgyökeres paksiak, sem pedig az újonnan érkezettek nem kötődtek igazán érzelmileg a városvezető személyéhez. Bár egyértelmű volt, hogy Jákli a „vállalat embere”, látványosan egyik tábor pártját sem kívánta fogni. A politikusnak kellett találni valamit, amivel egymásba integrálhatja a két városrészt. Végül a sportban találta meg ezt a lehetőséget, mellyel egybekovácsolhatja a város lakóit és ő maga is népszerűsége tehet szert. Pónya József helyt adott meglátásunknak, s az előzményeket is feltárta beszélgetésünk során.³⁴⁸ Elmondta, hogy a sport - mint politikai-kohéziós eszköz - ötletének felmerülése tőle származott, melyre korábbi, Tatabányán szerzett tapasztalatai révén gondolt, s Jákli Péterrel ezt próbálták meg közösen átültetni a gyakorlatba is, mikor az egykori vezérigazgató az alatta dolgozó nyolc vezérigazgató-helyettes mindegyikét felelőssé tette egy-egy sportág felkarolásáért.

³⁴⁵Paks.hu (a város hivatalos honlapja) – Köszöntő: <http://www.paks.hu/varos/varos.php> - Utolsó letöltés: 2011. június 11.

³⁴⁶Barkóczi Csaba eleméz – Csak a foci? - http://barkoczicsabaelemez.blog.hu/2010/09/20/csak_a_foci_3

³⁴⁷Paksi Hírnök, 1999. január 22., XI. évfolyam/3-4. szám - Egy megkésett diagnózis, 10-11. old

³⁴⁸Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

Jákli tanácselnöki kinevezését követően, rövid időn belül megépült az ESZI és az ASE sportcsarnok, duplájára nőtt a szak- és segédedzők száma a városban, szélesedett azon sportágak száma, melyek közül a paksiak válogathattak, ha mozgásra volt szükségük.³⁴⁹ Egy 1989-ben, Aradi Imre volt paksi tanácselnökkel készített beszélgetésből kiderül, hogy míg húsz évvel korábban zúgolódott a lakosság, amikor az egyik szántóföld helyén focipályát kívántak létesíteni,³⁵⁰ addig az '80-as évek második felére a tanács nem hogy megszerettette a sportot, hanem elképzelhetetlenné tette Pakson a sport nélküli mindennapokat. Szinger Ferenc elmondása alapján - aki maga is nyugalmazott paksi sportszervező, a '80-as években a Városi Tanács tagja, majd 1990 után több cikluson keresztül önkormányzati képviselő - Pónya József PAV vezérigazgató alatt ebben az időben nyolc (al)igazgató dolgozott. Pónya, legalábbis Szinger visszaemlékezése szerint, mindegyik igazgatójára rábízta egy-egy sportterületnek a városban történő menedzselését, szakedzőknek és sportolóknak a település sportegyesületeihez való szerződését. Ebben a két visszaemlékezés megegyezik. (A Paksi Atomerőmű Részvénytársaságnál a vezérigazgató és vezérigazgató-helyettes alatt napjainkban is nyolc igazgató dolgozik; humán, gazdasági, biztonsági, üzemviteli, műszaki, jogi, karbantartási és kommunikációs igazgatók.³⁵¹) Ezzel párhuzamosan Szinger visszaemlékezésében említést tesz egy ezidőben megszületett paksi Sportfejlesztési tervről, mely 1985-1990 közötti időintervallumra irányozta elő nyolc városi sportág: a futball, a kosárlabda, a kajak-kenu, a sakk, az ökölvívás, a ritmikus sportgimnasztika (rsg), tenisz és a judo. Szinger Ferenc visszaemlékezését támasztja alá, hogy az említett nyolc sportág közül Paks napjainkban is ötben ad az országos élvonalba tartozó csapatokat, élsportolókat, s a kilencvenes évektől kezdődően mind a nyolc területen jelentős sportsikerek születtek a városban, melyekkel kevés, lakosságszámát tekintve hasonló méretű település büszkélkedhet Magyarországon. Szinger Ferenc szerint a sportágak kiválasztásánál az atomerőmű vezetése, együttműködve a városi vezetéssel, úgy alakította ki a sportfejlesztési tervet, hogy a lakosság körében akkor legnépszerűbb futball és kosárlabda területén egy az országos bajnokságban is talpon maradni képes élcsapatot menedzseljen a vállalat, amik a legtöbb támogatást kapták, illetve négy olimpiai sportágban (cselgáncs, kajak-kenu, ökölvívás, ritmikus sportgimnasztika) bajnokokat

³⁴⁹Paksi Hírnök, 1990. szeptember 4., II. évfolyam/17. szám (Melléklet) – Sportmozgalom, 7. old.

³⁵⁰Paksi Hírnök, 1990. március 14., II. évfolyam/5. szám – Beszélgetés volt paksi tanácselnökökkel, Aradi Imre

³⁵¹ A Paksi Atomerőmű Zrt. honlapja,

<http://www.atomeromu.hu/hu/rolunk/szervezetifelepités/VezetőTestületek/Lapok/default.aspx> - Utolsó letöltés - 2017. augusztus 17.

kiállítani képes szakosztály jöjjön létre, míg a tenisz és a sakk területén, mint városi kuriózum legyenek erős játékosai a településnek.³⁵²

S hogy milyen fontos szerepet játszik ma is a sport a város életében, arról számos összefonódás tanúskodik. Süli János, a város 2014-2017 közötti polgármestere, 2017 óta a Paksi Atomerőmű két új blokkja tervezéséért, megépítéséért és üzembe helyezéséért felelős tárca nélküli miniszter, egyben a Paksi Futball Clubszakosztály elnöke is volt korábban³⁵³, míg a város jegyzője, dr. Blazsek Balázs egyben a Paksi Sportegyesület (PSE) elnöke.³⁵⁴ Süli János ellenfele a 2014. évi önkormányzati választáson a város korábban egyik legnépszerűbb olimpikonja, Kozmann György volt. Az ismert kenus meglepetésszerűen 2010. szeptember elején jelentette be először, hogy indul a város polgármesteri címéért az egyik helyi egyesület, a Paksi Lokálpatrióták Egyesülete támogatásával, független jelöltként. A választáson a szavazatok 29 százalékát szerezte meg, amellyel második lett a várost 2002 óta vezető Hajdú János polgármester mögött, akit a Fidesz-KDNP támogatott. 2014-ben, egy sajátos helyzet alakult ki, minekután a ciklus végére Hajdú János és a paksi Fidesz csoport meghatározó szereplői közötti viszonyt feszültség jellemezte. Ennek következtében a 2010-ben függetlenként induló Kozmann György 2014-ben már a helyi Fidesz csoport támogatását élvezte. A polgármesteri székért történő megmérettetése kapcsán Kozmann politikai szerepvállalását e dolgozatban külön is értékelni fogjuk.

Szintén a sportnak, mint társadalmi tőkének a városban betöltött presztízsét mutatja, hogy az atomerőmű kommunikációs igazgatójának a már e dolgozatban több helyütt említett Dr. Kovács Antal, egykori olimpiai bajnok cselgáncsozót nevezték ki 2012. július 1-jén.³⁵⁵ Kovács ezáltal egy olyan pozíciót tölt be, mely jelentősen befolyásolja a városlakók és az atomerőmű kapcsolatát, különösen azon városlakók vonatkozásában, akik egzisztenciálisan nem kötődnek a vállalathoz. Ez utóbbi csoport számára kell folyamatos, hatékony tájékoztatást nyújtani, melyet a nukleáris létesítmény biztonságos üzemeltetése körül kialakult helyi társadalmi konszenzus fenntartása megkövetel. Feltételezésünk szerint, erre a szerepre egy általánosan ismert és népszerű sportoló, egykori paksi olimpikon kiválóan alkalmas kommunikációs csatornaként működhet, aki által az atomerőmű részéről érkező üzeneteket könnyebben befogadja a lakosság „kívülálló” része.

³⁵²Háttérbeszélgetés Szinger Ferencsel

³⁵³ Süli János életrajza a magyar kormány weboldalán: <http://www.kormany.hu/hu/tarca-nelkuli-miniszter/eletrajz> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 17.

³⁵⁴ Paksi SE, Vezetőség: <http://www.paksise.hu/pse.htm> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 17.

³⁵⁵ Olimpiai bajnok a Paksi Atomerőmű új igazgatója: <https://www.teol.hu/tolna/kozelet-tolna/olimpiai-bajnok-a-paksi-atomeromu-uj-igazgatoja-450529/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 17.

A sportnak a városban betöltött kardinális társadalmi-politikai funkciója egyértelmű, amit az sem cáfolhat meg, hogy átmenetileg, a sportsikerek ellenére a '90-es évek első felében újból kiéleződtek az ellentétek a „pavos” és a „tősgyökeres” paksi lakosság között. Saját olvasatunk szerint azonban az alapkonfliktus feloldásában a sport is kulcsszereppel bírt Pakson, és ez által a sporton keresztül Jákli Péter tanácselnök és Pónya József vezérigazgató páros is, akik ezt a kohéziós lehetőséget idejében felismerték.

5. A helyi kereskedelem átalakítása

A hagyományos falusi kereskedelem modernizációjának kivitelezése szintén a Jákli vezette Városi Tanácsra maradt megoldandó feladatként. A '80-as évek végén még jellemző volt, hogy a lakosság a „falusi vásárban” szerezte be a hétköznapijához szükséges dolgokat, a komolyabb műszaki és egyéb eszközökért viszont továbbra is a nagyobb városokba, Szekszárdra és Dunaújvárosba kellett utazni. Ez sehogy sem fért már bele egy atomváros imázsába. Jákli terveiben egy árubeszerzési lehetőségek tekintetében önellátó Paks képe rajzolódott ki. Gazdasági intézkedéseinek hatására 39 kiskereskedelmi egység és 54 magánüzlet nyílt a városban,³⁵⁶ ezen belül is inkább az óvárosi részen. Ennek következtében a paksiak és a környékbeliek sokkal több termékhez juthattak hozzá helyben, ami lényegesen megkönnyítette számukra a mindennapokat. Akaratát a központi elosztórendszeren is keresztül tudta vinni, amiben vélhetően Pónya Józsefnek is kiemelt szerepe volt. Ezek a lépések egy újabb adalékot képeztek a „nagy méretű falu” városiasításához.

A lényegesen jobban ellátott Lakótelephez képest a régi városrész fejlesztése azonban nem csak gazdasági, hanem társadalmi hatásokat is eredményezett. Az intézkedés csökkentette ugyanis a fejlettség és ellátottság terén megmutatkozó korábbi különbségeket, s ez által valamelyest szintén hozzájárult a település kettős arculatának kiegyenlítéséhez. Az Óváros területén végrehajtott infrastrukturális fejlesztések mellett már a régi paksiak sem érezhették magukat másodrendű polgároknak. A hasonló adottságokkal rendelkező városrészek között megszűnhetett az ellátottság terén jelentkező rivalizálás, s ez által is csökkentek a feszültségek.

³⁵⁶Paksi Hírműk, 1990. szeptember 4., II. évfolyam/17. szám (Melléklet) – Kereskedelem, 5. old.

X. Rendszerváltozás Pakson

A rendszerváltozás folyamata önmagában is érdekes vizsgálat Magyarország, illetve az egész önkormányzati rendszer és az egyes települések vonatkozásában is. Megítélésünk szerint az első ténylegesen szabad választás eredményei, az első kampányok, a helyi formációk kialakulása, a különböző országosan meghatározó pártok helyi szintű szereplése, az országgal megegyező, helyenként attól különböző, esetleg szögesen eltérő koalíciókötések, együttműködések tették meglehetősen színessé és átláthatatlanná ebben az időszakban az önkormányzatok berendezkedését, amely ekkor még leginkább a helyi erőviszonyok, kapcsolatrendszer és sajátos helyi logikák alapján alakult. Szubjektív megítélésünk, hogy napjainkban a pártrendszer kiforrottsága következtében Magyarországon már a pártok centralizáltabbak, a helyi szintű politikára sokkal erősebb pártfegyelem és a központi konfliktusok mentén való politizálás jellemző. 1990-ben ez még kevésbé létező jelenség volt. Pakson további különlegesség, hogy az atomerőmű jelenléte és a szabadabb véleménynyilvánítás következtében felszínre került az addig a paksi társadalom szociális-mélyszerkezetében lappangó konfliktus, mely Jákli Péter regnálása alatt már-már oldódni kezdett az előzőekben ismertetett települési fejlesztések révén. Ugyanakkor látni kell, hogy az éppen a konszolidáció útjára lépő ellentétek elmérgesedését nem önmagában a rendszerváltozás ténye, hanem az annak függvényében bekövetkező gazdasági és politikai történések okozták.

1. Lokálpatrióta megmozdulás, vagy hatalomátmentési kísérlet?

Jákli Péter egy meglehetősen nehéz, bonyolult konfliktusokkal tarkított időszakban vette át Paks vezetését, melyekre a rendszerváltozás közeledtével a helyi ellentéteken túlmenően az országos politika is rányomta a bélyegét. A kezdeti nehézségek ellenére Jáklinak sikerült a Városi Tanács tagjainak többségét megnyernie terveinek és politikájának, amire egyedül a szocialista rendszer bukásának képe vetett árnyékot. A tanácselnök igyekezett a demokratikus átalakulás közeledtével a pozíciójának köszönhetően megszerzett kapcsolati tőkét kamatoztatni és felismerve a demokratikus változások közelségét, gesztusokat tett az akkor még csak csírájában bontakozó civilszféra irányába olyan kezdeményezésekkel, melyek hol ténylegesen, hol csak látszólag (ezt utólag nehéz megállapítani) nagyobb beleszólást engedtek polgárok egyes csoportjai számára a döntéshozatali folyamatokba.³⁵⁷

³⁵⁷ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 12. old.

Hamar felismerte azt is, amit a távoli vidékekről ide telepített műszaki értelmiség egyáltalán nem, vagy csak túl későn vett észre, s amit a korábbi fejezetekben már hosszasan boncolgattunk; az egyháznak a városban betöltött, a térséghez képest szokatlanul magas presztízsét. Ezért is nyitott az állampárt politikáját tekintve meglehetősen szokatlan módon az egyházak felé. Nem csak, hogy saját erejéhez mérten élni hagyta a vallási intézményeket,³⁵⁸ de a korábban az általános szekularizáció keretében elkobzott egyházi tulajdonnak az egyház birtokába történő visszajuttatásába is belekezdett,³⁵⁹ megnyerve ezzel az úgynevezett „falusi őslakosságot” és a város egyházi vezetőinek zömét.

1989 folyamán, élve a város gazdasági lehetőségeivel és Pónya József vezérigazgató bizalmával, megalapította helyi médiaként a Paksi Hírnököt, ezzel az erőmű területére szorítva a korábban városi újságként funkcionáló *Paksi Atomerőmű* című lapot.³⁶⁰ Herczeg József, aki tanácselnök-helyettesként szintén részt vett az újság létrehozásában a következőképpen beszél erről: [...] *nagyon fontos volt, hogy kiegyenlítsük a médiaviszonyokat, mert azok a paksiak, akik már az Atomerőmű megépítése előtt Pakson éltek, óriási hátrányban voltak a „pavosokkal” szemben.* Jákli a Hírnök első főszerkesztőjévé Beregnyei Miklóst tette³⁶¹, az újság a kezdeti időszakban – ha kívülálló számára nem is feltűnően – mégis inkább Jákli számára értékes üzeneteket közvetített, így kvázi a Városi Tanács sajtójaként funkcionált. Herczeg József szerint *„az elsődleges cél azonban az volt, hogy a városvezetés számára fórumot teremtsünk, ahol kommunikálhatunk a lakosság felé.”*³⁶² Erre példa, hogy nem sokkal a 90-es önkormányzati választások előtt, ahol a korábbi Városi Tanács több tagja civil színekben mérettette meg magát,³⁶³ az újság külön melléklettel közölt beszámolót Jákli Péter a Paksi Tanács előző öt éves tevékenységéről,³⁶⁴ mely beszámoló a több helyen meglehetősen, politikai reklám „ízűnek” tűnik. Bor Imrének, a város első rendszerváltás utáni polgármesterének, a megválasztása utáni első intézkedései között szerepelt a Paksi Hírnök főszerkesztői posztjára új pályázatot kiírni és emellett új városi médiát (kábeltelevízió csatornát) teremteni.³⁶⁵

³⁵⁸ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet, 1. old.

³⁵⁹ Paksi Hírnök; 1989. szeptember, mutatószám I/1, 1. old.

³⁶⁰ Paksi Hírnök; 1989. október I. évf./2. szám, 4. old.

³⁶¹ Paksi Hírnök; 1990. szeptember 4., II. évf./17. szám, Melléklet

³⁶² Háttérbeszélgetés Herczeg Józseffel

³⁶³ Paksi Hírnök; 1989. november I. évf./3. szám; Paks Városért Mozgalom alakult, 8. old.

³⁶⁴ Paksi Hírnök; 1990. december 26., II. évf./24. szám, *Az önkormányzat hírei és eseményei*, pályázatok (médiák) 4. old.

³⁶⁵ Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő; Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2005; Hatalomváltások Pakson, 77-100. old. (kiemelten 95-96. old.)

A fentebb részletezett politikai lépések elengedhetetlenek voltak a tanácselnök számára, mivel Jákli Péter és a Városi Tanács tagjai a demokratikus változást követően továbbra is szerettek volna szerepet vállalni a város vezetésében. (Itt emlékezzünk Freedman elméletére a saját média megteremtésének fontosságáról!) Jákli mind az 1990-es országgyűlési választáson, mind az 1990-es önkormányzati választásokon megmérettette magát, s arra törekedett, hogy mind a kettőn sikerrel megtarthassa befolyását. Előbbin független, utóbbin pedig több egykori tanácstaggal közösen a Paks Városért Mozgalom nevű civil szervezet színeiben, amit 1989 őszén hívtak életre a lokálpatriotizmus jegyében.³⁶⁶ Jákli belátta, hogy az elkövetkező választásokon csak függetlenként lehet esélye városvezetői székének megtartására, ehhez pedig egy speciálisan helyi formációra volt szüksége, népszerű helybeli szereplőkkel. Talán maga is felismerhette és érzékelhette azokat a Pakson létező agrár, keresztény és nemzeti értékrenden alapuló „kvázi” jobboldali politikai tradíciókat, melyeket a dolgozat korábbi fejezeteiben ismertettünk és melyeknek tudatában a tanácselnök is tisztában volt a paksi baloldalnak politikai örökségszerű gyengeségével, illetve a rendszerváltó közhangulatban érzékelte az MSZMP és a többi baloldali mozgalom esélyeinek kudarcát. Hatalomtechnikai szempontból mindenképp logikus lépésnek tűnik, hogy a tanácsvezető Pakson az adott helyzetben egy civil szervezet létrehozásába kapaszkodva kívánta megtartani a városvezetői pozíciót, se ebbe a szerveződésbe igyekezett a város köztisztviselőiben álló személyeit is bevonni. A Paksi Hírnök 1989. novemberi számában közzé is tettek egy listát azokról, akik csatlakoztak a Paks Városért Mozgalomhoz.³⁶⁷ Rögtön a listán szereplő első név egy összefüggésre világíthat rá, hiszen a mozgalom tagjainak bemutatásánál maga a Paksi Hírnök első főszerkesztője, Beregnyei Miklós szerepel. Ez szintén alátámasztja azon feltételezésemet, hogy Jákli Péter egy saját médiával kísérletezett megnyerni a választókat, amelyben önmagát elsősorban, mint politikai ideológiákon felülálló, pragmatikus, szakmailag megbízható, hiteles városvezetőként igyekezett feltüntetni a lakosság szemében. Kommunikációs szempontból helyesen lépett fel egy olyan időszakban, ahol minden más politikai erő ideológiai vitával akart választást nyerni. Az új paksi sajtótermék megteremtésével, Jákli taktikusan élt hatalmi lehetőségeivel. (Azonban mi már ezen kevésbé lepődhetünk meg, hiszen napjainkban a legélesebb politikai vitákat váltja ki az egyes sajtótermékek birtoklása körüli rivalizálás, s e téren is tapasztalható, hogy az egyes települések vezetői hozzájuk lojális helyi médiaviszonyokat igyekeznek teremteni.)

³⁶⁶Paksi Hírnök; 1989. november I. évf./3. szám; Paks Városért Mozgalom alakult, 8. old.

³⁶⁷ Paksi Hírnök; 1989. szeptember, mutatószám I/1, 1. old.

A tanácselnöknek az egyháznak, mint politikai közösségeknek a megnyerésével kapcsolatos sikereit mutatja, hogy a Pakson létező mindhárom nagy létszámú hívet felmutatni képes történelmi vallási felekezet lelkészeit meg tudta nyerni mozgalmának. Az egyesület zászlóbontásának idején ugyanis Kőváry László református lelkész, Brebovszky László evangélikus lelkész és Kolbert Mátyás katolikus esperes is szerepet vállalt a PVM tagjainak sorában, valamint dr. Széchenyi Attila orvos, a Kereszténydemokrata Néppárt későbbi paksi elnökének nevét is olvashatjuk a listán, melyben a mozgalom tagjait sorolja fel a Paksi Hírnök. Az alapítók névsorát szemlélve az is látszik, hogy Jákli precízen gondoskodott róla, hogy a csoportosulásban minden nagyobb foglalkoztató és az egyes iparágak külön is képviseltessék magukat; a mozgalom tagjai között több Termelő Szövetkezet vezetőjét vagy tagját, konzervgyári dolgozókat, iskolaigazgatót, ipari munkást, orvost, de még nyugdíjast is találunk, láthatóan a város korabeli ismert és köztiszteletben álló személyiségeit. Feltűnő azonban, hogy az Atomerőmű Vállalattól mindössze két személy szerepel a listán, ami az erőmű politikai súlyához képest, de még a „pavos” lakosság arányait figyelembe véve is rendkívül alacsony szám. Jákli kapcsolata a rendszerváltozás időszakára ugyanis megromlott a vállalattal, s valószínűsíthetően ez az oka annak is, hogy az erőmű lapját, ha nem is látványosan - hiszen a Paksi Hírnökről is úgy ír, mint erőműves támogatással készülő lapról³⁶⁸ - háttérbe kívánta szorítani. Megítélésünk szerint a városvezető, aki maga is az atomerőmű vezető elitjének akaratából kerülhetett a város élére, egészében beláthatta, hogy a PAV támogatása nélkül aligha lesz bármilyen esélye is pozíciójának megvédésére. Ugyanakkor az is valószínű, hogy az erőműves elit is belátta, hogy a politikai szélirány változásával „rossz lóra” tennének egy a régi rendszerhez köthető vezető támogatásával még akkor is, ha Jákli Péter személyét és politikáját sosem lehetett keményvonalas kommunista jelzővel bélyegezni. S ezért e vállalati vezetőréteg részben saját érdekében, részben mert a magasan kvalifikált mérnöki csoportosulás tisztán láthatta a szocialista rendszer hibáit (melynek következtében, ha nem is nyíltan, de eleve rendszerellenessé válhatott), sokkal inkább az újonnan felnövekvő politikai erők felé orientálódott. E feltételezésünket Herczeg József a vele készített beszélgetés során szintén megerősíti: [...] *tény az is, hogy bár Jákli Péter tanácselnök és Pónya József, az atomerőmű vezérigazgatója baráti kapcsolatban álltak egymással, a többi erőműves vezetővel azonban ekkorra már megromlott a viszonya a Tanácsnak.*³⁶⁹ Ez a folyamat vezethetett el addig, hogy Jákli Péter mögül az 1990-es választások hajnalára végleg

³⁶⁸ Paksi Hírnök; 1989. szeptember, mutatványszám I/1, 1. old.

³⁶⁹ Háttérbeszélgetés Herczeg Józseffel

és egyöntetűen kihátrált a Paksi Atomerőmű Vállalat. Igaz, ekkora már nem Pónya József állt az az erőmű élén.

3. A tanácselnök az országgyűlésbe készül

A hatalom „átmentésére” tett kísérlet során, talán saját erejének felmérésére céljából is, Jákli Péter elindult az 1990-es parlamenti választáson. A paksi tanácselnök függetlenként mérettette meg magát, élve az első demokratikus keretek között megtartandó voksolás lehetőségével.³⁷⁰ A Paksi Hírnök az egyik 1990. januári számában teret adott az országgyűlési képviseléválasztáson induló jelölteknek a bemutatkozásra. Jákli Péter, saját magát illetően (ezúttal is) szakértelmét emelte ki, mint amiért érdemes rá szavazni, de meglepő módon kampányában megjelenik a szocialista rendszer vezetőinek elszámoltatása is, mint politikai cél.³⁷¹ Ez a téma egy volt tanácselnöktől aligha lehetett hiteles ajánlás a választók felé, inkább a közhangulat meglovaglásának tekinthető, mellyel meglátásunk szerint elsősorban az akkor meglehetősen sarkosan fogalmazó, s a paksi Lakótelepen nagy népszerűségnek örvendő SZDSZ elöl kívánt szavazatokat elhalászni. Feltételezhetjük, hogy Jákli érezte azt, hogy Pakson legalábbis a PAV dolgozóinak körében a szabaddemokraták lesznek a legerősebb politikai tényező, szemben a mérsékelt MDF-fel. Sejtése az 1990-es országgyűlési választás mind a két fordulójának eredményét tekintve, ha csak önmagában Paks várost vizsgáljuk, be is igazolódott.

Jákli, az 1990. március végén tartott első fordulóban nem jutott tovább, de érdemes alaposabban szemügyre venni eredményét. A Tolna megyei II. számú választókerületben összesítésben az ötödik helyen végzett, 10,18 százalékkal.³⁷² A kerületben két településen sikerült számottevő eredményre szert tennie: Pakson 17 százalékkal a harmadik helyen végzett, míg szülőfalujában, Bölcskén, 15,22 százalékos eredménnyel másodikként zárt. Dunaföldváron, ahol 1985 előtt egy ízben szintén tanácselnök volt, az 5 százalékot sem érte el, mindössze 180 szavazatot szerzett.³⁷³ Ha összehasonlítjuk a különböző településeken elért eredményeit, akkor megállapíthatjuk, hogy szavazatainak 64 százalékát (közel kétharmadát) a Paks városhoz tartozó szavazókörökben szerezte. A paksi választókereteket tekintve egy körzetet magabiztosan vitt a volt tanácselnök; a külső városrészek szavazóköreiben (Gyapán

³⁷⁰ Paksi Hírnök; 1990. április 17., II. évf./7. szám, Az 1990. március 25.-én tartott országgyűlési képviselő választás eredményei, 2-3. old.

³⁷¹ Paksi Hírnök, 1990. január 31., Választási Melléklet

³⁷² Paksi Hírnök; 1990. április 17., II. évf./7. szám, Az 1990. március 25.-én tartott országgyűlési képviselő választás eredményei, 2-3. old.

³⁷³ Paksi Hírnök; 1990. április 17., II. évf./7. szám, Az 1990. március 25.-én tartott országgyűlési képviselő választás eredményei, 2-3. old.

és Dunakömlődön) ugyanis Jákli kapta a legtöbb szavazatot.³⁷⁴ Az 1990. március 25-i parlamenti képviseléválasztás eredménye precízen előrevetítette: a tanácselnök számára még nem tekinthető lefutottnak az őszi önkormányzati választás.

4. Helyhatósági választási kampány 1990-ben

A Paks Város Önkormányzatának képviselőtestületében 1990 októberében, illetve novemberében lejátszódó politikai újrendeződés részben Jákli Péter és a Paks Városért Mozgalom politikájának eredményességét igazolta. A főként volt tanácsstagokból csoport jó érzékkel nyúlt hozzá azokhoz a kérdésekhez, amelyekkel egy-egy szavazói bázist mozgósíthattak a város területén. Ha figyelmesen megnézzük a választási eredményeket, akkor elmondhatjuk, hogy a Paks Városért Mozgalom egyedül a Paksi Atomerőmű Vállalat hatalmi elitjének akaratából kifolyólag, az erőműves dolgozók szavazatinak betudhatóan nem volt képes vezető pozícióban maradni a településen.

Jákli és csapata mindenképpen sikeres kampányt valósított meg, mely szinte az egész lokális választói rétegre kiterjedt. A főként egykori tanácsvezetőkből álló mozgalom eleve ismert arcokat tudott felsorakoztatni, s a maga szolgálatába állított városi médiával úgy nyomult be a köztudatba, hogy folyamatosan napirenden tartsa korábbi eredményeit, sikereit és jövőbeli terveit, elképzeléseit. A mozgalomnak minden nagyobb munkahelyről sikerült a vezető beosztású embereket maga mögött tudnia és sokan közülük a jelöltjeik is lettek - kivéve az atomerőműtől, s ez utóbbi a választáson végül óriási hátránynak bizonyult. Azáltal, hogy a paksi médiafőlény ekkor egyértelműen a városi tanács kezében volt, ebben az időben a Paksi Hírnöknek nem volt számottevő ellenfele a nyomtatott lappiacon, online nyilvánosság pedig ekkor még nem létezett Magyarországon. A nagyobb munkáltatók (leszámítva az atomerőművet) vezetőinek megnyerése pedig kevésbé volt embert próbáló feladat Jákli Péterék számára, mivel 1990-ben még gyakorlatilag a nagyvállalatok többsége állami tulajdonban volt - így vezetőik egyértelműen az MSZMP és a régi hatalmi elit magját képezték, ahogyan a mozgalom vezéregyéniségei szintén - ezért legitimitásukat és értékrendjüket tekintve egyeztek a Paks Városért Mozgalom szellemiségével, többségében lojálisak voltak ahhoz.

A tanácselnök és támogatói számára legnagyobb kihívást elsősorban az jelentette, hogy a volt szocialista rendszerben vezetővé vált politikusok önmagukat a helyi érdekekért harcoló lokálpatrióta civil szervezetként tudják hitelesen bemutatni a választóknak. Ebben a

³⁷⁴ Paksi Hírnök; 1990. április 17., II. évf./7. szám, Az 1990. március 25.-én tartott országgyűlési képviselő választás eredményei, 2-3. old.

mozgalom a helyi sajtó „birtoklásán” túl azért is tudott sikeres lenni, mert az atomerómű befolyásának ellenére a régi tanácsstagok között még mindig sok úgynevezett „tősgyökeres” paksi lakos is megtalálható volt, akik a rendszerváltozás idejére többségében Jákli Péter és Herczeg József mellett sorakoztak fel.

A komoly teljesítmény három mozzanatban jelenik meg, melyek közül kettőt; az egyházi előljárók és a sportot meghatározó személyek megnyerését, már fentebb említettük. Ehhez adódik még a cigány vezetőréteg (ideiglenesen) sikeres bevonása is az egyesületbe. Berki Elemér, a cigányok körében az adott korszakban népszerű paksi roma politikus, a PVM listájának 12. helyén szerepelt.³⁷⁵ Herczeg József erre a következőképpen emlékszik vissza: *„Berki Elemért én hívtam meg az egyesületünkbe. Jó vajdának tartottam, aki alkalmas összefogni a helyi cigányságot.”*³⁷⁶

Hogy ezek mennyiben befolyásolták a választás kimenetelét, azt a végeredmény pontosan tükrözi. A Paks Városért Mozgalom az 1990. november 13-án megtartott helyhatósági választás II. fordulója után kialakult végeredményt követően négy képviselőt juttathatott a képviselőtestületbe. Kettő egyéni választókerületben szereztek mandátumot, kettő pedig listáról kerültek az önkormányzatba. Herczeg József, korábbi tanácselnök-helyettes a második fordulót követően biztosította fölényét a KDNP-s Horányi Györggyel szemben (akit az MDF és az FKGP is támogatott), míg Loparits Pál a külső városrészekben [paksi 10. vk.] diadalmaskodott³⁷⁷ (ahol az országgyűlési választásokon Jákli Péter tanácselnök, a mozgalom egyik prominens alakja, függetlenként a legerősebb jelöltnek bizonyult). Listáról a továbbiakban Jákli Péter és Kőváry László, református lelkész került a városvezetésbe.³⁷⁸ A választás I. fordulójában a PVM 936 szavazatot kapott (19,38 százalék) és szoros versenyben 9 szavazattal lemaradt a KDNP-től,³⁷⁹ míg a II. fordulóban 908 szavazattal (19,96 százalék) a legerősebb paksi politikai erőnek bizonyult.³⁸⁰

Ez az eredmény, ha csak azt vizsgálánk, hogy egykori tanácsstagok alkotta formációról van szó, mindenképp erősnek bizonyul, hiszen egy tradicionálisan nemzeti – keresztény –

³⁷⁵ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, a II. fordulóban, 2. old.

³⁷⁶ Háttérbeszélgetés Herczeg Józseffel

³⁷⁷ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, a II. fordulóban, 2. old.

³⁷⁸ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, a II. fordulóban, 2. old.

³⁷⁹ Paksi Hírnök; 1990. október 30., II. évf./21. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, az I. fordulóban; 6. old.

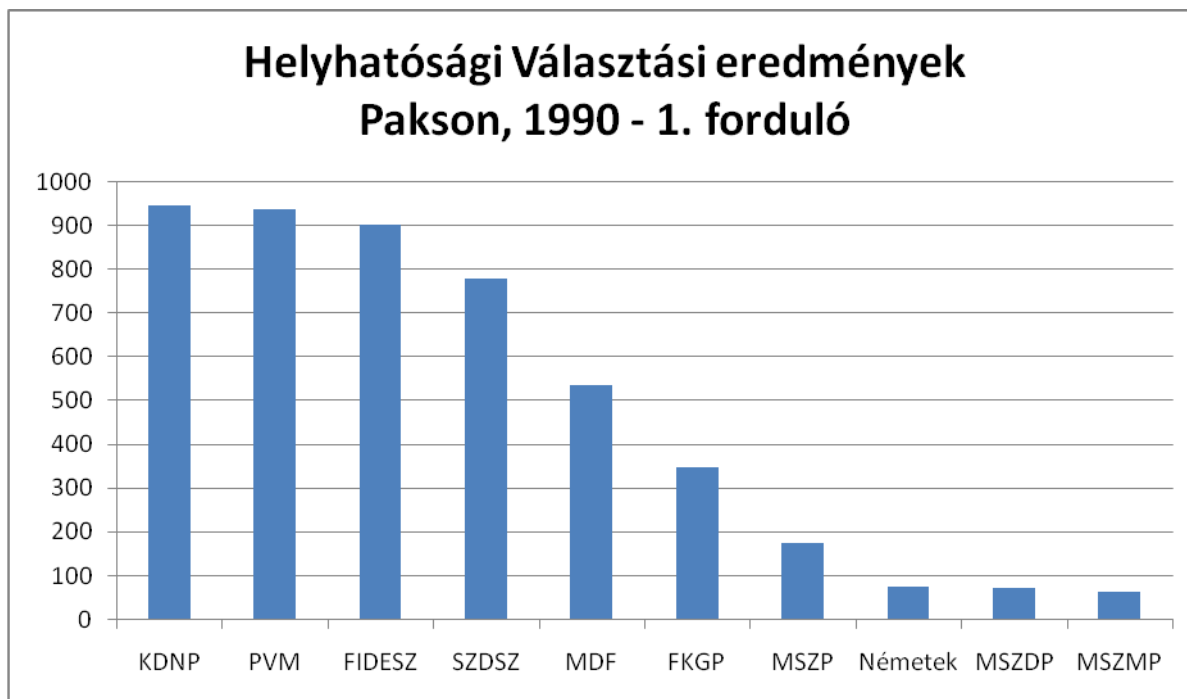
³⁸⁰ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, a II. fordulóban, 2. old.

konzervatív településen született, a legnagyobb foglalkoztató, a Paksi Atomerőmű Vállalat támogatása nélkül, a rendszerváltozás évében, miközben semmilyen baloldali erő (MSZP, MSZMP, MSZDP) nem kapott helyet az önkormányzatban, sőt együttesen is mindössze a leadott szavazatok 6 százalékát birtokolták.³⁸¹ (Vagy talán éppen ez utóbbi tény miatt, hiszen elképzelhető, hogy a helyi baloldali szavazók nem az országosan meghatározó baloldali erőkre, hanem volt tanácstagokból összeálló, baloldalinak vélt helyi formációra szavaztak.) Az újonnan megalakuló, 19 képviselőt számláló önkormányzatban három politikai erő rendelkezett egyaránt 4 személyből álló frakcióval (a KDNP egyedülként 5 képviselővel, mivel egy független képviselő is hozzájuk csatlakozott), ezek közül egyik a Paks Városért Mozgalom volt. A tanácselnök elképzelése sikeres volt, mert a választást megnyerték, de nem szereztek többséget. A mozgalom a pártok egyéni eredményét tekintve legerősebbként végzett, s a konzervatív - liberális vitában a mérleg nyelve tudott lenni a paksi Városházán az 1990-et követő első városi ciklusban, majd 1994-ben polgármestert adott a városnak. A Paks Városért Mozgalom 2014-ig, ha az évek alatt rengeteget veszítve is befolyásából, de meg tudott maradni az önkormányzatban. Jákli Péter mozgalma tehát negyedszázadon át volt tényező a város döntéshozatalában.

Az eredményeket részletesebben is megvizsgálva láthatjuk, hogy az 1990-ben érvényes önkormányzati választási törvény értelmében akkor még két fordulóban lehetett voksolni az önkormányzati képviselőjelöltekre és a választáson induló egyes formációk listáira. Az első fordulóban, melyet 1990. szeptember 30-án tartottak, a KDNP-nek sikerült győznie 945 db szavazattal, akit második helyen szorosán a Paks Városért Mozgalom követett 936 vokssal. Kissé lemaradva a Fidesz lett a harmadik erő, őket 900 lakos támogatta, míg az SZDSZ 444 szavazatot kapott. Az MDF 536, míg az FKGP 347 vokssal zárta az első fordulót. A többi induló szervezet nem ért el jelentős támogatottságot.³⁸²

³⁸¹ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; Az 1990-es önkormányzati választásokon (pártlistán) elért eredmények, Pakson, a II. fordulóban, 2. old.

³⁸² Paksi Hírnök, 1990. október 30., II évf. 21. szám, 4-6. old

2. ÁBRA AZ 1990. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSON AZ EGYES FORMÁCIÓKRA LEADOTT SZAVAZATOK MEGOSZLÁSA AZ ELSŐ FORDULÓBAN

A második fordulóban a győztes már a Paks Városért Mozgalom lett 908 szavazattal, a Fidesz 870 támogatóval a második, a KDNP 858 voksal visszacsúszott a harmadik helyre, az SZDSZ 740 szavazattal maradt negyedik. Az MDF 505 és az FKGP 364 szavazattal az 5-6. helyen zárt. A többi induló itt sem ért el számottevő támogatást.³⁸³

A Paksi Hírnök „beri” álnéven író egyik szerzője - vélhetően a főszerkesztő, Beregnyei Miklós - az első helyhatósági választásokon való alacsony részvétel okát három tényezőnek tulajdonította, melyek szerinte elsősorban arra vezethetők vissza, hogy az emberek szerettek volna közvetlenül polgármestert választani, csalódtak a kormánypártokban, s a választást meglehetősen hisztériakeltés előzte meg, ami sokakat távolmaradásra sarkallt.³⁸⁴

Az egyes választóközrzetekben kialakult eredmények alapján az 1990-es önkormányzati választás eredményeiből, szemben az ezt megelőző 1990. évi parlamenti választásokkal még inkább kirajzolódott a különbség a hagyományos „Falú” és az új „Lakótelep” voksolási tendenciái között. A „régú Pakson” két választóközrzetben a Fidesz és az SZDSZ győzött, két közrzetben a PVM, kettőben a KDNP, egyben egy független jelölt, aki később a KDNP frakcióhoz csatlakozott. Az egyik lakótelepi közrzetben meglepő módon az FKGP jelöltje győzött, a másikban a Fidesz, a harmadikban pedig az SZDSZ jelöltje. Listán a PVM 2, a

³⁸³Paksi Hírnök, 1990. november 13., XI. évf./22. szám; 2. oldal

³⁸⁴Paksi Hírnök, 1990. november 13., XI. évf./22. szám; 2. oldal

Fidesz 2, KDNP 2, az SZDSZ 2, az MDF 1 jelöltet küldhetett a testületbe. Az akkor összesen – a polgármestert nem számolva, akit a testület választott meg – 19 fős képviselőtestületben a KDNP rendelkezett a legnagyobb frakcióval (4 fővel és a hozzá csatlakozó független jelölttel), a Paks Városért Mozgalom, a Fidesz és az SZDSZ egyaránt négy-négy-négy képviselőt delegálhatott az önkormányzatba, míg az MDF és az FKGP 1-1 képviselővel rendelkezett. Végeredményben a jobboldali erők összesen 7, a liberálisok 8, a többségében volt tanácsstagokból álló helyi civilek 4 mandátummal rendelkeztek, ebben a felállásban került sor az ekkor hatályos törvények szerint a város első szabadon választott polgármesterének a képviselőtestület általi megválasztására.

A választás eredményének értékelésekor leszögezhetjük, hogy a régi városrész pártjai a PVM és a KDNP, míg a Lakótelep az SZDSZ és a Fidesz voltak.

5. Az utolsó tanácselnök szerepének lezárulása

A tragikus életpályát befutó politikus Pakson betöltött szerepét azért tárgyaltuk e dolgozat keretében hosszasan, több fejezeten keresztül, mert meglátásuk szerint a város utolsó tanácselnökeként egy történelmi időszakban különleges szerepet töltött be. Vezetésével olyan integrációs mozgások alapjait fektette le, melyek az azóta eltelt időszakban nem kaptak kellő elismerést a paksi közbeszédben. Jákli, kihasználva a rendelkezésére álló lehetőségek bőséges, de a nemzetközi és országos politikai széljárás következtében egyre szűkülő tárházát, egy kétesélyes helyzetben - igaz a Lakótelep-Falu ellentét megosztottságán teljesen túllépni nem tudva - épített relatív támogatottságát tekintve legsikeresebb választási mozgalmat a paksi politikai térben. Szerepe a város történelmében mind politológiai, mind gazdasági és kulturális tekintetben óriási jelentőséggel bír. A jelenlegi közfelfogás és tanácselnökként való működésének (történelmi időtávlatban tekintve) relatív közelsége még nem engedte, hogy döntéseinek és meglátásainak jelentőségét Pakson széles körben is elismerjék, de az utókor idővel valószínűleg átértékeli majd személyét.

A politikus a rendszerváltozást követően elkerült Paksról. A megválasztása után csak az alakuló ülésen vett részt, majd fél év múlva lemondott önkormányzati képviselői mandátumáról.³⁸⁵ 1991-ben Somogy Megye főjegyzőjévé nevezték ki, ekkor Kaposvárra költözött. Még ugyanebben az évben a Somogy Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány Kuratóriumának elnöke lett, majd 1993-tól a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Alapítvány társelnöke. 1994-től a Magyar Tudományos Akadémia Terület és Településfejlesztési

³⁸⁵ Melléklet I/1., Mélyinterjú Herczeg Józseffel

Munkabizottságának tagja, szintén 1994-től a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány Kuratóriumának elnöke. A rendszerváltás után tehát karrierje tovább ívelt.³⁸⁶

Az általa alapított Paksi Hírnök értesülései szerint Paksról való elkerülése után is folyamatosan nyomon követte a város helyzetének alakulását, titkárnője visszaemlékezései alapján, új munkája mellett is kiemelt figyelmet szentelt Paks ügyeinek.³⁸⁷ Valószínűleg a Pakson töltött hat esztendő rendkívül erős érzelmi szálakkal kötötte őt a városhoz.

Jákli Péternek mondhatni érthetetlen halála volt. Kaposváron halt meg, 1999. január 11-én, amikor önkezüleg vetett véget életének. Öngyilkosságának okaként, búcsúlevelében egyik munkatársában való csalódását jelölte meg, aki az ő pártfogoltjaként 40 millió forintos csalás gyanújába keveredett. Hogy a volt paksi tanácselnök érintett lett volna az ügyben, az szinte kizárható, hiszen Jákli neve a rendőrség közleménye szerint, sem akkor, sem később, még csak fel sem merült az ügyben. Jákli Péter 49 éves volt.³⁸⁸

XI. A nyílt konfliktus időszaka

Az 1990. évi önkormányzati választások az akkori liberális pártok győzelmét hozták, aminek következtében a képviselőtestület döntése alapján az SZDSZ-es háttérrel rendelkező Bor Imre lett a polgármester Pakson, külső megválasztottként (tehát nem volt eredetileg a képviselőtestület tagja a választás eredménye alapján – nem is indult a választáson egyéni választókerületben, nem szerepelt kompenzációs listán).³⁸⁹ Személye tehát teljes meglepetésként ért mindenkit. Bor Fehérgyarmaton született 1963-ban és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében fekvő Sajószögeden nőtt fel, Paksra csak 1989 augusztusában, a Budapesti Műszaki Egyetem villamosmérnöki diplomájának megszerzését követően egy esztendővel került.³⁹⁰ E néhány információ kiemelését és ismertetését életrajzából kulcsfontosságúnak tartjuk, mivel az adatokból láthatjuk, hogy Bor Imre 27 évesen, alig több mint egy évvel Paksra költözése után nyerte el 1990-ben a polgármesteri tisztséget. (Itt elevenítsük fel Bocz Jánosnak az általában tanácselnököknek megválasztott személyek karakter rajzáról készült tanulmányát: legalább 30 éve a településen élő, régóta a közéletben aktív, családos, diplomás férfi. Ezen szempontok szerint valóban meglepőnek tekinthető Bor megválasztása.)

³⁸⁶ Paksi Hírnök, 1999. január 15., XI. évf./2. szám; Meghalt Jákli Péter, 16. old.

³⁸⁷ Paksi Hírnök, 1999. január 22., XI. évf./3-4. szám; Egy megkésett diagnózis – Fekete zászló, 10-11. old.

³⁸⁸ Paksi Hírnök, 1999. január 22., XI. évf./3-4. szám; Egy megkésett diagnózis – Fekete zászló, 10-11. old.

³⁸⁹ Jegyzőkönyv, Paks Város Önkormányzati Képviselőtestülete, 1990. október 25. (1/1990.) – Alakuló ülés

³⁹⁰ Paksi Hírnök, 1990. november 27., II. évfolyam/23. szám – Bor Imre interjú, 4. old.

Ez annak tükrében érdekes számunkra, mivel Bor nem egy közismert, vezetői és szakmai tapasztalatokkal rendelkező személy volt Pakson, hanem egy fiatal, ambiciózus politikus. Megválasztásának idején a helyi sajtó egy része utalást tett rá, hogy Bor Imrét nem pártpolitikai vagy szakmai alapon választotta meg a képviselőtestület polgármesterré, hanem a PAV befolyásának hatására.³⁹¹ Ennek bizonyítása ma nehéz feladat volna, így sem pro, sem pedig kontra nem kívánunk érveket felsorakoztatni amellet, hogy Bor Imre miként került Pakson polgármesteri székébe. Az a tény azonban, hogy a paksi lakosság miként gondolkodott az ő szerepéről, s ez milyen hatásokat váltott ki a helyi társadalomból sokkal inkább tárgya mostani tanulmányunknak. Meglátásunk szerint az önkormányzati testület által megválasztott Bor Imrere a paksi „öslakosság” illegitim polgármesterként tekintett - a legitimitás szónak Antal Attila által definiált, korábban már ismertetett láthatatlan bizalom intézményének jelentése értelmében, amit már maga az 1990-es választási kampány, s az önkormányzati képviselőtestület alakuló ülésén bekövetkező lakossági reakciók is alátámasztanak. Az 1990. október 25-i első önkormányzati ülés elején, amikor Szalai-Dobos István (SZDSZ) és Brebovszky János (SZDSZ) Bor Imrét ajánlották polgármester-jelöltnek, akkor a lakosság jelenlévő része közbekiabálásokkal és méltatlankodással fogadta az addig ismeretlen politikus színrelépését.³⁹² Az egyik (a jegyzőkönyvekben csak lakossági felszólalóként aposztrofált) ismeretlen hozzászóló a gyűlésen a következő szavakkal jellemezte a paksi 1/1990.-es Jegyzőkönyv szerint Bor jelölését: „(...) minden választási etikettnek ellentmond ez a jelölés, mert szerinte be kellett volna mutatni a jelölteket [*a választási kampány során – a szerző*]”.³⁹³ Ennek alapján is tudatosítanunk kell magunkban, hogy az 1990 őszi önkormányzati választás kampányának idején az SZDSZ nem tüntette fel azt, hogy amennyiben jelöltjei többségbe kerülnek a képviselőtestületben, akkor ki lesz Paks Város polgármestere. S valóban, visszanézve a korabeli sajtóanyagokat és levéltári kampányanyagokat, sehol nem találkozhatunk Bor Imre névvel az 1990 szeptemberében és októberében lezajló intenzív helyi kampány során. Ennek ismeretében megállapíthatjuk, hogy a paksi lakosság egy része becsapottnak érezhette magát a polgármester személyének megválasztása kapcsán. (Itt emlékezzünk Sifter József közösségi döntéshozatalban való lakossági participációról szóló elméletére!) Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy az akkori önkormányzati választási rendszer hiányosságából fakadóan ismeretlenül hatalomra kerülő Bor Imre személye feszültségeket eredményezett a paksi közéletben, s ez

³⁹¹Paksi Hírnök, 1990. november 27., II. évfolyam/23. szám – Bor Imre interjú, 4. old.

³⁹²Jegyzőkönyv, Paks Város Önkormányzati Képviselőtestülete, 1990. október 25. (1/1990.) – Alakuló ülés

³⁹³Jegyzőkönyv, Paks Város Önkormányzati Képviselőtestülete, 1990. október 25. (1/1990.) – Alakuló ülés

a feszültség 1994-ben (az atomerőműben keletkező veszélyes hulladék tárolását övező polémiából eredően) az eltűnőben lévő Lakótelep – Óváros törésvonal újbóli kiéleződéséhez vezetett.

Miközben Bor Imre megválasztásának módja és körülményei kapcsán már egy éles vita kezdett kirajzolódni a régi és az új paksi lakosság között, addig maga Bor Imre személye és polgármesteri magatartása is hozzájárulhatott a korábbi törésvonal felerősödéséhez. Tamás Veronika korábban hivatkozott tanulmánya a helyi szintű konfliktusok kialakulásának okainak taglalásánál épp a településvezető személyiségét és karakterét említi, mint az egyik leggyakoribb forrását a lokális jellegű politikai viszályok kialakulásának. Bár maga Bor Imre személye önmagában nem tekinthető a paksi konfliktusok alapvető forrásának, mégis városvezetői karaktere a visszaemlékezőktől hallott beszámolók alapján (Gutai István, Herczeg József, Pónya József és Szinger Ferenc visszaemlékezései) egyöntetűen egy „magas lóról beszélő” polgármester képében rajzolódik ki. Ezt támasztják alá az adott ciklusban megjelenő sajtóanyagok is. Fontos leszögeznünk, hogy Bor Imre politikusi karakterének megítélése kérdésében mélyinterjú-alanyaink közül Pónya József tekinthető leginkább objektív forrásnak, hiszen ő az atomerőmű egykori vezérigazgatójaként, s a vállalat elkötelezett támogatójaként értékeli az ipari létesítményhez „ezer szálon” kötődő Bor Imrét megegyező módon, Bor egykori politikai ellenfeleivel. Gutai István, a rivális MDF '90-es évekbeli frontembereként, míg Herczeg József és Szinger Ferenc, pedig a '90-es évekbeli szintén rivális Paks Városért Mozgalom politikusaként alkottak róla véleményt. Visszautalva Likert, illetve Lewis és társainak leadership teóriáira, azt sem zárhatjuk ki, hogy a politikai ellenérdekeltség mellett Bor Imre negatív megítélésében a megkérdezettek vezetői szerepről alkotott eltérő véleménye – s itt gondoljunk az autoriter, demokratikus és laissez faire típusú döntéshozás különbözőségeire - is közrejátszott.

Összegzésként annyit állapíthatunk meg, hogy meglátásunk szerint Bor Imre politikusi magatartása az 1990-1994 közötti választási ciklusban még szövetségesei szerint is hozzájárult a paksi „lakótelep kontra falu” törésvonal eszkalálódásához, amely aztán az 1994. évi önkormányzati választáson Bor Imre átmeneti bukását is jelentette egyben.

Az atomerőműből származó veszélyes hulladékot a rendszerváltozást megelőzően a Szovjetunió területére szállították, ez azonban az 1990-es évek elején az Oroszországban életbelépő környezetvédelmi törvények és az államközi kapcsolatok átalakulásának következtében már nem volt lehetséges – ezért az arra illetékes kormányzati szervek egy

Pakson megépítendő ideiglenes hulladéktároló létesítéséről döntöttek.³⁹⁴ A vita nem volt teljesen előzményektől mentes, hiszen korábban több helyszínen (Püspökszilágy, Ófalu, Boda, Feked-Véménd-Bátaszék háromszög, Magyaregregy) is folytak vizsgálatok a radioaktív hulladékok számára építendő különböző típusú tárolók megépítésével kapcsolatban, amely mindegyik helyszínen ellenérzéseket váltott ki a lakosság részéről.³⁹⁵ Éppen ezen típusú vita elhúzódása és a hirtelen beálló oroszországi változások kapcsán volt szükséges hirtelen ideiglenes megoldást találni, lehetőség szerint helyben.

Sifter József szerint a '90-es fordulatot követően felértékelődött a közösségi döntéshozatalban való lakossági participáció értéke a települések szintjén. Az egyes települések lakóközössége az EU csatlakozás közeledtével és az azóta eltelt időben egyre nagyobb beleszólási lehetőséget élvez a döntéshozatali mechanizmusokba, mivel ez elvárássá vált a magyar falvak, városok döntéseket előkészítő és vezető testületeivel szemben. Ugyanakkor a döntéselőkészítő munkába és folyamatba való bekapcsolódás Sifter szerint meglehetősen szubjektív és tág teret ad az egyes településeknek ennek lefolytatására. Úgy véli, sok esetben a participációt egyoldalú kommunikáció jellemzi és az ellenvélemények ignorálása.³⁹⁶

Az ideiglenes tároló megépítésével kapcsolatos döntés kapcsán a legnagyobb stratégiai hiba talán épp az volt, hogy az első időszakban nem volt megfelelő tájékoztatás az elhatározásról és nem is volt cél a lakosság bevonása a kérdés megvitatásába. A döntés napvilágra kerülését követően addig sohasem tapasztalt nukleárisenergia-ellenes demonstrációra került sor a városban. 1994. január 27-én egy jól megszervezett tüntetés keretében 1500 ember vonult fel a városháza elé, ahol a hulladéktároló megépítése ellen tiltakoztak, valamint áramdíjkedvezményt követeltek az atomerőmű 15 kilométeres körzetében élő lakók számára.³⁹⁷ A demonstráción eluralkodtak az indulatok, a helyszínen megjelenő paksi polgármester az elégedetlenkedő tömeggel fizikai atrocitásba keveredett.³⁹⁸ Az indulatok ily mértékű elszabadulása nem csak az ideiglenes tároló megépítése ellen szólt, hanem tiltakozásként a polgármester személye, s egyben az életszínvonalbeli különbségek ellen. Ez utóbbi kapcsán látnunk kell, hogy míg a PAV a rendszerváltozást követően is tudta tartani, sőt növelni a dolgozóinak életszínvonalát, addig a régi paksi lakosság egy része a létbizonytalanság szélére került az egyik napról a másikra rájuk zúduló kapitalizmusnak

³⁹⁴Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

³⁹⁵Rósa Géza: Temetni jöttem..., Penna Kisszövetkezet, Paks, 1988

³⁹⁶Sifter József: Lakossági részvétel a város fejlesztésében, arculatának alakításában, 120-129. old in S Szabó Péter (szerk.): Pécsi Politikai Tanulmányok, PTE, Pécs, 2003

³⁹⁷Paksi Hírnök, 1994. február 9., VI. évfolyam/3. szám – Ingenyáramot követelnek, 2. old.

³⁹⁸Paksi Hírnök, 1994. február 9., VI. évfolyam/3. szám – Ingenyáramot követelnek, 2. old.

betudhatóan. A gyűlésen a tömeg a polgármester távozását követelte, s megalakították a Szarkofág Nélküli Jövőért Egyesületet (továbbiakban: SZNJE), mely a város lakosságának nukleárisenergia-ellenes részét kívánta képviselni.³⁹⁹ Az önkormányzattal való eredménytelen egyeztetési kísérletek után 1994. február 23. napján újabb, több ezer főt számláló tömeges demonstrációra került sor a Városháza előterében, ahol már megjelent, majd felszólalt Figler János, a választókerület MDF-es képviselője is, s az egyesület, mely ekkorra már 250 tagot számlált, bejelentette, hogy elnökhelyettesét, Dr. Műhelyi Jánost országgyűlési képviselőjelöltként indítja a májusi parlamenti választáson.⁴⁰⁰ Pakson érezhetően feszültté vált a közélet, az atomerőmű-ellenesség és a polgármester-ellenesség párhuzamosan volt jelen a történelmi városrészben, s az SZNJE egyre nagyobb lakossági támogatást és befolyást tudhatott maga mögött.

A fellángoló atomerőmű ellenesség mögött egyben gazdasági problémákat kell keresnünk. A paksi lakosság történelmileg – földrajzi környezetéből adódóan – szinte kizárólag mezőgazdasági, illetve az ahhoz kötődő feldolgozó ipari megélhetéssel rendelkezett. Az atomerőmű megépítését megelőzően a legnagyobb foglalkoztató Pakson a Konzervgyár volt,⁴⁰¹ mely nagymennyiségű, magas színvonalú és jó minőségű élelmiszertermékeket állított elő. Az atomerőmű megépítése azonban egyes vélemények szerint visszavetette a mezőgazdasági feldolgozó üzem sikerét, mely az ipari létesítmény felépítését megelőzően a Szovjetunióba, az NDK-ba, Csehszlovákiába, Romániába, Nagy-Britanniába, Dél-Afrikába, Hollandiába, Svédországba, Norvégiába és az USA-ba is exportált gyümölcskonzervet, főzeléket, savanyúságot, pálinkát, és szárított fűszerpaprikát.⁴⁰² Ez a kereslet azonban az atomerőmű üzemelésének kezdete után lassan elmaradt. (Azt természetesen nem tudjuk, legfeljebb feltételezhetjük, hogy ez a kereslet kapcsán mutatkozó visszaesés összefüggésben van-e a létesítmény blokkjainak elindításával, vagy más nemzetközi kereskedelmi trendek következménye.) A szocialista éra ezen szakaszában (1975-1989) Magyarországon indirekt utasításos gazdasági rendszer, majd indirekt befolyásolási rendszer működött.⁴⁰³ Ezek a fajta gazdasági berendezkedés típusok lehetővé tették, hogy (miként az országban több más vállalat

³⁹⁹Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴⁰⁰Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴⁰¹Kernné Magda Irén: Városunk: Paks, Szekszárdi Nyomda Kft., Paks, 1997; A földosztástól az atomváros felépítéséig: 1945-1990, 77-89. old.

⁴⁰²Németh Imre (szerk.): Paks Monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976 – Paksi Konzervgyár, 345-349. old.

⁴⁰³Bedő Zsolt – László Gyula – Szerb László: Üzleti gazdaságtan, Carbocomp Nyomda, Pécs, 2009 – A tervgazdasági rendszerek változatai, 70-74. oldal

is) a Paksi Konzervgyár – vélhetően a központi költségvetés terhére – ha veszteségesen is, de tovább működhesen. A rendszerváltozással járó gazdasági átrendeződés, mely a piacgazdaság különböző elemeinek keveredését hozta magával, a végét jelentette a veszteségesen működő vállalatok fenntartásának, először a privatizációra kerülő, majd az állami szektorban is. Az élelmiszerüzem helyzetét nehezítette, hogy egy '90-es évek eleji kormányrendelet értelmében a gyártónak minden élelmiszertermék esetében fel kellett tüntetnie a származási helyet, s ennek tükrében a konzervgyár vezetőségének tapasztalatai alapján az erőmű még súlyosabb károkat okozott a feldolgozó üzemnek.⁴⁰⁴ A Paksi Konzervgyár először jelentős leépítéseket tartott, majd később, 1997 szeptemberében végleg bezárta kapuit.⁴⁰⁵ A konzervgyári dolgozók, akik egy olyan hagyományos paksi üzemnek voltak munkatársai, amely korábban már az 1930-as évek szabadabb piaci viszonyai között is sikeresen tudott termelni, az atomerőmű árnyékában tömegesen elvesztették munkájukat, megélhetésüket és jövedelmüket, miközben a nukleáris-létesítmény dolgozói, akiknek javarészt más országrészekből betelepülők alkották, nem csak haszonélvezői, hanem kedvezményezettjei is voltak a vállalat paksi jelenlétének. Az atomerőműnek a Paks környékén termesztett mezőgazdasági és húsipari termékek felé okozott vélt vagy valós keresletcsökkenése azonban nem csak a Paksi Konzervgyárat érintette, hanem más mezőgazdasági szektorokat is; akadt például olyan tejipari vállalat Pakson, mely a törvény ellenére sem tüntette fel a terméken a paksi származási helyet.⁴⁰⁶ A fentebb vázolt gazdasági viszonyok mellett könnyedén érvényesülhetett Rechnitzer Jánosnak a dolgozat elején már ismertetett, a rendszerváltozás idején a megélhetési bizonytalanságok kapcsán egyes településeken megjelenő feszültségekre vonatkozó megállapítása.

Mivel a tüntetéseken felvetődött egy helyi népszavazás megtartásának ötlete,⁴⁰⁷ melyben a paksi lakosság arról dönthetett volna létesüljön-e Paks környékén ideiglenes veszélyeshulladék-tároló, Bor Imre polgármesternek – aki a helyi közvélemény szemében az atomerőmű által menedzselt politikusként élt, s emiatt a lakosság az atomerőműhöz fűződő megélhetési vagy érzelmi viszonyulása alapján ítélte meg személyét [tehát nem pártpolitikai alapon] – lépnie kellett annak érdekében, hogy a referendum-kísérletre hatékony választ tudjon adni, hiszen egy az atomerőmű számára kedvezőtlen eredmény mind a létesítmény

⁴⁰⁴Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴⁰⁵Takácsné Tóth Márta: Privatizáció és vagyonvesztés a Paksi Konzervgyárban, 229-250. old. In. Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Böcz Sándor Nyomda, Szekszárd, 2001;

⁴⁰⁶Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴⁰⁷Paksi Hírnök, 1994. március 9., VI. évfolyam/5. szám – Kevés öröm, józan, ésszerű belátással, 2. old.

szemszögéből tekintve kellemetlen lett volna, mind pedig a polgármesteri székének legitimitációját megkérdőjelezte volna. Ebben a helyzetben Paks Város Önkormányzata a Magyar Gallup Intézetet bízta meg egy közvélemény-kutatás elkészítésével,⁴⁰⁸ amely a fűtőanyag-tároló megépítésének lakossági támogatottságát vizsgálta. A felteendő kérdéseket az önkormányzat állította össze.⁴⁰⁹ A vizsgálat eredményeképpen az önkormányzat elkönnyvelte, hogy a lakosság 76 százaléka támogatja a tároló megépítését, s ezt igyekezett kommunikálni a helyi sajtóban is.⁴¹⁰ A kutatás alapján a városvezetőség zöld utat engedett a tárolónak – az SZNJÉ válaszként azonnali tiltakozónyilatkozatot adott ki a döntés ellen.⁴¹¹

A közvélemény-kutatás alkalmával a megkérdezetteknek feltett kérdéseket közölte a Paksi Hírnök is.⁴¹² A kérdések közül a negyedik és a tizedik kérdések voltak a leglényegesebbek, a többi kérdés (tud-e róla, hallott-e róla, honnan hallott róla) tanulmányunk szempontjából mellékesebbnek tekinthető. A negyedik kérdésre, mely úgy hangzott; *Ön szerint szükség van az erőmű hosszú távú működtetéséhez a tároló megépítésére vagy nincs?*, felelt a válaszadók háromnegyede igennel, amit a polgármester és környezete úgy kommunikált, a lakosság egyöntetűen támogatja a tároló helyben történő megépítését, noha a kutatás erre ebben a formában nem tért ki. A tizedik kérdésre, mely úgy hangzott; *Bízik Ön abban, hogy az átmeneti tároló biztonságosan fog üzemelni?*, már lényegesen kevesebb pozitív válasz érkezett (60 százalék), míg a lakosság közel harmada (31 százalék) nem bízott a tárolóban.⁴¹³ Ez utóbbi egyébként Paks esetében nagyjából 6 és fél ezer embert takart.

A népszavazási kezdeményezés ötletgazdái, akik azonosak voltak a tüntetések főszervezőivel, megkíséreltek egyfajta ellenközvéleménykutatást készíteni az önkormányzat által rendelt kutatás eredményére reflektálva. Az SZNJÉ 7200 kérdőívet jutatott el a városlakókhoz, melyekből a legforgalmasabb paksi pontokon (boltokban, intézményekben, élelmiszerüzletekben) kihelyezett gyűjtőládákba a kiosztott kérdőívek 9,69 százaléka (698 példány) érkezett vissza, ezek közül 98,85 százalék (690) nem akarta a tároló megépítését, 1,15 százalék (8) pedig támogatta a beruházás megkezdését.⁴¹⁴ Ennek eredménye azonban a

⁴⁰⁸Paksi Hírnök, 1994. június 17., VI. évfolyam/17. szám – A többség elfogadja a tárolót, 2. old

⁴⁰⁹Paksi Hírnök, 1994. június 17., VI. évfolyam/17. szám – A többség elfogadja a tárolót, 2. old.

⁴¹⁰Paksi Hírnök, 1994. június 17., VI. évfolyam/17. szám – A többség elfogadja a tárolót, 2. old.

⁴¹¹Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴¹²Paksi Hírnök, 1994. június 17., VI. évfolyam/17. szám – A többség elfogadja a tárolót, 2. old.

⁴¹³Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

⁴¹⁴Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkeresztől adventig, 101. old. – 141. old.

kutatás reprezentativitásának hiányában aligha értékelhető, hiszen láthatóan többségében csak az egyesület céljaival egyetértők vettek részt benne, jelzi azonban a mozgalom erejét.

Látva az egyesület mozgósító képességének és befolyásának növekedését, az önkormányzati fenntartású sajtó egyre többször és inkább negatív hangvétel mellett foglalkozott az SZNJE-vel. A Paksi Hírnök rendszeresen és nyíltan a hulladéktároló megépítése és a polgármester mellett foglalt állást, s az egyik sajtómunkatársát, aki pozitív hangnembben tudósított a tüntetésekről, a lap főszerkesztője elbocsájtotta.⁴¹⁵ Az egyesület vezetőit az újság, sokszor a pártatlanság látszatát is mellőzve, személyükben is támadta,^{416,417,418} melyre fellapozva az ebben az időintervallumban megjelent Paksi Hírnököket szép számmal találunk példát. Az is érdekes, hogy a lapban sokkal nagyobb terjedelemben kaptak teret az olyan, addig Pakson ismeretlen, de egyben szakmai színvételű zöld szervezetek (pl. a Reális Zöld Klub), melyek egyetértettek az ideiglenes tároló megépítésével.⁴¹⁹ Bor Imre talán legfortélyosabb politikai lépéseként még 1994. február végén az országos, a megyei és a helyi sajtó meghívása mellett szervezett vitafórumot, a hulladéktároló megépítéséről.⁴²⁰ A fórumon az SZNJE mellett, még négy helyi civilszervezet vett részt, melyek közül mind a négyet meglehetősen szoros kapcsolat fűzte az önkormányzati és eröműves érdekekhez – volt közöttük az önkormányzat által fenntartott és létrehozott egyesület (Paksi Nyugdíjasklub, Paksi Polgárok Baráti Köre), az atomerőmű által nem sokkal korábban alapított egyesület (Finlandia Kör) és az ideiglenes tároló megépítésében érdekelt civilszervezet (Paksi Építőipari Kisvállalkozók Egyesülete) is.⁴²¹ A fórum eredményeképpen a média arról tudósíthatta a magyar lakosságot, hogy a helyi civil szektor öt legrelevánsabb szereplője közül négy az önkormányzat oldalán áll, s mindössze egyikük ellenzi a polgármester és az atomerőmű átmeneti tárolóval kapcsolatos döntését. (Beclsésünk szerint a fórum előtt nagy részben teljesen ismeretlen civil csoportosulások által együttesen képviselt tagok száma együttesen sem érte el az SZNJE által képviselték számának töredékét sem, ugyanakkor a közvélemény befolyásolására és a polgármester-ellenes indulatok lecsillapítására megfelelő politikai módszerek bizonyult szerepeltetésük.)

⁴¹⁵65 Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Kezdeményez a nép, 104. old. – 110. old.

⁴¹⁶Paksi Hírnök, 1994. március 9., VI. évfolyam/5. szám – Kevés öröm, józan, ésszerű belátással, 2. old.;

⁴¹⁷Paksi Hírnök, 1994. március 23., VI. évfolyam/6. szám – Orvosság kellene már a régi sérelmekre, 5. old.;

⁴¹⁸Paksi Hírnök, 1994. július 29., VI. évfolyam/23. szám – Környezeti hatások, hatás a környezetre, 2-3. old.

⁴¹⁹Paksi Hírnök, 1994. március 9., VI. évfolyam/5. szám – Reális Zöldek Klub, 4. old.

⁴²⁰Paksi Hírnök, 1994. március 9., VI. évfolyam/5. szám – Kevés öröm, józan, ésszerű belátással, 2. old.

⁴²¹Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Vízkereztől adventig, 101. old. – 141. old.

Bár az eredeti paksi lakosság nagyobb része érezhetően félt az atomerőmű jelenlétéből fakadó veszélyektől, s ebből eredendően részben erőműellenes érzelmeket is táplált, az állandó sajtóhadjárat következtében az SZNJE mégis elhalt az 1994. évi országgyűlési választások idejére. Bor Imre megosztó politikája, mely a falusi városrész lakói szerint kevesebb figyelmet fordított a „tősgyökeres” paksiak érzékenységére, azonban nem maradt politikai következmények nélkül, a hatás meglátszott az 1994. évi önkormányzati választások eredményén. A Szarkofág Nélküli Jövőért Egyesület, mely négy jelöltet tudott állítani kizárólag az Óváros területén lévő egyéni választóközetekben, mindenhol az utolsó helyen végzett.⁴²² Ebben feltételezésünk szerint oroszlánrészrel bírt az egyesület elleni negatív kampány, de ezen kívül oka lehet a szervezeten belüli belső konfliktusok elburjánzása és azok nyilvánosságra kerülése,⁴²³ valamint részben az is, hogy az országos politika is szerepet játszott a választók érdek- és értékítéletében a voksok leadásakor. (Citálnánk még Weinschenk korábban leírt elméletét, mely szerint a kisközösségeket alapvetően az összetartozás érzése mozgatja meg, mint a széthúzás. Talán ez sem elhanyagolható szempont a mozgalom bukásának elemzésekor.) Bár az MSZP országos kitekintésben – a parlamenti választást övező sikert követően – az önkormányzati választáson is számos településen győzni tudott, de Pakson a Bor Imre névvel fémjelzett SZDSZ-szel szövetségre lépő szocialisták vereséget szenvedtek az egyik helyi civil szervezet, a már korábban ismert Paks Városért Mozgalom csapatától.⁴²⁴ Úgy véljük, hogy ebben (más tényezők mellett) a januártól márciusig húzódó tüntetéssorozatot is okozótényezőként kell számon tartanunk. Bor több mint 20 esztendővel később a Paksi Hírnöknek úgy nyilatkozott, hogy polgármesteri regnálásának legnagyobb eredménye, hogy „az átmeneti tároló építésének megakadályozására indult állampolgári mozgalmat a városvezetés az ő javaslatait elfogadva helyre tette”.⁴²⁵ Ugyanakkor tanulmányunk szempontjából kevésbé releváns Bor egyéni szerepének értékelése, mint annak megállapítása, hogy az 1980-as évek második felében már rendeződni látszó konfliktushelyzet az új és a régi Paks között néhány „békeév” után ismét kiélezetté vált.

Az 1994. évi események kapcsán a paksi politikai paletta - amely meglehetősen színesnek számított - ismételten megmutatta, hogy működési logikájában az atomerőműhöz fűződő

⁴²²Paksi Hírnök, 1994. december 16., VI. évfolyam/43. szám – Az 1994. évi önkormányzati választások eredménye, 2-5. old.

⁴²³Paksi Hírnök, 1994. április 23., VI. évfolyam/9. szám – Műhelyi nyilatkozata a Kossuth Rádióknak, 2. old.

⁴²⁴Gutai István: Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005 – Paks Városért '94, 142. old. – 164. old.

⁴²⁵Paksi Hírnök: A 25 éve alakult képviselő-testület tagjai találkoztak

<http://paksihirmok.hu/2015/10/28/a-25-eve-alakult-kepviselo-testulet-tagjai-talalkoztak/> (Utolsó letöltés: 2017. 07. 23.)

érdekei erősebben tudnak artikulálódni és érvényesülni a döntéshozatal folyamán, mint bármilyen más helyi vagy országos pártérdek, s ebben a kérdésben szinte bármilyen makrotársadalmi törésvonalon túlmutató egységet képesek létrehozni. (Hasonlóan egyébként ahhoz, ahogy ez Bor Imre megválasztásakor is megtörtént.) Ennek a jelenségnek egy másik eklatáns példájára mutat rá, a paksi Fidesz önkormányzati képviselőjének, Rónaky Józsefnek a magatartása, aki „feljelentette pártja kampányfőnökénél a párt Környezetvédelmi Kabinetjének elnökét”, az akkor már országosan is ismert, s a pártban meghatározó Illés Zoltánt.⁴²⁶ Illés ellenezte a paksi ideiglenes radioaktív hulladéktároló megépítését, ezért Rónaky belső fórumokon és nyilvánosan is konfliktust vállalt az egyébként erős hierarchia és pártfegyelem által jellemzett Fidesz országos vezetésével szemben.

⁴²⁶Népszava: Atomháború a fideszben - <http://nepszava.hu/cikk/1050687-atomhaboru-a-fideszben> (Utolsó letöltés: 2017. 07. 23.)

XII. Társadalmi kohézió

Pakson a '90-es évek második felében a társadalmi kohézió teljes megvalósítása lett az egyik legfontosabb feladat a helyi népesség és a paksi politikai elit számára. Ebben magára az idősíkra kell úgy tekintenünk, mint politikai megoldókulcsra. Azok a kohéziós erőfeszítések, melyeket a Jákli Péter vezette paksi tanács tett a város két részének egységesítése érdekében, szoros kapcsolatot bizonyultak a Lakótelep és az Óváros között. A két településrész integrációja – ha Bor Imre polgármesteri ciklusa alatt meg is szakadt, sőt időszakosan még a korábbi indulatok is felszínre törtek – viszonylag gyors iramban haladt tovább. Ennek legfőbb oka, hogy azok a munkavállalói arányok, melyek a paksi atomerőművet a kezdeti időben jellemezték, lassan megváltoztak. Pónya József elmondásából tudjuk, hogy a PAV dolgozóinak az 1980-as években még 70 százaléka volt az, aki nem Paksról származott, s pusztán a maradék közel egyharmad volt Paks környéki,⁴²⁷ azonban azt is tudjuk, hogy napjainkig (2011. november) nagyjából 1400 fő ment nyugdíjba a vállalattól, s az ő helyükre túlnyomó többségében Paksról, illetve a Paksi Kistérség és Tolna megye területéről szerződtettek dolgozókat. Így tehát az elmúlt évektől kezdve nem egy távolról érkezett társadalmi réteg, hanem a paksi lakosság saját maga élvezhette az atomerőmű biztosította munkalehetőségek jó részét. (Itt talán megemlíthetjük, hogy Paks más aspektusból tekintve is speciális anyagi helyzete révén előnyben van az egyéb, hasonló adottságú településekhez mérten a különböző társadalmi típusú és dimenziójú törésvonalak orvoslásában.⁴²⁸) Az enyhülés további tényezője, hogy az ezredfordulóra felnövekedett az első olyan generációja a lakótelepi társadalomnak is, mely már születésétől kezdve Pakson élt, s a városra sokkal inkább mint szülővárosára – s nem csak egy jó munkalehetőséggel kecsegtető, ámde idegen és ismeretlen közösségre – tekintett.

Egyet kell, hogy értsünk az atomerőmű egykori vezérigazgatójának azzal az álláspontjával is,⁴²⁹ mely szerint az „eredeti” paksi lakosság felismerte és belátta azt a tényt, hogy az erőmű által kifizetett jövedelmek – melyek reálértéküket tekintve magasnak nevezhetők a hazai és paksi átlagkeresethez mérve – pozitívan hatnak a helyi gazdaságra. E jövedelem mennyiség továbbjutva a helyi gazdasági vérkeringésbe növeli a keresletet, ami a paksi gazdasági

⁴²⁷Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

⁴²⁸Barkóczy Csaba: Roma integrációs kísérletek Paks városában, 71-90. old., In. Glied Viktor (szerk.): Stratégiák, civilek, politikák a Dél-Dunántúlon, Pécsi Zöld Kör, Pécs, 2011

⁴²⁹Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

körforgás valamennyi szereplője számára bevétel többletet eredményez, s ez által lehetőséget nyújt lokálisan a szélesebb körű jólét kialakulására.

1. 1994-es helyhatósági választások

Az 1994. évi helyhatósági választás lefolyását Pakson a Szarkofág-ügy kirobbanása mellett az országgyűlési választások eredményeinek tükrében is érdemes vizsgálnunk. A tavaszi megmérettetésen gyakorlatilag az országos tendenciák érvényesültek. Az MSZP jelöltje, Szódi Imre győzött a második fordulóban, valódi versenytársai az SZDSZ színeiben induló Schuckert József és a MDF-es Gutay László János voltak.⁴³⁰ A választás paksi vonatkozásának érdekessége, hogy az eredmények tekintetében itt is megmutatkozott a Lakótelep és az Óváros közötti különbség. A régi városrészekben a Köztársaság Párt színeiben induló Herczeg József, PVM-es önkormányzati képviselő, egykori tanácselnök-helyettes erős eredménnyel zárt, s ennek köszönhetően az egész választókerületben a szavazatok 4,58 százalékát szerezte meg, noha pártja országosan csak 2,8 százalékot kapott. Az Óváros másik erős embere dr. Széchenyi Attila, a KDNP jelöltje volt. Ezzel szemben a Lakótelepen dr. Rónaky József, a Fidesz jelöltje tudott pártja országos átlagánál jóval magasabb eredményt elérni.⁴³¹

Míg a KDNP-s Széchenyi Attila átlagosnál magasabb támogatottsága az „ősi” városrészek hagyományos értékrendjéből és az elismert orvos személyes népszerűségéből fakadt, addig Herczeg József részsikere elsősorban annak az igénynek adott hangot, hogy Paks legyen a „tős-gyökeres” paksiaké. Ezzel szemben a fideszes dr. Rónaky József, ismert erőműves vezető népszerűsége a Lakótelepen arra mutatott rá, hogy a PA Rt. dolgozói körében és az általuk lakott városrészekben az atomerőműhöz fűződő viszony továbbra is meghatározó maradt az egyes jelöltek választói megítélésénél.

Az 1994. december 11-én megtartott önkormányzati választásokon 5 jelölt készült ringbe szállni a polgármesterségért. Az SZDSZ Grosch József ügyvédet, az MSZP Fonyó Lajos helyi pártelnököt indította, az MDF jelöltje Hajdú János volt, aki 1990-1994 között egyedüli képviselője volt a pártnak az önkormányzatban. Két pártfüggetlen jelölt is indult: Herczeg József, volt tanácselnök-helyettes a Paks Városért Mozgalom színeiben és Bencze János, aki egyedüli indulóként szervezeti háttér nélkül állt a rajtmezőre. Később a szocialisták

⁴³⁰ Paksi Hírnök, 1994. május 13., VI. évf. 12. szám, 7-8. oldal

⁴³¹ Paksi Hírnök, 1994. június 3., VI. évf. 15. szám, 2. oldal

kezdeményezésére az MSZP-s jelölt, Fonyó Lajos a kampányban visszalépett dr. Grosch József javára, s az MSZP-SZDSZ szövetség végül közös listával indult a voksoláson.⁴³²

A kampányban elsősorban helyi jellegű témák kerültek elő, mint az útfelújítások kérdése és a lakosságnak a döntéshozatalba való nagyobb beleszólás engedélyezése.^{433,434} Az atomerőmű vonatkozásában bár más-más hangsúllyal, de az MDF, az SZDSZ, az MSZP és a PVM is egyöntetűen pozitívan viszonyult a kampányban.⁴³⁵ Közülük is leghangsúlyosabban az SZDSZ, amely kampányának középpontjában is az állt, hogy a párt helyi vezetői remek kapcsolatot ápolnak a vállalat vezetésével.⁴³⁶ Az SZDSZ prominens politikusa ekkor már egyértelműen az előző ciklus polgármestere Bor Imre volt, aki a két párt közös listáján a polgármesterjelölt, dr. Grosch József és az MSZP elnök, Fonyó Lajos után a harmadik helyet foglalta el.

Bor Imre már 1994 augusztusában bejelentette, hogy nem indul újra a polgármesteri székért, amit azzal indokolt, hogy szeretne nagyobb figyelmet fordítani családjára és a szakmájára, illetve szerinte sikerült 1990 után kialakítania csapatával egy működő rendszert, így célja megvalósult, s már nem érzi akkora szükségét szerepvállalásának.⁴³⁷ Ez ugyanakkor minden bizonnyal nem Bor Imre valódi elhatározásából származott. A politikusnak nem állt szándékában visszavonulni a politikától, amit az is bizonyít, hogy az 1994. évi választást követő ciklusban rendkívül aktívan részt vett a képviselőtestület munkájában és 1998-ban újra jelöltette magát polgármesternek, sőt 2002-ben is elindult a városvezetői székért. (Ezekkel az adott választások elemzésénél foglalkozom.) Bor Imrének feltételezhetően az 1994. évi tüntetéssorozat miatt kellett átadnia helyét egy olyan polgármesterjelöltnek, akiről feltételezték, hogy képes a város „öslakosságát” is megszólítani. A Grosch család régi, köztisztviselőben álló paksi polgári család, az ő leszármazottjuk dr. Grosch József ügyvéd is,⁴³⁸ akinek indulása az SZDSZ színeiben ügyes taktikai lépésnek volt tekinthető Bor Imre stábja részéről. Az erőmű támogatása azonban továbbra is a volt polgármester mögött állt, amit az is bizonyít, hogy a városban (és országosan is) lényegesen erősebb pozícióban lévő szocialista polgármesterjelölt lépett vissza a koalíciós partner javára.

Az eredmények tekintetében Herczeg József egykori tanácselnök-helyettes, a Paks Városért Mozgalom elnöke lett a befutó, őt 2877 választópolgár támogatta, ami a szavazatok 45,22

⁴³² Paksi Hírnök, 1994. november 11., VI. évf. 38. szám. 2. oldal

⁴³³ Paksi Hírnök, 1994. november 18., VI. évfolyam, 39. szám, 3. oldal

⁴³⁴ Paksi Hírnök, 1994. december 9., VI. évf. 42. szám, 2-3. old.

⁴³⁵ Paksi Hírnök, 1994. december 9., VI. évf. 42. szám, 6-7. old.

⁴³⁶ Paksi Hírnök, 1994. november 25., VI. évf. 40. szám, 8-9. old.

⁴³⁷ Paksi Hírnök, 1994. augusztus 5., VI. évf. 24. szám, 8-9. old.

⁴³⁸ Paksi Hírnök, 1994. december 2., VI. évf. 41. szám, 4. old.

százalékát jelentette, a második pedig Hajdú János lett 2768 szavazattal (27,79 százalék). Az MSZP-SZDSZ támogatással induló dr. Grosch József csak harmadik helyen zárt, s mindössze 1054 szavazatot kapott (16,57 százalék). Bencze János független jelölt 663 szavazattal (10,42 százalék) negyedik helyen végzett.

A hat óvárosi körzet közül háromban a Paks Városért Mozgalom jelöltje győzött, háromban az MSZP-SZDSZ jelöltjei. A Lakótelepen két körzetben az MSZP-SZDSZ, egy körzetben a Paks Városért Mozgalom szerzett mandátumot. A várost körülölelő peremvidéken a KDNP jelöltje, dr. Széchenyi Attila lett a befutó.⁴³⁹

Az eredmények első áttekintése után feltételezhetnénk, hogy a régi és új városrészek eredményei alapján nem volt akkora különbség a két településrész között a szavazási hajlandóság tekintetében. Ugyanakkor az eredmények megtévesztők abból a szempontból, hogy az 1994. évben hatályos önkormányzati választásokra vonatkozó törvény értelmében, amely egyfordulósá tette a szavazást, minden egyéni választóköri körzetben a relatív többséget megszerző jelölt tudott mandátumot szerezni. Az óvárosban ugyanis, ahol a Paks Városért Mozgalom számíthatott a régi paksi lakosság szavazataira, a kereszténydemokrata jelöltek is rendkívül erősen szerepeltek, sőt egyes körzetekben az MDF és a kisgazdák jelöltjei is viszonylag magas támogatottságot tudhattak magukénak. Éppen ennek a versenynek a következménye, hogy a jobboldali és a lokálpatrióta erők egyes óvárosi választóköri körzetekben kisebb arányú vereséget szenvedtek a baloldali-liberális jelöltektől. Ezzel szemben a Paks Városért Mozgalom vélhetően azért tudott győzni az egyik lakótelepi választóköri körzetben, mert Haholt Miklós személyében egy erőműves vezetőt indítottak,⁴⁴⁰ ráadásul az MSZP-SZDSZ színeiben rajthoz álló Járfás Tamástól szavazatokat tudott elhozni a szintén erős erőműves háttérrel rendelkező vezető, dr. Rónaky József, Fidesz párti jelölt. (Gyakorlatilag két választóköri körzetben tudott a Fidesz jó eredményt felmutatni Pakson 1994-ben, ez volt az egyik.) Kompensációs listáról a Paks Városért Mozgalom egy, a KDNP 2, az FKGP 1, az MSZP-SZDSZ 1, a Fidesz 1 és az MDF 1 képviselőt tudott mandátumhoz juttatni. A választási eredmények következményeként a PVM négy képviselője - akik közül egyik a polgármester, Herczeg József volt, aki egyben a 4. számú választóköri körzetben is győzni tudott – a három kereszténydemokrata képviselő és a kisgazda Pámer Zoltán koalícióban irányítani tudta a várost. Az MSZP, az SZDSZ és a Fidesz képviselői ellenzékbe vonultak, míg az MDF képviselője, aki egyben a párt polgármesterjelöltje is volt, Hajdú János, független szerepet

⁴³⁹ Paksi Hírnök, 1994. december 16., VI. évf. 43. szám, 2-5. old.

⁴⁴⁰ Paksi Hírnök, 1994. december 2., VI. évf. 41. szám, 4. old.

töltött be. A testületben tehát szűk és ingatag többség jött létre a PVM-KDNP-FKGP koalíció javára.

Az 1994. évi helyhatósági választás eredményei						
Formáció	PVM	KDNP	FKGP	Fidesz	MSZP-SZDSZ	MDF
Megnyert körzet	4	1	0	0	5	0
Ebből Falu	3	1	0	0	3	0
Ebből Lakótelep	1	0	0	0	2	0
Kompenzációs lista	1	2	1	1	1	1
Összes mandátum	5	3	1	1	6	1
Pozíció	Kormányoz	Kormányoz	Kormányoz	Ellenzék	Ellenzék	Független
PAV dolgozó/szerzett mandátum	1/5 20%	0/3 0%	0/1 0%	1/1 100%	4/6 67%	0/1 0%

* A polgármester a PVM-es Herczeg József lett, aki egyben a 4. számú választókörzetben lett a PVM színeiben egyéni körzetben megválasztott képviselő is.

3. ÁBRA: AZ 1994. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

2. 1998-as helyhatósági választások

Az 1994-1998 közötti ciklus sem volt teljesen békésnek tekinthető, noha olyan típusú nyilvánosságra törő elégedetlenségi hullám ekkor már nem söpört végig a városon, mint ami 1994-ben a Szarkofág-ügy kapcsán tapasztalható volt. A felszín alatt és a testületi vitákban azonban továbbra is léteztek indulatok a városrészek közötti törésvonalak mentén, s ez a helyi politikában is jól láthatóan kirajzolódott. A PVM-KDNP-FKGP szövetségre a választók, mint a régi városrészek képviselőire, az MSZP-SZDSZ-FIDESZ alkotta ellenzékre, mint a Lakótelep képviselőire tekintettek, minthogy megválasztásuk alapja is valamilyen hasonló logika mellett történt, mintsem az országos törésvonalak tükrében. Az MDF-es Hajdú János jól taktikázott, nem került rá ebben az értelemben politikai bélyeg.

A kampány közeledtével kiéleződött a régi vita a helyi média működéséről. Az 1994 után ismét főszerkesztőt cserélt Paksi Hírnök újságot a fideszes Rónaky József a Paks Városért Mozgalom házi sajtójának nevezte egy, az újságnak adott interjújában, melyben kijelentette, hogy a városi lapot a polgármester magáncélokra használja.⁴⁴¹

⁴⁴¹ Paksi Hírnök, 1998. május 1., X. évf. 15. szám, A kemény szavak napján, 2-3. old.

A ciklus utolsó évében lemondott mandátumáról az MDF-es Hajdú János és helyette Bogáncs János került a testületbe, aki szintén az atomerőmű dolgozója volt.⁴⁴² A politikusok a városi sajtóban megjelent nyilatkozataik alapján többféleképpen értékelték az MDF-es városatya távozását, maga Hajdú János azzal magyarázta lemondását, hogy úgy érezte „egyedül maradt az ellenzék és a többség között”. Ugyanitt Rónaky József, a Fidesz képviselője arról beszélt, hogy Hajdú János rengeteget dolgozott a tanács és a régi rendszer elemeinek lebontásán az előző ciklusban, ezzel utalva Herczeg József polgármester korábbi tanácselnök-helyettesi múltjára, amellyel Hajdú János bizonyára nem tudott azonosulni. Herczeg József érezhetően hátrányba került a független Hajdú távozásával, hiszen a helyére kerülő Bogáncs János már ellenzékiként viselkedett a testületi üléseken, amellyel patthelyzet alakult ki az önkormányzat 8 többségi és 8 ellenzéki képviselője között. Herczeg hangot is adott azon véleményének, hogy Hajdú megtarthatta volna mandátumát, a közös munka feltételei adottak voltak.⁴⁴³

Bogáncs érkezése nyomán a közbeszédben egyre inkább előtérbe került azoknak a képviselőknek a szerepe, akik a Paksi Atomerőmű dolgozói, vezetői. Ennek kapcsán a Paksi Hírnök interjút készített Kováts Balázssal, a vállalat akkori kommunikációs igazgatójával, aki megvédte az erőműves képviselőket, szerinte ugyanis az ő feladatuk a választók és a pártjuk mellett a PA Rt. érdekeinek szem előtt tartása is.

Az 1998. évi országgyűlési választások második fordulójában a Fidesz képviselőjelöltje, a faddi származású Tóth Ferenc győzött, minekután a kisgazda Szabó József visszalépett Tóth javára.⁴⁴⁴ Az országgyűlési választás paksi eredményei, az országos közhangulat és az előző önkormányzati választások eredményei megmutatták, hogy Pakson a jobboldal tradicionálisan erőfölényben van. Megítélésünk szerint ez vezetett oda, hogy a városban rendhagyó módon, az atomerőmű támogatását továbbra is élvező Bor Imre lett 1998-ban a Fidesz, az SZDSZ és az MDF közös polgármesterjelöltje. A három párt minden egyéni választókörzetben közös jelölteket állított, s a települési listát is együtt állítottak. A három párthoz csatlakozott még a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének (KÉSZ) paksi szervezete és az addig ismeretlen Paksi Polgári Kör.⁴⁴⁵ Az akkori országos viszonyok tükrében meglehetősen furcsa felállás mögött azért is az atomerőmű vezérkarának támogatását lehetett sejteni, mivel a jobboldal erős embere a városban ekkor már a képviselőségről 1998 elején lemondott Hajdú János volt, aki a rendszerváltozás óta dédelgetett polgármesteri ambíciókat. Hajdú 1990-ben az első

⁴⁴² Paksi Hírnök, 1998. február 2., X. évf. 4. szám, Bogáncs ül a képviselői székbe, 3. old.

⁴⁴³ Paksi Hírnök, 1998. február 2., X. évf. 4. szám, Bogáncs ül a képviselői székbe, 3. old.

⁴⁴⁴ Választás.hu 1998. évi országgyűlési választás, Paks: <http://valasztas.hu/ujweb/index.htm> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 20.

⁴⁴⁵ Az Önkormányzata; Fekete Katalin, Dunacenter Kft, Paks, 1999

polgármester választáskor kapott is jelölést az újonnan felálló testületben, méghozzá különleges módon épp maga az utolsó tanácselnök, az akkor már civil Jákli Péter képviselőtől,⁴⁴⁶ míg 1994-ben erős eredménnyel megverte a szocialista-szabaddemokrata Grosch Józsefet, igaz ezzel is csak második lett Herczeg József mögött. Hajdú közel egy évtizede volt ekkor már az MDF elnöke, kellően ismert és meglehetősen népszerű volt a városban. A kereszténydemokrata Széchenyi Attila mellett a '90-es években egyértelműen ő volt a jobboldal arca Pakson, egyedül a fideszes Rónaky József lehetett volna konkurenciája, ám Rónaky erőműves beágyazottsága révén nem volt alkalmas a kilencvenes években a történelmi városrészek megszólítására. Megítélésünk szerint vélhetően a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének megalapítására és a választási harcba történő bekapcsolására is azért került sor, hogy a Paks Városért Mozgalommal együttműködő paksi KDNP támogatóit megosszák és átcsábítsák a jobboldali koalícióhoz.

Az 1998. évi helyhatósági választás és az azt megelőző egy esztendő volt talán 1990 óta a legkiélezettebb és a legjobban eldurvuló kampányidőszak Pakson. Miközben a városvezetés igyekezett a saját eredményeit hangsúlyozni,⁴⁴⁷ addig az olajfakoalíciószerűen működő ellenzéki képviselők közösen léptek fel Herczeg Józseffel és mozgalmával szemben. Korrupcióval vádolták a polgármestert a megépülő paksi strand körüli telekvásárlás kapcsán, valamint a földgáz Paksra történő bevezetésének ügyében is támadták a Paks Városért Mozgalmat és a KDNP képviselőit.^{448, 449} A telekvásárlás körüli korrupcióról szóló vitában írt nyílt levelet a szabaddemokrata Bor Imre, a demokratafórumos Bogáncs János, a fideszes Rónaky József, valamint a szocialista Molnár Klára és Rósa Géza közösen írták alá. Az 1998. évi költségvetésről szóló eldurvuló vita már az országos média ingerküszöbét is elérte. Bor Imre és Herczeg József közötti rivalizálás személyes ellenségeskedéssé fajult. Az Új Dunántúli Napló 1997. november 23-i számában „Csata Pakson” címmel jelentetett meg cikket, amelyben Herczeg József polgármester úgy nyilatkozott: *„Nekem Bor Imre halálos ellenségem. Nincs semmilyen kapcsolatom vele, csak annyi, hogy a képviselő-testület tagja. Vele kapcsolatban nyilatkozni nem kívánok.”*⁴⁵⁰

A választáson végül négyen indultak a polgármesteri címért: Herczeg József a PVM színeiben, Bor Imre, a Fidesz-MDF-SZDSZ-PPK-KÉSZ támogatásával, Pámer Zoltán az

⁴⁴⁶ Paksi Hírnök, 1990. november 13., II. évf., 11. szám, Bor Imre polgármester, 5. oldal

⁴⁴⁷ Paksi Hírnök, 1998. január 16., X. évf. 1. szám

⁴⁴⁸ Paksi Hírnök, 1998. április 10., X. évf. 13. szám, Nyílt levél! 13. old.

⁴⁴⁹ Paksi Hírnök, 1998. október 16., X. évf. 36. szám, Kit mi illet meg?, 7. old.

⁴⁵⁰ Új Dunántúli Napló, 1997. november 23., VIII. évfolyam, 321. szám -

https://library.hungaricana.hu/hu/view/DunantuliNaplo_1997_11/?pg=364&layout=s – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 20.

FKGP részéről és Fonyó Lajos az MSZP paksi szervezetének elnöke, független jelöltként. A valódi verseny egyértelműen Bor Imre korábbi és Herczeg József regnáló polgármester között zajlott, amit később a választás eredményei is tökéletesen megmutattak, mivel Fonyóra mindössze a paksiak 11 százaléka, Pámerre pedig 4,68 százaléka voksolt.⁴⁵¹

A durva kampány hatására a népszerűségi mutatók megmerevedtek és meglehetősen kiegyensúlyozott helyzet alakult ki a két fajsúlyos polgármesteri aspiráns között. Bor Imre végül 3168 szavazattal (43 százalék) győzött Herczeg József előtt, aki a voksok közel 41 százalékát (2991 szavazat) kapta.⁴⁵²

A képviselőtestület összetételét tekintve 7 egyéni választóközvetben a Fidesz-MDF-SZDSZ-PKK-KÉSZ győzött, míg 3 egyéni választóközvetben nyerni tudott a Paks Városért Mozgalom. Kompenzációs listán a testületbe került még a PVM két képviselője, Bencsik Lajos és Kővári László, a fideszes Rónaky József, a kigazda polgármesterjelölt, Pámer Zoltán, a szocialista Faller Dezső és Vörös Endréné, valamint a kereszténydemokraták elnöke, korábbi alpolgármester, dr. Széchenyi Attila.⁴⁵³

A választások után Herczeg József lemondott a 4. számú választóközvetben egyéniben megszerzett önkormányzati képviselői mandátumáról.⁴⁵⁴ Beszélgetésünk idején ezt személyes okokkal magyarázta. Herczeggel egy időben Kővári László is lemondott, mivel ő kompenzációs listán került a testületbe, ezért helyére a PVM egy másik képviselője érkezett. Az 1999 elején Herczeg József közvetében megtartott időközti önkormányzati választáson a Fidesz jelöltje, Somogyvári Gábor jutott a testületbe. Ezzel Bor Imre abszolút többséget szerzett az önkormányzatban.

A Paks Városért Mozgalom – annak ellenére, hogy Herczeg József később vissza tudott térni a helyi politikába – emblematikus elnökének az önkormányzattól való távozásával meggyengült, s helyére lassan új civil szervezetek léptek. A politikában ezzel egyidejűleg jelentőségét veszítette az addig létező klasszikus Óváros-Lakótelep megosztottság is, noha ennek nem csak az önkormányzat összetételének megváltozása vagy Bor Imre politikája vetett véget. Sőt, a polgármester sokszor kemény megnyilatkozásai gyakran inkább olajat öntöttek a tűzre. Jól mutatja ezt, amikor első intézkedéseként a polgármesteri stábot teljesen lecserélte, majd a Paksi Hírnök hasábjain keresztül üzent a hivatal többi dolgozójának is; „*Ez alatt a*

⁴⁵¹ Valasztas.hu, Önkormányzati választások 1998, Paks; <http://valasztas.hu/onkstat/onkkezd.htm> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 20.

⁴⁵² Valasztas.hu, Önkormányzati választások 1998, Paks; <http://valasztas.hu/onkstat/onkkezd.htm> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 20.

⁴⁵³ Valasztas.hu, Önkormányzati választások 1998, Paks; <http://valasztas.hu/onkstat/onkkezd.htm> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 20.

⁴⁵⁴ Paksi Hírnök, 1998. október 30., X. évf. 38. szám, 1-2. old.

négy hónap alatt mindenki gondolkodhat is, és végezheti ügyis a munkáját, hogy ne is érje változás.”⁴⁵⁵ Bor az interjúban márciusra ígért nagyobb változásokat a hivatal struktúráját illetően. Az üzenet tartalmát vélhetően az új adminisztrációhoz egyáltalán nem, vagy kevésbé lojális munkatársaknak szánta. Személyével és olykor durvának tűnő megnyilatkozásaival kapcsolatosan azonban meg kell jegyezzük, hogy a sajátos karakter vélhetően jól megfontolt kommunikációs stratégia részét képezte. Bor Imre ugyanis egyértelmű nyertese volt a Falu-Lakótelep megosztottságnak. Ennek az ellentétnek a feloldódása és az országos pártpolitikai trendek begyűrűzése a városba, a korábbi törésvonalak eltűnésével együtt Bor szerepének háttérbeszorulását is eredményezte.

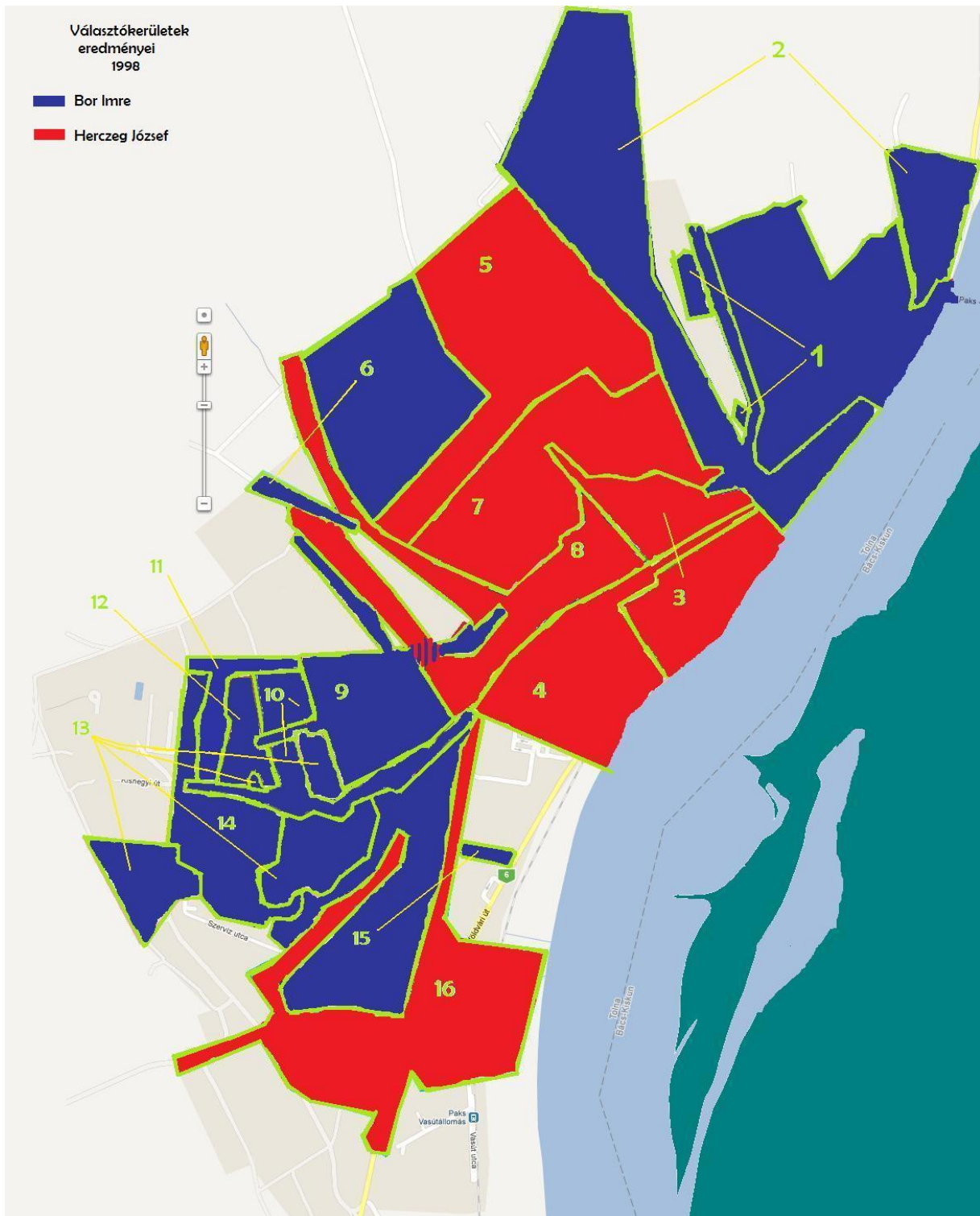
Az 1998. évi helyhatósági választás eredményei					
Formáció	PVM	KDNP	FKGP	Fidesz-MDF- SZDSZ-Kész	MSZP
Megnyert körzet	3	0	0	7	0
Ebből Falu	3	0	0	4	0
Ebből Lakótelep	0	0	0	3	0
Kompenzációs lista	1	1	1	1	2
Összes mandátum	4	1	1	8	2
Pozíció	Ellenzék	Független	Független	Kormányoz	Ellenzék
PAV dolgozó/ szerzett mandátum	0/4 0%	0/1 0%	0 0%	6/8 75%	1/2 67%

* A polgármester az SZDSZ-es Bor Imre lett, aki egyben a 6. számú választókörzetben lett a Fidesz-MDF-SZDSZ-Kész színeiben egyéni körzetben megválasztott képviselő is.

**A táblázatban csak azok a formációk szerepelnek, akik mandátumhoz jutottak. Jelölteket állított egy-egy körzetben a Munkáspárt, a MIÉP és a Néppárt is, de nem jutottak mandátumhoz.

4. ÁBRA: AZ 1998. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

⁴⁵⁵ Paksi Hírnök, 1998. október 23., X. évf. 37. szám, 7. oldal

5. ábra Polgármester választás eredményei Pakson 1998-ban; az 1.,2.,3.,4.,5.,6.,7.,8.,16. számú szavazókörök az óváros részei, míg a 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., szavazókörök a Lakótelepet képezik

3. 2002-es helyhatósági választások

Pálné Kovács Ilona szerint az önkormányzati és a területfejlesztési politikai is komoly változáson ment át az ezredfordulóra, ami a pártpolitika begyűrűzését illeti a helyi politikai küzdőtérre. Bár már 1990-től a fővárosban és a megyeszékhelyeken elsősorban a pártpolitika uralta az önkormányzati légkört, a rendszerváltozást követő évtizedben ezek a folyamatok egyre inkább megjelentek a kisebb városokban és a szakpolitikai közegben is.⁴⁵⁶ A 2002 után kezdődő időszakra az elemzők egy jelentős része úgy tekint, mint arra a pontra, amikor a magyar pártpolitika alapszerkezete állandósult, a pártrendszer befagyott, a politikai székértáborok gyakorlatilag mozdulatlanokká váltak, s egyfajta bunkerpolitika vette kezdetét.⁴⁵⁷ Bor Imre 1998-ban győztesként került ki a Herczeg Józseffel vívott politikai párharcból, egy alapvetően inkább helyi törésvonalak mentén szerveződő küzdelemben, mint a régi paksiakat képviselő Paks Városért Mozgalommal vívott küzdelme, fölényes vezetői stílusa végül megkoptatták népszerűségét, s a polgármester 2002-re lassan egyedül maradt a testületben. Bornak nem csak politikai ellenfelei okoztak fejtörést, de saját pártjával, az SZDSZ-szel is megromlott viszonya, olyannyira, hogy 2000-ben távozott a pártból.⁴⁵⁸ A 2002-es kampány tanúsága szerint az atomerőmű vezetésével is feszültté vált viszonya, olyannyira, hogy a választáson induló valamennyi formáció a kampány idején azt hangsúlyozta, hogy helyre kell állítani a városháza és az atomerőmű közötti kapcsolatot. A régi rivális Paks Városért Mozgalom azt is hangoztatta, hogy a dolgok addig fajultak, hogy az atomerőmű vezérigazgatója már nem volt beszélő viszonyban a regnáló polgármesterrel. Bor Imre a kampányban ezt azzal magyarázta, hogy az atomerőművet kellemetlenül érintette az önkormányzat által kivetett építményadó, amire viszont a város gazdaságának volt szüksége. A Jelenkutató Intézet munkatársai 2001 őszén végeztek (immár 1998 óta) reprezentatív mintán közvélemény-kutatást Pakson, melyben a lakosoknak az önkormányzat munkájával való elégedettségére voltak kíváncsiak.⁴⁵⁹ Az eredmények azt mutatták, hogy a város lakossága elégedetlen Bor Imrével és stábjával, változást szeretnének az önkormányzat összetételét illetően. A felmérések adataiból az is kitűnt, hogy a városlakókat a helyi politika (várospolitika) kevésbé foglalkoztatja, az országos jellegű ügyekre sokkal inkább

⁴⁵⁶ Pálné Kovács Ilona: A területfejlesztés irányítása, PTE, Pécs, 2003; Túlpolitizáltság, 38-39. old.

⁴⁵⁷ G. Fodor Gábor: Kormányzás/tudás, Századvég Kiadó, Budapest, 2008; A stabilitás másik arca: vetélkedés és kormányzásképtelenség, 143-146. old.

⁴⁵⁸ dr. Hanol János: Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)

⁴⁵⁹ Jelkép folyóirat, 2001. 2. szám; http://real-j.mtak.hu/5615/2/JelKep_2001_2.pdf - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

fogékonyabbak a politikusok megítélésakor, ugyanakkor a polgármester személye és az egyes képviselők különböző ügyei kapcsán már számottevő érdeklődés mutatkozott. A különböző fejlesztésekkel, a jegyző és a hivatal munkájával, a városi oktatás minőségével azonban elégedett volt Paks lakossága.⁴⁶⁰ A korábbi Lakótelep-Falu törésvonal tehát ekkorra már érezhetően háttérbe szorult, s az országos politika került előtérbe.

Bor Imre az SZDSZ-ből való távozását követően saját választási egyesületet hozott létre Függetlenek Szövetsége néven azzal az indoklással, hogy a városban pártpolitika helyett várospolitikát kell folytatni. Ennek a formációnak színeiben állt rajthoz a 2002-es helyhatósági választáson.

Az 1998-as vereséget követően összeomló, 2002-ben már csak korábbi önmaga árnyékaként létező Paks Városért Mozgalom helyén hagyott ürt, két másik civil szervezet igyekezett betölteni. Az alapvetően jobboldali értékrendű Paksi Lokálpatrióták Egyesülete (PLE), melyet Kovács Sándor paksi vállalkozó alapított, illetve a Városunkért Jövőnkért Egyesület (VJE), melyet a Paks Városért Mozgalomból kivált Bencsik Lajos ügyvéd hozott létre. Mindkét civil szerveződés rendelkezett egyébként olyan képviselőjelöltekkel, akik korábban a Paks Városért Mozgalom színeiben politizáltak. A lokálpatrióták közül Szinger Ferenc már 1994 óta volt a PVM képviselője. (Szinger beszélgetésünkön döntését azzal magyarázta, hogy noha mindig is szeretett volna pártpolitika mentesen a városért dolgozni, ezért vállalta annak idején a jelöltséget Herczeg József mozgalmában, kettejük viszonya nem volt mindig felhőtlen.) Szinger a PVM összeomlását követően a legerősebbnek tűnő városi ellegű egyesülethez pártolt.

A 2002. évi önkormányzati választást megelőző országgyűlési választáson, szoros versenyben ugyan, de ismételten a Fidesz-MDF pártszövetség jelöltje, Tóth Ferenc tudott győzelmet aratni a második fordulóban (az első fordulót a szocialista Szabó József nyerte).⁴⁶¹ Országosan azonban a szocialista párt aratott győzelmet és alakíthatott kormányt közösen a szabaddemokratákkal. Az országos nyomás és a tavaszi szoros helyi verseny tükrében, kiélezett versenyre lehetett számítani jobb- és baloldali pártok küzdelmében.

Talán épp az egyenlő erőviszonyoknak betudhatóan, az induló szervezetek már 2002 augusztusában megkezdték Pakson kampányukat, aktivizálták stábjaikat.

⁴⁶⁰ dr. Hanol János: Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)

⁴⁶¹ Valasztas.hu, Eredmények, 2002, Paks; http://valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

A helyhatósági választáson a Fidesz, az MDF-fel, KDNP-vel, a Magyar Kereszténydemokrata Szövetséggel és a Kisgazda Polgári Egyesülettel összefogva, Polgári Összefogás néven indított polgármester-jelöltet és csapatot a választáson.¹² A jobboldali koalíció jelöltje a polgármesteri székbe az MDF korábbi elnöke, a polgári-konzervatív pártok erős helyi embere, Hajdú János lett, aki már 1990-ben és 1994-ben is megpályázta a városvezetői pozíciót.

Az országos választási koalíciót követve a szocialisták a szabaddemokratákkal fogtak össze. Polgármesterjelöltjük a pártonkívüli, de inkább szocialista kötődéssel bíró Vajda Tibor volt, aki addig ismeretlennek számított a helyi politikában.¹² Vajda Tibor sem korábban, sem később nem vett részt a helyi politikában, jelölése meglepetés szerűen hatott a paksiak számára. A szocialisták számára kisebb megtorpanást okozott, hogy a választásokat megelőző évben, 2001 októberében országos botrány kerekedett, amikor a párt helyi szervezetének elnöke, aki egyben a Tolna megyei szervezet alelnöki posztját is betöltötte, az előző választáson polgármesterjelöltként induló Fonyó Lajos diplomahamisítási botrányba keveredett.⁴⁶² A párt még a botrány kirobbanásának idején elhatárolódott Fonyótól, aki rövidesen ki is lépett az MSZP-ből.⁴⁶³ Talán épp a prominens paksi szocialista politikus bukása miatt kellett egy párton kívülről érkező új arcot bevetni a választáson, hiszen Vajda Tiborra nem vetült rá az MSZP számára kellemetlen ügy árnyéka. Érdekesség, hogy az MSZP-ből való távozását követően Fonyó Lajos is saját egyesületet hozott létre, Paksi Városvédő Egyesület néven, amelynek egyetlen képviselőjelöltjeként elindult a 2-es számú választókörzetben.

A Paks Városért Mozgalom részéről Herczeg József indult polgármesterjelöltnek 2002-ben is. A korábbi polgármester 1998-as távozása után készült visszatérni a városi politikába, de a kimaradt négy esztendő után rengeteget veszített korábbi presztízséből, ráadásul csapata is szétforgácsolódott az évek alatt. A Városunkért Jövönként Egyesület, melynek vezetője, Bencsik Lajos, korábban a Herczeg József féle mozgalom meghatározó figurája, képviselője volt, saját egyesületének színeiben tört polgármesteri babérokra, míg a részben szintén a PVM korábbi képviselőiből álló (Szinger Ferenc, Kern József) Paksi Lokálpatrióták Egyesülete Müller Józsefet, aki az Olajterv Rt. munkatársaként a PA Rt. létesítményfelelőse volt ebben az időben (atomerőműves középvezető) indított a polgármesternek.¹² Müller József hasonlóan a szocialista Vajda Tiborhoz, semmilyen politikai előélettel nem rendelkezett és a 2002-es választást követően teljesen eltűnt a paksi közéletből.

⁴⁶² MNO: MSZP-elnök hamis diplomája; https://mno.hu/migr_1834/mszpelnok-hamis-diplomaja-814894 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 21.

⁴⁶³ Index.hu: Az MSZP elhatárolódik hamis diplomás volt paksi elnökétől; <http://index.hu/belfold/hirek/70345/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

A kampány legfontosabb témái között találunk számos helyi és országos vonatkozású felvetést is. Az országos témák közül a város felkészítése az Európai Unióhoz való csatlakozásra kapta a legtöbb teret, ezt a témát a Fidesz, az MSZP, a lokálpatrióták és a VJE is igyekezett meglovagolni.⁴⁶⁴ Az MSZP kampányában természetesen elhangzott érvként az is, hogy érdemes a városnak a kormányzattal jól együttműködni tudó vezetőket választani, nehogy hátrányba kerüljön a település a források elosztásánál. A Fidesz és a VJE kampányában az állami forrásból történő panelfelújítások is szerepeltek, elsősorban a Lakótelep megszólítása érdekében.

Ahogy azt korábban említettük - a Bor Imre által vezetett Függetlenek Szövetségét leszámítva - minden induló formáció kampányában markánsan jelentkezett, hogy javítani kell a város és az atomerőmű viszonyán, mely az utóbbi időszakban jelentősen megromlott. A Fidesz kampányában a nukleáris létesítményt illetően az is megjelent, hogy a párt, amennyiben többséget szerez az önkormányzatban, mindent meg fog tenni az üzem privatizációjának megakadályozása érdekében, amelynek szándékával az MSZP-SZDSZ kormányt vádolták.⁴⁶⁵

A párt szerint ezáltal a biztonságos üzemeltetés és a dolgozók álláshelye is veszélybe került.

A négy civil csoportosulás mindegyikének kampányában felmerült a külső településrészek (Dunakömlőd, Gyapa, Cseresznyés, Csámpa) való felzárkóztatásának szándéka a városhoz, ehhez kapcsolódóan Dunakömlőd határában pedig építési telkek kialakításának ötletét vetették fel.

A kampányban a Fidesz, az MSZP, a lokálpatrióták, a PVM és a VJE részéről egyaránt megjelent témaként a másmilyen városvezetői stílus megjelenítése, a lakossági igények erősebb figyelembevétele és a polgárok még szélesebb bevonása az önkormányzati döntéshozatalba. Az MSZP és a PVM alkalmatlansággal vádolta a polgármestert, a PVM felelőtlen gazdálkodással, míg az MSZP egyenesen korrupció gyanús közbeszerzések vádjával illette Bor Imrét, s a helyi tendereknek budapesti „haveri” vállalkozók kezére juttatásával. A polgármester cáfolta a megjelent vádakot, álláspontja szerint vezetése alatt felelősen gazdálkodott az önkormányzat, megtisztította a közéletet a korrupciótól, az ingyenesen hívható zöldszám segítségével megteremtette a lehetőségét az állampolgári igények városvezetés felé történő kommunikálására. Továbbá a Paksi Hírnök hasábjain keresztül üzent ellenfeleinek és felajánlotta 13. havi polgármesteri fizetését annak a

⁴⁶⁴ dr. Hanol János: Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)

⁴⁶⁵ dr. Hanol János: Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)

személynek, aki elsőként bizonyítani tudja a korrupciós vádakát és a városi pletykák szerint a szennyes pénzből Budaörsön épülő villájának létezését.⁴⁶⁶

Az MSZP továbbá azzal vádolta a polgármestert, hogy a Paksi Hírnök újságot és a helyi médiát saját szócsövének használja, hogy közpénzt felhasználva kampányol és felrótta neki a saját korábbi pártja, az SZDSZ elhagyását is.

A jelöltek többek közt szorgalmazták, hogy csökkentsenek bizonyos helyi adókat, mert a város ötmilliárdos költségvetéséből ezeket a lépéseket minden kockázat nélkül meg lehet tenni. Elhangzott a kritika, hogy: egyhelyben topogunk, ennyi pénzből pedig már lehetne tenni is valamit. Emellett a jelöltek a város vezetésében új arcokat szorgalmaztak és stílusváltást kívántak. A polgármester-jelöltek gazdaságpolitikai fórumot is tartottak. Itt a lokálpatrióta Müller József hangsúlyozta, hogy a következő ciklusban a városfejlesztés középpontjába kell állítani a kikötő megvalósítását, a hatos út bővítését, a lakótelep rehabilitációját és az úthálózat rendbetételét. A város adópolitikáját bírálóknak válaszul Bor Imre hivatalban lévő polgármester elmondta, hogy a városban a törvény által biztosított lehetőségek keretei között a lehető legmagasabbra állították be a helyi adók mértékét és a legtöbb adót a Paksi Atomerőmű Rt. fizeti, de az erőmű nem magánvállalkozás és szerinte csak a nem paksi vállalkozások tulajdonosai nem tudják feldolgozni, hogy a megtermelt jövedelem egy része itt marad. Az erőmű és a város kapcsolatának megromlásáról neki címzett vádakát visszautasította, mert szerinte ezt csak kampányfogásnak használják ellene, és mint mondta, csupán arról van szó, hogy az erőmű rosszul élte meg, hogy ennyi építményadót kell fizetnie.¹³

A választási harcban érezhetően a szocialista-szabaddemokrata koalíció folytatta a legerőteljesebb kampányt Bor Imrével szemben, amelynek oka az MSZP országos beágyazottsága okán a párt helyi szervezetének a kampányhoz rendelkezésére álló anyagi és egyéb források megléte, szemben a helyi civil szervezetekkel, akik érezhetően nem tudtak a pártokhoz hasonlóan széles felülethez jutni. Bár a Polgári Összefogásnak is lett volna lehetősége kiterjedt kampányt folytatni Bor Imrével szemben, mivel Bor az előző ciklusban egy már ismertetett furcsa szövetség részeként elsősorban a Fidesz-MDF által tudott a polgármesteri székbe kerülni, ezért Hajdú János csapata óvatosabban kritizálta a polgármestert.

A választás eredménye meglehetősen instabil állapotokat teremtett a paksi képviselőtestületben. A baloldali koalíciós pártok hat választókerületben nyertek és listáról

⁴⁶⁶ dr. Hanol János: Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)

további egy képviselőjüknek sikerült mandátumhoz jutniuk, így négy szocialista és három szabaddemokrata képviselő alkotta hét fős baloldali frakció alakult. A Fidesz három óvárosi körzetben tudott győzni, továbbá listán egy képviselőt juttathatott a testületbe, amelyben így négy főből álló Fidesz-MDF frakció alakult. A külső településrészeken a lokálpatrióták jelöltje diadalmaskodott, akik kompenzációs listán további két képviselőt küldhettek az önkormányzatba, míg a Függetlenek Szövetsége, a Paks Városért Mozgalom és a Városunkért Jövőnkért Egyesület szintén egy-egy képviselőt delegálhatott, akik gyakorlatilag a három polgármesterjelölt, Bor Imre, Herczeg József korábbi polgármesterek és Bencsik Lajos korábbi képviselő voltak.

A polgármester az 1. számú egyéni választókerületben is győztes Hajdú János lett, akire 2175-en (26,45 százalék) szavaztak, míg második helyre a szocialista Vajda Tibor került 1889 szavazattal (a voksok 22,97 százalékával). Bor Imre regnáló polgármester 1623 vokssal (19,74 százalék) harmadik, míg Herczeg József 1994-1998 közötti polgármester 1062 szavazattal (12,92 százalék) negyedik helyen végzett. Müller József és Bencsik Lajos 10 százalék alatti támogatottsággal jócskán lemaradtak a rivális városvezető-aspiránsoktól.

Hajdú Jánosnak sikerült szövetséget kötnie a lokálpatriótákkal és Herczeg József, valamint Bor Imre korábbi polgármesterekkel, míg Bencsik Lajos az MSZP-SZDSZ frakcióval lépett szövetségre. Így a polgármester 9-8 arányban a testület szűk többségének bizalmát élvezhette. A békekészség azonban nem volt tartós, a még mindig polgármesteri ambíciókat dédelgető Bor Imre és egykori riválisa Herczeg József, egy harmadik civil formációval és a Fidesszel egy koalícióban már a kezdetektől „recsegett-ropogott”. Bor Imre 2003 áprilisában átpártolt korábbi pártja, az SZDSZ frakciójának oldalára és az így többségbe került ellenzék offenzívát indított Hajdú János polgármester ellen.

2003 áprilisában egy komoly üzemzavar történt az Atomerőmű területén, amikor radioaktív gáz szivárgását észlelték a 2. számú blokkban.⁴⁶⁷ A kibocsátási szint meghaladta az engedélyezett napi és havi értékeket is.⁴⁶⁸ Az eset nem csak a helyi és az országos média érdeklődését váltotta ki, de kisebb pánik is kialakult az országban. Az ügy komolysága ellenére a paksi képviselőtestületben súlyosságához képest keveset foglalkoztak az üzemzavar kérdéskörével, ebben az időszakban ugyanis a belső harcok és a pozíciók körüli vita foglalta le a képviselők energiáit. A ciklus legnagyobb botrányai az iskola-összevonások és a polgármester ittas vezetési ügye körül alakultak ki.

⁴⁶⁷ Origo.hu; Üzemzavarok a paksi atomerőműben; <http://www.origo.hu/itthon/20030417uzemzavarok.html> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁴⁶⁸ HVG.hu; Agyonhallgatták a paksi atombalesetet - http://hvg.hu/gazdasag/20120411_paksi_atombaleset_2003_Perger_Energiaklub

2004 januárjában ad hoc bizottság alakult annak ügyében, mert Hajdú János polgármester ittasan vezetett és balesetet szenvedett szolgálati gépjárművével.⁴⁶⁹ A bizottság vezetője Bencsik Lajos, a VJE képviselője lett, aki kijelentette, hogy amennyiben Hajdú hivatali feladatot látott el ittasan, akkor le kell mondania a polgármesteri tisztségéről. Az MSZP-SZDSZ frakció elítélte Hajdú János cselekedetét és kezdeményezték polgármesteri illetménye 10 százalékanak megvonását.⁴⁷⁰ Bagdy László alpolgármester nem volt hajlandó vállalni az ülés vezetését, míg Herczeg József, a PVM képviselője meg sem jelent az ülésen.

A többséget alkotó ellenzék az ezt követő hetekben is igyekezett a városi sajtón keresztül napirenden tartani a polgármester ügyét.⁴⁷¹ Végül 2004 októberében a Paks Választási Bizottság jogszerűtlennek ítélte Bencsik bizottságát és néhány héttel később a Tolna Megyei Bíróság is elutasította azt a keresetet, amelyet Bencsik Lajos és Bor Imre közösen nyújtott be Hajdú polgármesteri tisztségétől való megfosztása érdekében.^{472, 473}

A másik meghatározó témája ennek az időszaknak, hogy a Lakótelepen működő két iskolát és a Dunakömlödi Általános Iskolát az évtizedek óta csökkenő gyermeklétszámok nyomán gazdaságosabbnak látta összevonni az önkormányzat vezetése.⁴⁷⁴ A döntést az érintett iskolák részéről tiltakozás övezte. Az összevonások a bölcsődéket és óvodákat szintén érintették, ám ezeknél kevesebb ellenállást tanúsítottak a dolgozók és az érintett szülők. Hajdú Jánosnak a személye körül kialakult botrány mellett népszerűsége és hatalma megtartásához pacifikálnia kellett vagy a testület többségét alkotó ellenzékét, vagy a város lakosságát. Megoldásként Hajdú a szocialista párt egyik ismert képviselőjét, Mezősi Árpádot bízta meg a testület többségének felhatalmazásával, az iskolák összevonásával kapcsolatos átalakítások megszervezésével, aki ezért 1 millió Forint jutalmat vett fel.⁴⁷⁵ Az MSZP szervezésében már a rendszerváltozás óta résztvevő Mezősi⁴⁷⁶ az egyik óvárosi általános iskola pedagógusa is volt egyben. Hajdú a szocialista politikus megbízásával az iskola-összevonás és az annak nyomán bejelentésre kerülő pedagógusi létszámcsökkentés⁴⁷⁷ politikai felelősségének egy jelentős részét így a szocialistákra tolt. A döntés nyomán keletkező ellenérzések eloszlottak a két országosan meghatározó párt városi frakciói között.

⁴⁶⁹ Paksi Hírlap, 2004. január 23.; III. évf. 2. szám – 3. oldal

⁴⁷⁰ Paksi Hírlap, 2004. február 20.; III. évf. 6. szám – 2. oldal

⁴⁷¹ Paksi Hírlap, 2004. február 27.; III. évf. 7. szám – 4. oldal

⁴⁷² Paksi Hírlap, 2004. október 6.; III. évf. 32. szám – 2. old.

⁴⁷³ Paksi Hírlap, 2004. október 6.; III. évf. 33. szám – 2. old.

⁴⁷⁴ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 35. szám, 2004. február 27. – 2-3. old.

⁴⁷⁵ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 8. szám, 2004. március 5. - 2. oldal

⁴⁷⁶ Paksi Hírnök, 1990. november 12., II. évf. 22. szám - 5. oldal

⁴⁷⁷ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 25. szám, 2004. július 30., - 2. oldal

A polgármester személye ellen indított folyamatos támadások azonban mindkét oldalon meghozták eredményüket. A testület békességének helyre állítása érdekében – Hajdú János kérésére – lemondott alpolgármesteri címéről a fideszes Bagdy László,⁴⁷⁸ akit kompromisszumként a szocialisták erős embere, Faller Dezső váltott tisztségében.

Hajdú János leváltása ügyében Bencsik Lajos (VJE) és Bor Imre (független) képviselők még a szocialistáknál is erőteljesebb fellépést tanúsítottak. Miután mindketten indultak 2002-ben a polgármesteri székért, az a közvélekedés alakult ki Pakson, hogy a polgármester személye elleni folyamatos támadások az ő részükről valójában csak a két politikus hatalmi ambíciójáról szól. Bor Imre, aki volt polgármesterként leginkább szembe kellett nézzen ezekkel a vádakkal, bejelentette, hogy Hajdú János polgármesteri címének visszavételét követő esetleges időközi polgármester-választáson nem indulna jelöltként.⁴⁷⁹ A „puccskísérlet” azonban így sem volt sikeres, Bor Imre 2006-ban távozni kényszerült a helyi politikából, Bencsiket pedig saját szervezete, a Városunkért Jövőnként Egyesület buktatta meg, amikor 2004 folyamán több prominens tag, korábbi képviselőjelölt és vezetőségi tag is távozott az egyesületből arra hivatkozva, hogy Bencsik Lajos erőműellenes lépésekre készül.⁴⁸⁰ Ha ez így volt, akkor az egykori PVM-es Bencsik Lajos igencsak elszámította magát. A '90-es években még létező Falu-Lakótelep megosztottság 2004-ben már gyakorlatilag nem volt fellelhető Pakson, az atomerőmű léte és meghatározó szerepe körül eddigre már konszenzus alakult ki a településen.

Hajdú és a Fidesz pozíciójának stabilitását egy időközi választás is bizonyította, amelyre a 2. számú egyéni választókerületben került sor. A 2004-ben összeférhetetlenség miatt a képviselő-testületből távozó fideszes Pálmai Klára helyére a fideszes Ulbert Sándor került.⁴⁸¹ Ulbert 2002-ben a lokálpatrióták listáján szerepelt és legnagyobb riválisa a 2004. évi időközi választáson egykori „párttársa”, a szintén lokálpatrióta Szinger Ferenc volt. A szocialista jelölt még ahhoz mérten is gyengén szerepelt, hogy a választókerület hagyományosan a jobboldali kereszténydemokrata erők fellegrájának számít a városban. Az MSZP-s Lacza Máriát ugyanis mindössze a választók 9 százaléka támogatta (Ulbertre a voksok 36 százaléka érkezett.)

⁴⁷⁸ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 22. szám, 2004. július 18. – Lemondott Bagdy, 3. oldal

⁴⁷⁹ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 35. szám, 2004. szeptember 17. – 2-3. old.

⁴⁸⁰ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 31. szám, 2004. augusztus 25. - Kilépések a VJE-ből, 3. oldal

⁴⁸¹ Paksi Hírlap, III. évfolyam, 40. szám, 2004. december 17.; Ulbert Sándor lett a képviselő – 3. oldal

A 2002. évi helyhatósági választás eredményei						
Formáció	PVM	VJE	Függetlenek Szövetség	Fidesz-MDF- KDNP	MSZP- SZDSZ	PLE
Megnyert körzet	0	0	0	3	6	1
Ebből Falu	0	0	0	3	3	1
Ebből Lakótelep	0	0	0	0	3	0
Kompenzációs lista	1	1	1	1	1	2
Összes mandátum	1	1	1	4	7	3
Pozíció	Kormányoz	Kormányoz	Kormányoz, majd ellenzék	Kormányoz	Ellenzék	Ellenzék
PAV dolgozó/ szerzett mandátum	0/1 0%	0/1 0%	1/1 100%	1/4 50%	4/7 57%	0/3 0%

* A polgármester a fideszes Hajdú János lett, akit egyben az 1. számú egyéni választókerületben is képviselővé választottak.

6. ÁBRA: A 2002. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

4. 2006-os helyhatósági választások

A 2006. évi helyhatósági választások egy szempontból tekinthetők speciálisnak Paks rendszerváltozás utáni történetében; ez volt az egyetlen olyan önkormányzati választás helyben, ahol a Paksi Atomerőmű Zrt.-hez kapcsolódó témák a legkevésbé váltak a kampány részévé (ahogy szinte más helyi témák sem), szemben az országos politika gerjesztette indulatokkal. Noha az előző ciklus idején, 2003-ban egy komoly üzemzavar volt az atomerőműben, ami városban és országszerte is sokakban riadalmat keltett, a 2006-os budapesti események teljesen más mederbe terelték a választás körül kialakult diskurzust és hangulatot Pakson, ahogy az egész országban.

Miközben Pakson is az országos témák játszották a kulcsszerepet a választók döntésében, megítélésünk szerint a ciklus konfliktusai, az eldurvuló testületi viták és pozícióharcok sem tettek jót a szocialisták megítélésének. A választást megelőző nyilatkozatok tekintetében Hajdú János és a Fidesz-KDNP többi jelöltje elsősorban azzal az ígérettel kampányolt, hogy rászorultsági alapon mérsékelni fogják az elhibázott kormányzati politika nyomán bekövetkező megszorítások hatásait a városban, illetve azzal, hogy az elmúlt ciklussal ellentétben békét, nyugalmat szeretnének a testületben. Faller Dezső és az MSZP-SZDSZ jelöltjei ezzel szemben igyekeztek a hangsúlyt arra helyezni, hogy a következő évben (2007-ben) megérkező Európai Unió támogatások megoldják majd a jelenlegi nehézségeket, s a

városnak érdemes a kormányzattal jó kapcsolatot ápoló önkormányzatot választani, nehogy hátrányban maradjon a források szétosztásánál. A helyi egyesületeknél, a paksi lokálpatrióták és a Paks Városért Mozgalom kampányában egyaránt jellegzetes helyi témák voltak a központban (útfelújítás, virágosítás, testvérvárosi kapcsolatok). Érdemes kiemelni, hogy a Paksi Lokálpatrióták Egyesületénél megjelent a helyi gazdaság más szektorainak fejlesztése, mint téma, kimondottan azért, hogy a város az „egy lábón állás” (értsd: egyoldalú függés az atomerőműtől) helyett más szegmenseken is eredményes vállalkozókat tudhasson maga mögött.⁴⁸²

2006. szeptember 17-én, két héttel az önkormányzati választások előtt, máig vitatott körülmények közepette nyilvánosságra került az akkori miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc néhány hónappal korábban Balatonöszödön elmondott beszéde, melyben lényegében arról beszélt pártja, az MSZP parlamenti frakciójának, hogy 2006-ban a közvélemény félretájékoztatásával nyerték meg a tavaszi országgyűlési választásokat és - mivel az ország a csőd szélén toporog - megszorításokat kell bevezetni.⁴⁸³ A lakosság egy részét az elmondottak stílusa is megbotránkoztatta, minthogy a miniszterelnök a beszédben több alkalommal obszcén, vulgáris kifejezéseket használt.

A beszéd nyilvánosságra kerülésének hatására tüntetések kezdődtek Budapesten és vidéken egyaránt, amelyek a fővárosban a rendőrség és a tüntetők közötti összecsapásokba torkollottak, sok volt a sebesült és több résztvevőt letartóztattak. A rendkívül feszültté váló magyarországi légkör a legnagyobb ellenzéki politikai erő, a Fidesz-KDNP szövetség népszerűségének folyamatos megerősödését hozta, amely már a 2006. október 1-jei helyhatósági választásokon a jobboldali pártok földcsuszamlás szerű győzelmével végződött. Pakson az akkor hatályos választási törvény szerint létező 10 egyéni önkormányzati képviselői körzetből kilencben győzött a Fidesz-KDNP jelöltje.⁴⁸⁴ Paks belterületén gyakorlatilag mindegyik körzetben fideszes politikus lett a befutó, ahogy az egykori Falu területén, ugyanúgy a Lakótelepen is. Egyedül a 10. számú választókörben, amely a város peremterületén lévő falusias részeket – Csámpát, Cseresznyépusztát, Gyapát és Dunakömlődöt foglalja magába – a jobboldali lokálpatrióta egyesület, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének képviselőjelöltje, Kovács Sándor jött ki győztesen, mindössze 10 szavazattal (1,3 százaléknyi különbséggel) megelőzve a Fidesz-KDNP által indított Spiesz Józsefet.

⁴⁸² Paksi Hírnök, XV. évfolyam, 18. szám, 2006. szeptember 22. - Hárman a polgármesterségért

⁴⁸³ Őszödi Beszéd (teljes audio - 25 perc): <https://www.youtube.com/watch?v=SQkl87o1JfE> – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

⁴⁸⁴ Választás 2006, paksi eredmények: http://valasztas.hu/onkval2006/hu/10/10_0.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

A polgármesteri címért folyó versenyben Hajdú János, aki 2002 óta vezette a várost, a Fidesz-KDNP- Kiszgazda Polgári Egyesület által támogatott polgármesterjelölt a választók 63,21 százalékának támogatásával győzött, míg az MSZP-SZDSZ által indított Faller Dezsőre csak a választópolgárok 29,58 százaléka szavazott.⁴⁸⁵ A Paks Városért Mozgalom színeiben induló korábbi polgármester, Herczeg József, mindössze a választók 7,21 százalékának támogatását tudhatta maga mögött.

A Fidesz győzelme tehát Pakson is szinte teljes körű volt; az MSZP-SZDSZ 4 képviselőjével szemben, a polgármester kilenc főből álló frakcióval rendelkezett, ráadásul a testületbe kerülő paksi lokálpatrióták három képviselőjére és a PVM színeiben egyedülként befutó Herczeg Józsefekre is számíthatott a döntések meghozatalánál, hiszen ezek a helyi szereplők az előző (2002 és 2006 közötti) ciklusban Hajdú János polgármesterrel közös koalícióban politizáltak a szocialisták és szabaddemokraták ellenében.

A 2006. évi helyhatósági választás eredményei				
Formáció	PVM	Fidesz- KDNP	MSZP- SZDSZ	PLE
Megnyert körzet	0	9	0	1
Ebből Falu	0	6	0	1
Ebből Lakótelep	0	3	0	0
Kompenzációs lista	1	0	4	2
Összes mandátum	1	10	4	3
Pozíció	Kormányoz	Kormányoz	Ellenzék	Kormányoz
PAV dolgozó/ szerzett mandátum	0/1 0%	6/9 67%	$\frac{3}{4}$ 75%	0/3 0%

* A polgármester a fideszes Hajdú János lett, aki nem indult körzetben. Így lett a Fidesz-KDNP-nek a választókörzetekben elnyerhető valójában 10 mandátuma.

7. ÁBRA: A 2006. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

⁴⁸⁵Valasztas.hu; Önkormányzati választás 2006, paksi eredmények:

http://valasztas.hu/onkval2006/hu/10/10_0.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

5. A 2010-es helyhatósági választási kampány és az atomerőmű

A 2010. évi választás is tartogatott meglepetéseket Pakson, annak ellenére is, hogy a 2006-os tapasztalatok és fennálló az országos politikai erőviszonyok tükrében a helyhatósági választások eredményei meglehetősen lefutottnak tűntek szeptemberig. Az egyéni választókerzetekből a testületbe kerülő önkormányzati képviselők személye a legtöbb körzet vonatkozásában csak annyiban tűnt érdekesnek, hogy kiket fog indítani a Fidesz-KDNP szövetség a városban. A küzdelem inkább az új választási törvény által lefaragott⁴⁸⁶ kompenzációs listán megszerezhető helyekért és a polgármesteri címért alakult ki.

Az országgyűlési képviselői mandátumért folyó harcban a Fidesz-KDNP jelöltjeként induló Tóth Ferenc - aki már 1998 óta a paksi választókerület parlamenti képviselője volt – rögtön az első fordulóban abszolút győzelmet aratott ellenfeleivel szemben. (Tóth a szavazatok 62,83 százalékát szerezte meg, míg a szocialisták jelölte, a dunaföldvári polgármester, Horváth Zsolt 18,86 százalékos eredménnyel messze lemaradva második lett, Horváth Zoltán paksi Jobbik elnök pedig 16,38 százalékkal harmadik.⁴⁸⁷) Ahogy az ország szinte egész területén, úgy Pakson is hatalmasra duzzadt a Fidesz fölénye a pártok versenyében.

Az önkormányzati választáson öt formáció, a népszerűségéből rengeteget veszítő Paks Városért Mozgalom, a jobboldali civil szervezetként működő Paksi Lokálpatrióták Egyesülete, a Jobbik, az MSZP és a Fidesz indított jelölteket. Polgármesterjelöltet először egyedül az MSZP és a Fidesz-KDNP állított ki. Előbbi a párt már említett régi aktivistáját, Mezősi Árpádot, míg utóbbi a 2002 óta hivatalban lévő Hajdú Jánost. A Paks Városért Mozgalom korábban minden választáson a polgármesterségért elinduló elnöke, Herczeg József bejelentette, hogy 1990 óta most először nem kíván indulni a városvezetői pozícióért, s támogatásáról biztosította a regnáló polgármestert, egykori vetélytársát, Hajdú Jánost, akit Herczeg 2002 óta támogatott polgármesteri munkájában.⁴⁸⁸ A lokálpatrióták azonban, szeptemberig kivártak. Hogy a formáció saját jelöltet indít arra csak abból lehetett következtetni, hogy Kovács Sándor, az egyesület elnöke több fórumon is úgy nyilatkozott augusztusban, hogy Hajdú Jánossal megromlott a viszonyuk, mivel a polgármester túlságosan önjáróvá és egyeduralkodóvá vált a képviselőtestülettel szemben, sőt szerinte sokszor a saját frakciója ellenében is áterőltetett döntéseket. (Hajdú visszautasította Kovács vádjait.)⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Jogi Fórum, Átalakuló választási rendszer - 1. rész - Az önkormányzati választás új szabályairól; <http://www.jogiforum.hu/hirek/23259#axzz0xKMGJK1Y> – Utolsó letöltés, 2017. augusztus 17.

⁴⁸⁷ Valasztas.hu; Parlamenti választás 2010, paksi eredmények: http://valasztas.hu/hu/parval2010/354/354_0_index.html

⁴⁸⁸ Paksi Hírmők, XIX. ÉVF. 17. SZÁM 2010. SZEPTEMBER 10.; Kozmann György polgármesterjelölt, 2. oldal

⁴⁸⁹ Hajdú János weboldala: Esti tűnődés; www.hajdujanos.hu/blog.php - Utolsó letöltés: 2012. október 21.

Szeptemberi kampánynyitó rendezvényükön végül bemutatták polgármester-jelöltjüket: Kozmann Györgyöt, a paksi kenus olimpikont, aki óriási népszerűségnek örvendett a városban. A kenusnak mindössze 3 nap állt rendelkezésére összegyűjteni az indulásához szükséges több mint 300 érvényes polgármesteri ajánlószelvényt, amelyet sikerrel tudott abszolválni és ezzel rajthoz állhatott a városvezetői címért folyó küzdelemben.⁴⁹⁰

Kozmann színrelépése izgalmassá tette az addig lefutottnak hitt polgármester-választást. A Fidesz-KDNP szövetségben érezhetően zavart és riadalmat keltett az ismert és népszerű sportoló bekapcsolódása a versenybe, amit a legjobban a polgármesterjelöltek televíziós vitájában lehetett érzékelni, ahol egyértelműen látszott, hogy Hajdú János inkább Kozmann Györgyben látja kihívóját, rendre a sportoló ötleteire és érveire reagált, igyekezve azokat cáfolni.⁴⁹¹ Kozmann Hajdú elsősorban fiatalságával, tapasztalatlanságával, diplomájának hiányával és hozzá nem értésével támadta, míg saját maga mellett 20 éves önkormányzati képviselőségének és 8 éves polgármesterségének tapasztalatát emelte ki. A Fidesz politikusai hasonló érveket hangoztattak a kampány során Kozmann ellen.

A kampányban most 1998 óta először ismét témává vált az energiaipari nagyberuházás, ám ezúttal teljesen más, a '90-es évektől eltérően egyáltalán nem megosztó jelleggel. Sőt, a 2010. év őszi önkormányzati választás kampánya, melynek egyik legfőbb dilemmája az atomerőmű bővítésének kérdése volt, rendkívül jól példázta, hogy a 21. századba átlépve mennyire igazzá vált Pakson a korábbi kettős társadalom szerkezet meghaladottá válása. Sőt, nem is maga a felvetődő bővítés, melyet mindenki támogatott, sokkal inkább az, hogy mely vállalatok juthatnak majd szerephez (és ez által bevételhez) a bővítési tervek gyakorlati kivitelezésében. A helyieké, vagy máshonnan, esetleg külföldről, érkező vállalatoké lesz a munka oroszlánrésze?

A legfőbb kérdések itt is természetesen a munkahelyek teremtése körül zajlottak, mivel amennyiben máshonnan érkező vállalatok kapják a munkát, akkor valószínűsíthető, hogy azok nem a paksiakat és környékbelieket fogják foglalkoztatni, hanem a tervezési és irányítási munkálatokhoz máshonnét hoznak majd szakembereket. Ezáltal a Pakson és környékén élők több száz, vagy akár több ezer munkalehetőségtől esnének el, ami a 13 százalékos munkanélküliségi rátával rendelkező kistérség számára aligha szerencsés, főleg ha azt is számításba vesszük, hogy ez a 2010-re mért 13 százalék csak a bejelentett munkanélkülieket tartalmazta, és a politikusok nem tudhatták mennyien vannak ezen felül a bejelentetlenek. A

⁴⁹⁰ Paksi Hírnök, XIX. ÉVF. 17. SZÁM 2010. SZEPTEMBER 10.; Kozmann György polgármesterjelölt, 2. oldal

⁴⁹¹ Barkóczy Csaba: Polgármesterjelöltek

vitája:http://barkoczicsabaelemez.blog.hu/2010/10/02/polgarmesterjeloltek_vitaja - Utolsó letöltés: 2017 augusztus 17.

másik hangsúlyos tényező az adózás kérdése volt. Azok a vállalatok, melyek nem Pakson vannak bejelentve, nem a városban fogják fizetni a HIPA-t (helyi iparüzési adót), így fennáll annak veszélye, hogy egészében kivihetik Paksról – s így az önkormányzati büdzből - azt az igencsak jelentős pénzösszeget, melyet a bővítéskor kapnának a munkáért cserébe. Sőt, ha az adott vállalat nem Magyarországon, hanem külföldön van nyilvántartva, például valamelyik adóparadicsomban, akkor az országból is eltűnhetnek súlyos adóforintok, gyengítve mind a magyar állam, mind pedig a paksi önkormányzat költségvetését. A városnak tehát egyértelmű érdeke, hogy a bővítési feladatokban a helyiek (is) nagy arányban jussanak munkához.

E kérdésben minden induló csoportosulás azonos állásponton volt. Igaz a kérdés messze nem csak a paksi 3-as számú választókörzetet érintette egyedül, mégis a 2010-es választási kampány idején az ottani jelöltek TV vitájában került éles diszkusszió keretében napirendre a téma.⁴⁹² A helyi MSZP jelöltje (a korábbi alpolgármester) Faller Dezső és a helyi FIDESZ jelöltje (szintén egyben akkori elnöke) Bordács József is az erőműbővítésben látta a legjobb esélyeket a munkahelyteremtésre, habár úgy tűnt, óvatosabban fogalmaznak a kérdésben, mint a Jobbik és az egyik helyi civilszervezet, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének reprezentánsai. A Jobbik jelöltje, Wolf Henrietta, akkora hangsúlyt fektetett a munkahelyteremtés fontosságának ecsetelésére, hogy minden felhasználható idejét elhasználta, így a vitában már nem is tudott részt venni. A kialakuló vita talán legjelentősebb mozzanata volt, hogy Féhr György, a körzet korábbi fideszes képviselője, aki 2010-ben már egy civilszervezet, a Herczeg József féle Paks Városért Mozgalom színeiben indult, kijelentette, hogy a helyi vállalkozások zöme nem elég felkészült az atomerőmű bővítésével kapcsolatos munkák ellátására. Erre reflektálva Hornyánszki János, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének jelöltje számon kérte Féhr Györgytől, hogy mivel ők voltak többségben a városházán a 2006 és 2010 közötti négy esztendőben, így miért nem kezdték el a vállalatok szakmai felkészítését, holott évek óta tisztában vannak a problémával.

Ebből a néhány mozzanatból is pontosan láthatjuk, valójában mennyire egységes, s már-már egymásra licitáló minden helyi politikai formációnak a támogató magatartása az atomerőmű jövőbeli bővítését illetően, melyben a helyiek számára munkát, a választási kampány idején pedig a munkahelyteremtő szándékuk elkötelezettségét bizonygatták.

A bővítés és a helyi vállalkozások felkészítését illetően még egy nyilatkozat áll rendelkezésünkre. A Fidesz helyi elnökének, a már fentebb említett Bordács Józsefnek szavaira hivatkozva, a Paksi Hírnök, 2010. augusztus 27-i számában a következőképpen

⁴⁹²Barkóczi Csaba: Bővítési dilemma http://barkoczcisabaelemez.blog.hu/2010/09/24/bovitesi_dilemma

fogalmazott a Fidesz terveit illetően: „(...)Programjukban nagy hangsúlyt fektetnek a helyi vállalkozások helyzetbe hozására, valamint az atomerőmű bővítésével összefüggő városi feladatok elvégzésére (...)”.⁴⁹³ Az MSZP paksi szervezete által kiadott *Választókerületi Iránytű* 2010. szeptemberi számában Mezősi Árpád szocialista polgármesterjelölt programjában is szerepel, hogy vállalják az atomerőmű bővítésére való felkészülés folytatását. Ennél bővebben azonban a szocialisták sehol sem foglalmaztak az üggyel kapcsolatosan. Igaz, a Paks II. projekttel kapcsolatos jelenlegi attitűdjüket illetően ez a fajta megfogalmazás is szöges ellentétben áll – legalábbis ami a párt jelenlegi országos állásfoglalását illeti az ügyben.

A Jobbik elképzeléseiről többet lehetett tudni, a párt megfontoltabb kommunikációt folytatott a kérdésben. Míg több TV vitában is napirendre került a jobbikos képviselőjelöltek által a munkahelyteremtés kérdése, addig Gáspár Viktor, a párt helyi alapszervezetének elnöke is úgy nyilatkozott a Paksi Hírnöknek: „*Nem tudjuk elfogadni, hogy a közpénzből megvalósuló helyi beruházások sok esetben nem helyi vállalkozók kivitelezésében készülnek el.*”⁴⁹⁴

A kérdésben talán legelszántabban a lokálpatrióták támogatásával induló független polgármesterjelölt, Kozmann György foglalkozott. Az egykori kenus a nyilatkozatokon túl személyesen is megkereste a vállalkozókat, akiknek egy külön választói fórumot szervezett. A politikus a fórum keretei között kétoldalú párbeszéd formájában egyeztetett a vállalkozások vezetőivel. Kozmann ígéretet tett, hogy megválasztása esetén egy vállalkozóbarát önkormányzatot fog működtetni és továbbra is folyamatosak lesznek az egyeztetések közte és a helyi vállalkozások között.⁴⁹⁵

Az tehát világosan megállapítható, hogy helyi szinten mindenképp konszenzus uralkodott közvetlenül a 2010-es választások előtt a bővítés tekintetében, ami jól reprezentálja, hogy nem volt olyan számottevő réteg Pakson, amely ellenérdekelt lett volna bármilyen erőmű-beruházásban. (Hiszen ez esetben okkal feltételezhetnénk, hogy ha létezett volna ilyen, akkor előbb vagy utóbb megjelent volna a palettán valamilyen politikai csoport, amely az ő érdekképviselőikből kívánt volna politikai tőkét kovácsolni.) Természetesen ma már láthatjuk, hogy az országos politika – talán a kampány sodrában – esetleg megváltoztathatja ezt az eddig teljesen egységes (pozitív) viszonyt az atomerőműhöz és annak bővítéséhez. Kérdés persze, hogy ez képes lesz-e társadalmi szinten is megváltoztatni a város lakóinak mostanra egységesen támogatóvá vált viszonyát a beruházáshoz, az érintettek pártpolitikai

⁴⁹³Paksi Hírnök, 2010. augusztus 27., XIX. évf. 16. szám, Fidesz-KDNP, 5. old

⁴⁹⁴Paksi Hírnök, 2010. augusztus 27., XIX. évf. 16. szám, Jobbik Magyarországért Mozgalom, 6. old.

⁴⁹⁵Barkóczi Csaba: Bővítési dilemma http://barkocziCsabaelemez.blog.hu/2010/09/24/bovitesi_dilemma

kötődésének függvényében. Az azonban már 2010-ben és jelenleg is egyértelműnek látszik, hogy a legtöbb paksi számára, az elsődleges érdek az új munkahelyekkel és nagy tőkebefektetéssel járó projekt megkezdése és ezen belül is saját vállalkozásaik előnyös helyzetének biztosítása.

A választások eredménye végül azt bizonyította, hogy a Fidesz-KDNP szövetség érveit befogadta a lakosság és az országot jellemző közhangulat a városban is érvényesülni tudott, szemben a paksi olimpikon személyes népszerűségével. A kormánypártok jelöltjei az új önkormányzati választási törvény szerint érvényes mind a nyolc egyéni választóközvetben győzni tudtak és Hajdú János is győzött, ráadásul még szorosnak sem lehetett mondani a versenyt, hiszen Hajdú a választók 58 százalékának támogatását élvezte, míg Kozmann 29 százalékot, a szocialista Mezösi Árpád pedig 13 százalékot szerzett. Kompenzációs listán egy lokálpatrióta (Kovács Sándor, elnök), egy szocialista (Faller Dezső, helyi pártelnök) és a Paks Városért Mozgalom vezető korábbi polgármester, Herczeg József jutott be. A Jobbiknak nem sikerült képviselőt delegálnia a testületben.⁴⁹⁶

A 2010. évi helyhatósági választás eredményei					
Formáció	PVM	JOBBIK	Fidesz-KDNP	MSZP-VJE	PLE
Megnyert körzet	0	0	8	0	0
Ebből Falu	0	0	6	0	0
Ebből Lakótelep	0	0	2	0	0
Kompenzációs lista	1	0	0	1	1
Összes mandátum	1	0	9	1	1
Pozíció	Kormányoz	Nem jutott be	Kormányoz	Ellenzék	Ellenzék
PAV dolgozó/szerzett mandátum	0/1 0%	Nem jutott be	6/8 75%	1/1 100%	0/1 0%

* A polgármester a fideszes Hajdú János lett, aki nem indult körzetben. Így lett a Fidesz-KDNP-nek a választóközvetekben elnyerhető maximális 8-on felüli, valójában 9 mandátuma.

8. ÁBRA: A 2010. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

⁴⁹⁶Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2010, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

XIII. Bővítés: A Paks 2. projekt körüli konfliktusok hatása

1. Közvetlen előzmények

2014 januárjában, az országgyűlési választások előtt mindössze három, helyhatósági választások előtt kilenc hónappal számítva a kormányzat bejelentette a Paksi Atomerőmű bővítésének tervét, amelyre 2010 óta várt a város. Orbán Viktor magyar miniszterelnök Vlagyimir Putyin orosz államfővel kötött megállapodást az új beruházásról, amely az ellenzék interpretációjában előtérbe tolta a történelmi orosz-magyar sérelmeket a szerződés kérdését illetően (történelmi függőség és az 1956-os szovjet beavatkozás felelevenítése). A megállapodás nemcsak Magyarország jövőbeli elkötelezettségének alapjait tette le a nukleáris energiafelhasználás irányába (szemben a zöld és egyéb megújuló energiaforrásokkal), de arra is rámutatott, hogy a magyar társadalom egyáltalán nem annyira egységes az atomenergia felhasználás tekintetében (vagy ha az is volt, ezt az országos pártpolitika átformálta), mint azt korábban gondoltuk. Ezzel szemben a paksi lakosság – a korábbi fejezetek tanulságai alapján levezetett okokból - sokkalta homogénebb (támogatóbb) álláspontot mutat a beruházást illetően.

Az Interfax orosz hírügynökség először 2014. január 14-én jelentette be a paksi atomerőmű bővítését megcélzó döntést, s azt, hogy az orosz tulajdonban lévő Roszatom fogja felépíteni az egyenként 1200 megawattos új blokkokat. Ezt a hírt rövid időn belül az Index és a HVG is átvették.⁴⁹⁷ A beszámolóból az is kiderült, hogy a magyar kormány az atomerőmű megépítését 10 milliárd eurós orosz hitelből kívánja finanszírozni.

A bejelentést Magyarországon ugyan ezen a napon Lázár János, a Miniszterelnökséget vezető államtitkár is megtette, ahol gyakorlatilag megismételte az Interfax által korábban már megírtakat.⁴⁹⁸ A döntést a kormányoldal és a hozzájuk közel álló média, valamint a radikális jobboldali Jobbik párt is támogatta. Ezzel szemben a közvélemény és a sajtó által baloldalként meghatározott pártszövetség (MSZP-DK-Együtt2014) tagjai egymást túllicitálva és egymásnak ellentmondó bírálatokat fejtettek ki Paks ügyében. Akadt közöttük, aki a szerződésben az Oroszországtól való ismételt függőséget hangoztatta kritikaként, míg mások inkább az arra irányuló hitelfelvételt bírálták, illetve volt olyan tagja is a szövetségnek, aki magát az atomenergia-felhasználást támadta.

⁴⁹⁷Index: Orbán-Putyin: megállapodtak Paksról - http://hvg.hu/gazdasag/20140114_OrbanPutyin_megallapodtak_Paksrol

⁴⁹⁸Index: Orbán-Putyin: megállapodtak Paksról - http://hvg.hu/gazdasag/20140114_OrbanPutyin_megallapodtak_Paksrol

Az LMP kommunikációjában egyértelműen a nukleáris energiaforrások zöldenergiára és a megújuló energiaforrásokra történő felcserélése kapott hangsúlyosabb szerepet. Különbség, hogy a baloldali pártokkal szemben az LMP korábban is következetesen az atomenergiafelhasználás ellen foglalt állást.

Az újságírók igyekeztek megkérdezni a beruházásban lakóhelyük által érintett paksi lakosságot is a fejleményekről. A közéletben tájékozottabbak talán nem túl nagy meglepetésére a paksiak örömmel fogadták a beruházás hírért, kiemelve annak munkahelyteremtő jellegét és a helyi gazdaság fellendülésének lehetőségét.⁴⁹⁹ A riportok és az országos politikai közhangulat alapján feltételezhető tehát, hogy ha valamiféle nézetkülönbséget akár tudnánk is találni Paks lakossága körében az erőműbővítést illetően (amelyet aligha nevezhetnénk törésvonalnak), az sokkalta inkább az országosan meghatározó politikai pártok kommunikációjának lenyomataként lenne elképzelhető, mintsem a helyi érdek és érzelmi ellentétek olyan típusú artikulálódásának, mint az mondjuk a '70-es, '80-as vagy éppen a '90-es évek elején megfigyelhető volt.

E ponton joggal hivatkozhatunk az úgynevezett diskurzuselmélet fontosságára, mely a posztmodern elméletek egyikeként azt állítja, hogy kevésbé maga az adott politikai jelenség, mintsem a hozzákapcsolódó társadalmi értelmezések, a téma körül kialakuló társadalmi diskurzus a döntő erejű egy politikai vitában. Az elmélet szerint a hatalom birtokosa azon politikai erő lesz, aki a saját értelmezését képes hatékonyabban elhinteni a közgondolkodásban. Lényegében tehát elmondható, hogy az elmélet szerint az nyeri a politikai versenyfutást (akár az atomerőmű-ügy kapcsán is), aki a legjobb válaszokat adja az ösztársadalmi szinten felvetődő dilemmákra.⁵⁰⁰ Ennek jegyében röviden érdemes figyelmet fordítanunk arra, miként kommunikáltak a különböző pártok a paksi atomerőmű bővítését illetően 2014 első negyedévében, milyen érvekkel és ellenérvekkel igyekeztek saját álláspontjuknak érvényt szerezni a szélesebb értelemben vett társadalom körében, s ez befolyásolta-e az erőmű megítélését a városban, s ha igen, akkor miként?

2. Kommunikációs csörték az erőműbővítés kérdésében

Lázár János, Miniszterelnökséget vezető államtitkár „*az évszázad bizniszének*” nevezte a paksi beruházást. Lázár kiemelte, hogy az országnak szüksége van az új blokkokra a növekvő lakossági energiaigény miatt. Nyomatékosan felhívta a köz figyelmét; az oroszoktól felveendő hitel kedvezőbb kamatozása, mint ha az állam a különböző piacokról próbálná meg

⁴⁹⁹Népszabadság online: nol.hu/belfold/a_19_ezres_pakson_nincs_olyan__aki_ne_orulne-1438299

⁵⁰⁰Török Gábor - Dr. Gallai Sándor (2003): Politika és politikatudomány, Aula, Budapest

finanszírozni a beruházást, ugyanis az euró alapú hitelek kamatai lényegesen magasabbak a külső piacokon, mint az oroszoktól felvett hosszú távú hitelkeret tekintetében. Lázár arra is felhívta a figyelmet, hogy az oroszoktól felvett hitel csökkenti Magyarországnak a nyugati országoktól való gazdasági függőségét és része a keleti nyitás politikájának. Arra is emlékeztetett, hogy a bővítés több tízezer ember számára teremt munkát és ez által egy egész térség megélhetését fogja biztosítani.⁵⁰¹

Lázár elmondta, hogy a Roszatom mellett a beruházás 40 százalékát hazai, magyar vállalkozók fogják kapni, ami szintén növeli a gazdaságot és az állam is jelentős adóbevételekhez juthat a kezdeményezés által. Továbbá a Fidesz kommunikációjának eleme volt, hogy egy 1966-ban megkötött kétoldalú államközi szerződés is kötelezte erre a magyar felet. Tendereztetésre pedig azért nem került sor Lázár János szerint, mert ez a fajta kiválasztás atomeróművek megépítésénél nem jellemző. A Miniszterelnökséget vezető államtitkár jelezte, hogy a világon egyébként mindössze három helyen került sor pályázatra, de az Európai Unió államaiban abszolút nem ez a mód az irányadó.⁵⁰²

Az akkor Fideszhez közeli Magyar Nemzet online verziója azzal vádolta meg időközben Mesterházy Attilát, a beruházást egyik lehangosabban ellenző baloldali pártszövetség legnagyobb pártjának, az MSZP-nek elnökét és a szövetség miniszterelnök-jelöltjét, hogy titokban tárgyalt egy rivális atomerómű építő cég, a francia Areva vezetőivel. A Magyar Nemzet arról is több ízben cikkezett, hogy a szocialista Józsa István,⁵⁰³ az MSZP volt miniszterelnöke Gyurcsány Ferenc és több más ismert baloldali politikus milliárdokat nyert az atomeróműhöz kötődő beruházásokból,⁵⁰⁴ ezzel próbálva hitelteleníteni az ellenzéki oldalról érkező kritikákat.

A Magyar Szocialista Párt, az Együtt2014- Korszakváltók Pártja, a Demokratikus Koalíció, a Párbeszéd Magyarországért Párt és a Magyar Liberális Párt egyaránt hevesen támadta a paksi beruházás bővítését. Az MSZP, mely korábban a beruházás támogatójának számított, amiatt bírálta a paksi erőmű-beruházást, mert szerintük ez által az ország kiszolgáltatott, függő helyzetbe került Oroszországgal szemben. Bajnai Gordon, az Együtt2014 vezető egyénisége a hitelkeret feltételeit látta előnytelennek, s emiatt kritizálta az oroszokkal kötött megállapodást. Állítására ráerősített a Népszabadság is, amikor közzétette a szerződés egyes részleteit,

⁵⁰¹Origo.hu: <http://www.origo.hu/gazdasag/20140116-ket-heten-belul-biztossa-valhat-a-paksi-bovites.html>

⁵⁰²Origo.hu: <http://www.origo.hu/gazdasag/20140116-ket-heten-belul-biztossa-valhat-a-paksi-bovites.html>

⁵⁰³Magyar Nemzet online: http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/baloldali-kifizetohely-volt-paks-1209220

⁵⁰⁴Magyar Nemzet online: http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/baloldali-kifizetohely-volt-paks-1209220

melynek értelmében 2026 után Magyarországnak akkor is törlesztenie kell a hitel részleteit, ha a Roszatom nem végezi az erőmű megépítésével. A bíráló arra a problémára is felhívta a figyelmet, hogy az 2026 után 21 év alatt kerülne visszafizetésre, ami felelőtlen, hiszen ez azt jelenti, hogy a hitel visszafizetésének javarésze már a jövő magyar generációira hárulna.⁵⁰⁵ Ezzel szemben az LMP-ből kivált Párbeszéd Magyarországért Párt (ismertebb képviselői: Karácsony Gergely, Jávor Benedek, Szabó Tímea) magát az atomenergián alapuló áramtermelést bírálta, mivel ők továbbra is (a Lehet Más a Politikához hasonlóan) a megújuló, zöld energiából fakadó energia előállítását részesítették előnyben. Ennek jegyében még a Köztársasági Elnök Palotáját is elfoglalták, arra kérve Áder Jánost, hogy ne írja alá az oroszokkal kötött szerződést.⁵⁰⁶

A baloldali pártok, közöttük talán egyik lehangosabbként Gyurcsány Ferenc, a DK elnöke is, a népszavazást sürgették az atomerőmű ügyében, amit a Nemzeti Választási Bizottság elutasított a vonatkozó jogszabályokra és az alkotmányra való hivatkozással.⁵⁰⁷ Ezt azzal indokolják, hogy egy ilyen súlyú döntésnél a demokrácia játékszabályainak értelmében érdemes lenne kikérni a társadalom véleményét. A kezdeményezés őszinteségének ellentmond, amit Fodor Gábor, az MLP elnöke, a baloldali pártszövetség vezetője megemlített (s amire a jobboldali sajtó azonnal le is csapott), nevezetesen, hogy Gyurcsány Ferenc 2009-ben, kormányfősége idején még határozottan ellenezte a népszavazás kiírását Paks kapcsán.⁵⁰⁸ Fodor már 2009-ben is népszavazásra bízta volna az erőműről szóló döntés meghozatalát.

A Jobbik Magyarországért Mozgalom már február elején bejelentette, hogy kész támogatni az orosz támogatással megépülő erőmű-beruházást.⁵⁰⁹ A Jobbik kommunikációja a kérdésben meglehetősen stabil, a párt már 2010-es választási programjában is a nukleáris energia mellett kötelezte el magát és a PA Rt. bővítését is megjelölte céljai között. A radikális jobboldali párt az MSZP és a baloldali pártszövetség magatartását felelőtlennek minősítette és azzal vádolta az MSZP-t, hogy a Paksról szóló bővítés ügyét a választási kampányban kívánja felhasználni. Ugyanakkor Kepli Lajos, a Jobbik párt országgyűlési képviselője később elhatárolódott saját döntésüktől, kiemelve, hogy a párt nem támogatja az oroszoktól felveendő hitelt, illetve azt is hangsúlyozta, a párt a megújuló energiaforrások felhasználását helyezi előnybe az atomenergiával szemben, ugyanakkor jelenleg nem látja adottnak azokat a feltételeket,

⁵⁰⁵Népszabadság (Nol.hu): <http://nol.hu/belfold/meg-rosszabb-a-paksi-szerzodes-1450049>

⁵⁰⁶Párbeszéd Magyarországért honlapja: <http://parbeszedmagyarorszagert.hu/hir/miert-feltek-nepszavazastol-aktivistaink-elfoglaltak-sandor-palota-erkelyet>

⁵⁰⁷Index.hu: http://index.hu/belfold/2014/02/17/nem_lesz_nepszavazas_paks_ii._ugyben/

⁵⁰⁸Magyar Nemzet online: <http://mno.hu/ahirtvhirei/gyurcsany-meguzente-fodornak-nem-kene-ugralni-1211140>

⁵⁰⁹Jobbik.hu: <http://jobbik.hu/hireink/paks-bovítése-olcso-aramot-hozna>

amelyek mentén Magyarország zöld energiából nyerhetné ki a saját maga ellátására szükséges energiamennyiséget.⁵¹⁰

A Lehet Más a Politika már megalakulásától fogva zöld formációnak számít, szoros kapcsolatot tart fenn a különböző hazai és nemzetközi környezetvédő és egyéb területeken foglalkozó civil szervezetekkel. Az LMP a 2013-as szakadást követően is megtartotta zöld arculatát, a természetvédelmi kérdések továbbra is központi témát jelentenek a párt kommunikációjában. Az LMP ennek jegyében azonnal a beruházás ellenzői közé került. Schiffer Andrásék tehát nem csak magát az oroszoktól felvenni szándékozott hitelt (annak minőségét, mennyiségét, feltételeit), hanem összességében az atomenergia-felhasználást kritizálták. Az LMP szóvá tette, hogy mennyit költött az erőmű az atomenergiának a társadalmi szintű népszerűsítése érdekében.⁵¹¹ A párt igyekezett kevésbé radikális hangnemet ütve a jogszabályok útján lépéseket tenni, kérte az ombudsman és a köztársasági elnök közbelépését. Az LMP egyébként – az MSZP és szövetséges pártjaival ellentétben – már 2012 májusában arra hívta fel a magyar lakosság figyelmét, hogy a paksi bővítés egy soha meg nem térülő beruházás.

Török Gábor, ismert politikai elemző, internetes blogján sokat sejtető bejegyzést tett közzé (melyet aztán a Mandiner.hu is átvett), melyben arra céloz, hogy a paksi döntés meghozatalának időzítése kapcsolatban van a választások közeledtével.⁵¹² Török szerint a bejelentést azért időzítették épp 2014 januárjára, mert az akkor épp belső konfliktusaival volt leginkább elfoglalva a baloldali ellenzék, tagjainak legfőbb célját az határozta meg, hogy az összefogás keretein belül megőrizték önállóságukat, pártjuk egyéni arculatát. Ennek tükrében a Fidesz és a kormány számíthatott arra, hogy az egyéb ügyeik és belső válságuk, egymással való csörtéik által vergődő, ismételten meggyengült baloldal képtelen lesz meggyőző válaszokat adni a paksi bővítés ügyében. Ezzel szemben a Jobbiktól nem számítottak támadásra (ahogy a párt támogatta is a kezdeményezést), míg az LMP kommunikációs terét meglehetősen szűknek ítélték meg.

A tanulmány az atomerőművel és az atomenergia-felhasználás magyarországi támogatottságával foglalkozik, többek között közvélemény-kutatásokat elemezve. Kovács a kérdéskört a munkalehetőség, az egészségügy és az önkormányzatoknak befolyó plusz költségek szempontjából vizsgálta, mely szempontok úgy gondoltuk, hogy elengedhetetlen tényezők, amikor a paksi atomerőműről és ezzel párhuzamosan a hazai nukleáris energia

⁵¹⁰ Magyar Hírlap: <http://www.magyarhirlap.hu/paks-miatt-magyarazkodik-a-jobbik>

⁵¹¹http://nol.hu/belfold/lmp__paksi_penzek_agyamosara_-1437349

⁵¹²Mandiner.hu: http://mandiner.hu/cikk/20140119_torok_gabor_atom_es_hatalom

felhasználásáról beszélünk. Jó magunk úgy fogalmaznánk, hogy Magyarországon a környezetpolitika és a gazdaságpolitika hol nyílt, hol burkolt szembenállásának színtere Paks, ami legutóbb a 2014-es országgyűlési választási kampány idején is megmutatkozott.

Kovács Antal – aki ma a PA Zrt. kommunikációs igazgatója - több érvet is sorakoztat fel a nukleáris energia felhasználása mellett. A közgazdász szerint Magyarországon az atomenergia előállítását a legolcsóbb, töredékébe kerül a megújuló energiaforrásokból kinyerhető energia előállításának.⁵¹³

A szerző ugyanitt az erőmű előnyének vallja, hogy környezetkímélőbb, mint a megújuló energiaforrások közül a Magyarországon nagyon népszerű biomassza erőművek, ugyanis megállapítása szerint ez utóbbi üzemeltetéséhez erdőket kell tarvágással kiirtani.⁵¹⁴ Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezzel szemben más alternatív megújuló energia felhasználásával, például a szél-, a nap-, vagy a vízenergia alkalmazásával nem veti össze az atomenergia környezetkímélőségét tanulmányában.

Kovács Antal írásában inkább az erőmű számára kedvezőbb adatokat említ. A tanulmány végén lévő összefoglalóban kijelenti, hogy az atomenergia térnyerése vezethet a globális felmelegedés és a szén-dioxid kibocsátás jelentős csökkenéséhez.⁵¹⁵ Ami azonban ennél is lényegesebb, úgy gondolja, hogy az atomenergia felhasználás további bővítése csak a társadalom megnyerésével lehetséges,

Kovács Antal egy a dolgozatban már hivatkozott írásában - mely még a bővítés tervének bejelentése előtt készült - azt a Pakson sokat hangoztatott meggyőződést ismerteti, amely szerint a nukleáris energia felhasználásának háttérbe szorulása a paksi atomerőmű leállításával járna, ami a város teljes tönkremenetelét eredményezné. A hajdanán tizenháromezer fős lakosságú falu⁵¹⁶ megélt egykor a mezőgazdaságból, de a ma húszezer lelket számláló városban elképzelhetetlenek a mezőgazdasági termelésből származó, a jelenlegihez hasonlóan magas jövedelmek. Ráadásul a város lakóinak képesítése is megváltozott, a hagyományos paraszti életformák eltűntek, így ma már csak a lakosság töredéke ért a gazdálkodáshoz, mivel az atomerőmű okozta társadalmi- és gazdasági átalakulás révén inkább energetikára specializálódott szakmunkás és mérnök képesítésű emberek alkotják a város lakosságának jelentős részét. Fontos megemlítenünk, ahogy azt a

⁵¹³Kovács Antal; Az Atomerőmű a Duna bal partjáról nézve, Tér és Társadalom XXIII. évfolyam 2009/1, 101-118. oldal

⁵¹⁴Kovács Antal; Az Atomerőmű a Duna bal partjáról nézve, Tér és Társadalom XXIII. évfolyam 2009/1, 101-118. oldal

⁵¹⁵Kovács Antal; Az Atomerőmű a Duna bal partjáról nézve, Tér és Társadalom XXIII. évfolyam 2009/1, 101-118. oldal

⁵¹⁶Paks népességének alakulása http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/06/17/data/tabhun/4/load01_1_0.html

'90-es évek helyi konfliktusai kapcsán már tárgyaltuk, hogy a környékbeli mezőgazdaság súlyos bizalomvesztést szenvedett. Nem véletlen, amint az Nagy Roland kutatásaiból is kiderül, hogy a paksiak az atomerőmű előnyének elsősorban a munkahelyteremtést és az ebből fakadó egzisztenciális biztonságot említették.⁵¹⁷ Okkal feltételezhetjük, hogy az atomerőmű leállítása a város és a térség gyors elszegényedéséhez és elnéptelenedéséhez vezetne. Éppen ezért a városlakók narratívájából tekintve rendkívül fontos mind a város, mind az atomerőmű vezetői számára (utóbbiaknál vélhetően személyes egzisztenciális okokból kifolyólag is), hogy a beruházás a jövőben is stabilan tudjon üzemelni.

XIV. A 2014. évi helyhatósági választások

Azt gondolhatnánk, hogy miután az atomerőmű kérdése az országos politikában is gyakorlatilag pártpolitikai, mondhatni kormány-ellenzék közötti vitává változott, ez megoszthatta a város lakosságát is, amely az utóbbi évtizedben leginkább pártpolitikai alapon döntött szavazatáról az önkormányzati választások esetében.

Ezzel szemben miután Mesterházy Attila legelőször 2011-ben bejelentette, hogy nem támogatja a paksi atomerőmű bővítését, majd ezt úgy módosította, hogy jelenleg nem, mert szigorúbb feltételekhez kötné. Válaszként saját pártjának helyi csoportja juttatott el közleményt a városi és megyei médiához, amelyben értetlenségüket fejezték ki a szocialista párt álláspontjának megváltoztatása kapcsán. Faller Dezső helyi szocialista politikus a közleményben leszögezte *„Meggyőződésünk, hogy Magyarország energiabiztonsága a belátható jövőben csak a nukleáris erőmű teljesítményének bővítésével képzelhető el, mindezt a 2010 évi választási programunkban is leszögeztük. Ezen túl a beruházás gazdaságélénkítő hatása is jelentős”*.⁵¹⁸ Mesterházy Attila épp ebben az időszakban érkezett volna Paksra, ám tervezett látogatását Faller nyilatkozata után nem sokkal lemondta egyéb elfoglaltságaira hivatkozva, melyeknek állítólag nem volt köztük a paksi MSZP és az országos vezetés között kialakult nézetkülönbséghez. Mesterházy ugyanakkor a Tolnai Népújságnak nyilatkozva élesen bírálta Faller Dezsőt. Mint fogalmazott *„Mindenkinek lehetősége van a párt fórumain véleményt mondani, kérdéseket megvitatni. Elfogadhatatlan, ha valaki ehelyett a sajtóban teszi közzé az ellentétes véleményét”*.⁵¹⁹

⁵¹⁷ Nagy Roland: Környezetpolitika és környezettudatosság az atomvárosban (doktori értekezés), Pécs-Paks, 2016

⁵¹⁸ Paksi Hírnök 2012. január 6., XXI. évf. 1. szám, Vona támogatná a bővítést, Mesterházy nem – 5. oldal

⁵¹⁹ Tolnai Népújság online: Megdőbbsent az MSZP Mesterházy nyilatkozatán - Mindenkinek lehetősége van a párt fórumain véleményt mondani, kérdéseket megvitatni. Elfogadhatatlan, ha valaki ehelyett a sajtóban teszi közzé az ellentétes véleményét – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

A szocialisták azonban nem csak emiatt kerültek nehéz helyzetbe a 2014. évi önkormányzati választás vonatkozásában. A voksolást ebben az évben két másik megmérettetés előzte meg, a parlamenti választás áprilisban és az európai parlamenti választás május végén. A szocialisták ezeken a megmérettetéseken országosan Baloldali Összefogás néven, közösen a Bajnai Gordon féle Együtt2014, a Gyurcsány Ferenc vezette Demokratikus Koalíció, a Karácsony Gergely féle Párbeszéd Magyarországért és a Fodor Gábor vezette Magyar Liberális Párttal indulva szenvedtek nagyarányú vereséget a kormánypártoktól. Ezután, két hónap elteltével az EP választáson szoros versenyben sikerült a 2009-ben lemondott miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc pártját legyőzniük a harmadik helyért folyó versenyben, ami ugyan alátámasztotta, hogy még mindig az MSZP a legerősebb baloldali párt, de így is óriási presztízsveszteséget könyvelhetett el 2010-ben megszerzett pozíciójához mérten. A 2014-es helyhatósági választások előtt tehát a szocialista párt országosan és helyi szinten is rendkívüli kudarcokat volt kénytelen elviselni. Vélhetően ennek következtében nem találtak olyan komolyan elismert és népszerű személyt Pakson, aki hajlandó lett volna vállalni a polgármester-jelöltséget az MSZP színeiben.

A helyzet azonban a nagy győzelmek ellenére a Fidesz helyi szervezetének sem kedvezett. A 2014. évi választáson, annak ellenére, hogy az új választási törvény értelmében a körzetet összevonták a Tamási körzet nagy részével és a jelölt nem a korábbi paksi Tóth Ferenc lett, hanem az országgyűlésben 2014-ig Tamási környékét képviselő Hirt Ferenc, a Fidesz-KDNP jelöltje könnyedén győzni tudott (49,94 százalékot szerzett, míg legerősebb ellenfele a jobbkios Bencze János 22,63 százalékot).⁵²⁰ Erre csak ráerősített az Európa Parlament képviselőinek megválasztása, ahol a paksi szavazóköri körökben szintén „aratott” a párt listája, ugyanis a Fidesz-KDNP 54,81 százalékot szerzett.⁵²¹ Talán éppen ennek az óriási fölénynek következtében a párton belül kezdtek megjelenni törésvonalak, elsősorban Fidesz elnöke, a 3. számú egyéni választókörzetben 2010 óta képviselőként tevékenykedő Bordács József és az 1. számú körzetet megnyerő Barnabás István korábbi pártelnök között. Bordács azt szeretete volna, ha Kozmann György lesz a Fidesz-KDNP jelöltje, míg Barnabás ragaszkodott Hajdú János polgármesterhez (aki közvélemény-kutatásom alapján 2012-ben már sokat veszített népszerűségéből, bár még mindig megelőzte Kozmannt. Előbbit a megkérdezettek 35,78 százaléka, utóbbit 31,31 százaléka támogatta volna). Hajdú János már a parlamenti választásokat követően bejelentette, hogy visszavonul, nem indul újra a polgármesteri címért

⁵²⁰ Valasztas.hu, Országgyűlési választás, 2014, Eredmények -

http://valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 23.

⁵²¹ Valasztas.hu, EP választás, 2014, Eredmények - http://valasztas.hu/hu/ep2014/877/877_0_index.html - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 23.

és az interjúban a Paksi Atomerőmű korábbi vezérigazgatóját, Süli Jánost javasolta városvezetőnek.⁵²² Az éleződő ellentétek jelezték, hogy a KDNP elnöke, Hajdú János bizalmasa (aki 2004-ben Hajdú kérésére átadta posztját a szocialista Fallernek, ezzel megmentve a testület működőképességét és egyben Hajdú polgármesteri székét) néhány nappal Hajdú javaslatát követően bejelentette, hogy pártja szintén Süli Jánost látná legszívesebben a polgármesteri székben.⁵²³ Süli János azonban nem reagált ezekre a kijelentésekre, így a városban elindultak a találgatások, hogy a népszerű, egyébként köztudottan jobboldali mérnök, aki a Kiszgazda Polgári Egyesület elnökeként 2002-ben volt már a Fidesz jelöltje⁵²⁴ az önkormányzati választáson, elindulna-e a polgármesterségért. S ha igen, akkor indítaná-e a Fidesz? Végül június 10-én, nem sokkal az Európa Parlamenti választásokat követően Süli bejelentette, hogy megméretti magát a helyhatósági választáson.⁵²⁵ Mint fogalmazott „*a Kereszténydemokrata Néppárt és a Néppárt jelöltjeként indul, ám mint fogalmazott, nem a Fidesz ellenében*”.⁵²⁶ Süli bejelentését azonban egy másik bejelentés előzte meg. Ugyanezen a napon, a Fidesz paksi csoportjának jelöltállító közgyűlésén Kozmann György indítása mellett döntött a párt.⁵²⁷ Ezáltal az a furcsaság állt elő, hogy Pakson, az országosan immár 2002 óta szövetséges Fidesz és a Kereszténydemokrata Néppárt más polgármester-jelöltet támogatott. Hogy a Fidesz paksi csoportja mennyire megosztott volt a két jelölt személye között, s hogy Kozmann polgármesterjelöltté választása nem bizonyul majd olyan könnyű menetelésnek, már akkor kiderült, amikor Süli János bemutatta csapatát, akikkel együtt kívánt indulni a testületi többség megszerzéséért. A Néppárt nyolc indulója között öt olyan képviselőjelölt is ott volt, akik korábban a Fidesz színeiben már mandátumhoz

⁵²² Paksi Hírnök online: Hajdú János szerint Süli János a legalkalmasabb a városvezetésre:

<http://paksihironok.hu/2014/04/14/hajdu-janos-suli-janos-a-legalkalmasabb-ember-a-varos-elere/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 23.

⁵²³ Paksi Hírnök online: A KDNP is Süli Jánost javasolja polgármesterjelöltnek:

<http://paksihironok.hu/2014/04/17/a-kdnp-is-suli-janost-javasolja-polgarmesterjeloltnek/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 22.

⁵²⁴ Valasztas.hu, Önkormányzati választás 2002, Paks, Eredmények -

http://valasztas.hu/onkval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵²⁵ Paksi Hírnök: Süli János indul a polgármesteri székért: <http://paksihironok.hu/2014/06/10/suli-janos-indul-a-polgarmesteri-szekert/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵²⁶ Paksi Hírnök: Süli János indul a polgármesteri székért: <http://paksihironok.hu/2014/06/10/suli-janos-indul-a-polgarmesteri-szekert/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵²⁷ Paksi Hírnök: Kozmann Györgyöt indítja a Fidesz polgármesternek:

<http://paksihironok.hu/2014/06/10/kozmann-gyorgyot-inditja-a-fidesz-polgarmesternek/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

jutottak és a regnáló társadalmi megbízatású alpolgármester, aki a Fidesz képviselőinek támogatásával jutott pozíciójához.⁵²⁸

A 2014. évi helyhatósági választás másik különlegessége volt, hogy semelyik országos reprezentációval rendelkező párt, amely helyi szervezettel rendelkezett Pakson – tehát a Jobbik és az MSZP -, nem indított polgármester-jelöltet, sőt az egyetlen civilként induló lokálpatrióták sem. Mindegyik jelölőcsoport csupán az egyéni körzetekben és listán próbálkozott mandátumok elnyerésével. A Paks Városért Mozgalom már nem is indult el ezen a választáson. (E mögött feltételezhetően a formáció elnöke és kulcsfigurája, Herczeg József nyugdíjba vonulása állt.)

A kampány kiélezettségét és Süli János esélyeit mutatta, hogy a Fidesz mindent megtett Kozmann György helyzetbe hozása érdekében. A kampányban megjelent Seszták Miklós fejlesztési miniszter⁵²⁹ és Orbán Viktor miniszterelnök is,⁵³⁰ akik egyaránt Kozmann György támogatására bíztatták a helyieket, kihangsúlyozva a jelölt győzelme esetén Paksra érkező támogatások magas arányát. A paksi Fidesz csoport egyébként is az állami fejlesztési forrásokat hangsúlyozva kampányolt a városban. Az MSZP meglepetés szerűen beállt Süli János mögé és választóit a Néppárt polgármesterjelöltjének támogatására bíztatta.⁵³¹ Az egyik szocialista jelölt, az 1990-1994 közötti ciklusban még KDNP-s képviselő Horányi György a városi sajtón keresztül üzenve szólította fel Kozmann Györgyöt a visszalépésre, amiért szerinte a Fidesz jelöltje állami támogatásokkal próbálja zsarolni Paks lakosságát.⁵³²

A választás eredményei az erőteljes Fidesz kampány ellenére is Süli János és csapata elsöprő győzelmét eredményezték. A polgármester-választás tekintetében Sülit a választópolgárok 78 százaléka támogatta, míg Kozmann Györgyre mindössze 22 százalék voksolt.⁵³³ A népszerű ex-vezérigazgató azonban saját népszerűségével nemcsak magát, de teljes csapatát beemelte a képviselőtestületbe, mind a nyolc körzetben Süli János Néppártjának jelöltjei arattak

⁵²⁸ Paksi Hírnök: Bemutatta a választásokon induló csapatát Süli János; <http://paksihironok.hu/2014/08/07/bemutatta-a-valasztasokon-indulo-csapatat-suli-janos/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 23.

⁵²⁹ Paksi Hírnök: Seszták Miklós: Paks nem ott tart, ahol kellene: <http://paksihironok.hu/2014/09/24/sesztak-miklos-paks-nem-ott-tart-ahol-kellene/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³⁰ Paksi Hírnök: Pakson járt Orbán Viktor: <http://paksihironok.hu/2014/09/29/pakson-jart-orban-viktor/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³¹ Népszabadság: Lekomcsizták a kereszténydemokrata Orbán hívót: <http://nol.hu/belfold/lekomcsiztak-a-keresztenydemokrata-orban-hivot-1482909> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³² Paksi Hírnök: Horányi: Kozmann mondjon le polgármesteri ambícióiról; <http://paksihironok.hu/2014/09/26/horanyi-gyorgy-kozmann-mondjon-le-polgarmesteri-ambicioirol/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³³ Valasztas.hu, Önkormányzati választás 2014, Paks, Eredmények http://valasztas.hu/hu/onkval2014/990/990_0_index.html - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 23.

győzelmet. Kompenzációs listán a Fidesz egy, a Jobbik egy és a lokálpatrióták szintén egy képviselőt juttathattak a képviselőtestületbe. A szocialisták 1994 óta először nem jutottak mandátumhoz Pakson. A 2014. évi helyhatósági választás legnagyobb győztese egyértelműen Süli János és csapata lett, legnagyobb vesztese pedig az országgházban két legnagyobb frakcióval rendelkező párt; a Fidesz, amely elveszítette 8 éve tartó abszolút többségét és az MSZP, amely polgármester-jelöltet sem tudott állítani és végül kiesett a testületből.

Az atomerőmű szempontjából a választás eredményei jól illusztrálták a paksi politikai helyzetet. A népszerű korábbi erőműves vezérigazgató megalázó vereséget mért a korábbi paksi olimpikonra, miközben az atomerőmű ellenes szocialisták (helyben egyébként atomerőmű-párti) jelöltjei kiestek a képviselőtestületből.

Kozmann György vereségéhez – amint arra egy, a dolgozat mellékletében bemutatott 2012-es közvéleménykutatás is rávilágít – nagyban hozzájárult, hogy a sportoló 2010-ben egy helyi civil formáció jelöltjeként az akkori Fidesz-KDNP jelölt legfőbb kihívója volt, s azon fideszes politikusok, önkormányzati képviselők, akik 2014-ben támogatásukról biztosították, négy évvel korábban még teljesen alkalmatlan jelöltként nyilatkoztak róla. A kormánypártokkal szimpatizáló választók körében ez a fajta fordulat egyfajta bizonytalanságot okozott, s a fideszes szavazók inkább a másik alternatívát választották, miközben Kozmann elveszítette korábbi civil, jobbikos, szocialista és zöldpárti támogatóit is, akikből – amint azt a mellékletben szereplő kutatás is megmutatja – szép számmal találunk 2010-es támogatói között.

1. Politikai helyzet 2014 után

A 2014. évi eredmény katasztrófaként érte a Fideszt Pakson. A választást követően a párt helyi csoportjának teljes elnöksége lemondott,⁵³⁴ majd Hirt Ferenc országgyűlési képviselő kezdeményezése nyomán fel is oszlatták a helyi csoportot,⁵³⁵ amely egy éves pihentetést követően 2015. szeptemberében alakult újjá.⁵³⁶

A Fidesz által Pakson elszenvedett, történelminek számító vereség következményeként sokan arra számítottak, hogy a kormányzat megbünteti a várost. Ennek egyik első jele volt, hogy még 2014. novemberében felröppent a hír, miszerint az MVM csoport a Paksi FC helyett

⁵³⁴ Paksi Hírnök: Felajánlotta lemondását a Fidesz helyi elnöksége; <http://paksihironok.hu/2014/10/22/felajanlotta-lemondasat-a-fidesz-helyi-elnoksege/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³⁵ Paksi Hírnök: Feloszltnák a helyi Fideszt; <http://paksihironok.hu/2014/11/22/feloszlatnak-a-helyi-fideszt/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³⁶ Paksi Hírnök: Újjáalakult a helyi Fidesz; <http://paksihironok.hu/2015/09/23/ujjaalakult-a-helyi-fidesz/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

Dunaújváros futball csapatát kívánja támogatni a jövőben.⁵³⁷ (Amint korábban említettük a Paksi FC elnöke ebben az időszakban épp Süli János, frissen megválasztott polgármester volt.) A futball támogatások megvonásának Pakson is sokan szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak.

A helyzet azonban rövid időn belül megváltozott és Süli János kapcsolata a kormányzattal mindössze néhány hónap elteltével javulni kezdett. Ennek okai elsősorban a Fideszen belüli hatalmi erőviszonyok megváltozásának köszönhetőek. Süli János, amint azt már a korábbi helyhatósági választások elemzésekor ismertettük, az ezredforduló óta a Fidesszel szövetséges Kiszgázda Polgári Kör aktív szereplője, egyik helyi vezetője és ebben a minőségben maga is többször támogatta a Fidesz kampányát, sőt a párt az egyik lakótelepi körzetben őt indította képviselő-jelöltként a 2002. évi helyhatósági választáson. 2014-ben is hosszas találgatások folytak arról, hogy őt indítja-e a Fidesz, vagy más jelöltet talál, s a kampány során Süli János többször is hangsúlyozta, hogy nem a Fidesz ellen indul, ráadásul korábbi Fidesz képviselők és kereszténydemokrata jelöltek sorakoztak fel mögötte. Nem lehetett tehát Süli Jánost egyáltalán a Fidesz ellenségének jellemezni még annak ellenére sem, hogy a polgármesternek, aki 2009-2010 között vezérigazgató volt, épp a Fidesz hatalomra kerülését követően kellett felállni székéből.

Itt a folyamatok rekonstruálására csak a médián keresztül tudunk kísérletet tenni. A Népszabadság egyik írása szerint Süli János, mikor 2009-ben, a szocialista kormányok idején kinevezték a nukleáris energiaipari létesítmény vezérigazgatójává, személyesen Orbán Viktortól kért tanácsot arról, hogy elfogadhatja-e a felkérést,⁵³⁸ s Süli pozitív döntése mögött a Népszabadság értesülése szerint éppen a pártelnök támogatása állt. Ennek ellenére az atomerőmű vezérigazgatóját előbb helyettesé léptették vissza, majd Baji Csaba MVM vezérigazgató menesztette 2011-ben egy ultimátumszerű felajánlással.⁵³⁹ A kormányzattal ekkorra már ellenséges viszonyt ápoló Simicska Lajos nagyvállalkozó érdekszférájához sorolt Baji széke azonban 2014-ben inogni kezdett, majd 2015 júniusában elveszítette

⁵³⁷ HVG, 36. évf. 47. (1849.) sz. / 2014; Rác Tibor: Kiszállna az MVM a paksi futballból: villanyoltás, 61-62. old.

⁵³⁸ Népszabadság: Lekomcsizták a kereszténydemokrata Orbán hívót: <http://nol.hu/belfold/lekomcsiztak-a-keresztenydemokrata-orban-hivot-1482909> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 23.

⁵³⁹ Tolnai Népújság; Süli: Önként soha nem hagytam volna el az atomerőművet - <https://www.teol.hu/tolna/kozelet-tolna/suli-onkent-soha-nem-hagytam-volna-el-az-atomeromuvet-405949/> - Utolsó letöltés 2017. augusztus 24.

vezérigazgatói állását⁵⁴⁰ és az MVM-ben Csiba Péter vezetésével egy új irányvonal nyert teret. Innentől kezdve érzékelhetően javulni kezdett a kormányzat és a paksi városvezetés viszonya. 2015 áprilisában Lázár János Miniszterelnökséget vezető miniszter ígéretet tett arra, hogy kivizsgálja a paksi sporttámogatások ügyét,⁵⁴¹ s 2015 májusában sor került Süli János polgármester és Lázár János miniszter első hivatalos találkozására Pakson,⁵⁴² amely a különböző területeken történő együttműködés lehetőségeit egyértelműen pozitív mederbe terelte.

A látható közeledés az önkormányzat és a kormány között a Fidesz helyi csoportjának újbóli előtérbe kerülését hozta magával. Süli János 2016-ban kinevezte a Csengey Dénes Kulturális Központ élére Tell Edit alpolgármestert,⁵⁴³ aki ennek nyomán lemondott pozíciójáról és távozott a képviselőtestületből. Tell Edit korábbi társadalmi megbízatású alpolgármester-asszony személyének 2014. évi szerepeltetése Süli János csapatában – Kozmann György megjelenéséhez hasonlóan - megosztotta a paksi Fideszt, Tell ugyanis korábban a Fidesz támogatásával háromszor megválasztott, ám 2014 végére a párt helyi erős embereivel szembeforduló Hajdú János polgármester bizalmasa volt.⁵⁴⁴ Eltávolítása a békülés egyértelmű jelének volt értelmezhető. Ezen is túlmutató gesztus, hogy Süli János polgármester nem indított csapatával saját jelöltet a körzetben, hanem nyíltan a Fidesz-KDNP-Paksi Lokálpatrióták Egyesülete közös jelöltje, Szabó Péter mellé állt,⁵⁴⁵ akit megválasztását követően alpolgármesternek is jelölt és választott meg a képviselőtestület.⁵⁴⁶ 2016. márciusában Süli János együttműködési megállapodást írt alá a Fidesszel és a Kereszténydemokrata Néppárttal, majd 2017. márciusában a Paks II. beruházásért felelős

⁵⁴⁰ Index.hu: Az e-mailben kirúgott MVM vezér felmondott; http://index.hu/gazdasag/2015/06/18/az_e-mailben_kirugott_mvm_vezer_felmondott/ - Utolsó letöltés 2017. augusztus 24.

⁵⁴¹ Paksi Hírnök: Lázár János kivizsgálja a paksi sporttámogatások ügyét - <http://paksihironok.hu/2015/04/20/lazar-janos-kivizsgalja-a-paksi-sporttamogatások-ugyet/> - Utolsó letöltés 2017. augusztus 24.

⁵⁴² Paksi Hírnök: Pozitív tapasztalatokkal zárult az első Lázár-Süli találkozó; <http://paksihironok.hu/2015/05/06/pozitiv-tapasztalatokkal-zarult-az-első-lazar-suli-talalkozo/> - Utolsó letöltés 2017. augusztus 24.

⁵⁴³ Paksi Hírnök: Májusban lehet az időközi választás a hetes körzetben - <http://paksihironok.hu/2016/01/20/majusban-lehet-az-idokozoi-valasztas-a-hetes-korzetben/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 24.

⁵⁴⁴ Index.hu: Ez nem zsarolás, hanem egy lehetőség; http://index.hu/belfold/2014/10/09/paks_onkormanyzati_valasztas_belharcok/# - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 24.

⁵⁴⁵ Paksi Hírnök: Együttműködési megállapodást írt alá a polgármester a Fidesszel és a KDNP-vel; <http://paksihironok.hu/2016/03/18/egyuttmukodesi-megallapodast-irt-ala-a-polgarmester-a-fidesszel-es-a-kdnp-vel/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 24.

⁵⁴⁶ Paksi Hírnök: Szabó Péter a város új alpolgármestere; <http://paksihironok.hu/2016/02/15/szabo-peter-a-varos-uj-alpolgarmestere/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 24.

tárca nélküli miniszterré nevezték ki. Süli bejelentette, hogy a 2017. szeptemberi időközi önkormányzati választáson a már említett Szabó Pétert támogatja.⁵⁴⁷

A kormány (s ezen keresztül a Fidesz-KDNP szövetség) és Paks között 2017-re helyreállt tehát a béke és az együttműködés, aminek leginkább Süli János polgármester személye és az országos hatalmi átrendeződés voltak a mozgatórugói.

Süli János politikai pályafutásának eddigi történetéből is láthatjuk, érzékelhetjük, hogy a Paksi Atomerőmű Zrt.-ben zajló folyamatok mennyire korrelálnak az országos politika alakulásával, s azt is, hogy az atomerőmű jelenléte mekkora befolyást gyakorol a város működésére.

A 2014. évi helyhatósági választás eredményei					
Formáció	KDNP- Néppárt	JOBBIK	Fidesz- KDNP	MSZP	PLE
Megnyert körzet	8	0	0	0	0
Ebből Falu	6	0	0	0	0
Ebből Lakótelep	2	0	0	0	0
Kompenzációs lista	0	1	1	0	1
Összes mandátum	8	1	1	0	1
Pozíció	Kormányoz	Ellenzék	Ellenzék, majd kormányoz	Nem jutott be	Ellenzék, majd kormányoz
PAV dolgozó/ szerzett mandátum	4/8 50%	0/1 0%	1/1 100%	Nem jutott be	0/1 0%

* A polgármester a néppárti-kereszténydemokrata Süli János lett, aki nem indult egyéni körzetben. Így lett a Néppárt-KDNP szövetségnek a választóközrzetekben elnyerhető maximális 8-on felüli, valójában 9 mandátuma.

9. ÁBRA: A 2014. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI

⁵⁴⁷ Paksi Hírnök: Szabó Pétert indítja a Fidesz-KDNP a polgármesterválasztáson;
<http://paksihironok.hu/2017/07/24/szabo-petert-inditja-a-fidesz-kdnp-a-polgarmester-valasztason/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 24.

NEGYEDIK RÉSZ –

**AZ ATOMERŐMŰ HATÁSA A HELYI POLITIKA
EGYES SZENZITÍV TERÜLETEIRE:**

**ESETTANULMÁNYOK A PAKSI MÉDIA, CIVILEK,
FEJLESZTÉSPOLITIKA,
ZÖLDEK, KISEBBSÉGEK HELYZETÉRŐL**

XV. Küzdelem a helyi médiahatalomért

1. Média, politika, atomerómű

A városi médiaviszonyok, a lakosság tájékoztatásának kérdése már az 1980-as évektől kezdődően előtérbe került Pakson. A különböző hatalmi viszonyok újból és újból más-más szemléletmóddal töltötték fel a városi médiát, amely középpontját képezte az atomerómű és a tanács/önkormányzat közötti vetélkedésnek. A különböző lapok mindig kiszolgáltatottak voltak fenntartójuknak, akár az önkormányzatnak, akár az atomeróműnek. A médiafölény megteremtéséért természetesen nem csak az atomerómű, de a politikai pártok és egyesületek is mindent megtettek. Éppen ezért érdemes egy fejezet keretében külön értékelnünk az egyes helyi médiumok szerepét, illetve az ezek körül kialakuló „birtoklási” versenyt. Emlékeztetnénk Freedmannak a dolgozat elején már említett megállapítására, mely szerint a médiabirtoklási viszonyok körüli a harc a politika szerves része. Jürgen Habermas elméletére is fontos emlékeznünk, mely szerint a sikeres küzdelem a médiatér privilegizálásáért gyakorlatilag a felszínre kerülő témák uralását, a társadalmi diskurzus, a közbeszéd irányítását jelenti. Épp ezért Habermas a pluralista médiarendszer híve.

Paksnak 1901 óta nem volt saját nyomtatott települési újságja. 1978-ban indult el az Atomerómű Építői című lap, amely papírforma szerint üzemi lapként funkcionált, noha Pakson egészen 1986-ig havonta 5.000 példányban, 1986-tól 2001-ig 6.000 példányban jelent meg.⁵⁴⁸ Tehát terjesztési területe nem csak az üzemet fedte, hanem gyakorlatilag valamennyi háztartásba eljutott Pakson. (A paksi atomeróműben üzemi lapként egy rövid ideig a „Csütörtök” című újság működött, amit csak az eróműben dolgozók kaptak kézhez és a Paksi Atomerómű Vállalat Nukleáris Főosztályán szerkesztették.⁵⁴⁹)

A városban a Falu és Lakótelep közötti megosztottság nyomán hamar megjelent az igény, hogy egy városi fenntartású lap is jelenjen meg a település területén. Az atomeróművel és annak vezérigazgatójával legendásan rossz viszonyt ápoló Dallos Tibor tanácselnökségének idején két az atomeróműtől független újság is újtára indult; az egyik a Paksi Állami Gazdaság lapja, amely üzemi lapként 1981-ben jelent meg és negyedévente 1.000 példányban terjesztették,⁵⁵⁰ a másik pedig a Paksi Mozaik című újság, amely 1984-ben indult újtára és a Paksi Konzervgyár nyomdájában sokszorosították. Változó példányszámban, de mindig több

⁵⁴⁸ Beregyneei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerómű Zrt., Paks, 2008; Paksi Atomerómű Zrt. lapja, 17-68. old.

⁵⁴⁹ Beregyneei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerómű Zrt., Paks, 2008; Csütörtök, 57-68. old.

⁵⁵⁰ Beregyneei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerómű Zrt., Paks, 2008; Paksi Állami Gazdaság lapja, 69-113. old.

ezres léptékben jelent meg.⁵⁵¹ Fontos megjegyeznünk, ahogyan azt korábban is említettük, hogy a paksi atomerőmű megépülésének legnagyobb vesztese épp a konzervgyár és a paksi állami gazdaság voltak, amelyek a szocializmus idején külső piacra is tudtak termelni, ám az atomerőmű megépülésével elveszítették export megrendeléseiket. Talán nem véletlen, hogy a Pónya József atomerőmű-vezérigazgatóval feszült viszonyban álló Dallos Tibor tanácselnöksége alatt éppen ezeknél a foglalkoztatóknál indult el a városi sajtótermékek megteremtésének kísérlete. Ahogy azt a korábbi fejezetekből már ismerjük, Dallos Tibor távozását követően megváltozott a kapcsolat minősége a városi tanács és az atomerőmű között, szorosabb együttműködés alakult ki. 1987 év elején központilag betiltásra került a Paksi Mozaik című lap, a Paksi Állami Gazdaság pedig visszaszorult üzemi lappá, majd 1988-ban szintén megszűnt. Ezzel párhuzamosan az Atomerőmű Építői újság nevet változtatott és Paksi Atomerőmű lett az új címe, jelezve ezzel, hogy az erőmű lapja lesz innentől egyben a városi lap is. Terjedelmét bővítették és a cikkek egyre nagyobb szelete már nem kifejezetten az erőmű életéhez kötődött.

A rendszerváltozás közeledése azonban felrúgta a kialakuló médiaerőviszonyokat Pakson. Ahogy arról korábban már értekeztünk, Pónya József távozásával és az új pártalakulatok megjelenésével a Városi Tanács, illetve Jákli Péter tanácselnök viszonya elhidegült az atomerőművel. 1989 szeptemberében, többek között a régi Paksi Mozaik egykori szerkesztőgárdájának tagjaiból verbuválva, megkezdte működését a Paksi Hírnök újság, mint városi lap, szimbolikus értelemben visszaszorítva ezzel a Paksi Atomerőmű lapot az üzemi területére.

Jákli Péter az újság főszerkesztőjének Beregnyei Miklóst, a városi MSZMP korábbi titkárát tette meg, aki a Paksi Mozaiknak is főszerkesztője volt.⁵⁵² Ebben az időszakban a Hírnök érezhetően a tanácselnök és akkor alapított mozgalmának megfelelő tájékoztatást nyújtott a városiaknak, amelyet Herczeg József későbbi polgármester, akkor tanácselnök-helyettes el is ismert beszélgetésünk során.

A rendszerváltozással új városvezető, az atomerőműves háttérű Bor Imre került Paks élére, aki megalapította a városi televíziót (TelePaks), a Paksi Hírnök élére pedig új főszerkesztőt ültetett 1991 februárjában László-Kovács Gyula személyében.⁵⁵³ Az addig ismeretlen újságíró nem sokáig maradhatott főszerkesztő, 1992 áprilisában a demokratafórumos Gutai István váltotta ezen a poszton, aztán 1993-ban Bor Imre egyik bizalmasa (legalábbis Herczeg József

⁵⁵¹ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008; Paksi Mozaik, 129-158. old.

⁵⁵² Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára XXIII/778/a

⁵⁵³ Beszélgetés Gutai Istvánnal

elmondása alapján), a dolgozatban már említett, a Szarkofág-ügy idején az atomerőmű és a polgármester érvei mellett határozottan kiálló Kiss G. Péter került a főszerkesztői székbe. Érdekesség, hogy nem sokkal az ideiglenes radioaktív hulladéktároló ügyének lecsengését követően Kiss G. Pétert a Paksi Hírnök mellett párhuzamosan a Paksi Atomerőmű lap szerkesztésével is megbízták.⁵⁵⁴

A legtöbb polgármesterváltás Pakson a Hírnök főszerkesztőjének menesztését, új főszerkesztő kinevezését hozta magával. Ez alól kivételt képez az 1994-1998 közötti időszak, hiszen a Bor Imre által kinevezett Kiss G. Péter a következő polgármester, Herczeg József idején is pozíciójában maradhatott, egészen 1999 áprilisáig, amikor is korábbi megbízója, Bor Imre menesztette. Kiss G. Péter menesztése megítélésünk szerint összefüggésben lehet a polgármester személyének változásával, minekután Bor Imre távozását követően nem sokkal, 2003 januárjában Kiss G. Péter visszatért főszerkesztői pozíciójába, az immáron új névvel, de hasonló tartalommal kiadásra kerülő Paksi Hírlapnál. A főszerkesztőnek, noha kezdetben feltételezhetően tényleg Bor Imre bizalmasa volt, éppen Herczeg Józseffel való együttműködésének betudhatóan kellett távozni székéből.

Kiss G. Péter 1999. áprilisi távozását követően kissé nehezebben nyomon követhető a Paksi Hírnök sorsa, hiszen az ideiglenes főszerkesztő, Czinege Mária 1999 végéig tölti be pozícióját.⁵⁵⁵ Czinege Mária egyébként a Paksi Atomerőmű újság főszerkesztője is volt kinevezésekor.⁵⁵⁶ Nem túlzás tehát leírni, hogy az atomerőmű támogatásával másodszor is polgármesteri székhez jutó Bor Imre menesztette korábbi bizalmasát, Kiss G. Pétert, és helyette az atomerőmű üzemi lapjának főszerkesztőjét tette a városi újság élére. A ciklus közepére azonban – ahogyan azt már a dolgozat korábbi fejezeteiben ismertettük – Bor Imre kapcsolata az atomerőmű vezetésével is megromlott, így 2000-től már Czinege Mária sem tölthette be a főszerkesztői pozíciót. Helyette pályázatot írtak ki az újság működtetésére, amit egy Kalocsán működő cég nyert el, akik egyben az ottani városi lapot, a Kalocsai Néplapot is szerkesztették.⁵⁵⁷ (A két újság megjelenése grafikai és tördelés szempontjából is nagyon hasonlóvá vált.) Azt már csak óvatosan jegyezzük meg - ahogy azt Kovács Antal munkássága nyomán már bemutattuk –, hogy Kalocsa azon települések egyike, ahonnét a paksi atomerőmű aligha számíthatott támogató gesztusokra.

⁵⁵⁴ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008; Paksi Hírnök, 211-247. old

⁵⁵⁵ Paksi Hírnök évkönyv 1999.

⁵⁵⁶ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008; Paksi Hírnök, 211-247. old.

⁵⁵⁷ Beregnyei Miklós: Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008; Paksi Hírnök, 211-247. old.

Pakson ezzel párhuzamosan megjelent egy Paksi Polgár című lap is 2000. márciusban, amelynek a főszerkesztője Kövi Gergő egészen 2001. május végéig.⁵⁵⁸ Kövi Gergővel kapcsolatban megjegyezzük, hogy Czinege Máriával együtt érkezett a Paksi Atomerőmű laptól a Paksi Hírnökhöz és nemsokkal a kalocsai cég megjelenését követően távozott is az újságtól. A történet érdekessége, hogy a Paksi Polgár kiadója többször is megváltozott. Míg az első időszakban a Briton Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság került feltüntetésre, addig a hatodik számtól, 2000. június 5-től az Arany nád Kft. a kiadó, 2001-től viszont már a DC Beton Kft lett. 2001. június 9-től főszerkesztőnek Vida Tündét nevezik ki, de a kiadó maradt a DC Beton Kft.⁵⁵⁹ egészen 2002 augusztusig. Ekkor menesztik Vida Tündét, viszont a 2002 novemberéig kiadott számoknál csak a szerkesztőség postacíme lelhető fel, a Kölesdi út 50. szám, de nevet nem tüntetnek fel. A 2002. decemberi számot már a Paksi Lokálpatrióták Egyesülete adja ki, de név itt sem szerepel a szerkesztőségnél csak a Kölesdi úti cím.⁵⁶⁰ Fontos megjegyeznünk, hogy az Arany nád Kft és a DC Beton Kft. is a választásokon induló Paksi Lokálpatrióták Egyesületének alapítója, később elnökeként funkcionáló Kovács Sándor cégei. Ez alapján megállapítható, hogy 2000 júniusában a civilként induló lokálpatrióták már igyekeztek a városi sajtó megszerzésével médiaháttérrel és kommunikációs felületet teremteni maguknak a 2002-es helyhatósági választást előkészítve. Ezzel párhuzamosan 2001. júniustól 2002. decemberig megjelent a Paksi Városháza havilap, melynek kiadója a város megbízásából szintén a Kovács Sándorhoz köthető Arany nád Kft., s főszerkesztője ennek is a már említett Vida Tünde volt.

2003. januártól új hetilap jelenik meg: a Paksi Hírlap. A már említett Paksi Hírnökre hajazó Paksi Hírlap, amelynek főszerkesztője Kiss G. Péter, s kiadója a Paks-Press'99 Sajtó és Hírügynökség, amely Kiss G. saját cége.⁵⁶¹ A lap 2005. szeptember 9-ig jelent meg, ez volt az utolsó szám.

2005 áprilisában azonban már kiadták újra a Paksi Hírnököt, amelynek főszerkesztője Vida Tünde lett, aki korábban a lokálpatriótákhoz köthető újságoknál szerepelt. Őt 2008 áprilisától váltotta Dávid Ildikó,⁵⁶² aki 2011-ig töltötte be a posztot. 2011-ben a már korábban is említett Kövi Gergő lett a főszerkesztő,⁵⁶³ míg 2017-ben a távozó Kövi helyére Wessely Gábort⁵⁶⁴

⁵⁵⁸ Paksi Polgár Évkönyv 2000.

⁵⁵⁹ Paksi Polgár Évkönyv 2001.

⁵⁶⁰ Paksi Polgár Évkönyv 2002.

⁵⁶¹ Paksi Hírlap Évkönyv 2003.

⁵⁶² Paksi Hírnök, 2008. április 4., XVII. évf. 7. szám – 2. oldal

⁵⁶³ Távozik a Paksi Hírnök főszerkesztője; <http://paksihironok.hu/2017/04/05/tavozik-a-paksi-hironok-foszerkesztoje/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

választották meg pályázati úton, azonban Wessely nem sokkal később visszalépett, s helyét Dallos Szilvia vehette át.⁵⁶⁵

Noha Rónaky József fideszes képviselő 1998-ban a Paks Városért Mozgalom kvázi „párt-sajtójának” minősítette a városi lapot, a valóságban az újság mindig az azt fenntartó önkormányzathoz volt lojális. Éppen ezért az atomerőművel kapcsolatosan a Paksi Hírnökben megjelenő cikkek tartalma és sűrűsége is annak tükrében alakult, hogy az éppen regnáló polgármester és képviselő-testület irányában mennyire tudnak érvényesülni a vállalat érdekei. Természetesen nem minden főszerkesztő távozása mögött áll politikai döntés (például Kövi Gergő vélhetően saját döntése nyomán távozott⁵⁶⁶), míg más esetekben azt láthatjuk, hogy egy-egy főszerkesztő sikerrel tud lavírozni az egyes politikai csoportosulások között, akár egy-egy hatalomváltást is túlélve, vagy átpártolva másik oldalra. Erre példa Kiss G. Péter, aki Bor Imrét követően Herczeg József alatt is pozícióban maradt, vagy Vida Tünde, aki a lokálpatrióta Kovács Sándor kiadványaitól érkezve 2005-ben a szocialista-szabaddemokrata többségű testület mellett az újrainduló Paksi Hírnök élére került. A lap meghatározó szerepét mutatja az is, hogy Kiss G. Péter, aki korábban többször és hosszú időn keresztül volt főszerkesztője a lapnak, 2013. december végén (az első írás 2013. december 30-i)⁵⁶⁷ egy új városi hírportált hozott létre Paks Press néven (pakspress.hu elérhetőséggel) a korábban már működő Paks Press hírlevél bázisának alapján, s éppen emiatt sokan arra következtettek, hogy a volt főszerkesztő egy online lappal bizonyítva munkásságának piaci versenyképességét, vissza szeretne kerülni a Paksi Hírnök élére. A híresztelést az is alátámasztotta, hogy míg a regnáló főszerkesztő Kövi Gergő inkább a polgármester Hajdú Jánoshoz állt közel, addig Kiss G. új médiája rendszeresen és nagy terjedelemben tudósított a helyi Fidesz ellenérdekelt szereplői által szervezett eseményekről. Júniusban egy kisebb médiaháború robbant ki Pakson, amikor (egy az épp általunk készített) közvélemény-kutatás kapcsán, melyben a Paksi Hírnök elsősorban a Paks-Press ismertségére és olvasottságára volt kíváncsi, ezzel

⁵⁶⁴Wessely Gábor a Paksi Hírnök új főszerkesztője; <http://paksihironok.hu/2017/05/29/wessely-gabor-a-paksi-hironok-uj-foszerkesztoje/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁶⁵ Paksi Hírnök: Dallos Szilvia a Médiacentrum új vezetője; <http://paksihironok.hu/2017/06/27/dallos-szilvia-a-mediacentrum-uj-vezetoje/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁶⁶ Távozik a Paksi Hírnök főszerkesztője; <http://paksihironok.hu/2017/04/05/tavozik-a-paksi-hironok-foszerkesztoje/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁶⁷ PaksPress: Horváth Ferenc távozik; <http://www.pakspress.hu/index.php?ugras=hirolvaso&hirszama=57445> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

alátámasztva saját piaci erőfölényét.⁵⁶⁸ Az adatok nyilvánosságra kerülését követően a két sajtótermék egyaránt csúsztatással vádolta meg egymást.⁵⁶⁹

Kevésbé éles a helyzet a szintén önkormányzati fenntartású Paksi Televízió esetében, annak ellenére, hogy ez a csatorna a város egyetlen televíziós felülete. Igaz az utóbbi időben az internet megjelenésével, a facebookon és a youtube-n keresztül bármelyik politikai párt könnyedén eljuttathatja üzeneteit a választókhoz, a televíziónál lényegesen olcsóbb költségek mellett. Mindennek ellenére komoly teljesítményként értékelhetjük, hogy a TelePaks Televízió főszerkesztője, Kovács Tibor 17 éven keresztül, 2000-től⁵⁷⁰ egész 2017 nyaráig képes volt megőrizni pozícióját⁵⁷¹ mindannak ellenére, hogy a képviselőtestület összetétele és a politikai erőviszonyok többször is átalakultak a városban az elmúlt 17 évben. Különösen igaz ez annak tükrében, hogy a városi újság körül ugyanebben az időszakban folyamatos csatározások zajlottak.

2. A Paksi Atomerőmű Zrt. saját kommunikációja

A PR (public relations) vagy magyarul közkapcsolatok építésének célja, hogy a PR-t alkalmazó szereplő a társadalom felé bizalmat, megbecsülést vívjon ki és valamilyen fajta (erkölcsi/anyagi/stb.) támogatást kapjon. A cél az imázs építése. Az emberek gondolkodását befolyásolja az egyén személyes viszonyulása, a mások által az egyén felé közvetített információk és a személyes élmények, tapasztalatok.⁵⁷²

Bár a magyar társadalom többségében eddig elfogadónak bizonyult az atomenergia felhasználással szemben (itt a 2014-es bővítés körül kialakult vitát megelőző időszakot értve), még így sem volt ez a vita egészen letisztázott,⁵⁷³ habár egy viszonylag hosszú szakaszt tekintve politikai konszenzus uralkodott a kérdés körül. Az atomerőmű saját bevallása alapján az *„országos és a megyei közvélemény jelentős része elfogadja az erőmű létét és*

⁵⁶⁸ Paksi Hírnök: Paksi Hírnök – a város lapja: <http://paksihironok.hu/2014/06/30/paksi-hironok-a-varos-lapja/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁶⁹ PaksPress.hu: Paksi Hírnök Blog: csúsztatásból jeles; <http://www.pakspress.hu/index.php?ugras=hirolvaso&hirszama=58925> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁷⁰ Paksi Hírnök: 2013. november 8., XXII. évf. 21. szám; Jó napot, mi újság? 5. oldal

⁵⁷¹ Paksi Hírnök: Dallos Szilvia a Médiacentrum új vezetője; <http://paksihironok.hu/2017/06/27/dallos-szilvia-a-mediacentrum-uj-vezetoje/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁵⁷² Kádár Magor: Kampánykommunikáció, Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2008; Közkapcsolati (PR) és arculatépítő kampányok, 56-68. old.

⁵⁷³ Viktor Glied: Social Conflicts in the Shadow of the Paks Nuclear Power Plant in. Locality and the Energy Resources (edited by László Bokor, János Csapó, Tamás Szelesi, Zoltán Wilhelm) June 2013, Volume 1, Number 1, ISSN 2053-3667 (Online)

működését".⁵⁷⁴ Ahhoz azonban, hogy ez az eredmény kialakulhasson, hosszú évek vagy évtizedek jelentős marketing befektetése és a különböző promóciós tevékenységek hatékony alkalmazására volt szükség.

A politikai pártok pro-kontra vitáin túllépve tehát azt is leszögezhetjük, hogy maga a PA Zrt. is rendkívül erőteljes kommunikáció folytatásában érdekelt a végett, hogy minél komolyabb népszerűsége és bizalomra tegyen szert a paksi és környékbeli lakosság körében, valamint azért is, hogy az ország közhangulata, mely eddig szintén inkább erőműpárti volt, ne billenjen át a különböző hazai és világpolitikai események, kampányok hatásaként a megújuló energiaforrások oldalára. Éppen e fajta „veszély” fenyegetése miatt az atomerőmű rendszeresen jól felépített stratégia alapján működő kommunikációs stábot tart fenn. Természetesen a kommunikáció alatt nem csak a pozitív információk közvetítése, hanem a negatív információk tematizálódásának megakadályozása is feladatot jelent az erőmű kommunikációs részlegének. (Glied Viktor példaként említi tanulmányában, hogy a Paksi Atomerőműben 380 kisebb baleset történt az üzem területén, melyek ügyében belsővizsgálatot is kellett lefolytatni a cégnél, mégsem kapott egyik eset sem komolyabb sajtónyilvánosságot.⁵⁷⁵) Az atomerőmű saját népszerűségének fenntartása végett rengeteg energiát és pénzt fordít a társadalmi felelősségvállalás jegyében különböző kampányokra, marketing programokra. Alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézményeket támogat jelentős összegekkel, kulturális csoportosulásokat (civil szervezetek, egyházak, különböző művészeti társulatok) és kulturális programokat finanszíroz, valamint szerepet vállal a környezetvédelmi rendezvények szervezésében is.

Emellett az érdeklődők számára az atomerőmű saját látogatóközpontot tart fenn, ahol a vendégek meggyőződhetnek az atomerőmű biztonságos és környezetbarát működéséről és az üzem társadalmi hasznosságáról – legalábbis megismerhetik a PA Zrt. mellett szóló érveket.⁵⁷⁶

Az egyik legfőbb és legtöbbet hangoztatott közösségi szerepvállalása az atomerőműnek a sportolók támogatása (melynek eredetéről és kezdeti városegysítő funkciójáról a korábbiak során már részletesen írtunk), ugyanis ma az atomerőmű, mint azt a különböző televíziós

⁵⁷⁴<http://www.atomeromu.hu/tarsasadalmi-szerepvallalas>

⁵⁷⁵Viktor Glied: Social Conflicts in the Shadow of the Paks Nuclear Power Plant in. Locality and the Energy Resources (edited by László Bokor, János Csapó, Tamás Szelesi, Zoltán Wilhelm) June 2013, Volume 1, Number 1, ISSN 2053-3667 (Online)

⁵⁷⁶<http://www.atomeromu.hu/tarsasadalmi-szerepvallalas>

csatornák műsorain sokszor láthatjuk, a Magyar Olimpiai Bizottság Arany-fokozatú támogatója.⁵⁷⁷

Továbbá az erőmű kommunikációs és bizalomépítő tevékenységei között tarthatjuk számon, hogy a PA Zrt. – talán a környezetre gyakorolt vélt és valós kártékony hatásokat ellensúlyozandó – rendszeresen komoly pénzüsségeket fordít olyan kezdeményezésekre, melyek a természetes és épített környezetünket teszik szebbé. Ilyen volt Paks város virágosításának finanszírozása, a környező természetvédelmi területek és nemzeti parkok anyagi támogatása, parlagfűmentesítés, vagy vízvédelmi programok anyagi ösztönzése. Emellett az üzem sok esetben biztosítja a paksi és Paks környéki egészségügyi intézmények fenntartását és fejlesztését, illetve jelentős juttatásokat kapnak az erőműtől a különböző szociális jellegű, a hátrányos helyzetű társadalmi rétegeket érintő felzárkózató programok is.⁵⁷⁸ Ilyen akciók voltak 2001-ben a tiszai árvízkárosultak megsegítésére történő erőműves felajánlás, illetve a szociálisan rászoruló térségekből származó gyermekek üdültetésére fordított PA Zrt. támogatások.⁵⁷⁹ Már ennyiből is láthatjuk, hogy az atomerőmű nem kis összegeket fordít arra, hogy elfogadtassa és megszerettesse magát mind a paksi, mind a magyar társadalommal. Hogy ez az összeg pontosan mekkora, erről a különböző források eltérő számításai miatt, illetve mindazért, mivel meglehetősen nehéz lenne behatárolni, hogy mi számít kizárólag promóciós eszköznek az atomerőmű tevékenységeit illetően, nem tudunk számszerűen beszámolni e dolgozatban.

Azt még érdemes megemlítenünk az erőmű marketingtevékenységeit illetően, hogy az MVM Paksi Atomerőmű Zrt. havi megjelenésű, színes, többoldalas, saját kiadványt jelentet meg harminchét esztendeje, melyet a város és az egész Paksi Járás (azelőtt Paksi Kistérség) minden lakójához ingyenesen eljuttatnak.⁵⁸⁰

Mindez azonban önmagában nem lenne elegendő ahhoz, hogy az atomerőmű sikeresen elfogadtassa magát a paksi és környékbéli lakossággal. A politikai marketing legfontosabb eleme, hogy az elit rendelkezzen az emberek számára hiteles és biztonságot nyújtó koncepcióval a jövőjükkel illetően.⁵⁸¹ Így a kulcs Pakson is a jövőképpen, a vízióban rejlik, amit a vállalat a helyiek számára nyújt. Semmilyen más csoportosulás nem rendelkezik ugyanis a város lakói számára a jelenlegihez hasonló életszínvonalat és fejlettséget biztosító,

⁵⁷⁷<http://www.atomeromu.hu/tarsasadalmi-szerepvallalas>

⁵⁷⁸ <http://www.atomeromu.hu/tarsasadalmi-szerepvallalas> - letöltés: 2015. július 20.

⁵⁷⁹ Bencze Géza-Beregnyei Miklós: Negyven év krónikája, Atomix Kft., Paks, 2015

⁵⁸⁰ Paksi Atomerőmű lap, XXXVI. évfolyam, 11. szám, 2013. november

⁵⁸¹ Newman, I. Bruce: A politika tömegmarketingje, Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2000; 24-25. old.

vagy azt felülmúló vízióval a gazdasági létbiztonságot illetően. Ebben a Paksi Atomerőműnek ma közel sincs versenytársa a városban.

S hogy összességében mennyire hatásos az atomerőmű kommunikációja? Megítélésünk szerint erre tökéletes választ ad Nagy Roland munkássága, aki egy 2012-ben Pakson 500 fős mintán végzett közvélemény-kutatás eredményei által megállapíthatta, hogy a paksi lakosság 91 százaléka támogatja az atomerőmű paksi üzemeltetését, 92 százalékuk érzi biztonságosnak az atomerőmű működését, 91 százaléka gondolja, hogy biztonságosan kezelik Pakson az atomerőmű által termelt radioaktív hulladékot, míg 71 százalék vélte úgy, hogy az energiaipari létesítmény a legkorszerűbbek közé tartozik.⁵⁸² Összességében a megkérdezettek 82 százaléka szerint, hogy előnyös számára az atomerőmű működése Pakson, azokra a kérdésekre pedig, hogy miért előnyös, a megkérdezettek 54 százaléka a munkahelyteremtést, 26 százaléka pedig a városnak fizetett magas iparüzési adót emelte ki. A hátrányoknál mindössze a lakosság 6 százaléka említette a félelemérzetet, míg 45 százaléka szerint nincs hátránya az erőműnek Pakson, 43 százaléka pedig nem tudott semmilyen hátrányt említeni. A megkérdezettek 46 százaléka egyébként jól tájékozottnak, míg további 35 százaléka közepesen tájékozottnak vallotta magát az atomerőművel kapcsolatos kérdéseket illetően Nagy Roland kutatása idején.

3. Paksi Hírnök és a különböző helyi médiumok szerepe napjainkban

Nem lepődhetünk meg azon, hogy ilyen előzményeket követően a helyi médiát övező politikai viták és birtoklási verseny középpontjában megalapításától kezdve leginkább a Paksi Hírnök állt, mely főleg a '90-es évekbeli Pakson volt megkérdőjelezhetetlen szereplője a városi tömegtájékoztatásnak. Napjainkra természetesen az internet megjelenésével – mint világszerte valamennyi nyomtatott médiatermék – a Paksi Hírnök print verziója is sokat veszített súlyából.

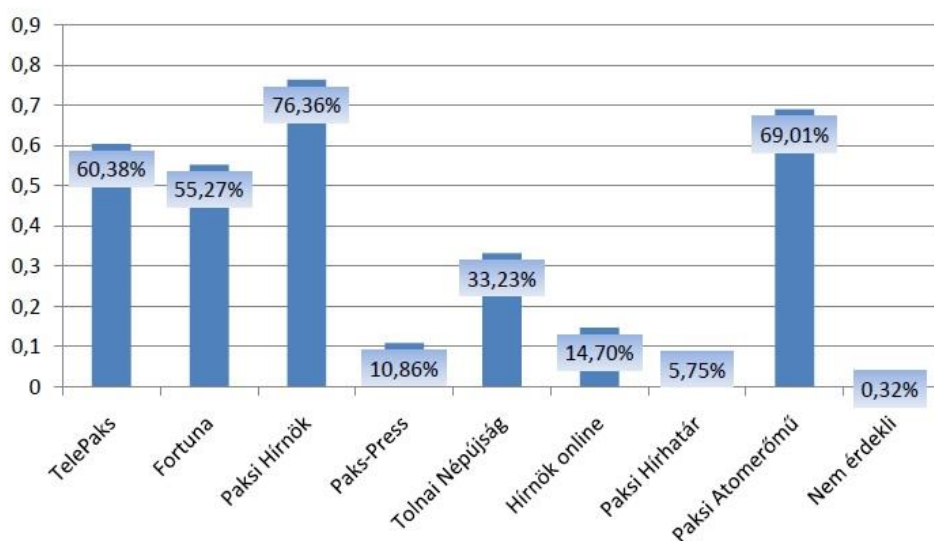
1998. júniusi számában a Jelenkutató Intézet akkor frissen megjelent városi közvélemény-kutatását közölte a Paksi Hírnök, mely vizsgálat elsősorban arról szeretett volna képet kapni, hogy a városban élők számára melyek a legfőbb tájékozódási források Paks közügyeit illetően.⁵⁸³ A felmérési eredmény alapján a városi televízióból, azaz a TelePaks TV-ből a helyiek 82 százaléka tájékozódott, míg a Paksi Hírnök újságból 76 százalék, a városi rádióból, a Fortuna Rádióból a paksiak negyede (25 százaléka) és negyedik helyen a Tolnai Népújság

⁵⁸² Nagy Roland - Glied Viktor - Barkóczi Csaba: Nukleáris energia, társadalom és környezettudatosság az Atomvárosban - Helyi társadalmi hatások az építkezéstől a bővítésig, Publikon Kiadó, Pécs, 2014

⁵⁸³ Paksi Hírnök, 1998. június 19., X. évfolyam, 22. szám

számított még befolyásoló tényezőnek, melyet a megkérdezettek 20 százaléka olvasott. Ez a mérés a városi televízió jelentőségét előrébb sorolta a Paksi Hírnöknél, noha az újságot így is a válaszadók több mint háromnegyede olvasta saját bevallása alapján.

2012 márciusában mi is végeztünk közvélemény-kutatást reprezentatív mintán Paks város közigazgatási területén, 314 helyi lakos megkérdezésével. A kutatás során elsősorban a lakosság politikai szimpátiájával kapcsolatosan tettünk fel kérdéseket, de emellett azt is vizsgáltuk, hogy a különböző médiatermékek mennyire olvasottak a városban. A médiumokra vonatkozó kérdésünk így szólt: *Mely médiumokból tájékozódik Ön elsősorban a helyi ügyekről?* A válaszadók 9 db válaszlehetőség (TelePaks Tv, Fortuna Rádió, Paksi Hírnök, Paks-Press, Tolnai Népújság, Paksi Hírnök online, Paksi Hírhatár, Paksi Atomerőmű lap) közül választhattak, ám ezek közül többet is megjelölhettek, illetve kilencedik opcióként jelezhették azt is, ha *nem érdeklik a helyi ügyek*. Mint az alábbi táblázatból is látható, a Paksi Hírnök rendelkezett a legtöbb olvasóval, a lakosság több mint háromnegyede nyilatkozott úgy, hogy olvasója a lapnak. Második helyen a Paksi Atomerőmű lap állt, ezt a megkérdezettek közel 70 százaléka használta saját bevallása szerint a helyi ügyekről való tájékozódásra, míg harmadik a városi televízió, amelyből a megkérdezettek több mint 60 százaléka informálódott a paksi eseményekről. Fontos megemlítenünk, hogy a Paksi Hírnök és a Paksi Atomerőmű is ingyenes újság, amelyet megjelenésekor az összes paksi háztartásba eljuttat kiadójuk, előbbi esetében Paks Város Önkormányzata, utóbbi esetében pedig a Paksi Atomerőmű Zrt.

10. ÁBRA PAKSIAK MÉDIAHASZNÁLATA TÁJÉKOZÓDÁSI FORRÁSKÉNT (2012. MÁRCIUS)

A 2012-es mérés eredményei tehát a Paksi Hírnök vonatkozásában megegyeznek a Jelenkutató Intézet 1998-ban mért adataival, a TelePaks TV vonatkozásában azonban vizsgálatunk alapján több mint 20 százalékos veszítést a csatorna nézettségéből. Ennek lehet oka a rivális kereskedelmi televíziók országos felfutása, a csatornakínálat növekedése, s az is, hogy az internet megjelenése által a hagyományos televíziózás is sokat veszített értékéből, ráadásul a TelePaks adásai 2012-ben még nem voltak elérhetőek a világhálón. Mérésünk szerint a Fortuna Rádió és a Tolnai Népújság pozíciója megerősödött. Ennek oka lehet, hogy mindkét média rendelkezik könnyen elérhető internetes tartalommal, illetve a Tolnai Népújság az utóbbi időben intenzív kampányt folytatott megerősödéséért. A kutatás eredményei egyébként torzíthatnak a tekintetben, hogy 2012-ben nem mértük az egyes médiumok használatának gyakoriságát. Így a mérés eredménye nem tesz különbséget azok között, akik például a Tolnai Népújságot fél évente veszik kezükbe és azok között, akik napi vagy heti rendszerességgel olvassák azt.

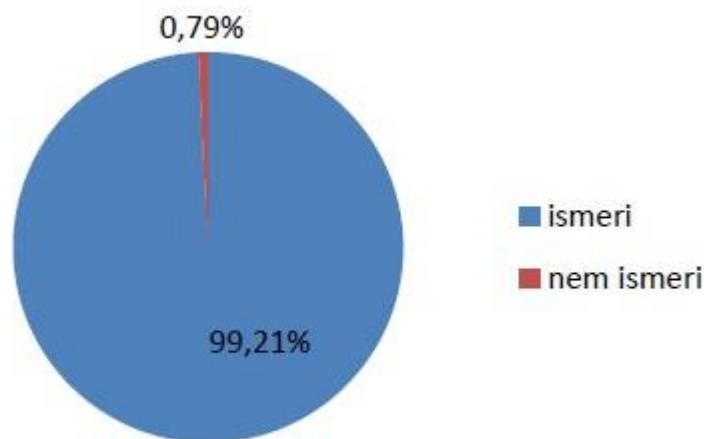
A 2012-es kutatás rámutatott a különböző csoportokhoz tartozók eltérő médiafogyasztására is. Míg a fiatalok között lényegesen magasabb volt az online médiumokat fogyasztók aránya, addig a nyomtatott médiát nagyobb részben a középkorú és idős korosztály forgatta. A városi televízió ezzel szemben főként az idősebb generáció körében volt népszerű. Érdekes volt, hogy a férfiak saját bevallásuk szerint lényegesen magasabb arányban (9 százalékkal nagyobb arányban) hallgatták a városi Fortuna Rádiót, mint a hölgyek.

A 2012. évi mérés nem hozott ki lényeges különbségeket a között, hogy az egyes politikai pártokkal szimpatizáló paksiak médiafogyasztási szokásai eltérők lennének bármelyik helyi média használatának vonatkozásában. Egyedül a Jobbik szavazói között volt tapasztalható egy olyan trend, mely szerint a nyomtatott média és televízió háttérbe szorult, szemben az online médiával, ami elsősorban annak betudható, hogy a párt ekkori szavazóit főként a fiatal 14-35 év közötti korosztály alkotta.

2014 májusában aztán szintén végeztünk egy médiafelmérést, melynek során a Paksi Hírnök újság ismertségére, olvasottságára, valamint annak tartalmi megítélésére voltunk kíváncsiak. Továbbá szintén górcső alá vettük az újság internetes oldalának a fentebbivel azonos mutatóit, valamint a megrendelő kérésére a piaci versenytársak, a Fortuna Rádió és a Paks-Press hírügynökség internetes oldalát. A felmérés részét képezte, hogy a vizsgált oldalaknak a Facebook közösségi hálózaton keresztüli olvasottságát is mértük. Mindezt 381 fős reprezentatív mintán, mely a válaszadókat nemük, életkoruk, végzettségük, foglalkoztatási státuszuk, foglalkoztatási szférájuk, beosztásuk, lakónegyedük, valamint az atomerőműhez

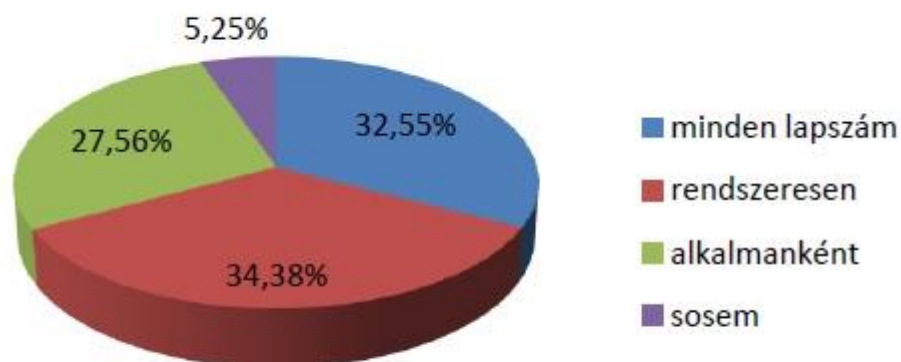
való munkavállalói viszonyuk alapján sorolta különböző kategóriákba. A Központi Statisztikai Hivatal 2013. január 1-én megállapított becslése alapján Paks Város lakossága 19.481 fő volt ekkor. Erre alapozva a kutatás tervezésekor 389 fős mintával számoltunk azon elv mentén, hogy minden 50. paksi lakosra jusson egy megkérdezett. A kutatás lezárulását követően 381 fős minta állt a rendelkezésünkre, mivel a főutca belvárosi részlegének (Deák Ferenc utca - Dózsa György út), illetve a déli Ipari Park mellett fekvő antiszegregációs negyed (Dankó Pista utca – Síp utca) lakossága elzárkózott a felmérésben való részvételtől. A két területre eső 8 válaszadó hiánya azonban érdemben nem befolyásolta a kutatás végeredményét. A válaszok kiértékelése a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Statisztikai Tanszéke által ajánlott 95 százalékos megbízhatósági ráta mellett történt [INVERZ.STNORM(0,95)].

A 2014. évben kapott eredmények alapján jól látható, hogy a Paksi Hírnök újság a legismertebb médiaforrás volt 2014 májusában Paks Város közigazgatási területén. A lakosság 99,21 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ismeri az újságot.

11. ÁBRA PAKSI HÍRNÖK ÚJSÁG ISMERTSÉGE (2015)

Ha azonban azt is megvizsgáljuk, hogy a lakosság milyen időközönként forgatja a lapot, akkor láthatjuk, hogy a paksiak 32,55 százaléka minden lapszámot olvas, míg 34,38 százaléka havonta legalább egyszer veszi kézbe a Paksi Hírnököt. Elenyésző, mintegy a lakosság huszad részét teszi ki azon paksiak száma, akik sohasem forgatják kezükben a lapot.

12. ÁBRA PAKSI HÍRNÖK ÚJSÁG OLVASOTTSÁGA (2015)

Megfigyeltük azt is mind a Paksi Hírnök, mind a Paksi Hírnök online, a Fortuna Rádió online, s a Paks-Press online esetében, hogy a lakosság azon szelete, aki hallott már az adott médiaterméről, milyen gyakorisággal olvassa azt. (Erre azon szempont miatt volt szükség, mivel jól mutatja egy médium tartalmi megítélését, ha ugyan kevésbé ismert, de még is azok között, akik már találkoztak vele, rendszeres olvasói számának aránya magas.) A Paksi Hírnök esetében azonban nem tapasztalható lényeges eltérés, mivel gyakorlatilag a városban mindenki által ismert lapról van szó. [A Paksi Hírnököt a 381 megkérdezett közül mindösszesen hárman nem ismerték, ők kivétel nélkül 65 év feletti, legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező, az Alsóváros (korábbi Falu) területén élő, nyugdíjas nők voltak.]

A kutatás egyik célja volt a Paksi Hírnök online (továbbiakban: PHO) és a rivális médiaszolgáltatók, a Fortuna Rádió online (továbbiakban: FRO) és a Paks-Press Hírügynökség (továbbiakban: PPH) ismertségének és olvasottságának vizsgálata.

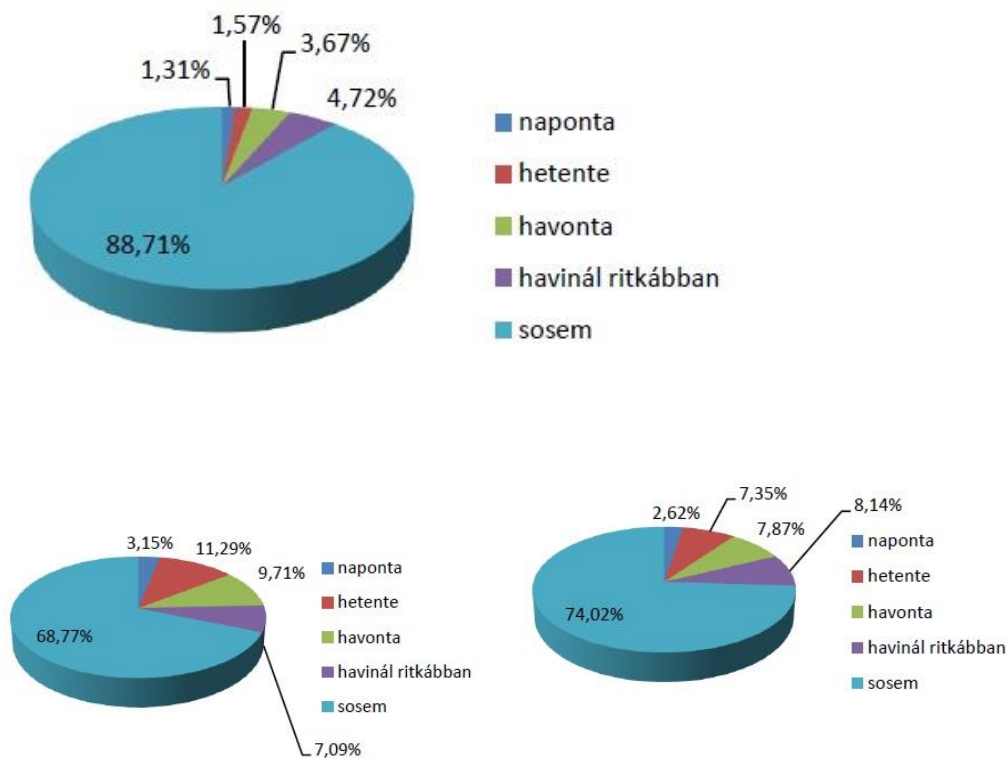
A PHO-t a paksi lakosság majdnem fele, 46,98 százaléka ismeri. Ezzel szemben az FRO ismertsége mindössze 31,5 százalékos (a lakosság nem egész harmad része.) A PPH-t a paksiak 33,6 százaléka ismeri, egy hajszálnyival többen, mint az FRO-t.

Az internetes oldalak olvasottságával kapcsolatosan az alábbi eredményekre jutottunk: a PHO-t a paksi lakosság 68,77 százaléka nem olvassa, s mint egy 7,09 százalék aki még a havi rendszerességnél is ritkábban. Ez azt jelenti, hogy a lakosság három negyede nem használja valójában tájékoztatói forrásként a PHO-t. Valamivel kevesebb, mint a paksiak tizede havi

rendszerességgel, míg 11,29 százalékuk heti rendszerességgel olvassa a hírforrást, mindössze 3,15 százalék azok aránya, akik úgy nyilatkoztak, hogy minden nap követik a Hírnök online felületét.

Az FRO-t alig több mint 10 százaléka olvassa a paksiaknak. Ezeknek is java része (az összes megkérdezett közel 5 százaléka), azok aránya, akik havinál is ritkábban. Elenyésző, 1 és 1,5 százalék körüli azon paksiak aránya, akik napi vagy heti szinten követői az FRO-nak, míg 3,67 százalékos azok számaránya, akik havonta figyelik a Fortuna Rádió weboldalán megjelenő híreket.

A Paks-Press eredménye, viszonylag alacsony ismertsége ellenére meglehetősen jó, a lakosság negyed része tájékozódik innét. Az összes megkérdezett 2,62 százaléka naponta, 7,35 százaléka hetente, 7,87 százaléka havi jelleggel, míg 8,14 százalékuk havinál is ritkábban bogarássza a lapot.

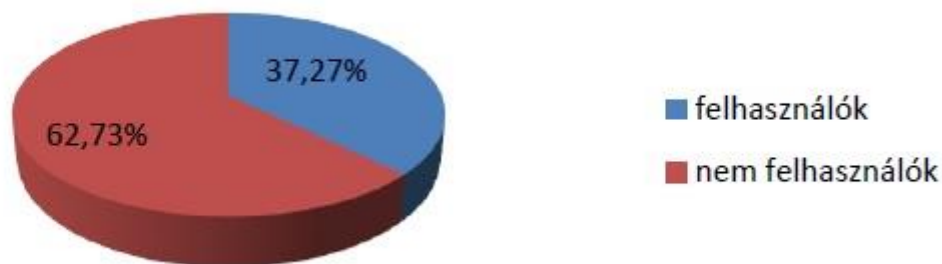
13. ÁBRA FELÜL A LEGNÉPSZERŰBB PAKSI HÍRNÖK ONLINE, ALUL BALOLDALT A FORTUNA ONLINE, JOBBOLDALT ALUL A PAKS-PRESS ONLINE OLVASOTTSÁGI ADATAI (2015)

A Paksi Hírnök ismertsége és olvasottsága megkérdőjelezhetetlen a város média felhozatalának tekintetében. A lakosság elsősorban helyi közéletéről való tájékozódás, információszerzés céljából olvassa. Ezzel szemben az általunk mért paksi internetes

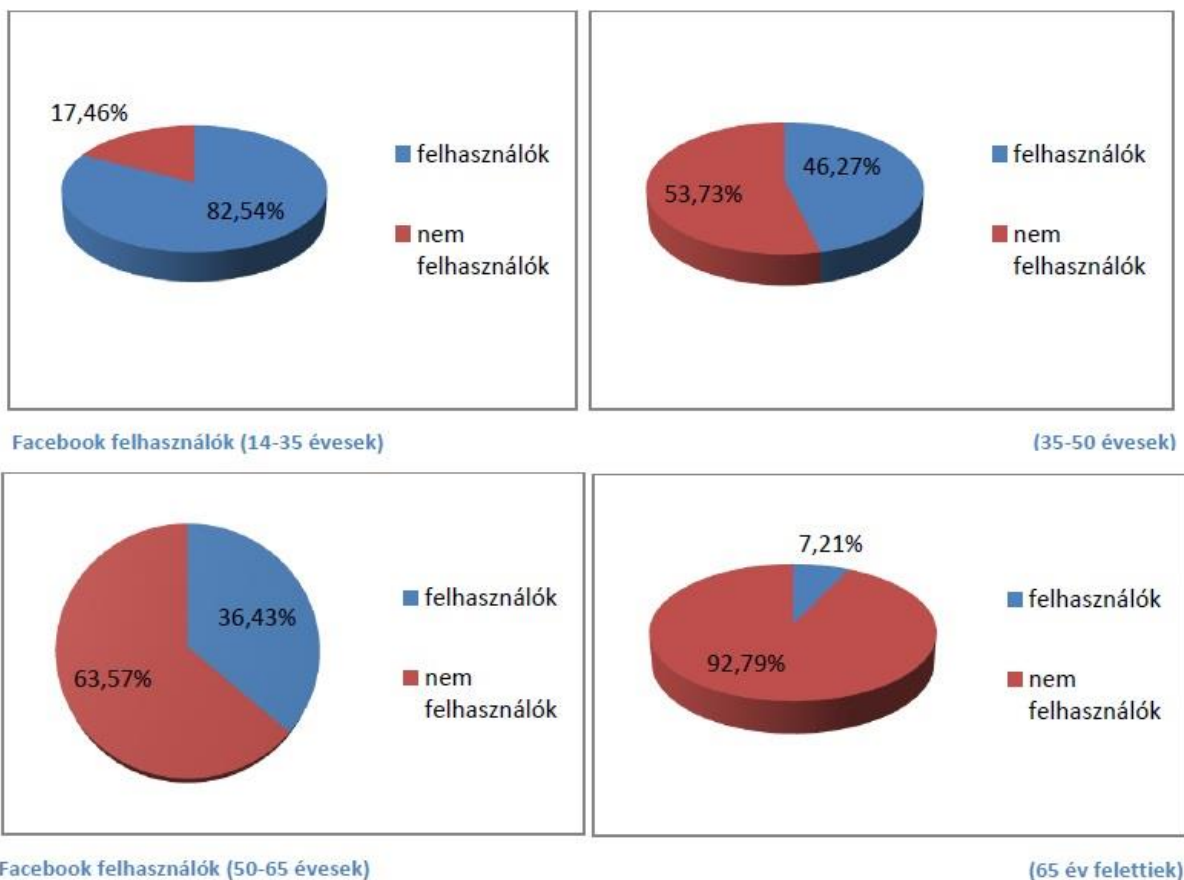
médiafelületek, kevesebb, mint a lakosság fele által ismertek. Ezek között is vezetőnek számít a Paksi Hírnök internetes oldala, melyet a Paks-Pressel versenyben szintén a paksi közéletéről való tájékozódás, információszerzés céljából választanak olvasóik. A Paks-Press ismertsége és ez által olvasottsága jelenleg elmarad a Hírnök online mögött, a PPH-t 25,98 százalék, míg a PHO-t 31,49 százalék olvassa ritkább vagy sűrűbb időközönként. A jövőben azonban, ismertségének esetleges növekedésével a Paks-Press híroldala válhat a PHO igazi kihívójává. A Fortuna Rádió online verziójának olvasottsága meglehetősen alacsony, az információszerzés mellett a szórakozás (véltetően zenehallgatás) végett is választják olvasói. Tájékoztató jellegében sem a PHO, sem pedig a PPH mellett nem számít pillanatnyilag valódi versenytársnak.

Napjainkban a kiterjedt internet használat következményeként egyre nagyobb teret nyernek a különböző közösségi oldalak, ezek közül is elsősorban a Facebook a legnépszerűbb. Kutatásunk során a paksi lakosság facebook-használati szokásait is vizsgáltuk, ez alapján 2015 májusában a lakosság 37,27 százaléka vallotta magát, a facebook közösségi oldal felhasználójának. A felmérésből az is kiderült, hogy az összlakosság 17,85 százaléka találkozott már a facebookon Paksi Hírnökből származó hírrel, amivel messze megelőzi a Fortuna Rádiót, de a Paks-Press Hírügynökséget is. Ennek valamelyest ellentmond, hogy valamennyivel többen vallották magukat (7,09 százalék) a Paks-Press követőjének (kedvelőjének).

Ha csak a paksi facebook felhasználókat nézzük, akkor nekik 47,89 százalékuk találkozott már a facebookon Paksi Hírnökből származó hírrel és 17,61 százalékuk követője a PH facebook oldalának. A Fortuna Rádió esetében az arány 20,06 illetve a követőknél 8,45; míg a Paks-Press esetében 38,73, valamint 19,01 százalék. Ez alapján megállapítható, hogy a paksiak bevallása szerint 2015-ben Facebookon is a Paksi Hírnök volt a leghatékonyabb hírszolgáltató a városban.

Kevésbé meglepő, mégis különösen sokatmondó adat a közösségi médiát használók aránya az eltérő korosztályok vonatkozásában. A facebook felhasználók aránya az életkorral párhuzamosan csökken. Míg a fiatalok körében a 80 százalékot is meghaladta, addig az idősek esetében nem érte el a 10 százalékot. A facebook szolgáltatáson belüli hírközlésnél a követők számát tekintve a Paks-Press vezet három korcsoportban is, de amikor azt kérdeztük, hogy mely hírszolgáltató híreivel találkoztak már Facebookon belül, akkor (a közösségi hálót nem igazán használó időseket leszámítva) minden kategóriában legtöbbször a Paksi Hírnök híreivel való találkozásra emlékeztek.

14. ÁBRA FACEBOOK HASZNÁLATA PAKSON KORCSOPORTONKÉNT (2015)

A fentebbi ábrából is jól láthatjuk, hogy a facebookon történő politikai (és bármilyen egyéb típusú) kommunikáció elsősorban a fiatalabb korosztályok megszólítására alkalmas, míg az időseket kevésbé éri el az interneten közzétett üzenetek.

XVI. A kettős városkép feloldása, mint stratégiai szempont megjelenése a 2008-2013 közötti paksi Integrált Városfejlesztési Stratégiában és a Paksi Kistérség 2014-2020 közötti fejlesztési programjában

Mint azt a dolgozat korábbi részeiből megtapasztalhattuk, Paks Város helyzetét tekintve speciális jelleggel bír nem csak a régiót, de az egész országot illetően. E településen található Magyarország első, és eddigi egyetlen atomerőműve. A város ennek jegyében különleges gazdasági helyzettel rendelkezik, a Paksi Atomerőmű Zrt. (továbbiakban: PA Zrt.) működésének köszönhetően ugyanis kivételes infrastruktúrát és megélhetést tud biztosítani a város, az ott élők számára. Az alábbi stratégiák bemutatását azért érezzük fontosnak és szükségesnek e dolgozat keretei között, mert abból jól kiolvasható két fontos törekvés is. Egyrészt a turizmus felélénkítésére való hivatkozással az óváros (azaz a korábbi falusias rész) kiemelt fejlesztése, valamint a két városrész egyenlő arányú fejlesztése, mint kiemelt szempont szinte minden tételnél megjelenik. Ez is mutatja, hogy a korábban létező városrészek közötti törésvonal, noha politikai értelemben ma már nem a közbeszéd része, még napjainkban is érzékeny terület, amelyre igyekeznek odafigyelni a település mindenkori vezetőrétege.

A másik fontos szempont pedig, hogy megjelennek a stratégiában olyan típusú fejlesztések, amelyek a városnak az atomerőmű mellett más alternatív gazdasági ágazatokra kívánnak támaszkodni, ami egyfajta kísérlete az egyközpontú helyi gazdaság állapotából való továbblépésnek.

Pakson még 2008-ban, a Dél-Dunántúli Regionális Operatív Program (DDROP) keretében készült el az Integrált Városfejlesztési Stratégia (a továbbiakban: IVS). Maga a terv azokat az elképzeléseket tartalmazza, melyeket hosszú és középtávon kíván megvalósítani a paksi önkormányzat. Az IVS két fő részből áll, melyek hét fejezetre tagolódnak. Az első része (egyől negyedik fejezetekig) egy leírást ad Paksról, végig elemezve a társadalmi, demográfiai és gazdasági mutatóit (ideértve a bevezető fejezetet is), míg a második rész (5-7. fejezetek) a jövőre nézve fogalmaz meg elképzeléseket, tervszerűen összegezve.

Már a „Stratégiai Fejezet” címet viselő résznél pozitívan könyvelhetjük el, hogy a fenntarthatóság, mint fejlesztési szempont, szerepel például az épület felújítási célkitűzések

kapcsán (az épített és természeti értékek fenntartható módon való rehabilitálása, fejlesztése).⁵⁸⁴

A stratégiát illetően azonban lényegesen nagyobb hangsúlyt kap a város integrált fejlesztése, mint meghatározó célkitűzés. Ez annak a dolgozatunk témáját képező több évtizedig fennálló törésvonalnak köszönhető, melynek betudhatóan mély gazdasági-politikai szakadék húzódott az atomerőmű építésének munkálatai céljából Paksra érkező telepes társadalom (Lakótelep) és a régi paksi lakosság (Óváros) között.⁵⁸⁵ Az integrált városfejlesztés a Kishegy-Újváros (Lakótelep) valamint a Szérűskert-Óváros együttes és egyenes arányú fejlesztését foglalja magába. A terv ezen iránya a két településrészen élők életszínvonalában megmutatkozó különbségek révén esetlegesen kialakuló feszültségek kiküszöbölése érdekében elengedhetetlen.

A stratégia összeállítása kapcsán kiemelhető, hogy a tervezet főbb iránymutatásait illetően támaszkodik a városban az atomerőmű révén halmozottan jelenlévő szellemi erőforrásra (nevezetesen, hogy az energiaipari nagyberuházás okán, a Paks területén élő magasan kvalifikált rétegek aránya meghaladja az országos átlagot),⁵⁸⁶ de mégis igyekszik egy attól független gazdasági szféra alapjait is lefektetni. Ennek felismerése már önmagában jelentős, hiszen meglátásunk szerint éppen a szolgáltatásokkal foglalkozó vállalati szektor az, amely a különböző innovációk, ötletek révén gazdasági előrelépést jelenthet majd a jövőben, szemben a különböző – nem mellékesen óriási természeti károkozással járó – extenzív ipari fejlesztéssel és mezőgazdasági termeléssel szemben. (Ez utóbbi egyébként Pakson éppen az atomerőmű jelenlétéből fakadó „sugárveszély” sztereotípiá miatt gazdaságilag aligha lehet megtérülő.⁵⁸⁷) Gondoljunk bele, hogy míg újabb földterületek mezőgazdasági művelés alá helyezése, például a tájvédelem alatt álló Ürgemező lepusztításához vezethetne, addig innovatív (például internetes) szolgáltatások kifejlesztése kevesebb energiafelhasználás mellett is jövedelmet biztosíthat családok sokaságának. Ezt pedig csak is a képzett emberek tömege tudja megvalósítani, illetve igénybe venni.

Ha középtávú célokat nézünk, akkor a stratégia külön ágazati és külön területi célokat fogalmaz meg. Az ágazati célok között a gazdaság fejlesztése, a turizmus erősítése, valamint a társadalmi potenciál fejlesztése szerepel.

⁵⁸⁴ Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS), 76. old. – http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁵⁸⁵ Barkóczy Csaba: Társadalmi törésvonalak Pakson, TDK dolgozat, 2012. január

⁵⁸⁶ IVS, 76. old. – http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁵⁸⁷ Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Böcz Sándor Nyomda, Szekszárd, 2001; Takácsné Tóth Márta: Privatizáció és vagyonszerzés a Paksi Konzervgyárban, 229-250. old.

A gazdaság fejlesztésére előirányzott tervek teljes összhangot mutatnak az átfogó célként kitűzött vállalkozói szféra megerősítésének elvével, hiszen a gazdaság fejlesztését célzó öt főbb pontból négy a szolgáltatói szektorhoz (Ipari Park fejlesztése, hogy szolgáltatásokkal foglalkozó cégek is igénybe vehessék; kis- és közepes vállalkozások támogatása, üzleti szolgáltatások fejlesztése, a terciér szolgáltató szektor megerősítése), míg egy a mezőgazdasághoz kötődik.

A turisztikai célkitűzéseket illetően a lehetőségekhez mérve megalapozott, ám (megítélésünk szerint) némileg mégis irreális célkitűzésekkel találkozhatunk a stratégiában. A városvezetés itt négy fajta idegenforgalmi vonzótényezőt fogalmaz meg: melyek a tudomány (például magas volumenű fizikusi-mérnöki konferenciák megtartása), a borturizmus, a kulturális jellegű vonzásokörzet kialakítása, valamint a vízi turizmus fellendítése. Hozzá kell tennünk, hogy ezek a fejlesztések kivétel nélkül az atomerőmű előtti Pakshoz tartozó városrészeket érintik és éppen a két településrész gazdasági kiegyensúlyozottságának megteremtését szolgálják. Éppen ezért tartjuk fontosnak az erre vonatkozó elképzelések ismertetését.

Paks, mint hagyományosan agrárjellegű, löszös-, szőlőtermesztésre kiválóan alkalmas domboldallal bíró település, több évszázadra visszanyúló borkultúrát tudhat magának.⁵⁸⁸ A borászat paksi központja a pincesoroként funkcionáló Sárgödör tér, amely az óváros területének egyik központi része. Ugyanakkor a Dél-Dunántúli Fejlesztési Régió területén léteznek más olyan települések, amelyek országosan és nemzetközileg is nevezetesebb borászattal rendelkeznek, s melyekkel Paks, sem rövidebb, sem hosszabb távon egyáltalán nem, vagy nehezen fogja csak tudni felvenni a versenyt. Ide sorolható a nagy tradíciókkal rendelkező Baranya megyei Villánnal, valamint a Tolna megyei központ, Szekszárd. Szélesebb kitekintésben pedig, nem csak Paks, hanem az egész Dél-Dunántúli Régió számára a borturizmus tekintetében elszívó erőnek számíthat a Dunántúlon a Balaton-felvidék, mely földrajzi fekvéséből adódóan mind a Budapestről, mind pedig a Nyugatról (Ausztria irányából) érkező – esetlegesen Budapest irányába tartó – lehetséges vendégeket elvonhatja. Ezen tényezők mellett megítélésünk szerint a paksi borászat a jövőben is csak helyben tud valamiféle erősebb pozíciót biztosítani magának.

A kulturális turizmus tekintetében le kell szögeznünk, hogy Paks mindössze egy darab műemlék minősítésű épülettel (Erzsébet Szálló) rendelkezik, mely jelenleg a PA Zrt. tulajdonát képezi és szállodaként funkcionál⁵⁸⁹ a vállalat vendégei számára, napjainkban

⁵⁸⁸Kerné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Böcz Sándor Nyomda, Szekszárd, 2001;” [...] Paksi építészeti örökségünk érdekes elemei a prэшázak [...]”, 167-168. old.

⁵⁸⁹ Paksi Hírnök, 2010. december 3., XIX. évfolyam/23. szám – Megnyílt az Erzsébet Nagy Szálloda, 2. old.

kulturális céllal nem látogatható. Ezen kívül több más műemlék jellegű épület található a városban, ugyanakkor a 19. századi nemesi kúriák közintézményekként (általános iskola, múzeumok) működnek,⁵⁹⁰ így az esetleges érdeklődők előtt szintén nem nyitottak. Értelemszerűen ezek a középkori és újkori építmények mind a korábbi falu területén találhatóak. Meglátásunk szerint turisztikai vonzerőt a történelmi belváros, a maga barokk és klasszicista stílusban épült utcáival, a 19. századot idéző hangulatával adhatja. Sajnálatos, hogy a történelmi főutca nagy részét mára lebontották, a régi építésű házak helyett modern bevásárlóközpontok és bankcenterek épültek. A megmaradt hagyományos épületek egy része is erőteljes restaurációra szorul.

A vízi- és természeti jellegű turizmus terén a Dunára, illetve a körülötte elterülő Imsósi-erdő panorámájára lehet alapozni, ám annak ellenére, hogy a város rendelkezik kompkikötővel, nemzetközi hajókikötő az egész paksi kistérség területén nem található,⁵⁹¹ ami lényegesen megnehezíti bármilyen hajó paksi fogadásának lehetőségét. Megjegyezzük a híres Duna-parti Sétány és Paks Dunával szegélyezett része is az óváros szerves része, annak fejlesztése szintén a régi városrészeknek a település gazdasági vérkeringésébe való bekötését hivatott megerősíteni.

Számunkra az energetika-tudományhoz kötődő idegenforgalom, a speciális, tudományos konferenciákra, rendezvényekre építő vendéglátóipar kiépítése tűnik leginkább megvalósíthatónak Paks tekintetében. Az atomerőmű jelenlétéből fakadó magas műszaki-fizikai szakértelemmel bíró értelmiségnek a lakosság arányaiban való felülreprezentáltsága miatt Paks optimális helyszín lehetne az ilyen jellegű rendezvények megtartására, különleges tekintettel arra, hogy az atomerőmű mérnöki gárdájának nagy részét képző egyetemek (BME, Dunaújvárosi Főiskola, Veszprémi Egyetem, PTE-PMMK) egyaránt elérhető távolságra fekszenek a várostól, s a rendezvények megtartásához szükséges infrastruktúra is rendelkezésre áll.

E témakörhöz tartozóan megemlítendő a már a 2006-os választási kampányt megelőzően felmerülő – szintén az egykori falu területén található - balneológiai központ megépítése, melynek alapkövét 2012 áprilisában rakták le.⁵⁹² A paksi gyógyfürdő alternatív kikapcsolódási lehetőséget nyújthat a más célból Paksra érkező vendégek számára, igaz ennek

⁵⁹⁰Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Böcz Sándor Nyomda, Szekszárd, 2001; Kornis-kúria 164. old.

⁵⁹¹ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008-2013, 9. old. – http://www.terport.hu/webfm_send/3736- Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁵⁹² Alapkövetétel a gyógyászati központnál – <http://paksihironok.hu/2012/04/05/alapkoletetel-a-gyogyaszati-kozpontnal/> - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

jövőbeni gazdasági szerepét aligha érdemes túlbecsülni, mivel a Dél-Dunántúli Régió területén több, már felkapott, nagyhírű gyógyfürdő működik, melyek között nemzetközi hírűeket is találunk (pl. Harkány), amelyekkel a paksi fürdő jelenleg nem versenyezhet.

A társadalmi potenciál szempontjából a stratégia az oktatást emeli ki, mint lehetséges irányvonal, mely előmozdíthatja a jövőben a város gazdaságának fejlettségét, s ez által növelheti a társadalmi elégedettséget. Ez az elképzelés elsősorban a szociológiai törésvonalak mentén (emlékezzünk Ferge Zsuzsa munkásságára!) kialakuló törésvonalakra reflektál.

A terv az edukációval kapcsolatosan rengeteg, a mai mainstream oktatáspolitikai terén elfogadott módszer meghonosítását irányozza elő (például a sajátos nevelési igényű [SNI] vagy a halmozottan hátrányos helyzetű [HHH] gyermekek nevelésének esetére), mely módszerek jelenleg vita tárgyát képezik a pedagógus társadalomban. A politikatudomány vonalán mozogva nem vállalkozhatunk ezen elképzelések értékelésére. A stratégiában kulcsszerepet foglal el a paksi oktatáspolitikai terén a nyelvoktatás, illetve az informatika oktatásának erősítése, s az ezek minél hatékonyabb oktatását előírányzó technikai és pedagógiai fejlesztések. Megítélésünk szerint ez pozitív hatással lehet a paksi alap- és középfokú képzés színvonalára. További nagyon fontos pozitívum, hogy az IVS oktatásra vonatkozó elképzeléseinek részét képezi a diákok környezettudatos nevelése.⁵⁹³

Részben az oktatáshoz kapcsolódva azt is ki kell emelnünk, hogy a helyi vezetők a paksi IVS kidolgozásakor jelentős szerepet szántak az antiszegregációs politikának, mely szintén a fenntarthatóság egyik fontos alappillére.⁵⁹⁴ Paks a roma integráció tekintetében, értékelésünk szerint a DDF Régió városainak körében élenjáró stratégiát alkotott és kíván megvalósítani, melynek sikerességét a jövőben tudjuk majd empirikusan megítélni.

Szót kell még ejtenünk a stratégiában megfogalmazott partnerségi célokról, melyek keretében a paksi önkormányzat a kistérség más önkormányzatait, a helyi vállalkozásokat és a paksi civil szervezeteket kívánja bevonni a döntéshozatalba. Ez magába foglalná – a tervek szerint – az említett célcsoportok bevonását a fejlesztési irányok meghatározásába, az akcióterületek kijelölésébe, a döntés előkészítésbe, javaslatokat fogalmaznának meg feljűk, bekapcsolnák őket a döntéshozásba és a megvalósításba is, a társadalmi felelősségvállalás jegyében.⁵⁹⁵ A stratégia külön kiemeli négy civil szereplőt; az Együtt a Parlagfű Ellen Alapítványt, a Paksi Városvédő Egyesületet, a Paks Városért Mozgalmat, valamint a Paks és Környéke Mentéséért Közalapítványt. Ezek közül a már dolgozatunkból is jól ismert, azóta megszűnt PVM

⁵⁹³ IVS, 79. old. – http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁵⁹⁴ Barkóczy Csaba: Roma integrációs kísérletek Paks városában, 71-89. old.; In.: Glied Viktor (szerk.): Stratégiák, civilek, politikák a Dél-Dunántúlon, Pécsi Zöld Kör, Pécs, 2011,

⁵⁹⁵ IVS, 123-124. old. http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

speciális választási mozgalomnak számított. Politikai értelemben ezen egyesületek közül egyedül a Paks Városért Mozgalom rendelkezett mérhető támogatottsággal – egy általunk végzett 2012. márciusi közvélemény-kutatás szerint a lakosság mintegy 4 százaléka, a biztos szavazóknak 8,28 százaléka támogatná az egyesületet egy esetleges helyhatósági választáson, mellyel egy kategóriába kerül a másik nagy civil szereplővel, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületével. A Paks Városért Mozgalom elnöke, Herczeg József,⁵⁹⁶ itt is megjegyezzük, egyébként az önkormányzati képviselőtestület tagja volt a stratégia megírásakor, s harmadik ciklusa óta működött együtt a várost 2002 óta vezető Hajdú János, Fidesz-KDNP támogatású polgármesterrel. A Paks Városért Mozgalommal való sikeres kooperáció ellenére meg kell említenünk, hogy a legerősebb helyi civil szervezet, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének elnöke, Kovács Sándor, a 2010-es választási kampány során tett egy olyan kijelentést, mely szerint a Fidesz-KDNP-s városvezetés egy szűkköre – képviselőtestületi többségét kihasználva – valós, tartalmi egyeztetés és együttműködés nélkül hoz fontos döntéseket a város életét illetően.⁵⁹⁷ (Kovács Sándor azóta a Fidesz paksi csoportjának elnöke.)

Kijelenthetjük tehát, hogy a város vezetése stratégiai szinten jelesen fogalmaz meg irányokat a fair partnerségi együttműködésre, gyakorlati megvalósítását tekintve azonban megoszlott a civil szereplők véleménye a partnerség értékelésében.

Összegzésként megismételhető, hogy a paksi IVS-ben fellelhető több olyan elem, mely a Lakótelep és a falusias településrészek közötti gazdasági erőviszonyok kiegyenlítését célozza meg. Sikeres kivitelezés esetén – melyre jelenleg az atomerőmű jelenléte által biztosított kivételes pénzügyi helyzet jelent garanciát – előre lendítheti mind Paks, mind a környező települések helyzetét és hosszútávon csökkentheti a külső döntéshozóktól való függőségen, mely Paks számára a jövőben a legnagyobb gazdasági-politikai kihívást jelenti. (Ez az állami szervektől való függés abból ered, hogy a PA Rt., mint országos energiaszolgáltató nem helyi, hanem állami tulajdonban van, ezért működéséről csak és kizárólag az országos tekintetben értelmezett legfelsőbb szinten dönthetnek.)

A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozóan „*A Paksi kistérség fejlesztési programja 2014-2020*„ néven futó program gyakorlatilag átveszi és megismétli a korábbi – 2008-2013 között érvényes - Integrált Városfejlesztési Stratégia legfontosabb pontjait.

⁵⁹⁶ Barkóczi Csaba elemez: Paks Városért Mozgalom (2010. szeptember 12.)

http://barkoczicsabaelemez.blog.hu/2010/09/12/az_egyres_partalakulatok_elemezese_iii_resz_paks_varosert_mozgalom - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁵⁹⁷ Lokális – a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének Hírlevele (Felelős szerkesztő: Szinger Ferenc), 2010. szeptember

A turizmusnak ebben a dokumentumban is különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak a szerzők, amelyben a borturizmus és a vízi turizmus fejlesztése kiemelt szerepet kapott, de emellett megjelent a kulturális turizmus és az innovációs-technikai park fejlesztésén alapuló programturizmus is.⁵⁹⁸

A fejlesztési program különlegessége, hogy a 2012 májusában Dunaföldváron megépült bioetanol üzem megnyitása nyomán megjelenik a tervek között a megújuló energiaforrások szerepének megnövelése is Paks városban és térségében, amelyben a környéken gazdagon kinyerhető dendromassza alapanyagból származó biogáz felhasználást emelik ki a szerzők.⁵⁹⁹ Ez a megállapítás meglepően hat a Paks II. bővítés kapujában lévő város szemszögéből tekintve, ami egyébként a gazdasági fenntartható fejlődés (munkahelyteremtés) szempontjából szintén nagy jelentőséggel bír a környezeti fenntarthatóság szempontjából. A stratégiában úgyszintén megjelenik, bár kisebb hangsúllyal, a napenergia és a szélenergia lehetséges felhasználásának kiterjesztése a térségben.

⁵⁹⁸ Paksi Kistérség fejlesztési programja 2014-2020

http://www.tolnamegye.hu/teruletfejleszes_2013/131204/TOP_Paksi_kisterseg_fejlesztési_programja_munkavlat.pdf - Utolsó letöltés: augusztus 28.

⁵⁹⁹ Paksi Kistérség fejlesztési programja 2014-2020

http://www.tolnamegye.hu/teruletfejleszes_2013/131204/TOP_Paksi_kisterseg_fejlesztési_programja_munkavlat.pdf - Utolsó letöltés: augusztus 28.

XVII. A Pakszon élő lakosság viszonyulása a zöld pártokhoz és zöld szervezetekhez

A dolgozatban a posztmodern törésvonalak közül a környezetvédelemmel és a környezettudatossággal kapcsolatos törésvonalakról is szükséges röviden beszélnünk. Azon törésvonalelméletek – emlékezzünk a dolgozatban már citált Inglehart értékeken alapuló törésvonalelméletének modelljére – amelyek a háború után született generációk értékrendjét és politikai attitűdjét alakították. Ezen értékorientált politikai elköteleződés egyik népszerű ága volt a zöld mozgalmak és zöld pártok megjelenése Nyugat-Európában, amely Magyarországon kevésbé tudott napjainkig testet ölteni. Pakszon a kérdéskör bemutatása és az ehhez való viszonyulás rövid elemzése az atomerőmű jelenlétéből fakadóan fontos.

Környezetvédő politikáról, avagy zöld eszmeiségeiről, parlamenti szinten, Magyarországon valójában csak a 2010-es országgyűlési választások óta beszélhetünk. Ekkor történt hazánkban először, hogy egy magát a politikai centrumba pozícionálni igyekvő, önmagát markánsan „zöld pártnak” definiáló politikai formáció, a Lehet Más a Politika [a továbbiakban: LMP] be tudott kerülni a magyar törvényhozásba. Érdekes megvizsgálni, hogy Paks vonatkozásában, helyi szinten milyen és mekkora a támogatottsága egy környezetvédelmi alapon (is) szerveződő pártnak. Erre a 2010 őszén lezajlott önkormányzati választás adhatna megfelelő választ, azonban a Lehet Más a Politika nevű szervezet nem állított Pakszon jelölteket sem az egyéni körzetekben, sem a polgármesteri székért folyó harcban, sőt alapszervezete sem létezett ekkor a városban. Eközben a párt országos viszonylatban a negyedik legerősebb politikai formációnak számított. (Magyarországon a 2010-2014-es parlamenti ciklusban döntően négy meghatározó, parlamenti jelenléttel is rendelkező politikai erőről beszélhetünk, melyek a FIDESZ-KDNP szövetség, az MSZP, a Jobbik és az LMP. Ezek voltak azok a politikai szervezetek, melyeknek sikerült elérni a 2010-es tavaszi országgyűlési választásokon a parlamentbejutáshoz szükséges 5 százalékos küszöböt.) A korábbi Tolna megyei II. számú választókerületben, melynek központja Paks, már 2010 áprilisában is csak e négy párt közül hárman voltak képesek összegyűjteni az induláshoz szükséges 750 darab kopogtató cédulát. A Lehet Más a Politika elindulni sem tudott akkor szervezettség és támogatottság hiányában a Paks várost és környezetét magába foglaló választókerületben.⁶⁰⁰ Milyen speciális okokra vezethető ez vissza?

⁶⁰⁰2010-es országgyűlési képviselő választás eredményei
http://valasztas.hu/hu/parval2010/354/354_0_index.html

A Budapestet és a 19 megyét magába foglaló összesen 20 megyei listát összehasonlítva, az LMP Tolna megyében országos viszonylatban az 5. legrosszabb eredményét érte el.⁶⁰¹ Pakson belül listán 6,3 százalékot szerzett, ami ugyan nem sokkal, de az országos átlag alatt van. Az LMP 2010. évi viszonylagos paksi gyengeségének okait vizsgálva, eltekintve újdonságától (kevés volt a vidéki alapszervezetük) és attól, hogy nagy arányban a fővárosi, korábbi liberális szavazóréteg választotta (az egykori SZDSZ fellegráknak számító budapesti körzetekben volt a legerősebb), más okokból sem tudott jól szerepelni az atomvárosban. Az LMP köztudottan már a választások előtt is jó kapcsolatokat ápolt környezetvédő egyesületekkel, köztük a Greenpeace-szel,⁶⁰² amely folyamatosan a paksi atomerőmű bezárása mellett kampányol környezetvédelmi megfontolásból.⁶⁰³ Maga Schiffer András, az LMP vezetője, 2010. március elején a Népszabadságnak úgy nyilatkozott, az atomenergiával szemben inkább a megújuló energiaforrásokat támogatja. Arra, a kérdésre, hogy "Megújítanák-e Paksot?" így felelt: *Újabb atomerőmű létesítése, működtetése iszonyúan drága, túl a környezeti kockázatokon. Az LMP megengedhetetlennek tartja, hogy a több generációt érintő energiastratégiai döntéseket egy pár oldalas papiros alapján, átláthatatlanul, társadalmi vita nélkül hoz meg a parlament.*⁶⁰⁴ Az erőmű vezetése sajtóközleményeiben úgy nyilatkozik, hogy az erőmű környékén élő lakosság 77 százaléka támogatja az atomerőmű működését⁶⁰⁵ - bár erre vonatkozó közvélemény-kutatási eredményt eddig nem találtunk. Az viszont tény, hogy a Paksi Atomerőmű Zrt. és a cégnek bedolgozó vállalatok a legnagyobb foglalkoztatók a térségben, 2300 embert juttatnak megélhetéshez⁶⁰⁶ és a várost olyan lehetőségekhez, amit más hasonló méretű település nem tehetne meg. Ezért a fentebbi adat realitása valóságosnak tűnik. Megítélésünk szerint tehát leginkább ide, az atomerőmű munkahelyteremtő jellegére vezethető vissza, hogy az LMP olykor radikális erőmű ellenes retorikájából kifolyólag Pakson és környékén a pártnak egyelőre nem alakult ki komolyabb támogatottsága.

Pakson az atomerőmű megépítését követően a zöld témák 1994-ben jelentkeztek legerősebben, nem csak a már korábban bemutatott Szarkofág-ügy kapcsán. A városban megmaradt mezőgazdasági szektor egyik jelentős pillére, a dunai halászat is komoly károkat

⁶⁰¹A 2010-es országgyűlési képviselő választás eredményei

http://valasztas.hu/hu/parval2010/354/354_0_index.html

⁶⁰²Az LMP sajtóközleménye a választások előtt, a párt honlapján

<http://lehetmas.hu/sajtokozlomenyek/1748/civil-zoldekkal-egyeztetett-az-lmp/>

⁶⁰³A Greenpeace honlapján Paksról - <http://greenpeace.hu/paks>

⁶⁰⁴Schiffer András 2010. márciusi nyilatkozata a Népszabadságnak - http://www.nol.hu/belfold/20100302-kimaradni_a_szekertaborharcbol

⁶⁰⁵Az atomerőmű 2010 januári sajtóközleménye - http://www.atomeromu.hu/sajtokozlomeny_20100126

⁶⁰⁶Paksi Hírnök, XIX. évfolyam 5.szám, 5.oldal - Partnerek lennének a bővítésben c. írás

volt kénytelen elkönnyvelni ebben az időszakban. 1994 nyarán ugyanis 20.000 hektárnyi halállomány került veszélybe a Duna paksi szakasza mentén, a folyón és a környező tavakban, a kormoránok, más néven kárókatónák tömeges megjelenése miatt.⁶⁰⁷ A biológiai bombaként ható kormorán invázió okának a halászok a madarak ezreinek otthont adó Drávaszögben (is) zajló délszláv háborút jelölték meg, míg mások a Duna-Delta romániai szakaszán bekövetkező folyamatos élőhely-pusztulásnak tudták be a jelenséget.⁶⁰⁸

Zöld formáció megjelenésére legelőször a 2017. évi időközi önkormányzati választás idején került sor. Némileg komolytalannak hat ugyanakkor Medveczki Zoltán, a Magyar Környezetvédők Pártjának paksi színrelépése, aki azzal állt 2017. augusztusában nyilvánosság elé, hogy csak akkor hajlandó elállni a jelöltségtől, ha a városi képviselőtestület tagjai elfogadják feltételeit, melyek egy közalapítvány létrehozása *Kórházat Paksnak* néven, a migránsok letelepedését tiltó önkormányzati rendelet megalkotása, a városi óvodáknak és általános iskolák mindegyikének félhektáros bemutató biokert adományozása, ingyenes télen-nyáron használható melegvízű strand létesítése, illetve egy kérés, mely szerint *„MRI, a CT, az EKG, a szívultrahang és a 4D ultrahang térítésmentesen, egy héten belül, helyben álljon minden paksi rendelkezésére”*.⁶⁰⁹ A helyi politikában addig teljesen ismeretlen Medveczki jelöltsége meglepetés volt és egyben követelése a komolytalanság határát feszegetően populisták. A fent meghatározott témák közül azonban a pedagógiai intézményeknek szánt félhektáros biokerten túlmutatóan nem tekinthetők klasszikus értelemben zöld javaslatoknak. Érdekesség, hogy a környezetvédő Medveczki kampányában az atomerőmű és az új blokkok megépítésének kérdése sem pro, sem kontra érvekkel nem került elő. Nehéz eldönteni, hogy ennek oka arra vezethető vissza, hogy Medveczki valójában konformista zöld politikusnak tekinthető, vagy arra, hogy igyekezett a leghalványabb konfrontációt is elkerülni az atomerőművel.

Bár jelenleg a valódi, klasszikus értelemben vett zöld politika hangsúlyos megjelenésére az atomerőmű jelenléte, gazdasági ereje és kommunikációs túlsúlya még nem adott lehetőséget, Pakszon megítélésünk szerint a mezőgazdasági szektorból élő családok lehetnek a leginkább fogékonyak a zöld mozgalmak üzeneteire. Valóban erős zöld formáció megszerveződésére azonban eddig nem került sor a településen.

⁶⁰⁷ Paksi Hírnök, 1994. január 26., VI. évf. 2. szám; Kormorán felhőktől borús az ég, 13. old.

⁶⁰⁸ Paksi Hírnök, 1994. augusztus 5., VI. évf. 24. szám; Biológiai bomba: Kormoráninvázió a Deltából, 13. old.

⁶⁰⁹ Paksi Hírnök online: Egy feltétellel hajlandó lemondani Medveczki Zoltán a jelöltségről: <http://paksihironok.hu/2017/08/16/egy-feltetellel-hajlando-lemondani-medveczki-zoltan-a-jeloltsegrol/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

XVIII. Civil szervezetek politikai szerepe Pakson

1. Civil szervezetek a képviselő-testületben

A civil szférának, a politikai döntések alakításában lényegesen több szerep jut az alacsonyabb közigazgatási egységek szintjén, mint kormányzati szinten. Ennek következménye, hogy minél kisebb egységeket veszünk górcső alá, annál erősebben artikulálódik a civil formációk lehetősége a politikai szerepvállalásra. Települési szinten jobban érvényesülnek a civil szervezetek, mint a megyei szinteken, de a települések méretétől függően, azt is tapasztalhatjuk, hogy a kisebb városokban és falvakban a független, illetve az országos politikában tényezőként nem ismert helyi formációk szerepe dominál. A kistelepülések önkormányzatainak élén 1990 óta ugyanis többnyire az országos politikai pártoktól független szereplők állnak.

Érdekes azonban szétválasztanunk egymástól a civil szervezeteket értékelés szempontjából. Azok a civilek ugyanis, amelyek nem folytatnak olyan tevékenységet, amelyek a helyi politikától függetlenek, s egyetlen céljuk az, hogy az adott település politikai életében részt vegyenek, sokkal inkább tekinthetők speciális, „helyi jellegű pártoknak”.⁶¹⁰

Ezzel szemben a legtöbb civil szervezet (mint például a sporttal, környezetvédelemmel, egyházi kérdésekkel, vagy egyéb speciális tevékenységi területtel foglalkozók) elsősorban nem a helyi politika alakításával foglalkoznak, ám bizonyos kérdések, érdekek mentén lehetnek partnerei vagy épp ellenfelei az önkormányzatot irányító elitnek. (Itt jusson eszünkbe Unger már ismertetett elmélete a civil kifejezés többféle jelentéstartalmáról!) Kérdéses persze az, hogy ezek a szereplők mennyire kerülnek bevonásra a döntéshozatalba, vagy mennyire tudnak egy-egy döntésnél nyomást gyakorolni a döntést megalkotó testületekre.

A legnagyobb befolyással Pakson is nyilvánvalóan azok a civil szerveződések bírtak/bírnak, amelyek képesek olyan támogatottságot maguk mögött tudni, amellyel szereplőivé, résztvevőivé és döntéshozóivá válnak a helyi politikának. Az 1994-1998 közötti polgármestert adó Paks Városért Mozgalom például fénykorában minden bizonnyal a legerősebb érdeket érvényesíteni tudó civil szerveződés volt, amely sok szempontból a pártok helyi szervezeteinél is meghatározóbb szereplő ekkor a városban. 2002 után a testületben gyakorlatilag egyenként a mérleg nyelvét képező civil formációk, mint a Városunkért, Jövőnkért Egyesület és a Függetlenek Szövetsége, vagy a három képviselővel rendelkező Paksi Lokálpatrióták Egyesülete egyaránt olyan pozícióval bírtak, amely meghatározta a város politikai képét.

⁶¹⁰Ignits Györgyi (2006): Civil szervezetek az önkormányzati választásokon, Civil szemle, 2006/1

Végig tekintve a dolgozatban ismertetett különböző önkormányzati ciklusokat 1990-ben a 20 fős paksi képviselőtestületben 4 civilszervezet által indított képviselő kapott helyet a választások eredménye alapján (20 %), 1994-ben a 16 fős testületből 4 fő (25 %), 1998-ban a 16 fős testületben 5 fő (31,3 %), 2002-ben a 16 fős testületben 6 fő (37,5 %), 2006-ban a 17 fős testületben 4 fő (23,5 %), 2010-ben a 12 fős testületben 2 fő (12,3 %), mg 2014-ben a 12 fős testületben 1 fő (8,3 %).

Év	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Civil képviselők száma	4	4	5	6	4	2	1
Összes képviselő	20	16	16	16	17	12	12
Arány a testületben	20 %	25 %	31,3 %	37,5 %	23,5 %	12,3 %	8,3 %

15. ÁBRA CIVIL SZERVEZETEK ÁLTAL A PAKSI ÖNKORMÁNYZATBA JUTTATOTT KÉPVISELŐK ARÁNYA 1990-2014

A civilek aránylag erős eredményei Paks vonatkozásában a '90-es években még a település megosztottságára vezethetők vissza, amelyben a civilek (akiknek semmilyen országos pártközpont elvárásainak nem kellett megfelelni) képviselték legmarkánsabban a régi paksiakat a Lakótelepen élő erőművesekkel szemben. 2002-ben megítélésünk szerint a kiugró civil eredményeket már nem a város kettős szerkezete, hanem a helyhatósági választást megelőző országgyűlési kampány és az azt követően kiéleződő pártviszályok (hídlezárás, tüntetések) okozták, ezek hatására a választók helyben inkább a civilek felé fordultak. 2010 után az elsőprően pártlogika alapján történő voksolást az önkormányzatokban az országos közhangulat és a helyhatósági választási rendszer megváltozása eredményezte. Ez utóbbi elsősorban a kompenzációs lista lefaragásában érhető tetten, hiszen Pakson 1990 óta összesen 35 esetben kerültek civilek a testületbe, amelyből mindössze 11 esetben egyéni választókörzet megszerzésével és 15 esetben kompenzációs listáról. Ha megnézzük időszakosan is, akkor láthatjuk, hogy míg 1990-2000 között 8 alkalommal nyertek egyéni körzetben, főként az óvárosban és a külső településrészekben (a Lakótelepen mindössze egy alkalommal győzött civil jelölt, 1994-ben a már említett Haholt Miklós), addig 2000 után már összesen 3 alkalommal tudott civilszervezet jelöltje egyéni választókörzetben mandátumhoz jutni. A

civilszervezeteknek tehát – legalábbis Paks vonatkozásában – a szélesebb kompenzációs lista kedvezett.

2. Civilek és pártok

Említett szerveződések ugyanakkor inkább azon civilek közé sorolhatók, amelyekre az előbb már elemzett helyi jellegű pártok kategória illik. S hogy mennyire közel is állnak ezek a szervezetek a pártokhoz, azt remekül megmutatja önmagában az a tény is, ahogy ezen civil formációk egyes szereplői milyen könnyedén asszimilálódtak a politikai pártok versenyébe. Sőt a civil formációk ambiciózusabb politikusai körében többeket is magukba integráltak a nagy pártok helyi sejtjei.

Jó példa erre a Városunkért, Jövönkért Egyesület esetéből Csajághy Sándor, aki 2002-ben a szervezet egyik lakótelepi jelöltje volt,⁶¹¹ s 2004-ig egyben elnökségi tagja is,⁶¹² 2010-ben már a Fideszben politizált és lett képviselő,⁶¹³ míg az egyesület elnöke, Dr. Bencsik Lajos 2010-ben szövetségre lépve a szocialistákkal, már az MSZP-VJE koalíció jelöltje volt a 2. számú választóközterben.⁶¹⁴

A Paksi Lokálpatrióták Egyesületénél még erősebben érvényesült a nagy pártok elszívó hatása, ám itt gyakorlatilag csak a Fidesz irányába tapasztalhatunk mozgást. Ulbert Sándor 2002-ben még a lokálpatrióták kompenzációs listájának 12. helyén szerepelt,⁶¹⁵ miközben 2004-ben már a Fidesz-MDF-KDNP-KPE közös jelöltje.⁶¹⁶ 2002-ben még a lokálpatrióták jelöltjeként tudott nyerni a külső településrészekben, Kern József és ugyanígy az egyesület korábbi elnöke, dr. Potoczky Iván az egyik óvárosi körzetben.⁶¹⁷ 2006-ban már Ulberthez hasonlóan mindketten a Fidesz színeiben indultak mandátumért és lettek képviselők.⁶¹⁸ 2014-ben a lokálpatrióták korábbi polgármesterjelöltje lett a Fidesz polgármesterjelöltje, Kozmann György, majd 2015-ben a szervezet elnöke, Kovács Sándor koalíciót kötött a Fidesz

⁶¹¹Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2002, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

⁶¹² Paksi Hírlap: Kilépések a VJE-ből, 2004. október 1., III. évf./31. szám – 2.old.

⁶¹³Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2010, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

⁶¹⁴Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2010, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

⁶¹⁵Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2002, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

⁶¹⁶ Paksi Hírlap: Ulbert Sándor lett a képviselő; 2004. december 17., III. évf./40. szám – 3.old.

⁶¹⁷Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2002, Paks, Eredmények;

http://valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

⁶¹⁸Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2006, Paks, Eredmények;

eredmények:http://valasztas.hu/onkval2006/hu/10/10_0.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

képviselőjével,⁶¹⁹ Bordács Józseffel és a pártba is belépett, sőt 2017-ben Kovács Sándor lett a párt helyi szervezetének elnöke.⁶²⁰ Kováccsal együtt belépett a Fideszbe a lokálpatrióták egy másik korábbi képviselője, Szabó Péter, akit előbb 2016-ban az egyik megüresedő lakótelepi egyéni választókerület önkormányzati képviselőjének indítottak,⁶²¹ majd megválasztását követően a testület megszavazta alpolgármesternek.⁶²² Egy évvel később, Süli János miniszteri kinevezését követően Szabó Pétert jelölte a Fidesz-KDNP a város polgármesterének,⁶²³ így Szabó a Fidesz-KDNP és a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének közös jelöltje lett. Ezzel a PLE, bár de jure megmaradt civil szervezetnek, mégis úgy tűnik végleg elvesztette pártpolitikai semlegességét.

Természetesen fontos azt is megemlítenünk, hogy a lokálpatrióták már 2002-es debütálásuk idején sem álltak távol a jobboldaltól, hiszen soraik között megtaláljuk az egykori kisgazda Pámer Zoltánt, a korábbi fideszes képviselő Bogács Jánost is.

Elmondható tehát, hogy a Fidesz és általában a városban működő pártok egy idő után elszívják a civilszervezetek legrátermettebb képviselőit, politikusait és saját logójuk alatt indítják őket.

Ez alól kivételt képez a mára megszűnt Paks Városért Mozgalom, mely a korábbi tanácstagokból verbuválódott s melyben eleinte előbb Jákli Péter korábbi tanácselnök, majd annak a városból történő távozását követően Herczeg József korábbi tanácselnök-helyettes játszotta a főszerepet. A Paks Városért Mozgalom esetében nem találunk mozgást a pártok irányába, ami elsősorban a mozgalom speciális helyzetének köszönhető. Herczeg 1998-as bukását követően a szervezet már a választásokon csak azt a célt szolgálta, hogy a volt polgármestert az egyéni választókerületekben összegyűjtött töredékszavazatok által kompenzációs listáról a testületbe tudja juttatni, ezért megítélésünk szerint sok esetben már nem is olyanok alkották jelöltjeit, akik valódi képviselői ambíciókkal rendelkeztek, hanem inkább olyan személyek, akik nevüket adták ahhoz, hogy Herczeg József ciklusról ciklusra

⁶¹⁹ Paksi Hírnök: Fidesz-Lokálpatrióták együttműködés, már ketten képviselik a Fideszt a testületben; <http://paksihironok.hu/2015/12/17/fidesz-lokalpatriotak-egyuttmukodes-mar-ketten-kepviselik-a-fideszt-a-testuletenben/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶²⁰ Paksi Hírnök: Kovács Sándor a paksi Fidesz elnöke; <http://paksihironok.hu/2017/01/25/kovacs-sandor-a-paksi-fidesz-elnoke/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶²¹ Paksi Hírnök: Szabó Péter nyerte az időközi választást; <http://paksihironok.hu/2016/05/08/szabo-peter-nyerte-az-idokozi-valasztast/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶²² Paksi Hírnök: Szabó Péter a város új alpolgármestere; <http://paksihironok.hu/2016/02/15/szabo-peter-a-varos-uj-alpolgarmestere/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶²³ Paksi Hírnök: Szabó Pétert indítja a Fidesz-KDNP a polgármester választáson <http://paksihironok.hu/2017/07/24/szabo-petert-inditja-a-fidesz-kdnp-a-polgarmester-valasztason/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

visszakerüljön a testületbe. A valódi ambíciókkal rendelkezők közül persze többeket elszívtak más civil szervezetek, mint Bencsik, aki PVM-es képviselőként alapította meg 1998-at követően a VJE-t, vagy Kern József, Szinger Ferenc és Jantnerné Oláh Ilona, akik Paksi Lokálpatrióták Egyesületéhez vándoroltak át.^{624, 625} A Paks Városért Mozgalom érdekessége, hogy itt egy fordított tendencia is megtapasztalható volt; a pártpolitikából kiszoruló korábbi képviselők, képviselőjelöltek gyűjtőhelyévé vált a párt. Az addig SZDSZ-es Schuckert József 1998-ban már a PVM színeiben indult,⁶²⁶ a korábban kisgazda⁶²⁷ Pinczés Tamás 2002-ben tűnt fel a mozgalom környékén, míg a 2010. évi helyhatósági választáson három olyan Fidesz támogatással 2006-ban mandátumot szerző képviselő is a PVM színeiben mérette meg magát, aki a legnagyobb jobboldali pártban ciklus végére kiszorult a jelöltállítási versenyből.⁶²⁸ Megállapítható tehát, hogy a városi civil szervezetek sok esetben egyfajta ugródeszkaként szolgálnak a politikai ambíciók megnyilvánulásához és a pártokhoz történő csatlakozáshoz, illetve a pártokból kiszoruló jelöltek gyakran próbálnak valamely civil szervezetbe kapaszkodva megtartani pozícióikat, illetve visszakerülni a képviselőtestületbe.

⁶²⁴ Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2002, Paks, Eredmények; http://valasztas.hu/parval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 21.

⁶²⁵ Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2006, Paks, Eredmények; http://valasztas.hu/onkval2006/hu/10/10_0.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

⁶²⁶ Valasztas.hu, Önkormányzati választások 1998, Paks, Eredmények; <http://valasztas.hu/onkstat/onkkezd.htm> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 20.

⁶²⁷ Paksi Hírnök, 1989. december, I. évf. mutatószám - 7-9. old.

⁶²⁸ Valasztas.hu, Önkormányzati választások, 2010, Paks, Eredmények; http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html – Utolsó letöltés: 2017. augusztus 19.

XIX. A helyi nemzetiségek szerepe a paksi politikában

1. Roma integrációs kísérletek Paks városban

Miközben a paksi atomerőmű jelenléte speciálisan helyi törésvonalak keletkezését eredményezte a hajdani nagyközség területén, addig más – az országos viszonylatban olykor felszínre törő - konfliktusok részben vagy egészben való feloldódásához sikeresen járult hozzá. Lipset és Rokkan etnikai törésvonalokról, illetve Almond és társai nemzeti-etnikai összetartozásnak, mint közösségképző erőnek kapcsán a helyi politikai kutatásoknál is egyre gyakrabban előkerül a kérdéskör. Hazai vonatkozásában elsősorban a cigány kisebbség települési közéletében játszott szerepével kapcsolatos munkák tárgyalják, érdemes természetesen más nemzetiségi csoportokra is kitérni.

A dolgozat központi témája, tehát az atomerőműnek Paks Város politikai életére való ráhatása szempontjából megkerülhetetlen, hogy a cigány (és majd a Pakson szintén élő német) kisebbség helyzetével is aktívan foglalkozzunk. Ez már csak azért is szükséges, hiszen a helyi roma közösség politikai életében, az elmúlt évek történéseinek felvázolása mentén pontosan láthatjuk, hogy az energiaipari óriás nyújtotta plusz lehetőségek, anyagi források, jóléti kiadások jelenléte miként tompítja el vagy szünteti meg azokat a típusú konfliktusokat, amelyek más településeken éles szembenállást okozva jelentkeznek.

A dolgozatban leírt politikatörténeti elemzésünknel azt a megközelítést alkalmaztuk, mely szerint a cigányság helyzetének megoldása nem csak a többségi társadalom feladata, hanem a cigány lakosságé is. Ezért a kérdés tárgyalásakor figyelembe kell vennünk a demokratikus úton megválasztott cigány vezetők szempontjait és meglátásait. Dolgozatunk idevonatkozó részét is e szemponthoz igazítottam. Ugyanakkor felhívnam a figyelmet, hogy egy-egy sikeres modell megvalósításához bizonyos adottságok szükségesek a szóban forgó településen, így az nem biztos, hogy teljes egészében átemelhető vagy értelmezhető más helységekre is. Erre tanulmányunk végén külön kitérünk majd.

Ahhoz azonban, hogy eredményesen kezelni lehessen a leszakadó rétegek, így a romák körüli kérdéseket, a helyzetük mélyreható ismerete szükségeltetik. Ehhez elengedhetetlen a kérdés; mekkora a lélekszáma a térségben a cigány kisebbségnek? Pakson a legutóbbi (2001-es) népszámlálás adatai szerint a cigány lakosság aránya 0,8 százalék,⁶²⁹ ami az összlakosságot tekintve nagyjából 170 fő. Ez a szám azonban feltehetőleg jelentősen alábecsüli a cigányok

⁶²⁹ Paks lakossági adatai a Magyar Köztársaság Helységnévtárának honlapján a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) összesítése alapján http://portal.ksh.hu/pls/portal/cp.hnt_telep?NN=04862

valódi lélekszámát, mivel a 2002-es önkormányzati választáson csak a Cigány Kisebbségi Önkormányzatra Pakson 699-en szavaztak.⁶³⁰ Az 1998-as és a 2002-es kisebbségi önkormányzati választások alkalmával azonban súlyos visszaélések voltak tapasztalhatók Magyarországon, aminek a 2005. évi CXIV. törvénnyel kívánt véget vetni a kormányzat, mely a kisebbségi önkormányzati választásokra vonatkozóan bevezette a választói névjegyzéket.⁶³¹ A politológus szakmában etnobiznisznek nevezett folyamat - mely közérthetően fogalmazva annyit tesz, minthogy a többségi társadalomhoz tartozó csoportok egyes településeken kisebbségi önkormányzatokat alapítanak, hogy az ezeknek járó állami juttatásokra és támogatásokra szert tehessenek – felszámolása érdekében az új rendelkezés szerint a választás előtt azoknak a személyeknek, akik valamely nemzeti kisebbséghez tartoznak, regisztrálni kell magukat egy listára.⁶³² Bár a választói névjegyzéket csak a választási bizottság, a választási iroda és a bíróság tekintheti meg, majd a választás jogerőre emelkedését követően meg kell semmisíteni,⁶³³ mégis sokakat visszatartott a voksolástól annak bevezetése, mivel 2006-ban Pakson mindössze 153-an regisztrálták magukat cigánynak⁶³⁴, míg a 2010-es választásokra már valamivel többen, 216-an⁶³⁵ (mindkét választáson egyébként a regisztrálóknak nagyjából 70 százaléka jelent meg^{636,637}). Ez feltételezésünk szerint annak is betudható, hogy Magyarországon a vallás, nemzetiség vagy politikai hovatartozás statisztikai nyilvántartásához rendkívül negatív társadalmi tapasztalatok kötődnek és rögzültek a magyar társadalom tudatalattijába, mind a náci megszállás, mind a kommunista diktatúra idejéből.

⁶³⁰Szerk.: Vida Tünde; Paksi Városháza – ingyenes önkormányzati tájékoztató; 2002. október, II. évf. 2. szám, Kisebbségi Önkormányzatok, 7. oldal

⁶³¹ Kákai László (szerk.); 20 évesek az önkormányzatok - Születésnap vagy halotti tor?; Pécs, 2010, IDResearch/Publikon Kft., - Sipos Mónika: Megoldási javaslatok. Mi változott 2005 után? 268 – 269. old.

⁶³² Kákai László (szerk.); 20 évesek az önkormányzatok - Születésnap vagy halotti tor?; Pécs, 2010, IDResearch/Publikon Kft., - Sipos Mónika: Megoldási javaslatok. Mi változott 2005 után? 268 – 269. old.

⁶³³ Kákai László (szerk.); 20 évesek az önkormányzatok - Születésnap vagy halotti tor?; Pécs, 2010, IDResearch/Publikon Kft., - Sipos Mónika: Megoldási javaslatok. Mi változott 2005 után? 268 – 269. old.

⁶³⁴ A 2006-os Cigány Kisebbségi Önkormányzati Választáson való részvétel, névjegyzékszám és eredmények a 2006-os Önkormányzati Választás hivatalos honlapján a http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html

⁶³⁵ A 2010-es Cigány Kisebbségi Önkormányzati Választáson való részvétel, névjegyzékszám és eredmények a 2010-es Önkormányzati Választás hivatalos honlapján a http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html

⁶³⁶ A 2006-os Cigány Kisebbségi Önkormányzati Választáson való részvétel, névjegyzékszám és eredmények a 2006-os Önkormányzati Választás hivatalos honlapján a http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html

⁶³⁷ A 2010-es Cigány Kisebbségi Önkormányzati Választáson való részvétel, névjegyzékszám és eredmények a 2010-es Önkormányzati Választás hivatalos honlapján a http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html

A választói névjegyzék okozta szavazószám csökkenés a kisebbségi választáson meggátolja, hogy a választásokon való részvételből hozzávetőleg pontosan következtessünk a romák arányára. Ugyanakkor a 2002-es adatok alapján és azt figyelembe véve, hogy a 2001-es népszámláláson Pakson 4,8 százalék nem nyilatkozott nemzetiségi hovatartozását illetően,⁶³⁸ akiknek többsége szintén saját feltételezésünk szerint, a diszkriminációtól és a nyilvántartásba vételtől tartó cigány lakos, úgy a cigányság száma Pakson nagyjából 1200 fő körülre tehető, ami a város összlakosságának 6 százaléka körül van. Ez a szám sokkal közelebb áll az általunk tapasztalt napi gyakorlathoz, mint a hivatalos statisztika által kimutatott lélekszám. Feltételezésünket az is alátámasztja, hogy a Cigány Kisebbségi Önkormányzat 2007 őszén 327 paksi roma családnál készített kérdőíves felmérést,⁶³⁹ s ez a tény önmagában kizárja a 170-200 fő körüli létszámot.

Bár Pakson napjainkig nem alakult ki olyan éles konfliktushelyzet, mint az ország Dunától keletre elterülő részein (Sajóbábony, Gyöngyöspata, Tiszavasvári, stb.), ami javarészt az atomerőmű által biztosított jobb szociális helyzetnek és a cigány lakosság kisebb arányának is betudható, de az egymás mellett élés Pakson sem feltétlenül békés. Igaz, az elmúlt években mindössze egy kirívó eset történt,⁶⁴⁰ a kérdés a 2010-2014 közötti időszakban az országos közbeszéd hatására egyre inkább napirendre kerül a paksi politikai életben is.

Az 1970'-es és 1980'-as években egyes szerzők vélekedése által főként a cigányoknak tulajdonított konfliktusforrás volt Pakson a prostitúció elterjedése és ehhez köthetően a nemi betegek számának megnövekedése, mely 1978-ban érte el csúcspontját.²⁶

A rendszerváltozást követően kezdődtek az újabb, már nyílt összetűzésekhez vezető problémák, amikor 2002-ben a Paks külterületéhez tartozó, a várost övező déli erdőségben megbúvó Bedő-tanya lakhatatlanná vált és az ott élő roma családok a városba kívántak költözni. Az önkormányzat úgy próbálta megoldani az ügyet, hogy a várostól észak-nyugatra található faluban, Németkéren segített volna házhoz jutni a cigány családoknak. Németkér lakossága azonban egy spontán szerveződő tömeges demonstráció keretében még a cigányok beköltöztetésének megkezdése előtt lakhatatlanná tette az épületet.⁶⁴¹

⁶³⁸ Paks lakossági adatai a Magyar Köztársaság Helységnevtárának honlapján a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) összesítése alapján http://portal.ksh.hu/pls/portal/cp.hnt_telep?NN=04862

⁶³⁹ 21. Kisebbségi lakossági fórum 2007. november 30. (Paks.hu)
http://www.paks.hu/hirek/hir_kozelet.php?mid=1475019a1a9c7b

⁶⁴⁰ 8. Rátámadtak az intézkedő rendőrökre Pakson! (Teol.hu) - <http://www.teol.hu/tolna/kek-hirek-bulvar/ratamadtak-az-intezkedo-rendorokre-pakson-288366>

⁶⁴¹ Tar Zsuzsanna: Fél tucat falu tüntet a paksi romák ellen (Magyar Nemzet Online, 2002. szeptember 21.)
<http://www.mno.hu/portal/104100>

A II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola helyzete, s az intézményben uralkodó állapotok már a választási kampány témájává váltak Paks-on a 2010-es önkormányzati választás idején, amikor Bogács Tamás János, a Jobbik önkormányzati képviselő-jelöltje egy televíziós vitaműsorban sikerrel lovagolta meg ezt a politikai issue-t.⁶⁴² Az iskola tanulóinak egyébként közel 10 százaléka halmozottan hátrányos helyzetű,⁶⁴³ akinek java része a Dankó P. utca és a Síp utca által közrezárt szegregátumból (köznyelven cigánytelep) kerül ki.

A 2008-as Integrált Városfejlesztési Stratégiában csak „Szegregátum” névvel illetett pontok helyzete is rámutat, az ország keleti részében már megindult „gettósodási” folyamat paksi megjelenésére. A legnagyobb I-es számú szegregátum a város külterületét képező Ipari Park mellett található, már említett Dankó P. utca és Síp utca közti városrész. Itt él a város népességének 0,9 százaléka, szinte kizárólag roma lakosság.⁶⁴⁴ A telep a 70-es években épült a roma lakosság tudatos egy helyre történő elkülönítése céljából.⁶⁴⁵ A szegregátum területén közel kétszázan élnek, ennek 32,3 százaléka (egyharmada) 14 év alatti, ami 1,72-szerese (közel kétszerese!) a város más részeihez viszonyítva a kiskorúak arányának.⁶⁴⁶ A városfejlesztési stratégiában található táblázatból az is kiderül, hogy a felnőttek 79,7 százaléka (nagyjából négy-ötöde) az, aki legfeljebb az általános iskolát elvégezte (vagy még azt sem) és nincs olyan, aki felsőfokú képzésben részt vett volna.⁶⁴⁷ Az összesen 44 ház 31,8 százaléka (közel harmada) alacsony komfortfokozatú, az itt található háztartások 74 százalékában nem él rendszeresen foglalkoztatott, kereső személy¹³. A foglalkoztatásról még annyit megemlítenénk, hogy a telepen élők 81,4 százaléka nem rendelkezik rendszeres munkával, a férfi lakosság alkalmi közmunkából, illetve évszaktól függően napszámból tartja el a családot, valamint az önkormányzattól érkező segélyekből.⁶⁴⁸

A paksi IVS-ben II-es számú Szegregátumnak nevezett városrész Gyapán található, mely Paks város külterülete, a várostól észak-nyugatra, nagyjából 15 kilométerre, valamikor önálló

⁶⁴² Barkóczi Csaba: Kiméletlenül kimondva

http://barkoczcisabaelemez.blog.hu/2010/09/24/kimeletlenül_kimondva

⁶⁴³ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 95. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁴⁴ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 88. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁴⁵ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 88. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁴⁶ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 89. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁴⁷ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 89-90. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁴⁸ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 89-90. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

település volt. A szegregátum Gyapa településhatárán fekszik, lakosságszámát tekintve 120-130 fő⁶⁴⁹. A rendszerváltozás előtt a Paksi Állami Gazdaság ideköltöztetésével került a területre nagy létszámú alacsony iskolázott, hátrányos helyzetű lakos, akiknek helyzete a rendszerváltozást követően a mezőgazdasági munka leértékelődésével még rosszabb lett⁶⁵⁰. Az ide vonatkozó IVS táblázatokból kiderül, hogy lényegesen kevesebb a munkanélküliek aránya, mint az I-es szegregátum területén élők körében, de az itt élők javarészt alacsonyprestízzsel bíró mezőgazdasági munkából tartják fenn magukat.⁶⁵¹ A lakosság iskolázottságára és életkörülményeire vonatkozó adatok szinte pontosan megegyeznek az I-es szegregátum területén élők adataival, mindössze két dolgot emelnénk ki. A házak komfort állapota lényegesen rosszabb, a 41 ház 73,2 százaléka (három negyede) alacsony komfortfokozatú. A kiskorúak aránya pedig a városi átlaghoz viszonyítva 200,36 százalékos, tehát több mint kétszerese a paksi átlagnak.⁶⁵²

Érdeemes figyelmet fordítani a Paksi Hírnökben 2010 októberében megjelent cikkekre, melyben Spiesz Józseffel, a Mezőőr Szolgálat vezetőjével (2010-től a FIDESZ-KDNP önkormányzati képviselője) készített riportot Sólya Emma.⁶⁵³ A cikkben beszámolnak a termőföldeken zajló lopásokról és az idős emberek sérelmére elkövetett bűncselekményekről. E mellett nem mehetünk el figyelem nélkül meglátásunk szerint, hiszen az ilyen jellegű bűncselekmények Kelet-Magyarországon több helyen már az indultok elszabadulásának kiváltó okai voltak.

Berki Attila, a paksi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke, aki a *Roma Polgári Tömörülés – Roma Polgári Mozgalom Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete – Cigány Szervezetek Országos Szövetsége Koalíció* színeiben jutott mandátumhoz és 2010-ben első ciklusát kezdte meg a kisebbségi önkormányzatban, a választások után azt nyilatkozta, hogy a helyi roma társadalom elégedetlen volt az eddigi Gertner Ferenc Vagány (Lungo Drom, korábban Paksi Dunamenti Cigány Egyesület) vezette kisebbségi önkormányzat munkájával, amit a választási eredmények tükröznek. Berki a roma lakosság és a többségi társadalom felé is megfogalmazott elvárásokat. A kisebbségi önkormányzat elnöke szerint a dolgozó cigányok

⁶⁴⁹ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 98-107. oldal
http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁵⁰ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 98-107. oldal
http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁵¹ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 98-107. oldal
http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁵² Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 98-107. oldal
http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁵³ Paksi Hírnök, 2010. október 6., XIX. Évf. 19. szám. (Főszerk.: Dávid Ildikó); Sólya Emma: Akik a határ kémlelik, 10. oldal

feladata pozitív példát mutatni a roma társadalom leszakadó részének, szemben azokkal, akik a segélyből és a bűnözésből való megélhetés formáját választották. A többségi társadalomtól (konkrétabban az önkormányzattól) azt várja, hogy támogassák egy Roma Közösségi Ház létrehozását, ahol külön odafigyelhetnének a cigány fiatalok nevelésére, egy ingyenes jogsegély szolgálat felállítását kéri, s hogy támogassák őket egy kimondottan roma cég létrehozásában, amivel a nagymértékű munkanélküliséget kívánja csökkenteni a cigányok körében.⁶⁵⁴

Berki Attila egy 2011. februári interjúban azt nyilatkozta a Paksi Hírnöknek, hogy sikerült megkapniuk az önkormányzattól a közösségi házat,⁶⁵⁵ mely egyébként korábban már létezett Pakson, csak az előzőt az ez előtti ciklusban a Cigány Kisebbségi Önkormányzat egy rászoruló roma családnak adta oda.⁶⁵⁶ Berki új politikai irányelvet fogalmazott meg a vele készült beszélgetés során, mondva; „[...] *ő az integráció híve és nem várja, hogy mások fogadják el fenntartások nélkül.*”⁶⁵⁷ Ugyanakkor leszögezte, hogy fontos a cigány kultúra (itt kiemelten a zenére gondol) megőrzése és roma identitásuk vállalása.⁶⁵⁸ A politikus meglátása szerint az integráció sikeres kivitelezője Pakson a cigány közösségnek az a része lehet, akit sikerült bevonni a munka világába, s akiknek egyrésztől becsületes, korrekt munkával ki kell vívni a többségi társadalom bizalmát, míg másrésztől a saját leszakadó nemzettársaiknak kell irigylésre méltó példát mutatniuk.⁶⁵⁹ Berki szerint a legnagyobb gond ezzel a roma társadalom általános, így Paksra is érvényes megosztottsága, valamint ahogy ő fogalmaz; „[...] *sokkal nem lesz egyszerű megértetni, hogy tanulással, munkával van lehetőség jobb életre.*”⁶⁶⁰ Ugyanakkor Berki bizakodó, de úgy véli, 4 év alatt nem lehet megoldani a problémát, de sikert és eredményeket lehet felmutatni.⁶⁶¹

Mint azt a Berki Attilával készített riportokból és újságcikkekből olvashattuk, rendkívül fontos a kommunikáció, mind a többségi társadalom és a cigány kisebbség között, mind pedig

⁶⁵⁴ Paksi Hírnök, 2010. október 6., XIX. Évf. 19. szám. (Főszerk.: Dávid Ildikó); 4. oldal

⁶⁵⁵ 16. Paksi Hírnök, 2011. február 18., XX. Évf. 4. szám. (Főszerk.: Kövi Gergő); Felébreszteni egy jobb élet igényét; 19. oldal

⁶⁵⁶ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

⁶⁵⁷ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

⁶⁵⁸ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

⁶⁵⁹ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

⁶⁶⁰ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

⁶⁶¹ TelePaks TV, Választási vitaműsor 2010. szeptember 22., Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjelöltjeinek vitája

a különböző cigány népcsoportok között, ahhoz, hogy a békés egymás mellett élés, majd az integráció sikeres lehessen. Az információk és gondolatok cseréje az eredményes együttműködés alapfeltétele. Berki ezt több irányú kommunikációs politikával és társadalmi kommunikációval próbálta megoldani. A partnerségi stratégiájának célja az oktatási intézmények, elsősorban az iskolaigazgatókkal folytatott állandó tapasztalat és információcserével csökkenteni az iskolai konfliktusokat és oktatásbeli hátrányokat, de legalább ilyen fontossággal partneri viszonyt kiépíteni a városi önkormányzat és a kisebbségi önkormányzat között.⁶⁶² A harmadik fontos iránya a többségi társadalom felé irányuló kommunikációs célkitűzéseknek a Paksi Rendőrkapitányság és a cigány vezetők (illetve a paksi cigány társadalom) közötti párbeszéd és együttműködés a bűnmegelőzés érdekében. Ennek elérése céljából 2011. február 22-én egy közös rendőr-cigány fórumot tartottak, ahol a paksi és Paks környéki települések roma vezetői is megjelentek. A fórumon egy 2005-ös együttműködési megállapodás értékelésére és megerősítésére is sor került, s ennek jelentőségét mutatja, hogy dr. Kuti István rendőr alezredes, a paksi kapitányság parancsnoka is úgy vélekedett, hogy a mostani fórumon elért eredmények sikeresnek ígérkeznek, s hogy ezeknek a kommunikációs-csatornáknak a működése komoly előrelépés az elmúlt évekhez képest.⁶⁶³

A cigányok egymás közötti párbeszédét és a kölcsönös bizalom kiépítését a paksi cigányfórum összehívásával próbálta útjára indítani a kisebbségi önkormányzat elnöke, melyet minden negyedévben egyszer kívánt megrendezni. A fórum 2007 novembere óta nem ült össze. Most, 2011. január végén, több mint három esztendő után először. A fórumon nem csak a romák, hanem a városháza több tisztviselője és Tell Edit alpolgármester-asszony is részt vett. A fórum végén a CKÖ közmeghallgatást is tartott, ahol minden résztvevő kérdezhetett és elmondhatta a problémáit, melyet aztán közösen igyekeztek megvitatni.⁶⁶⁴ Politológus szemmel nézve nyilván való, hogy a lakosságfórum önmagában nem oldhatta meg a felvetődő problémákat, de az, hogy ezekről beszéltek, s hogy a roma közösség tagjai között az együttműködés felé hajazó párbeszéd folyhatott, az szintén valamiféle előrelépés első lépcsőfoka volt. Egy egységes cigány társadalom felzárkóztatása egyszerűbb, mint egy szétszabdalt, belviszályoktól sem mentes roma társadalomé, mivel az önkormányzati

⁶⁶² Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 98-107. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁶³Matus Dóra: Közös párbeszéd lehet a megoldás a problémákra (Paksi Hírnök Online)

<http://paksihironok.hu/wordpress/2011/02/24/kozos-parbeszed-lehet-a-megoldas-a-problemakra/>

⁶⁶⁴ Paksi Hírnök, 2011. február 4., XX. Évf. 3. szám. (Főszerk.: Kövi Gergő); Faller Gábor: Három év után először cigányfórum; 7. oldal

döntéshozók utóbbi esetében nem tudhatták, mely cigány vezetőkhez forduljanak a sikeres együttműködés érdekében, melyikük legitim, s melyikük bír tényleges elismertséggel a cigány lakosság körében. Ennek kiküszöbölésében látom legeredményesebbnek Berki Attila politikáját.

Pakson az önkormányzatnál bevett gyakorlat a cigány fiatalok támogatása tanulmányi ösztöndíjjal, melynek feltétele a hármasnál jobb tanulmányi átlag, s hogy ne legyen a gyermeknek igazolatlan hiányzása, valamint a szülőnek írásban nyilatkoznia kell arról, hogy gyermeke valóban roma származású.⁶⁶⁵ A Dankó P. utca és a Síp u. által közrezárt szegregátum területén a 2008-as Integrált Városfejlesztési Stratégiában 6 évre írták elő 8 db önkormányzati tulajdonú cigány családok által lakott bérlakás felújítását.⁶⁶⁶ Ehhez képest azonban az önkormányzat a tervezett 8 lakás helyett 9 db-ot már 2010 májusára felújított, tehát a hat helyett kettő éven belül.⁶⁶⁷

Az önkormányzat jelenleg a segély kiosztását az igénylő portájának rendezettségéhez köti, valamint a segély egy részét nem készpénzben, hanem egyéb szociális juttatásokban biztosítja a rászorulóknak.⁶⁶⁸ E rendelkezés elsősorban a paksi roma lakosságot érinti. A CKÖ maga is egyetért a rendelkezéssel, a helyzetre reagálva közbenjártak, hogy a városi önkormányzat tulajdonában álló DC Dunakom Kft. két darab konténert szállítson a Síp utca és a Dankó Pista utca által közrezárt egyes szegregátum területére.⁶⁶⁹ A közös cél, hogy tiszta és higiénikus, tehát élhető környékké tegyék a paksi cigánytelep területét, mely első lépés lehet a társadalmi integráció felé.

Bár nem a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat eredménye, hanem állami döntés nyomán létrejött eredmény, de 2013 júliusa óta Pakson is roma referens felel a cigány származású állampolgárok és a járási adminisztráció közötti zökkenőmentes együttműködésért. A Paksi Hírnök tudósítása szerint a „referensek foglalkoztatásának célja, hogy a roma polgárok

⁶⁶⁵ Ösztöndíj roma gyermekeknek (Paks.hu)

http://www.paks.hu/hirek/hir_kozelet.php?mid=14a93f509d2212

⁶⁶⁶ Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 (Paks.hu) – 89-90. oldal

http://www.terport.hu/webfm_send/3736 - Utolsó letöltés 2017. augusztus 26.

⁶⁶⁷ Hatvanmillióból újítottak fel romák által lakott bérlakásokat Pakson (RomNet.hu)

http://www.romnet.hu/hirek/2010/05/17/hatvanmilliobol_ujitottak_fel_romak_által_lakott_berlakasokat_pakson

⁶⁶⁸Teol.hu: Romaszigor: csak a rendezett porta mellé jár a segély (Teol.hu)

<http://www.teol.hu/tolna/kozelet/romaszigor-csak-a-rendezett-porta-melle-jar-a-segely-361809>

⁶⁶⁹ Paksi Hírnök, 2011. február 18., XX. Évf. 4. szám. (Főszerk.: Kövi Gergő); Konténer a szebb portáért; 5. oldal

számára is könnyebbé, kényelmesebbé és átláthatóvá tegyék az államigazgatási ügyek intézését”.⁶⁷⁰

A helyi sajtót áttekintve 2010. október és 2014. október között 10, 2014. október és 2017. október között 9 olyan programról olvasható tudósítás, amelyben a paksi Cigány Kisebbségi Önkormányzat volt a szervező, s amely főként a cigány lakosságot kívánta megszólítani. A programok mindkét esetben fele-fele alkalommal identitásformáló politikai töltettel rendelkeztek, úgy mint a roma holokausztról való megemlékezés, roma lakossági fórum vagy közös jótékonyági akció más szervezetekkel. A programok másik fele oktatási célzatú, illetve közösségformáló jelleggel bírt, mint tanulmányi kirándulás szervezése az atomerőműbe, tanszercsomag osztás, egészséges életmódra nevelés, nyári napközis tábor szervezése, illetve romanap vagy a roma júniális ünnepség megszervezése. Természetesen nem vitatható, hogy ezek az utóbbi programok is lehetnek identitásformálók, ugyanakkor a politika eszköztárában az ilyen típusú rendezvények inkább „szoft” mint „hard” politikai eszközöknek tekinthetők.

A roma közösségen belül vita tárgyát képezte a roma közösségi ház helyzete is, mivel az 2010-ben az önkormányzattal történt megállapodás alapján, a város az északi részén, a KREZ-park mellett került kialakításra. Miközben ez, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat részére bocsátott városi tulajdonú ingatlan területi elhelyezkedését tekintve éppen a város északi, kevés által lakott részén fekszik, aközben a cigány kisebbség által legsűrűbben lakott antiszergregációs övezet épp a déli városrészben található. A témát a helyi MSZP is felkarolta.⁶⁷¹

Nagyon sok ígéret és próbálkozás történt már ország és egész Közép-Kelet Európa szerte a romák integrációjára. Az ilyen próbálkozásoknak a túlnyomó többségéről elmondhatjuk, hogy nem voltak sikeresek. Megítélésünk szerint Pakson volt 2010-ben kezdeményező készség és akarat mind két részről az integráció véghezvitelére. Ha ezek a lépések már eredményeket tudnak felmutatni az elkövetkező néhány esztendőben, akkor ezt a fajta kisebbségi politikát át lehetne ültetni a Dunántúl más területeire is, hogy az ellentétek ne eszkalálódjanak, ahogy Kelet-Magyarország egyes pontjain az korábban már megtörtént. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy Paks város helyzete teljesen eltér más térségektől, hiszen három fontos adottság is jelen van. Egyrészt az atomerőmű jelenléte anyagi fedezetet biztosíthat az integrációra, másrészt van Pakson olyan demokratikusan megválasztott roma vezetőréteg, akinek akad elképzelése az integráció kivitelezését illetően, míg harmadrészt a cigányok aránya egyelőre kevés ahhoz,

⁶⁷⁰ Roma referensek segítik az ügyintézését: <http://paksihironok.hu/2013/09/05/roma-referensek-segitik-az-ugyintezest/> - Utolsó elérés: 2017. augusztus 16.

⁶⁷¹ Helyben van szükségük a romáknak a közösségi házra: <http://paksihironok.hu/2016/04/26/helyben-van-szuksegu-a-romaknak-a-kozossegi-hazra/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 16.

hogy olyan konfliktust szüljön, ami végleg megakadályozhatná az integrációs folyamat megindulását.

Ugyanakkor minden korábbi optimizmus ellenére Berki Attila megbukott Pakson. 2014 októberében a roma politikus, aki ekkor a Paksi Roma Közhasznú Egyesület (PRKE) színeiben indult és indított csapatot a nemzetiségi választáson, kiesett az önkormányzatról és a PRKE jelöltjei közül csak Gomán János jutott mandátumhoz, miközben három mandátumot szerzett a rivális Magyarországi Cigányszervezetek Fóruma (MCF).⁶⁷² Érdekes, hogy mindennek ellenére a paksi CKÖ megalakulásakor a négy fős testület a PRKE színeiben egyedülként képviselőként mandátumhoz jutó Gomán Jánost választotta meg a szervezet elnökének.⁶⁷³ Talán éppen ennek a hatása, hogy a CKÖ által megvalósított programok terén lényeges változást nem találunk a 2010-2014 és a 2014-2017 közötti időszak vonatkozásában. A cigány kisebbség tagjai közötti politikai beharcok azonban továbbra sem szűntek meg, olyannyira, hogy 2017 márciusában, miután Gomán János lemondott tisztségéről, a CKÖ az MCF párti Takács Andrászt választotta meg elnökévé. Jelen sorok írásakor Takács politikai eredményeinek értékelése még nem időszerű, hiszen egyelőre még nem lehet megállapítani, hogy folytatja elődjei politikáját, vagy teljesen új megközelítésben igyekszik majd javítani a cigányok helyzetén a paksi CKÖ lehetőségeinek tükrében, s ha ez utóbbit választja, vajon tud-e sikerebb lenni Berki Attilánál, vagy Gomán Jánosnál. Ugyanakkor azt már ma is láthatjuk, hogy a cigány kisebbségnek a város politikai életében játszott szerepe egyre jobban nő. A romák helyzete a 2010-es, a 2014-es, valamint a 2016-os időközi önkormányzati választási kampányban egyaránt meghatározó téma volt a paksi 7. számú egyéni választókörzet képviselőjelöltjeinek körében, elsősorban annak köszönhetően, nagy ebben a városrészben található a legnépesebb antiszegregációs övezet, amely az itt élő választópolgárok 10 százalékát adja. 2010-ben és 2014-ben Tell Edit,⁶⁷⁴ aki előbb a Fidesz, majd másodszor a Néppárt színeiben jutott mandátumhoz a területen, míg 2016-ban már az MSZP-s Mezősi Árpád próbálkozott a romákat személyes jelenléttel vagy különböző ígéretekkel megszólítani.

⁶⁷² Paksi CKÖ választás eredménye, 2014: http://www.valasztas.hu/hu/nemz2014/987/987_0_index.html - Utolsó letöltés 2017. augusztus 16.

⁶⁷³ Megalakult az új roma önkormányzat: <http://paksihironok.hu/2014/10/22/36532/> - Utolsó letöltés, 2017. augusztus 16.

⁶⁷⁴ A roma holokausztra emlékeztek: <http://paksihironok.hu/2014/09/22/a-roma-holokausztra-emlekeztek/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 16.

2. A helyi német politikai közösségről röviden

Mint azt a város politikai identitásának eredetét boncolgató részben már bemutattam, Paks város a 18. század elejétől kezdődően jelentős számú német anyanyelvű lakossággal rendelkezett, akik a betelepülésüket követő időszakban egy rövid történelmi periódus erejéig a település lakosságának többségét is alkották. A történelem előre haladtával ez a közösség folyamatosan beolvadt és asszimilálódott a magyarságba, elveszítve nyelvi és kulturális különállását. A második világháborút követő kitelepítési hullám, mely a német nemzetiségű lakosság Németországba történő elhurcolását eredményezte, megpecsételte a paksi svábság sorsát, az atomerőmű építése pedig végleg eltüntette a település korábbi németes jellegét. Napjainkban jobbra csak a városlakók egy jelentős részénél megfigyelhető német eredetű vezetéknev mutat arra, hogy hajdanán számottevő sváb közösség lakta a várost. A 2001-es népszámlálás idején a városlakók közül mindössze 84 fő, (ez 0,4 százalék) vallotta magát német anyanyelvűnek,⁶⁷⁵ ennek szinte duplája volt azok száma, akik úgy nyilatkoztak, hogy a német nyelvet családi és baráti körben használják; 156 fő (0,75 százalék).⁶⁷⁶ Mint láthatjuk, ma a városban a német nyelvet használók száma nem éri el az egy százalékot sem. Személyes tapasztalatunk, hogy közülük a legtöbben az idősebb korosztályokhoz tartoznak (1980 után született német anyanyelvű paksi lakossal még sohasem találkoztunk, 1960 és 1980 között születettel is csak elvétve). A magukat német nemzetiségűnek vallók száma 329 fő volt (1,6 százalék),⁶⁷⁷ míg azok száma, akik azt nyilatkozták, hogy sváb kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődnek 472 fő volt (2,26 százalék).⁶⁷⁸ Még a helyi németség számára legkedvezőbb kategória alapján is létszámuk éppen megközelítette az ötszáz főt, ezek nagy része is szétszórtan a régi városrészben, illetve kisebb tömbben a külső településrészen, Dunakömlődön él. Bár mindegyik paksi általános iskolában működik német nemzetiségi oktatás, az ideérkező gyerekek az iskolában beszélnek először németül, s nem otthonról hozzák magukkal ezt a nyelvet. Ennek alapján meglátásunk szerint kijelenthető, hogy a paksi németség története 1946 után véget ért Pakson. Egy, legfeljebb két generációra elegendő utánpótlást jelenthet a jövőre nézve, hogy a megyében lévő falvak némelyike (Gyöngy, Györköny, Nagymányok és Németkér - ahol a svábok történelmileg zárt közösséget alkottak,

⁶⁷⁵ A 2001. évi Magyarországi népszámlálás nemzetiségi eredményei
<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab115/load15017.html>

⁶⁷⁶ A 2001. évi Magyarországi népszámlálás nemzetiségi eredményei
<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab115/load15017.html>

⁶⁷⁷ A 2001. évi Magyarországi népszámlálás nemzetiségi eredményei
<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab115/load15017.html>

⁶⁷⁸ A 2001. évi Magyarországi népszámlálás nemzetiségi eredményei
<http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab115/load15017.html>

s főként emiatt némileg erősebb öntudattal bírtak), meg tudott maradni németes jellegű településnek. A városba történő mobilitás által az ezen falvakból betelepülők ideiglenesen tartalékot adhatnak a paksi sváb közösség számára, de ezzel együtt is belátható időn belül végleg megszűnhet Pakson a német közösség.

A németiség politikai súlya létszámából kifolyólag nem meghatározó, ami a városi döntéshozatalra való befolyásukat tekintve egyértelmű hátrányt jelent. 1990-ben még történt arra kísérlet, hogy az önkormányzati választáson a németiség nemzetiségi alapon érvényesíthesse erejét; néhányan közülük Német Nemzetiségi Egyesület néven, szervezetbe tömörültek és listát is állítottak az önkormányzati választásokon. Az egyesület az első fordulóban, listán 75 szavazatot szerzett (1,55 százalék),⁶⁷⁹ míg a második fordulóban 90 voksot (1,95 százalék).⁶⁸⁰ Egyéni képviselő jelöltet két körzetben indítottak, az 1. számú egyéni választókörzetben (Paks-Malomhegy) dr. Wartig Lászlót, és a 9. számú választókörzetben (Dunakömlőd) Baldauf Antalt.⁶⁸¹ Az egyesület választási listáján is ők ketten szerepeltek. Baldauf első helyen, dr. Wartig második helyen.⁶⁸² Baldauf összesen 5 szavazatot szerzett (1,12 százalék),⁶⁸³ körzetében nem került sor második fordulóra, dr. Széchenyi Attila (KDNP) 50 százalékot meghaladó győzelme miatt. Wartig László az első fordulóban 48 szavazatot gyűjtött össze (8,39 százalék),⁶⁸⁴ a második fordulóban már 107 voksot kapott (18,48 százalék), amivel második lett¹¹. Ezzel az eredménnyel a németek nem tudtak képviselőt delegálni a testületbe, s a következő választásokon már nem is volt Pakson kísérlet német nemzetiségi alapon működő formáció elindulására.

Ettől függetlenül találunk átfedéseket az egyes helyi pártszervezetek és egyesületek jelöltjei és képviselői, illetve azon politikai szereplők között, akik a Német Nemzetiségi Önkormányzatban részt vettek. A sváb-német kisebbségi érdekeket érvényesíteni kívánó személyek beépülve a többség által is támogatott szervezetekbe próbálkoztak inkább befolyást szerezni a helyi politikában.

Erre tipikus példa Féhr György,⁶⁸⁵ aki 2006-ban, mielőtt a Fidesz-Polgári Összefogás képviselője lett volna, a Deutsche Minderheitenselbstverwaltung elnöki tisztségét töltötte be Pakson, vagy Strasszer Tamás Ignác, aki a nemzetiségi önkormányzatban betöltött szerepe

⁶⁷⁹ Paksi Hírnök; 1990. október 30. II. évf./21. szám; 6. old.

⁶⁸⁰ Paksi Hírnök; 1990. november 13., II. évf./22. szám; 2. old.

⁶⁸¹ Paksi Hírnök; 1990. október 30. II. évf./21. szám; 6. old.

⁶⁸² Paksi Hírnök; 1990. okt. 1., II. évf./19. szám; 17. old.

⁶⁸³ Paksi Hírnök; 1990. október 30. II. évf./21. szám; 6. old.

⁶⁸⁴ Paksi Hírnök; 1990. október 30. II. évf./21. szám; 6. old.

⁶⁸⁵ Paksi Hírnök; 2006. szeptember 22., 15. évf./18. szám; Választás, 11. old.

mellett egyben az SZDSZ színeiben lett képviselő 2002-2006, valamint a 2006-2010-es választási ciklusban is.⁶⁸⁶

A Német Nemzetiségi Önkormányzat szerepe a város politikai életét tekintve akár súlytalannak is nevezhető. Az „etnobiznisz”ellenes törvény megalkotása előtt a népszámlálás adataitól szögesen eltérően, 1998-ban 2 843 fő (a választáson résztvevők közel 40 százaléka) adott le érvényes szavazatot a német kisebbségi önkormányzat megválasztására,⁶⁸⁷ míg 2002-ben 3 709 választó (szintén a választásokon részt vevők közel 40 százaléka) voksolt a német kisebbség jelöltjeire.⁶⁸⁸ Ez a magas részvételi arány valószínűleg annak betudható, hogy a jelöltek a nem német származású ismerőseiket is igyekeztek mozgósítani a számukra kedvező végeredmény érdekében. A regisztrációhoz kötött szavazási rendszer után már a 2001-es népszámlálás eredményéhez hasonló adatokkal találkozunk; 2006-ban 252 fő regisztrálta magát a választás előtt németnek, ebből 124-en (49 százalék) jelentek meg a választáson,⁶⁸⁹ 2010-ben pedig már csak fele annyian, 133-an kívántak részt venni⁶⁹⁰ a német kisebbségi önkormányzat tagjainak megválasztásán, ebből végül csak 97-en (73 százalék) ment el ténylegesen is voksolni. 2014-ben a regisztrálók száma 132 fő volt, ebből 108 személy élt szavazati joggal.⁶⁹¹ Végig tekintve az elmúlt ciklusok tendenciáit, a német kisebbségi önkormányzat is sokat veszített súlyából. A 2006-ig öt főből álló testület 2010-ben négy főre csökkent, míg 2014-ben már csak három képviselőt választhatott a közösség. Ezekből az adatokból is láthatjuk, hogy a svábság politikai ereje önmagában nem meghatározó, mondhatni elenyésző Pakson.

Ennek ellenére is fontos azonban kiemelni, hogy a paksi német nemzetiséghez számos olyan népszerű kulturális érték és esemény tartozik, mint a Pakson kedvelt és elismert Roger Schilling Zenekar⁶⁹², a hagyományos és a hazai németiség körében országosan is ismert paksi

⁶⁸⁶ Valasztas.hu, Eredmények, 2002, Paks: http://www.valasztas.hu/onkval2002/so02/ered_ind.htm - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁸⁷ Az 1998-as önkormányzati választás eredményei, a választás hivatalos honlapján <http://valasztas.hu/onkstat/onkkezhd.htm>- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁸⁸ A 2002-es önkormányzati választás eredményei, a választás hivatalos honlapján http://valasztas.hu/onkval2002/so02/ered_ind.htm- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁸⁹ A 2006-os önkormányzati választás eredményei, a választás hivatalos honlapján http://valasztas.hu/onkval2006/hu/10/10_0.html- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹⁰ A 2010-es önkormányzati választás eredményei, a választás hivatalos honlapján http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹¹ A 2014-es nemzetiségi választás eredményei, a választás hivatalos honlapján http://www.valasztas.hu/hu/nemz2014/987/987_0_index.html- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹² Paksi Hírnök online: Roger Schilling zenekar kapta az Arany Rozmaring díjat <http://paksihironok.hu/2016/05/26/a-roger-schilling-fuvoszenekar-kapta-az-arany-rozmaring-dijat-2/>- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

Svábbál⁶⁹³, a minden év májusában megtartott Német Nemzetiségi Nap⁶⁹⁴, a Sprich Deutsch!⁶⁹⁵ tanulmányi verseny. Ezek egyaránt olyan jelentős események Paks Város életében, amelyek a német kisebbség tagjai mellett a többségi társadalom tagjai számára is nyitottak és egyben vonzóak, könnyen befogadhatók. Éppen ezért, ha valaki aktívan részt vesz a Német Nemzetiségi Önkormányzat munkájában, az egyben jó belépőnek számít a város politikai életébe is, hiszen a lakosság elismeri a német kisebbségnek a város életében betöltött fontos kulturális szerepét. Ez mindenképpen egyedi politikai erőssége a kicsiny, de annál összetartóbb német közösségnek és a német önkormányzatnak. Érdekes, hogy a roma önkormányzat esetét vizsgálva ugyanez a kiugrási lehetőség, nevezetesen, hogy valaki a roma kisebbségi önkormányzatban aktív tevékenységet folytatva később a városi képviselőtestületbe kerüljön, nem létezik. Paks Város Önkormányzatának 1990 óta nem volt cigány képviselője, míg a német kisebbség életében is résztvevő képviselővel azonban több önkormányzati ciklusban is találkozhattunk. Igaz azonban az is, hogy a német önkormányzat megválasztását soha nem övezte hangos konfliktus, vagy olyan típusú, sokszor eldurvult vita, mint amelyet a cigány kisebbségi választások, vagy testületi munka esetében tapasztalhatott Paks. Ráadásul, míg a romák két-három különböző formációban méretik meg magukat a nemzetiségi választásokon, addig a németek jelöltjei egyaránt ugyanahhoz a formációhoz, a Tolna Megyei Német Önkormányzatok Szövetségéhez tartoznak,⁶⁹⁶ s a választásokat követően is együttműködés jellemezi a jelölteket, eredménytől függetlenül.

A paksi némettség presztízsét erősítheti, hogy a már említett Féhr Györgyöt 2014-ben egyben a Tolna Megyei Német Nemzetiségi Önkormányzat elnökének is megválasztották.⁶⁹⁷

⁶⁹³ Paksi Hírnök online: Az ország több pontján híres a paksi svábbál: <http://paksihironok.hu/2014/02/04/az-orszag-tobb-pontjan-hires-a-paksi-svabbal/>- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹⁴ Paksi Hírnök online: A tizenkilencedik Német Nemzetiségi Napra készülnek: <http://paksihironok.hu/2017/05/09/a-tizenkilencedik-nemet-nemzetisegi-napra-keszulnek/>- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹⁵ Paksi Hírnök online: Kilencedszer vetélkednek németül: <http://paksihironok.hu/2011/12/12/kilencedszer-vetelkednek-nemetul/> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹⁶ A 2014-es nemzetiségi választás eredményei, a választás hivatalos honlapján http://www.valasztas.hu/hu/nemz2014/987/987_0_index.html - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

⁶⁹⁷ Paksi Hírnök online: Paksi elnöke lett a megyei német nemzetiségi önkormányzatnak: <http://paksihironok.hu/2014/10/30/paksi-elnok-lett-a-megyei-nemet-nemzetisegi-onkormanyzatnak/>- Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

ÖTÖDIK RÉSZ – KONKLÚZIÓ

XX. Konklúzió

A dolgozatban, a témához kapcsolódó fontos elméleteken, s a kutatási módszertanon túlmenően részletesen áttekintettük Paks város politikatörténetét, a történelmi gyökerű politikai szocializációs tradíciókat, majd végig követtük az atomerőmű építésének kezdeti időszakától részletes elemzéssel egybekötve a helyi politikai folyamatok alakulását egészen napjainkig. Mint azt korábban már megjegyeztük, a paksi politikai életet 1975-ig (az erőmű építésének kezdetéig) jóformán semmi sem emeli ki a hasonló méretű és adottságú magyar kisvárosok sorából, majd a nukleáris üzem építésétől kezdődően megjelenik a törésvonal a régi paksi lakosság és az erőmű építésére érkezők között. (Ez egyben válasz is tanulmányunk elején feltett első kérdésünkre és megerősíti hipotézisünk.) A konfliktus a rendszerváltozás idejéig jóformán felszín alatt maradt, majd az 1990. évi rendszerváltozást követően egy évtizeden keresztül tapinthatóan jelen volt Paks politikai életében, formálója volt annak. A két városrész integrált fejlesztése, majd a lakosság cserélődése nyomán azonban e törésvonal az ezredfordulótól gyors ütemben feloldódott. A dolgozat lezárásaként előbb a kutatói kérdésekre válaszolunk, majd röviden kifejtjük a hipotézisekhez kapcsolódó megállapításainkat is.

1. Válasz a kutatási kérdésekre

- Milyen törésvonalakat eredményezett Pakson az atomerőmű-beruházás?

A kutatás folyamán megszerzett ismereteinkből világossá válik, hogy a nukleáris nagyberuházás elsősorban a régi paksi lakosság és az atomerőmű építésére érkezők között eredményezte társadalmi törésvonal létrejöttét. Ezt a konfliktust az ezredfordulón azonban már felülírta az országos pártpolitikai törésvonalak helyi megjelenése.

- Mi vezetett a Paksra érkező erőműépítő-társadalom és a régi lakosság közötti ellenszenv kialakulásához?

A konfliktusban szerepet játszott a régi vezetők és az új elit rivalizálása is, de emellett más szempontok is közrejátszottak Pakson az energiaipari óriás megépítése a városba özönlő új lakók és a régi paksi társadalom közötti feszültségek kialakulásához. Ez részben gazdasági

okokra vezethető vissza, részben az atomenergiától való félelem okozta törésvonal volt a Paksra érkezők és az őslakosság között.

- Milyen intézményesült szereplők (pártok, civil szervezetek) voltak érintettek a konfliktusban?
- Angelusz és Róna „vitájára” visszautalva kérdezzük, hogy került-e sor tömbösödére a település megosztottságát övező konfliktus mentén?

Az 1994. évi tüntetéssorozat bebizonyította, hogy – talán a csernobili katasztrófa okán felerősödve – létezett félelemérzés az atomerőművel és annak biztonságosságával, egészségre való ártalmasságával kapcsolatban. Természetesen az anyagi okok, a bérkülönbségek, az áramdíj kedvezmény (s az abból következő olcsóbb rezsiköltségek), s a hagyományos mezőgazdasági szektor részben az erőmű hatása miatti visszaszorulása egyaránt hozzájárultak a feszültségek kialakulásához. Ezt pedig felerősítették az életmódbeli különbségek és a területi elkülönülés. Volt tehát kísérlet Pakson arra, hogy elinduljon egyfajta erőműellenes tömbösödés a településen, ez a kezdeményezés azonban rövid idő alatt elcsendesedett.

Az erőműellenes civil szerepvállalás – mely negyedik hipotézisünk volt - a paksi politika- és választástörténet által, megítélésünk szerint egyértelmű bizonyítást nyert. Igaz, hogy ez elsősorban a kilencvenes évek vonatkozásában volt tapasztalható, amikor a kiégett fűtőelemek tárolásának elhelyezése körüli vita nyomán létrejött Pakson egy nagy létszámú, sokakat megmozgató atomenergia-ellenes mozgalom (Szarkofág Nélküli Jövőért Egyesület), de ezt bizonyítja a ténylegesen városvezetői szerepkörbe kerülő Paks Városért Mozgalom is, amely a visszaemlékezések és az egyesület háttérének feltárását követően egyértelműen a régi paksiakat képviselő formációként élt a városlakók tudatában. Szükséges persze hozzátennünk, hogy nem mindegyik helyi politikával foglalkozó civil formáció nevezhető természetesen erőműellenesnek Pakson, de mindenképpen igaz, hogy ezek a szervezetek igyekeztek – amíg erre volt fogékonyság az óvárosi lakosság részéről – leginkább politikai tőkét kovácsolni az őslakosság indulataiból. Amint azt korábban is megfogalmazzuk, megtehették ezt, mivel nem volt állami szintű pártközpont, amely kontrollálni tudta volna eme sajátos helyi szereplők mozgását.

- Mikor és hogyan oldódott fel ez a konfliktus és vált identitásában egységessé a városi közösség?

A Paks Város megosztottságát övező konfliktusra tisztán, mint társadalmi-politikai szembenállásra kell tekintenünk. Feloldásához azonban csak kisebb részben járultak hozzá kohéziós politikai döntések, a nagyobb szeletet a gazdasági beavatkozás oldotta meg– melyet a helyi piaci körforgás részben önszabályozó módon semlegesített. [Ez alatt azt kell értenünk, hogy mivel Pakson a villamosenergia-szektorban dolgozók az átlagosnál magasabb bérekkel rendelkeztek és komoly előrelépési (karrier) lehetőségekkel is kecsegtetett az atomerőmű, ezért a helyi fiatalok – az óvárosból származók is – műszaki értelmiségi pályára vállalkoztak, ahonnan bekerülve a vállalatba már nem érezték privilegizálnak az ipari létesítmény dolgozóinak helyzetét, mivel maguk is a PAV/PA Rt. munkatársaivá váltak, s részesültek az ezzel járó kedvezményekből.] Mindazonáltal egészen a gazdasági folyamat végbemeneteléig egy két és fél évtizedes helyi szembenállás tette olykor feszültebbé a légkört a Duna menti kisvárosban.

- Milyen küzdelmek jellemezték Pakson a médiabirtoklási viszonyokat 1975-től napjainkig? Összefüggésben voltak-e ezek az atomerőművel?

Kutatási kérdéseink között, s hatodik hipotézisünkben is utaltunk a helyi médiabirtoklási viszonyokért folyó küzdelmekre is, nem csak a politikai pártok, hanem az atomerőmű érdekeltiségét illetően egyaránt. Ahogy más helyeken az országban, úgy Pakson is valamennyi politikai szereplő igyekezett és igyekszik minél nagyobb teret nyerni magának a médiában. A médiaszerzési verseny Pakson az 1970-es évektől az atomerőmű és a helyi tanács között zajlott, a rendszerváltozás időszakától, miután világossá vált, hogy lesz a városnak önálló sajtóterméke, azonban középpontjában már a Paksi Hírnök újság állt, illetve ezzel párhuzamosan a saját nyomtatott médiafelület megteremtésének és elterjesztésének különböző próbálkozásai. Meglepő módon a különböző paksi civil szervezetek és a pártok helyi szervezetei az internet egyre növekvő szerepe mellett sem kezdték el hosszú időn át saját üzeneteiket a célközönséghez eljuttató városi weboldalak működtetését. Erre csak az utóbbi időben találunk példákat. Ugyanakkor a facebook használat elterjedésével és általánossá válásával várhatóan a közösségi oldalak/közösségi média lesz az a felület, amelyre a helyi politikai szereplők egyre nagyobb figyelmet szentelnek majd a későbbiekben.

- Városszociológiai szempontból jelenthetett-e problémát a régi Falu és az erőműberuházás folytán érkezők alkotta Lakótelep földrajzi elkülönülése?

Paks példája is tökéletesen igazolja azokat a városszociológiai problémákat, amelyek az USA területén és Nyugat-Európában már az 1950-es és 1960-as években is foglalkoztatták a kutatókat. Ezt a kutatás során szerzett tapasztalataink pontosan tükrözik; hiszen Pakson is célszerű lett volna arra törekedni, hogy ne legyenek jelen tömeges mértékben egzisztenciális különbségek a településen élő társadalmi csoportok között, ahogy az atomerőmű üzemelését követő első időszakban az markánsan kirajzolódott, s egyik csoport se érezze magát alárendelt helyzetben a másikkal képest, mivel ez szintén forrása volt a városlakókat két táborra osztó paksi konfliktus megszületésének.

Egy a paksihoz hasonló jellegű nagyberuházásnál, amennyiben az lehetséges, a városba költöző lakosságot célszerű olyan térségekből verbuválni, mely társadalomszerkezetét és kulturális-infrastrukturális szintjét tekintve hasonló a céltelepüléshez. (Elsősorban a beruházás által érintett településsel szomszédos városokból és községekből.) Látnunk kell azonban, hogy erre létezett is törekvés, már a beruházás kezdetétől.

Az ipari létesítmény más, távolabbi területekről érkező dolgozóit – ha az gazdasági, városszerkezeti és egyéb tényezők figyelembe vétele mellett lehetséges – célszerűbb lett volna nem egy kompakt tömbben, hanem szétszórta, keverve az őslakossággal, a hagyományos városrészben is letelepíteni. Ennek hiányában a számukra létrehozott speciális új városnegyedben kevésbé alakult ki eleinte közös élettér és kapcsolati háló a korábbi lakókkal, amely felgyorsíthatta volna a „beolvadást” az adott település társadalmába, hozzájárulva ezáltal az újonnan érkezők honosításához. Az átgondoltabb várostervezés megakadályozhatta volna az építómunkások elkülönülő tömbjeinek kialakulását. A közös élettér egyben közös iskolát, közös szórakozási, kulturális és művelődési lehetőségeket hozott volna, ami egyben a közösségtudat kialakulását eredményezi.

Úgy gondoljuk, ha a fentebbi kritériumoknak a lehetőségekhez mérten a politika eleget tudott/akart volna tenni, akkor akár zökkenőmentesen, komolyabb konfrontáció nélkül is lebonyolítható lett volna a paksi ipari nagyberuházás. Természetesen itt meg kell jegyeznünk, hogy mindezen problémákat felismerték a döntéshozók Pakson, ám a helyi törésvonalak szempontjából e diagnózisok sokszor megkésve érkeztek. Pónya Józseftől tudjuk, hogy Pakson is volt kezdeményezés egy, a betelepítés társadalomra gyakorolt hatásának nézőpontjából vizsgálva átgondoltabb település-szerkezeti elrendezés megvalósítására,⁶⁹⁸ de ehhez, mint láthatjuk nem volt meg a megfelelő nagypolitikai támogatás (kellő figyelem), a város és a vállalat ereje pedig kevésnek bizonyult ennek korai kivitelezéshez. Most az újabb

⁶⁹⁸Háttérbeszélgetés Pónya Józseffel, 2011. október 28.

beruházás küszöbén úgy fogalmazzunk, hogy a legjobb elérhető cél a politikai akaratnak megfelelő, de szakmailag felkészült és gyakorlatban is hatékony, a társadalmi hatásokat számításba vevő tervezés lenne.

Hogy az újabb paksi beruházás miként fog zajlani, mennyi dolgozót kell a városba telepíteni, épülnek-e új városrészek, vagy a korábbi konfliktusok tapasztalatai alapján kevésbé koncentráltan helyezik el a Paksra érkezőket, hogy lesz-e az előzőhöz hasonló törésvonal az építkezés kapcsán, vagy az erőműberuházás kapcsán első hullámban érkezettek eleve toleránsabbak lesznek majd a most érkezőkkel, nos ezt valójában csak az idő döntheti el a kivitelezést követően, amely talán majd egy másik dolgozatnak lesz témája.

- Pálné Kovács Ilona a helyi politikáról írott könyvében megállapítja, hogy egy önkormányzat és az állam viszonya mindig a helyi autonómia és az ahhoz szükséges pénzügyi függetlenség függvényében értelmezhető.⁶⁹⁹ Miért ne lenne részben ugyanez a megállapítás érvényes Paks város és a gazdaságilag lényegesen erősebb állami nagyvállalat, az atomerőmű viszonyára?

Munkánk elején tettük fel kérdéseket az atomerőműnek a város politikai életébe való informális beavatkozását firtatva, részben az elitista elméletekre támaszkodva feltételeztünk egyfajta sajátos érdekképviselői szféra működését az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában, egyben ötödik hipotézisünk is ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott. Ezt illetően az atomerőműnek a helyi politikai életbe való bekapcsolódására fókuszálva, a kilencvenes évek vonatkozásában kijelenthetjük, hogy különösképpen Bor Imre politikai pályafutásának kapcsán vált feltűnővé a „vállalati lobb”. Ugyanakkor az ezredfordulótól vizsgálva, amikor már inkább konszenzusos légkör uralkodott a településen a nukleáris létesítmény működéséről és már nem övezte az egy évtizeddel korábban még létező nyílt társadalmi és politikai vita sem, mely a kilencvenes években még sokszor hisztérikus keretek között folyt, onnantól kevésbé látványosan érzékelhető az atomerőmű befolyása a helyi politikában. Feltételezhető, hogy a háttérben továbbra is kulcsszerepet játszik az energiaipari óriás a stratégiai, s adott esetben akár személyi döntések meghozatalánál, amellyel az együttműködés kardinális érdek a mindenkori településvezetők számára. Az atomerőműves háttér, amíg az üzem működik, vélhetően mindig jó belépő lesz a politikai életbe, ahogy láthattuk ezt 2014-ben Süli János esetében. A korábbi vezérigazgató, majd

⁶⁹⁹ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 42-48. old.

polgármester, ma tárca nélküli miniszter példájából kiindulva arról is meggyőződhetünk, hogy a nagypolitika a vállalaton keresztül mennyire tudja pro és kontra irányítani, befolyásolni Paks életét.

- Pálné szerint Magyarországon „emberemlékezet” óta létezett egy informális érdekképviselői szféra, azaz egy olyan, akár illegitimnek is tekinthető politikai mező, amelyben a kijárás, lobbizás, családi-rokoni kapcsolatok formálták a döntéseket, s ez a szféra – bár legtöbbször épp ezt várták a rendszerváltástól – a többpártrendszer megjelenésével sem tűnt el.⁷⁰⁰ Mi most, helyt adva Pálné Kovács Ilona elméletének az informális érdekképviselői szféra működése kapcsán, arról igyekszünk meggyőződni, hogy az atomerőmű és a várost vezető önkormányzati szereplők viszonyában tapasztalható volt-e ilyen jelenség?

Végül szükséges megválaszolnunk azon kérdésünket is, amelyek az atomerőmű vezetésének a paksi politikában játszott háttérszerepét firtatják. Ebben a kérdéskörben az elitista szemléletű szerzőkkel (Hunter, Mills, Bachrach-Baratz, Polsby, Crenson, etc.) kell egy platformra helyezkedjünk, s nem csak azért, mert más települések viszonylatában már bebizonyosodott, hogy a gazdasági szféra, különösen a nagyfoglalkoztatók erősen kontrollálják az adott település működését. Az atomerőmű a szakpolitikai együttműködésen túlmenően, közpolitikai kérdésekben, netán személyi ügyekben minden bizonnyal már létesítése óta jelentős hatást gyakorolt a paksi önkormányzat működésére. Jó példa erre az 1980-as évek tanácselnöki személycseréje, ahol a Dallos-Pónya ellentétet követően gyakorlatilag az atomerőmű vezérigazgatójának egyszemélyi döntése nyomán egy másik település vezetője, Jákli Péter került Paksra tanácselnöknek, vagy a helyi média kizárólagos birtoklására történő kísérletek az atomerőmű részéről az 1980-as években. Hasonló trendekre lehetünk figyelmesek a rendszerváltás első évtizedében Bor és Herczeg párharcában, ahol az atomerőmű hosszú ideig előbbi preferálta, s az ellentét a két városrész viszonylatában is érezhető volt.

Napjainkra elsősorban annak köszönhetően, hogy a paksi atomerőmű létezését a városban – még az országos viták ellenére is - általános konszenzus övezi, a nukleáris létesítménnyel való kiegyensúlyozott viszony a mindenkor városvezetés érdekévé vált. Éppen ezért a jövőben nem várható, hogy a vállalat látványosan beavatkozzon a város közpolitikai életébe, hiszen az együttműködés mindenki érdeke. Ma már ugyanis erőműellenes indulatok meglovaglásával

⁷⁰⁰ Pálné Kovács Ilona: Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 60-70. old.

nem lehet jelentős politikai tőkéhez jutni Pakson, ahogy azt az utóbbi időszak választási eredményei is tisztán megmutatják.

1. Hipotézisekhez kapcsolódó megállapítások

Az első hipotézisünk, mely magáról a paksi konfliktus tényéről szólt, maga dolgozatunk központi témája. A korábbi paksi konfliktus létezése, mely a tősgyökeres és erőműves paksi lakosság között húzódott, egyértelmű bizonyítást nyert.

Második hipotézisünkhöz kapcsolódóan a dolgozatban megállapítottuk, hogy a 20. század közepéig Paks és Dunaföldvár, illetve ezt követően Paks és Szekszárd folytatott történelmi vetélkedést, melyek tétje a közigazgatási hierarchiában minél magasabb szerepkör betöltése volt. A versengés egyszerre tette a paksi elitet érdekeltté a gazdaságát és ezáltal pozícióját erősítő nagyberuházások, különösképp az atomerőműnek a településre kerülésében, ugyanakkor éppen ez a versengés formálta sokszor távolságtartóvá és büszkévé a helyi politikai vezetőréteget a külső hatásokkal szemben. Az atomerőmű (vagy inkább az országos pártforumok) ugyanakkor a városok vetélkedésének tükrében is sikeresen tudott kedvezményeket tenni más települések irányába, ezzel is erősítve saját pozícióját. Vélhetően ez is hozzájárult, hogy a megyei szintű platformokon többnyire az atomerőmű számára kedvező döntések születtek. Talán éppen ezért a régi paksi elit az erőmű megépítésekor érkező politikailag is képzett mérnök- és menedzserréteggel szemben inkább gyanakvó, óvatos, sokszor ellenséges álláspontra helyezkedett, amely lassította az újonnan érkező lakosság integrálását, így kihatott a helyi törésvonalak alakulására. Fokozhatta a bizalmatlanságot, hogy gyakorlatilag a megyei tanács nyomására minden fontosabb helyi politikai pozícióban személycsere történt az erőműberuházás megkezdését megelőző időszakban.

Harmadik hipotézisünk kapcsán leírhatjuk, ahogy azt korábban, kutatási kérdéseinknél is már megválaszoltuk, hogy városszociológiai szempontból a Falu – Lakótelep földrajzi elkülönülése és a párhuzamos életterek kialakulása, s a két településrészben lévő életmódbeli különbségek a paksi törésvonalak erősödését szolgálták.

A kutatói kérdések megválaszolásánál már szintén érintettük a civil szervezetek helyi szerepére vonatkozó negyedik hipotézisünket, amelyet itt is megerősítünk. Ugyanis pártlogika szerinti tömbösödés nem következett be a városi politikában, de voltak olyan civil szervezetek, amelyek a '90-es években kimondottan az atomerőmű ellenes indulatokra építve igyekeztek támogatottságra szert tenni (ahogyan egyébként voltak politikusok, akik pártokban gondolkozva, de lényegében a nukleáris üzem képviselőiként határozták meg szerepüket).

Ötödik hipotézisünk értékeléseként kijelenthetjük, hogy bár a helyi hierarchikus viszonyok a beruházás kezdetétől felborultak, s ez szült konfliktusokat, politikai összeütközésre azonban csak a rendszerváltozást követően kerülhetett sor. Az 1994-es és az 1998-as választások jelentős részben a két városrész közötti ellentétekről és az atomerőműhöz való viszonyulásról szóltak. Megállapítható az is, hogy az erőviszonyok 1994-es választás kimenetelét illetően az erőmű érdekeivel ellentétes oldal felé billentek, míg 1998-ban az erőmű javára dőltek el. Hozzá kell tennünk, hogy az energiaipari óriás a számára kulcsfontosságú kérdésekben még a számára kedvezőtlenebb ciklusban is minden esetben át tudta vinni a döntéshozókon érdekeit. A helyi médiára vonatkozó hatodik hipotézisünk megválaszolása talán legegyszerűbb, ugyanis Paks politika történetéből (is) világosan kiderül, hogy valamennyi politikai és gazdasági szereplő, ideértve a tanácsot, majd önkormányzatot, az atomerőművet, helyi vállalkozói köröket, a politikai pártokat és a civil szervezeteket is, a saját médiafelületének megteremtésére vagy a meglévő médiákban való minél szélesebb körű megjelenésre törekedett.

Utolsó, hetedik hipotézisünkben az egyes vezetők személyes szerepének, fellépésének a helyi törésvonalakra gyakorolt hatását vizsgáltuk. A dolgozatot megelőző kutatások, sajtóelemzések, beszélgetések, felmérések, észrevételek tükrében igazolhatónak tekinthető a vezetők személyiségének fontos szerepe a paksi konfliktus kezelésében. A politikai döntéshozók, vezetők habitusa, vezetői stílusa minden területen formálja, sőt sok esetben meghatározza egy-egy közösség működését és a konfliktusok megoldását vagy épp kiéleződését eredményezheti. Paks esetében ilyen meghatározó személyiségeknek tekinthetők Pónya József, Dallos Tibor, Jákli Péter, Bor Imre, Herczeg József, akik az atomerőműves dolgozók kontra régi paksiak konfliktus valamely pólusának szereplői voltak. A későbbi időszakban, amely már inkább a pártokról és az országos politika helyi megjelenéséről szólt, más típusú meghatározó személyiségekről lehet beszélni, akik közül Hajdú János, Faller Dezső és Kovács Sándor személye érdemel leginkább kiemelést. Ők azonban már a makrotársadalmi törésvonalakhoz képest határozták meg pozíciójukat, mintsem a Falu kontra Lakótelep megosztottság mentén.

Utólag nehéz objektíven értékelni az egyes paksi vezetők habitusát, netalán rendszerezni őket a különböző leadership teóriák alapján. Mégis úgy véljük vezetői stílusukat tekintve – s itt a rendszerváltozás előtt tevékenykedő szereplők értékelésétől eltekintünk, hiszen az ő működésük egy egypárti politikai klímában történt – többségében erőskezű vezető egyéniségekről beszélhetünk (pl.: Bor, Faller, Hajdú, Kovács) és ritkábban megengedő stílusúakról (pl.: Herczeg). Ugyanakkor az óváros – falu ellentétben a vezető személye csak

akkor játszott meghatározó szerepet, ha adott politikus nem csupán autoriter jellegű döntéshozatali mintát követett, de ezen ellentét mentén is igyekezett pozicionálni önmagát. Ennyiben tehát Pakson is alátámasztottnak tűnik Satori, illetve Körösenyi álláspontja a párteliteknek a konfliktus központba emelésében játszott szerepéről.

Néhány olyan alapvető észrevételre is felhívnanék dolgozatunk zárásaként a figyelmet, amelyek a település-szerkezet átalakítással járó gazdasági, technológiai művelet kivitelezésében érintett Paks esetében csökkenthetővé tehetnék volna a beruházás megindulásával a törésvonal kialakulását. De mit jelent az átgondolatlan településszerkezet kialakítás?

TÁBLÁZAT A PAKSI ATOMERŐMŰ HELYI ÉS ORSZÁGOS MEGÍTÉLÉSÉRŐL

Időszak	Megnevezés	Helyi politika viszonya az <u>atomerőmű</u>hez	Országos politika viszonya az <u>atomerőmű</u>hez
1975 előtt	Az atomerőmű építését megelőző időszak	Még nincs atomerőmű, mező- és halgazdaságból élő nagyközség	Állami vezetők az 1950-es évektől kezdődően tervezik az atomerőműberuházást
1975 - 1985	A paksi beruházás időszaka	Feszültségek a falusi és a lakótelepi társadalom között	Egypártrendszer: nincsenek valódi nyílt viták
1985 – 1990	Fejlesztések időszaka	Átmeneti konszolidáció, felszín alatti ellentétek	Egypártrendszer: nincsenek valódi nyílt viták
1990 - 2000	Fiatal demokrácia	<u>Tömbösödés</u> irányába mutató feszültségek a falusi és a lakótelepi társadalom között	Többpártrendszer: konszenzus az atomerőműről
2000 - 2014	A teljes konszenzus időszaka	Helyben konszenzus az atomerőmű körül	Többpártrendszer: konszenzus az atomerőműről
2014 - napjainkig	Országos politikát felülíró helyi konszenzus időszaka	Helyben konszenzus az atomerőmű körül	Többpártrendszer: vita az atomerőmű szükségességéről

16. ÁBRA: A PAKSI ATOMERŐMŰ MEGÍTÉLÉSÉNEK ALAKULÁSA HELYBEN ÉS ORSZÁGOSAN

MELLÉKLETEK

I/I. Herczeg József

Alább egy kiragadott rész a Herczeg József, paksi önkormányzati képviselővel (korábban tanácselnök-helyettes, majd polgármester) készített mélyinterjúból.

Szerző: - Említette, hogy Jákli Péter és Pónya József jó viszonyban voltak, ellentétben az előző tanácselnök viszonya az atomerőművel kevésbé volt bensőséges. Sok helyen olvasható, hogy Jákli Péter a vezérigazgató Pónya József révén kerülhetett Paksra tanácselnöknek. Mit gondol erről?

Herczeg: - 1985-ben Dallos Tibor volt a tanácselnök, aki korábban rendőr volt és eléggé keményvonalas ember. Ha szóltak a pártbizottságtól, vagy az atomerőműtől, hogy ezt vagy azt kellene csinálni, akkor nem félt visszaszólni a központnak, és megmondani, hogy Pakson ő a tanácselnök és ezért ő dönt mindenről. Egyszer Pónya József valamiért magához hívatta Dallost, de még tartott az előző megbeszélése, ami miatt Dallosnak kint kellett várakoznia az irodája előtt. A volt rendőrfőnök nehezen viselte el, hogy az erőmű vezérigazgatója megvárakoztatja és tíz perc után hazament. Nem sokkal később Pónya József, abból a célból, hogy bocsánatkérő gesztust tehessen a tanácselnök felé, maga kereste meg az irodáján. Mikor jelentették Dallosnak, hogy Pónya József szeretne vele beszélni, akkor a megsértett tanácselnök üzent, hogy várjon kint. A vezérigazgató, aki nem melleleg az MSZMP Központi Bizottságának is tagja volt, negyedóra múlva benyitott és látta, hogy a tanácselnök újságot olvas. Innentől kezdve nem volt már kérdés; Dallosnak mennie kell. (...)

I/II. Gutai István

Részlet Gutai István, a paksi Városi Könyvtár egykori igazgatójának, az MDF-rendszerváltozás kori frontemberének visszaemlékezéseiből a Paks Városért Mozgalom és az MDF korabeli kapcsolatáról.

(...) Akkor [1990-ben – a szerző] azonban egy érzelmektől, indulatoktól és szenvedélyektől sem mentes politikai légkör uralkodott, mi pedig kezdő, gyakorlatlan politikusok voltunk. Később persze ezek a konfliktusok feloldódtak, a politikai pragmatizmus helyre rendezte ezeket. Ma például Hajdú János már sikeresen együttműködik Herczeg Józseffel és a Paks Városért Mozgalommal. Jákli Péter egyébként nem nagyon akart Paksra kerülni. Dr. Harmath Bélától, a dunaföldvári végrehajtó bizottság titkárától tudom ezt, aki nagyjából olyan funkciókat látott el a településen, mint ma a jegyző. 1982 és 1986 között Dunaföldváron

dolgoztam, Jákli ezidőtájt ott volt tanácselnök. Pónya József kereste meg, hogy jöjjön Paksra, de ő nem akart, mert félt attól a konfliktustól, ami a „pavosok” és a régi paksiak között húzódott. Elképzelhető, hogy végül itt is valami kényszer működött, de erről már nem tudok többet. (...)

I/III. Pónya József

Továbbá az alábbiakban egy Pónya József, volt PAV vezérigazgatóval készített beszélgetés a tanulmányhoz köthető részleteit mellékeljük.

Szerző: - Vezérigazgató úr, miként tekint ma vissza az atomerőmű megépítésének idején a régi paksiak és az erőmű építkezésére érkező munkás lakosság között húzódó társadalmi törésvonalra? Hogyan látja, milyen módszerekkel sikerült ezt feloldani napjainkra?

Pónya: - Paks az atomerőmű megépítésének kezdete előtt egy kisméretű, alvó település volt, ahová a beruházás kezdetén „nagyipari emberek” kerültek. Az ők és az itteniek gondolkodásmódja között óriási volt a különbség. A megyében Paksot megelőzően nem volt nagyipar, s ezért külsős emberek érkeztek Pétről, Dunaújvárosból, Ózdról, Tatabányáról és egyéb olyan helyekről, ahol már létezett korábban ilyen jellegű nagyipari üzem. Ezek a települések javarészt nagyobb városok voltak, s az onnan érkező mérnökök, illetve szakmunkások, s főleg ezek feleségei hiányolták az ottani infrastruktúrát Paksról. A korábbi lakóhelyeiken akadt egy-egy nagyobb ruhaszalon, itt csupán rőfös boltot lehetett találni, s az élelmiszer kereskedelmet tekintve is az általuk megszokott ABC-áruház helyett a régi típusú sorban állós falusi boltocska volt csak. Ez bosszantotta az ideérkezett asszonyokat, míg a paksiak nem értették mi ezzel az újonnan idetelepülők problémája. Nagyképűnek tartották az általuk „gyütt-menteknek” nevezett betelepülőket. További probléma volt, hogy az erőmű megépítésével megváltozott a hierarchia Pakson. Az erőmű építését megelőzően a TSZ, KTSZ vezetők, a Konzervgyár vezetői az iskolaigazgatók álltak a helyi társadalom élén. Az atomos mérnökök megjelenésével ez a réteg hátrébb szorult a ranglétrán, ami újabb konfliktus kialakulását eredményezte. Mondok egy példát. A régi rendszerben minden év május elsején felvonulás volt az ország településein. Mi, erőműves vezetők, a felvonulások idején, a pódiumon az első sorban álltunk. Egy ilyen alkalommal történt, hogy a mögöttünk lévő sorokból az egyik korábbi paksi vezető félhangosan odaszólt a mellette állónak a fejével felém bökve, hogy „Nézd meg ezt, ez túrt ki a helyemről...”. Én akkor nem tudtam, hogy itt ekkora jelentősége van annak, hogy ki melyik sorban áll a május elsejei felvonuláson. Megálltam, hogy ne szóljak vissza a kötekedőnek, de soha többet nem mentem fel a pódium

tetejére május elsején. A konfliktushoz hozzá tartozik az is, hogy a régi paksiak nem tudták értékelní a PAV hasznát, mielőtt üzemelni kezdett volna az atomerőmű. Sokszor ráadásul csak a kiadásokat látták benne. Még a megyei vezetési is így volt vele.

Egyszer egy srác rossz gombot nyomott meg és 100 milliós kár keletkezett az építkezésen. Híre ment ennek a városban, s a falusi tömeg szemében ez halálos bűn volt, lincshangulat alakult ki. Még a központi vezetési is az illető megbüntetését kérte. Én mégsem engedtem, hogy felelősségre vonják a fiút. Ennek rendkívül egyszerű oka volt. Ha egy véletlen tévedésért valakit súlyosan elmarasztalnak, akkor senki nem akarta volna a felelősségteljesebb műveleteket elvégezni, mindenki félt volna, ami az építkezés hihetetlen mértékű lelassulásának kockázatát vetítette előre. Ezért elintéztam, hogy ne büntessék meg. A paksi paraszti társadalom azonban nem értette ezt a logikát. Ezek miatt sokszor kölcsönösen ellenséges viselkedés alakult ki az új paksiak és a régi paksiak között. Mivel az erőmű építésére érkezők nem érezték eleinte jól magukat Pakson, ezért megfigyelhető volt, hogy hétvégenként az egész panelváros kiürült. A munkások eleinte minden hétvégén hazautaztak a szüleikhez, rokonaikhoz a szülőfalujukba. Honosítani kellett a lakótelepi társadalmat. Kellett valami, amivel ideköthetjük a munkásokat. Ki kellett alakítani egy erősebb közösséget. Nem csak a régi paksiak nem ismerték a pavos lakosságot, de az egy panelben élők sem ismerték egymást, hiszen az ország különböző pontjairól érkeztek. Az egész lakótelep egy külön világ volt. Erre adódott válaszlehetőségként a sport. Én az atomerőmű előtt Tatabányán dolgoztam, ott láttam, hogy egy ilyen iparvárosnak milyen erős a sportja. Első osztályú foci, boks, kosár és miegymás csapata volt. Alattam nyolc igazgató dolgozott ekkor. Mind a nyolcnak ki lett adva, hogy felelős egy-egy sportért. Ekkor erősítettük meg a judo, kajak, foci, kosár, boks csapatokat. Kerestünk európai szinten is sikeres sportolókat és ezeket elhoztuk Paksra. Az ötlet bevált, a sport fellazította a merev kapcsolatot a munkások és a régi paksiak között. Mára úgy látom, hogy ez átfomálódott, a sportban magasabbak lettek az igények. Akkor nagyon komoly összetartást hozott, ha a focicsapat felkerült az NB II-be, ma ha az Anti nem arannyal jön haza a bajnokságról, akkor már a fél város arról beszél, hogy minek ment az oda ki. Nagyobbak lettek az igények, az elvárások.

Szükség volt egy normális bolthálózat kiépítésére. A hús és a sör ellátás hiánya is konfliktushoz vezetett. Először a telepesek szenvedtek hiányt ezekből a termékekből, mivel a helyiek meg tudták háznál termelni a számukra szükséges húsmennyiséget, disznót, baromfit vágta, de fenn a lakótelepen központilag meg volt határozva, hogy mennyi hús jár ennyi emberre és pontosan annyi volt. Hogy az nem elég, eleinte senkit nem érdekelt. Mi ekkor kezdeményeztük ennek az állapotnak a megváltoztatását, és sikeresen elértük, hogy a

lakótelepen nagyon színvonalas és bőséges ellátásban részesülhessenek a dolgozóink. Ekkor már nekik volt jobb az ellátásuk a falusiakkal szemben, s habár azok is járhattak volna a lakótelepi boltokba, nem tették. Ebből is ellenszenv lett, így ki kellett egyenlíteni a kereskedelmi egységek arányát. A pavos és tősgyökeres paksiak konfliktusa egészen addig fennállt, amíg a régi paksiak is tömegével nem tudtak munkát szerezni az atomerőműben. A PAV dolgozóinak eleinte 70 százaléka volt nem paksi, s a maradék 30 százalék, amely Paks és Paks környéki volt is csupán alacsonyabb beosztásban dolgozott ott. Mára 1400 erőműves ment nyugdíjba, s ezek helyének a feltöltése túlnyomó többségében Paksról és térségéből történt, ez a tény az ellentétek konszolidálódását eredményezte a két fél között. Az ellentétek további enyhüléséhez az is hozzájárult, hogy a nem paksiak is megértették a kistelepülés előnyeit, az ember közelebb Paksot. A paksiak az atomerőműhöz ma rendkívül ragaszkodnak, mert saját magukon látják ennek gazdasági hasznosságát. Az Atomerőmű 2500 embernek ad közvetlenül munkát, közvetve még ugyanennyinek. Az erőmű évi 35 milliárd forint bért fizet ki a dolgozóinak, ebből ők 15 milliárdot visznek haza. Ezeket a béreket elköltik a városban, amely az egész lakosság életszínvonalán érezteti a hatását. Nem véletlenül Paks és környéke Tolna megye legfejlettebb és leggazdagabb térsége. Utólag visszagondolva persze okosabb lett volna a falu területén szétszórva felhúzni a panelokat és odaköltöztetni a munkásokat, akkor könnyebben beilleszkedtek volna a paksi társadalomba. Ennek azonban gátat szabott a távfűtés. Pakson ugyanis ekkor még ennek infrastrukturális lehetősége sem volt kialakítva, mi pedig nem tudunk volna akkora költséget lehívni az államtól, hogy az ellentétek elkerülése érdekében egy szétszórta, néhol egymástól öt kilométeres távolságra lévő panelházak között elvezessük a gázt. Ezért egy helyre kellett építkezni. A mai Táncsics-park eredetileg nem parknak lett szánva, azért alakították ki, hogy a további bővítés esetén oda épüljenek fel az újabb panelházak, tanulva a korábbi nehézségekből. Ez azonban a bővítés elcsúszása miatt elvesztette aktualitását.

Szerző: - Milyen szerepe volt az atomerőműnek a tanácselnökök megválasztásában?

Pónya: - Felmerült egy strand megépítésének lehetősége Pakson. Mi volt erre a paksiak reakciója? Nem kell strand, mert ott a Duna. A betelepülőknél persze igényük volt saját strandra. Dallos Tiborral – aki akkor volt a tanácselnök – megbeszéltem egy időpontot, amikor ellátogat az irodámba, s egyeztetetünk ebben a kérdésben. Dallos meg is érkezett az adott időpontra, de nekem csúszott a tárgyalásom az erőmű jogászával, s csak 15-20 perc késéssel tudtam fogadni őt. Mikor befejeztem a tárgyalást és kérdeztem a titkárnőmet hová lett a Dallos, akkor közölték velem, hogy nem várt tovább és visszament a hivatalába. Én, úgy érezvén, hogy mégiscsak jómagam nem álltam rendelkezésére az általam megadott

időpontban, bementem utána a Tanácsházára. Dallos nem akart fogadni, és amikor bementem hozzá azt mondta nekem, s most idézem: „Én is vagyok akkora ember itt, mint te...”. Ekkor vált világossá számomra, hogy Dallosban van egyfajta vetélkedési kényszer, ami megnehezíti a vele való együttműködést. Miután látták ezt mások is, neki fel kellett állnia a székéből. Kezdetekben az ERBE (*Erőmű Beruházási Vállalat – a szerző*) rendelkezett az építkezéshez szükséges pénzek felett, nem a PAV, éppen ezért a Dallos vezette Paksi Tanács igyekezett az ERBE-hez dörgölőzni. Az ERBE egy a budapesti Rózsadombról lejáró elittársaság volt, akik az építkezéshez szükséges pénzeket felügyelték. Ezek nem törődtek semmit az itteni lakosság igényeivel. Egy idő után sikerült elérnünk, hogy a PAV saját maga dönthessen a pénzügyi kérdéseiről. Ezáltal sokkalta jobban tudtuk támogatni a várost is. Amikor építőanyagot rendeltünk, akkor abból tudtunk adni a városnak infrastrukturális fejlesztésekre, mivel miután az ERBE távozni kényszerült, már nem ellenőrizte senki, hogy tényleg felhasználjuk-e az összes alapanyagot az erőmű építésére. Dallos inkább az ERBE-vel működött együtt, nem a PAV-val. Kellott helyette valaki, aki jól együtt tud működni a Paksi Atomerőmű Vállalat vezetésével is, és Jákli Péter alkalmas volt erre. Ezért gondoltuk, hogy ő megfelelő tanácselnök lehetne.

I/IV. Szinger Ferenc

Szinger Ferenc 1964-1969 között Paks Községi Tanács, 1969-1979 Paks Nagyközségi Tanács, 1979-1983 között pedig Paks Városi Tanács tagja volt. Paks Város Önkormányzata képviselőtestületének tagja 1994-2010 között, előbb a Paks Városért Mozgalom, 2002-től a Paksi Lokálpatrióták Egyesülete színeiben. 1964-1969 között futball játékező, 1989-2000 között a Tolna Megyei Labdarúgó Szövetség elnöke. 1973-ban sütőipari technikus végzettséget szerzett, ezt követően végezte el a Magyar Labdarúgó Szövetség játékezőképzőjét, majd a Testnevelési Főiskola sportszervező szakát.

Szerző: A Dallos Tibor és Pónya József közötti konfliktus kialakulására miként emlékszik vissza?

Szinger: Dallos, aki rendőrkapitány volt és úgy lett tanácselnök, jól együttműködött Szalay Lajossal, aki az építőipari KTSZ-nek volt az elnöke és Bach Ferencsel, aki pedig a Dunamenti TSZ elnöke volt. Pónyával és az atomerőművesekkel azonban sehogy nem tudott kijönni. A régi paksiak ezért Dallost támogatták, de a Lakótelepen és az erőműves körökben nem volt népszerű.

Szerző: A Tanács a nyolcvanas évek második felében kiemelt figyelmet fordított a sportra, közösen az atomerőművel. Mi volt a koncepció, és hogy jött az ötlet?

Szinger: Elkészült egy Sportfejlesztési terv az 1985-1990-es időszakra. Egy ötéves terv volt ez, amit Pónya és Jákli közösen dolgoztak ki. Pónya József alatt ekkor nyolc igazgató dolgozott, mindegyik kapott egy sportterületet, amit segítenie kellett a fejlesztésben. A sport összekötötte a városlakókat, de arra azért odafigyeltek, hogy a régi paksi csapat, ami a falunak volt a csapata, a PSE (*Paksi Sport Egyesület – szerző.*) kapja a focit, a kosárlabdát pedig ASE (*Atomerőmű Sportegyesület- szerző*). Ezért erős ma fociban a PSE és kosárlabdában az ASE. A két legnépszerűbb sportot, amiből élvonalbeli csapatot akartak csinálni, felosztották a két városrész két sportegyesülete között. Ezenkívül még négy olimpiai sportágat, a cselgáncsot, a kajak-kenut, az ökölvívást és a ritmikus sportgimnasztikát is középpontba helyezték. Egy igazgató-helyettes a teniszért kellett feleljen, míg egy a tömegsportnak szánt területekért, mint a tájfutás, teke, sakk, karate.

Szerző: 1990-ben még nem indult a Paks Városért Mozgalommal, noha Herczeg Józseffel már a tanácsban is együtt politizáltak. Miért?

Szinger: Herczeg József 1994-ben kényszerből kért fel képviselőjelöltnek, sokan ismertek, népszerű voltam Pakson. Herczeggel sosem volt felhőtlen a viszonyunk, de 2002-ig együtt dolgoztunk. Akkor átléptem a Lokálpatrióták Egyesületébe.

II. Kozmann György helyzete 2012-ben

Közeledve a 2012-es londoni olimpiához – bár még két év volt a választásokig - Pakson is egyre inkább képbe került a helyi közélet kérdéseinek tekintetében a 2010-ben polgármesteri címre pályázó, Kozmann György olimpikon neve. Kozmann 2010-ben a Paksi Lokálpatrióták Egyesülete (PLE) támogatásával mérettette meg magát az önkormányzati választáson, független polgármester-jelöltként, a választók közel egyharmadát maga mögött tudva. A sportoló legnagyobb riválisa a Fidesz-KDNP jelöltje, a győztes Hajdú János volt, aki már a választások előtt bejelentette, ha nyer, akkor a 2010-2014-es ciklus lesz az utolsó, melyben még irányítani szeretné a várost (a polgármesteri vitán általa hangoztatottak szerint befejezné az elkezdett munkát).

Arról, hogy Kozmann kívánja-e a folytatni politikai pályafutását, a választások után kevés információval rendelkezünk. A www.kozmann.eu oldal megszűnt nem sokkal a voksolást követően, s 2012-ben már a sportoló választási kampányra tervezett Facebook oldala (Nyerjetek velem!) sem volt elérhető, mindössze a választás után egy rövid ideig olvashatták az érdeklődők annak a Google által tárolt változatát. Ennek ellenére a városi szóbeszédben elterjedt, hogy Kozmann indulni szándékozik a 2014-es helyhatósági választáson.

A sportoló a voksolás másnapján nyilvános Facebook oldalán közzétett utolsó bejegyzésében óvatos célzást tett arra, hogy a jövőben sem szeretne felhagyni a politizálással. Majd néhány hónappal később bejelentette, hogy másfél év kihagyás után visszatér a sporthoz, azzal a céllal, hogy kvalifikálhassa magát a 2012-es londoni olimpián.⁷⁰¹ A 2010 és 2012 közötti két évben megjelent, Kozmann Györggyel készített kevés interjú során, csupán kettőben kérdezték a kenust lehetséges jövőbeli közéleti pályafutásáról a riporterek. Egy 2011 januárjában feltett kérdésre, mely a civil életbeli szerepvállalását firtatja, Kozmann úgy válaszolt, hogy „Más arányokban van jelen az életemben. Jelenleg a sport van első helyen, a többi kiegészítés”, míg nyolc hónappal később, 2011 augusztusában úgy nyilatkozott „Vagy ezt csinálom, vagy azt. Most az olimpiára koncentrálok. Most csak ezzel akarok foglalkozni. Az, hogy mi lesz az olimpia után, legyen meglepetés...”.⁷⁰²

Mivel – sajnálatos módon – Kozmann György olimpiai kvalifikációs szándéka sikertelenül végződött,⁷⁰³ ezért nem sokkal az ötkarikás álmok szertefoszlását követően aktuálissá vált

⁷⁰¹Hír6: Kozmann György: a sport van az első helyen, 2011. január 20., www.hir6.hu/cikk/50357/110120_kozmann_gyorgy_a_sport_van_az_elso_helyen
- Utolsó letöltés, 2012. április 10.

⁷⁰²Kozmann György az Indotek Group segítségével készül a VB-re, 2011. augusztus 8., www.raktaram.hu/index.php?action=open&id=5649- Utolsó letöltés, 2012. április 10.

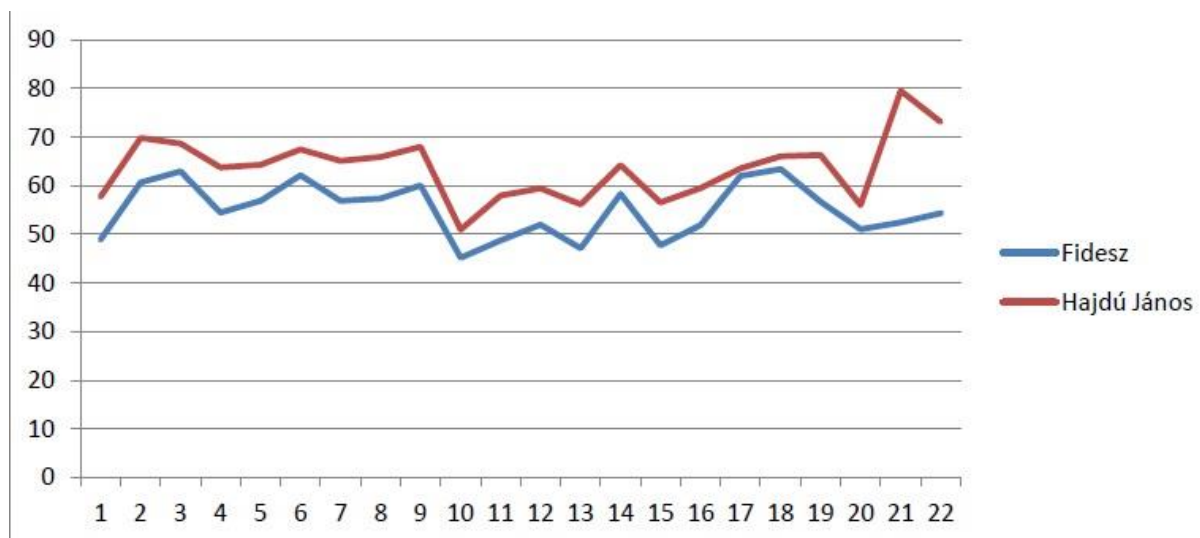
⁷⁰³TEOL: Kozmannéknak nem sikerült, elúszott az olimpia, 2012. május 5.,

esetleges további politikai karrierjének kérdése. Ennek tükrében készítettünk közvélemény-kutatást Pakszon 2012-ben, melynek fő kérdése a paksi választók pártszimpátiájára és az egyes pártok szimpatizánsainak polgármester-jelölti ideáljára volt kíváncsi. A minta reprezentatív volt, 314 fő megkérdezésével készült.

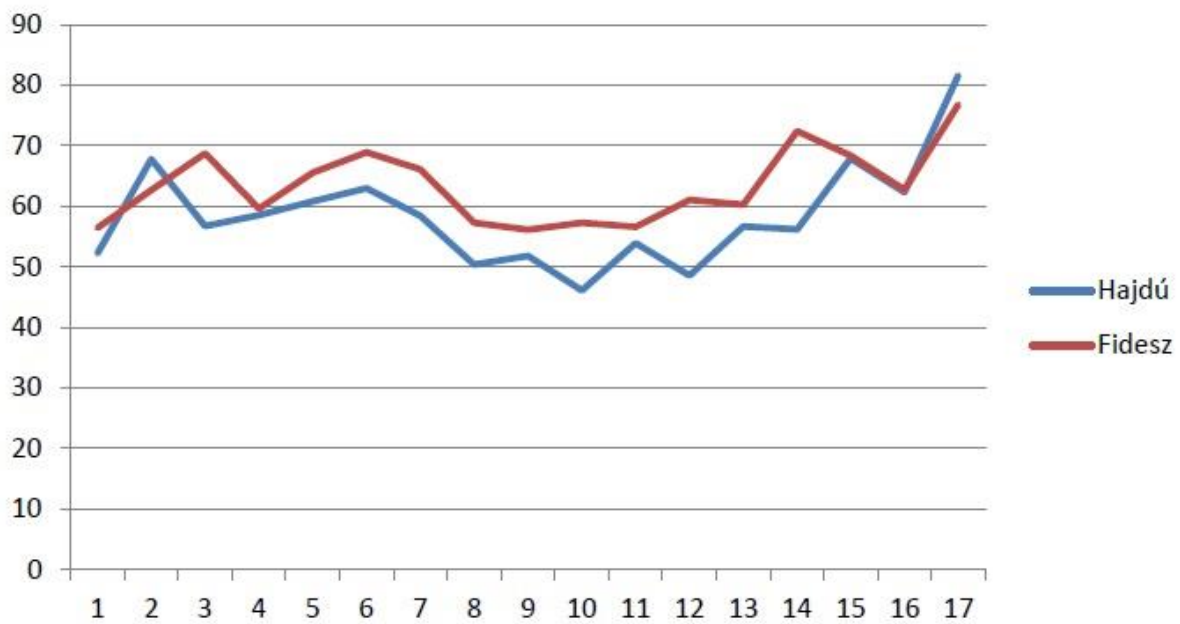
Különösen azért voltunk kíváncsiak az egyes eltérő pártpreferenciával rendelkező paksiak polgármester-jelölti ideálokra vonatkozó elképzeléseit illetően, mert olyan hírek is elterjedtek a városban, hogy a sportoló 2014-ben már nem civilként, hanem a Fidesz-KDNP színeiben szállna ringbe a városvezetői székért. Éppen ezért a kutatás eredményeiből készült tanulmányunk azokra az eshetőségekre fókuszált, melyekkel a függetlenség feladása mellett Kozmannak számolnia kellett a polgármesteri székért vívott küzdelem során.

Kozmann György helyzete a választók reakcióinak szempontjából

A polgármesteri székért vívott küzdelem egy Paks méretű városban az ezredfordulón átlépve már tisztán politikai tartalmú, azaz nem a jelölt személye, nem az Óváros kontra Lakótelep településrészi elkülönülésben elfoglalt pozíciója, hanem a mögötte álló politikai szervezet általános támogatottsága dominált a jelölt megválasztásánál. Erre példa a 2006. évi és a 2010. évi önkormányzati választás eredménye is. Mint azt az alábbi ábrákon láthatjuk, Hajdú János (Fidesz-KDNP jelölt) támogatottsága szinte végig párhuzamosságot mutat a Fidesz támogatottságával – ahol a Fidesz népszerűsége magasabb, ott egyértelműen a párt polgármester-jelöltje is nagyobb szavazóbázist tudhatott maga mögött.

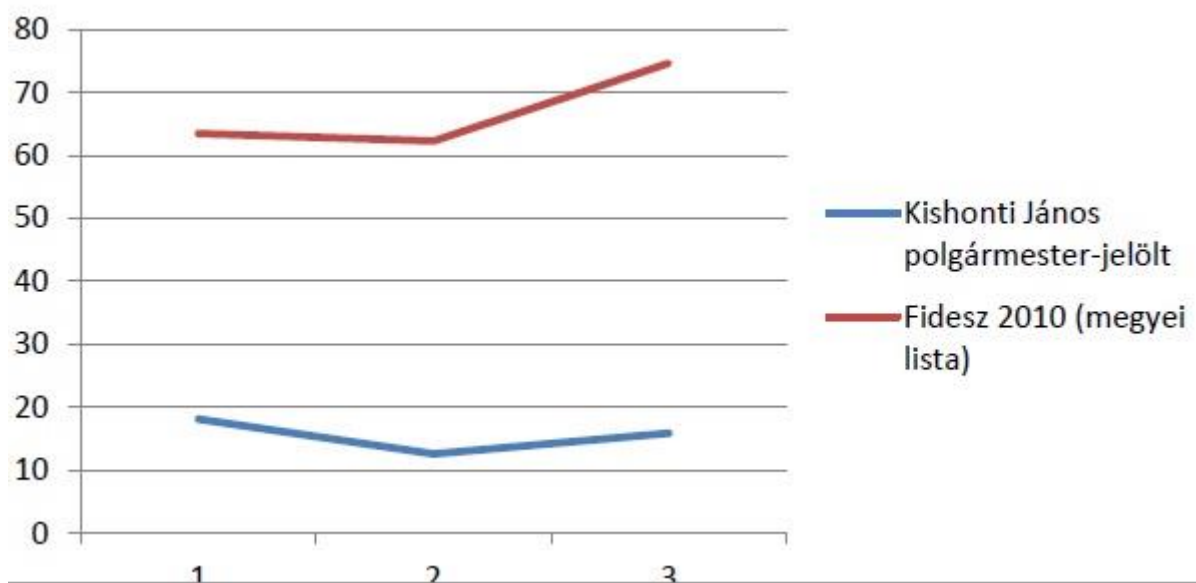

17. ÁBRA HAJDÚ JÁNOS ÉS A FIDESZ TÁMOGATOTTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT, 2006

18. ÁBRA HAJDÚ JÁNOS ÉS A FIDESZ TÁMOGATOTTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT, 2010

Ugyanez a tendencia szintén kimutatható a Fideszen kívül, bármelyik másik politikai erő polgármester-jelöltjének eredményénél (Faller: 2006, Mezősi: 2010, Pámer: 1998). Azonban egy kisebb település (például Nagydorog – Kishonti: 2010) esetében már egyáltalán nem ennyire egyértelmű a választás kimenetele, itt a jelölt személye dominál a mögötte lévő pártlogó helyett.

19. ÁBRA KISHONTI JÁNOS, NAGYDOROGI FIDESZES POLGÁRMESTER-JELÖLT ÉS AZ ŐT INDÍTÓ PÁRT TÁMOGATOTTSÁGÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT (2010. OKTÓBER 3.)

Megállapítható tehát, hogy minél nagyobb egy település, annál személytelenebb a polgármester megválasztásának végkimenetele. Ezen némileg módosíthat (de alapvetően nem dönthet), ha az indulók között akad egy országos ismertséggel rendelkező, népszerű személy, aki a közélet más területén szerzett elismerést és komoly tekintélyt magának.

Már 2012-ben feltételezhető volt, hogy Kozmann György, amennyiben vállalná, hogy korábbi függetlenségét feladva, valamely párt polgármester-jelöltje lesz, úgy politikusi pályafutása nagyban függővé válna az adott párt országos népszerűségének alakulásától. Ez 2012-es adatokat szemlélve a fideszes jelöltséghez biztosíthatott értelemszerűen pozitív hátteret, ugyanakkor a választás előtt két esztendővel még nem lehetett pontosan felmérni, hogy mekkora támogatottsága lesz 2014-ben a kormányoldalnak. Az ellenzéki pártok paksi népszerűsége (bár az MSZP országosan átmenetileg megerősödött 2012-ben⁷⁰⁴) akkor sem volt „életbiztosításnak tekinthető” a polgármester-jelöltség szempontjából.

Az már akkor is egyértelmű volt, hogy Kozmann, mint polgármester-jelölt, bármely helyi ellenzéki csoport számára főnyeremény lehetett volna, hiszen a kenus személyes népszerűsége a helyiek körében, melyet sportolói karrierjének köszönhet, az adott politikai erő malmára hajtatta volna a vizet. Bár a sportoló populárisága jelentősen megerősítette (ahogy 2010-ben is) Kozmann jelölti pozícióját, önmagában mégsem volt garancia a győzelemre, ha az őt támogató párt számára kedvezőtlen a politikai közhangulat.

Az már tehát 2012-ben is világos volt, hogy Kozmann a paksi ellenzék körében kelendő eszköz. De miért kellett volna Kozmannak az ellenzék bármely szelete, ha egyébként az összes szereplőtől szavazókat meríthetett? (Éppen emiatt volt érthető, hogy Kozmann a függetlenség és a Fidesz-KDNP jelöltség között ingadozott.)

E ponton külön kell választanunk az ellenzéki pártokat és a civil szervezeteket. Kozmann számára egy helyi ellenzéki pártnál való szereplés (MSZP, Jobbik), amely által mind a kormánypárti, mind a semleges, mind pedig a többi ellenzéki szereplő szimpatizánsaiból összeverbuválódó szavazóbázisa eróziónak indulna, egyértelmű népszerűségvesztést eredményezett volna. Azonban a civil szervezetek, melyek a lokalitás és a semlegesség megtestesítőiként képeződnek le a paksi választók politikai gondolkodásában, nem csökkentik a jelöltjük vonzerejét semelyik országos párt szimpatizánsai számára sem, sőt, ha az adott politikai erő nem rendelkezik releváns győzelmi eséllyel bíró jelölttel, akkor könnyedén átpártolhatnak voksukkal valamely civil csoport indulójához. Kozmann azon lépése tehát,

⁷⁰⁴ Szonda Ipsos: 2012 mérlege: a Fidesz és az MSZP javított, a Jobbik rontott; <http://ipsos.hu/hu/news/2012-merlege-a-fidesz-es-az-mszp-javitott-a-jobbik-rontott> - Utolsó letöltés: 2012. augusztus 21.

hogy függetlenként, de a PLE támogatásával indult 2010-ben, megítélésünk szerint nem tekinthető elhibázott lépésnek. A 2010-es vereség azonban eltéríthette a sportolót a lokálpatriótákkal való további nyílt együttműködéstől. Kérdés volt azonban 2012-ben, hogy ha a sportoló át is pártolna a kormánypártokhoz, akkor a Fidesznek szüksége van-e Kozmannra?

Mit veszít biztosan?

A függetlenség kockázatokkal jár, ezt támasztja alá a 2010. október 3-i választási végeredmény is. Azonban annak feladása szintén nem garancia a győzelemre, s a mért adatok tükrében úgy ítéltük meg, hogy különösen Kozmann számára nem lehet siker.

Azt már az előzőekben megindokoltuk, hogy a sportoló számára miért nem lenne előnyös az ellenzéki pártok színeiben való indulás. Ahhoz azonban, hogy megérthessük milyen kockázatokat rejtett Kozmann Györgynek egy esetleges Fidesz-jelöltség, szükséges volt megvizsgálnunk Kozmann támogatóinak összetételét, s ennek alapján kellett felállítunk hipotéziseket. Ezt a 2010. október 3-i választási eredmények és az általunk 2012 márciusában készített közvélemény-kutatás adatainak segítségével tehattuk meg. A helyes konklúzió érdekében érdemes volt a különböző helyi politikai szereplők támogatóbázisát külön vizsgálnunk Kozmann Györgyhez való viszonyulásuk szempontjából.

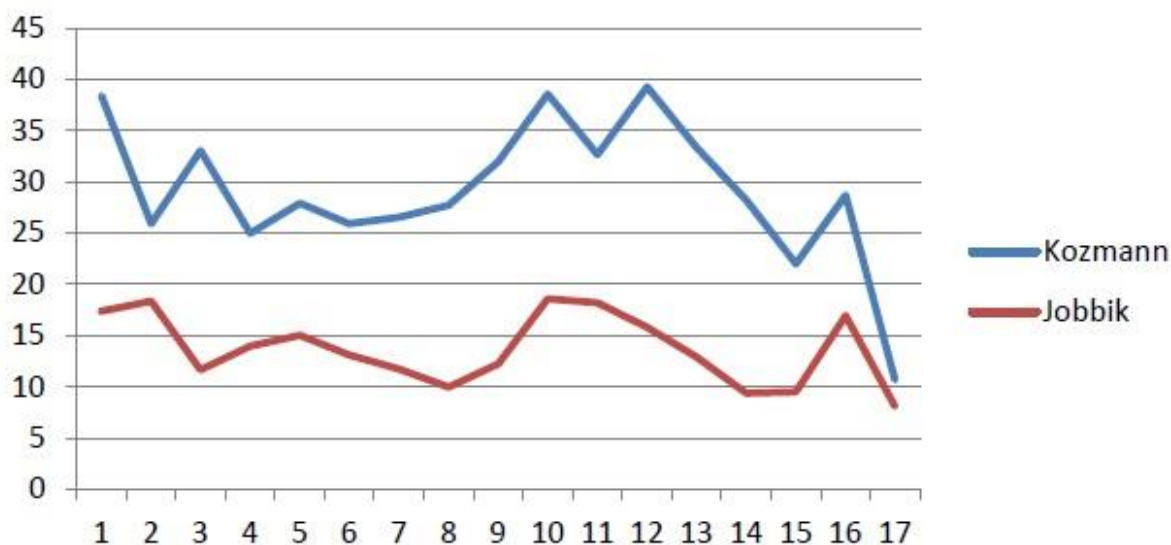
A kenus potenciális támogatóinak behatárolása érdekében először megvizsgáltuk 2010. október 3-i szavazóbázisát, amelyből számszerűen is megállapítottuk, hogy a mögötte álló szavazók egy jelentős hányada a saját polgármester-jelölttel nem rendelkező Jobbik-szimpatizánsok közül került ki. Ezt bizonyítja, hogy ahol magasabb volt a Jobbik támogatottsága, ott általában Kozmann György is erősebben szerepelt. Míg Hajdú János és a Jobbik támogatottságát vizsgálva nem mutatható ki hasonló összefüggés, addig Mezősi Árpád esetében éppen ellentétes tendencia figyelhető meg – ahol a Jobbik erősebb volt, ott Mezősi gyengébb és fordítva. Tehát joggal következtethetünk arra, hogy a paksi Jobbik-szavazók meghatározó többsége 2010-ben még Kozmann-t támogatta, míg Hajdút elenyészően kevesen, annak pedig igen kevés volt feltételezésünk szerint a valószínűsége az akkori országos politikai klíma mellett, hogy egy paksi jobbikos Mezősi Árpádra adta volna voksát. (Azóta a Jobbik és az MSZP viszonya számottevően enyhült.)

Az egyes polgármester-jelöltek és pártok támogatottságát összehasonlító diagramjainkon kívül értékes információnak minősül, hogy bár a Jobbik politikusai és jelöltjei nyíltan sohasem bíztatták választóikat Kozmann György támogatására, ennek ellenére Kozmann

Facebook-kampánya⁷⁰⁵ során Molnár Éva, a Jobbik 5. számú választókerzeti jelöltje támogatásáról biztosította a sportolót.

Világos volt, hogy amennyiben Kozmann úgy dönt, hogy a kormánypart színeiben folytatja politikai pályafutását a jobbikos támogatóinak elvesztésével kellett számolnia. Ez 2010-es szavazótáborának jelentős (maximálisan harmad, de legalább egynegyed) részét fedi le.

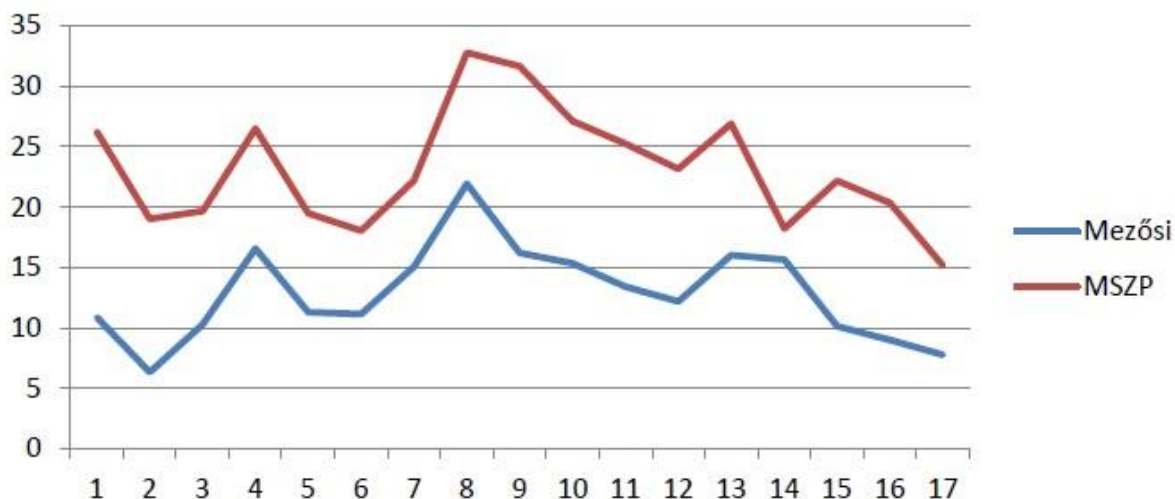
Kérdés volt, hogy tudná-e a sportoló a kieső részt kárpótolni a Fidesz szavazótáborának soraiból.

20. ÁBRA KOZMANN GYÖRGY ÉS A JOBBIK SZAVAZÓTÁBORÁNAK TERÜLETI ÖSSZEHASONLÍTÁSA PAKSON, 2010 – AHOL A JOBBIK ERŐSEBB, OTT KOZMANN IS JOBBAN SZEREPELT

Érdeemes megvizsgálni a szocialista szavazók pártpreferenciáit is. Ne feledjük, hogy Mezősi Árpád a paksi szocialista szavazótábornak mindössze 58,08 százalékát tudhatta maga mögött a választáson, s ez az óriási mértékű hiány többletként Kozmann György támogatói körében csapódott le. Kozmann szavazóbázisának másik harmada eredendően szocialista irányból érkezett, s ő róluk feltételezni lehetett a jobbikosokhoz hasonlóan, hogy nem fognak egy fideszes jelöltet támogatni. Ez tehát újabb érvként szólt amellett, hogy jelentős lemorzsolódást eredményezhet Kozmann támogatói körében, ha a sportoló végül a narancsszínű logót választja 2014-ben.

⁷⁰⁵ Facebook [magyarul: arckönyv], a világ legnagyobb internetes közösségi portálja 2010-ben – www.facebook.com, Molnár Éva jobbikos jelölt ezen az oldalon írt támogató hozzászólást Kozmann György több bejegyzéséhez

21. ÁBRA MEZŐSI ÁRPÁD ÉS AZ MSZP TÁMOGATOTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT – LÉNYEGESEN KEVESEBBEN TÁMOGATTÁK A JELÖLTET, MINT PÁRTJÁT

Az esetlegesen Fidesz támogatással induló Kozmann Györgynek a Jobbiktól és az MSZP-től nyert szavazóin kívül - akik szavazóbázisának együttesen minimum a felét, de akár a két harmadát is alkották a 2010. októberi választáson -, bele kellett kalkulálnia a lokálpatrióták (illetve civilek) magbázisának elvesztését is, akik a polgármester választáson rá leadott voksoknak szintén jelentős szeletét képezték.

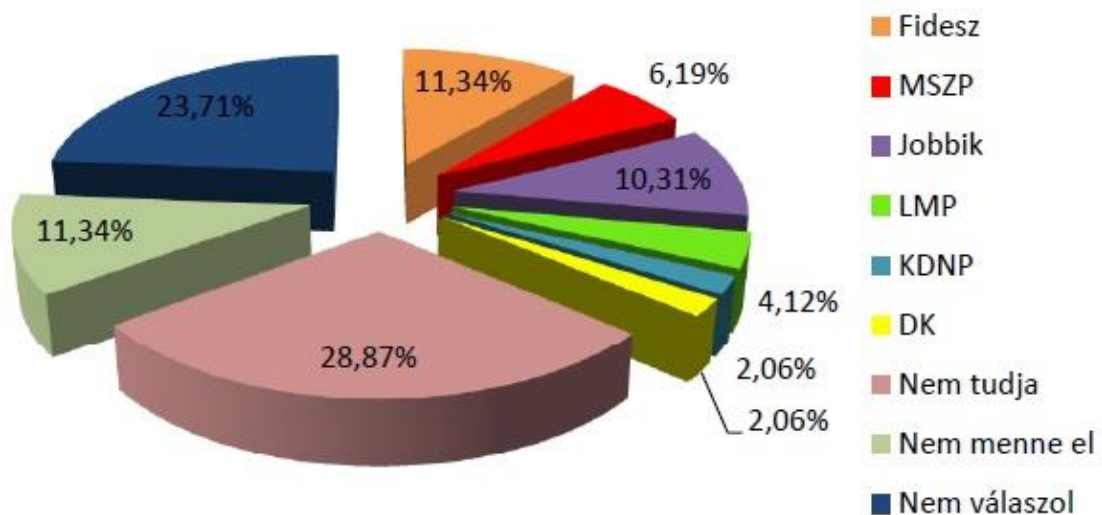
Míg Kozmann népszerűsége a Jobbik, az LMP, illetve a direkt pártpreferenciával nem rendelkező szavazók között volt a legmagasabb, addig a fideszesek körében rendkívül kevesen lettek volna hajlandók 2012-ben a sportolóra voksolni. Ezt nem csupán a 2010-es helyhatósági választás eredménye, hanem az alább ismertetett 2012. márciusi közvélemény-kutatási adatok is alátámasztják. Kérdéses volt ugyanakkor, hogy Kozmann mennyire lehetne népszerű Fidesz színekben, elfogadnák-e jelöltjüként az adott közhangulatban önmaguktól is többséget alkotó fideszes szavazók.

A lakosság megkérdezését követően azt állapítottuk meg, hogy a Fidesz szavazók – minden valószínűség szerint a 2010-es önkormányzati választás Kozmannal szembeni negatív kampányának hatására – a sportolót szakmailag alkalmatlan, vezetői képességgel nem rendelkező jelöltként aposztrofálták, támogatásától elzárkóztak. Ez a tény pedig arra engedett következtetni, hogy az egykori olimpikon indításában benne rejlik a politikai bukás kockázata, amennyiben Fidesz-színekben indulna, s korábbi szavazó tábora már nem, a Fidesz szavazótáborának pedig töredéke támogatná. Helyzetét megnehezítette, hogy 2010 és 2012 között nem vállalt szerepet a paksi közéletben, így kizárva annak lehetőségét, hogy politikusi népszerűsége általános növekedésnek induljon, elfogadottsága emelkedjen.

A 2012. évi márciusi vizsgálatok

A 2010-es helyhatósági választások eredményei alapján felállított konzekvenciáinkat igazolják a 2012 márciusában Pakson végzett közvélemény-kutatási adataink is. A kutatás 316 fős mintán készült, ahol a megkérdezettek felkeresésének menetét az egyes választókerzeti utcajegyzék alapján állítottuk össze. A minta reprezentatív volt, a válaszadók demográfiai összetétele jól tükrözte Paks és általában a városrészek demográfiai összetételét is. Az adatgyűjtés survey-módszerrel, személyes megkeresés útján zajlott. A kérdőív zárt-strukturált kérdésekből állt, amelyet az adatok másodelemzése is követett. Azon kérdéseinkre, melyben arra voltunk kíváncsiak, hogy a városlakók számára milyen típusú jelölt lenne leginkább szimpatikus az elkövetkező polgármesterválasztás során, három válaszlehetőséget adtunk meg. A felsoroltak között szerepelt *„Egy komoly városvezetői tapasztalattal rendelkező Fidesz-KDNP támogatású jelölt”, „Egy közismert személy (művész, sportoló, stb.), aki függetlenként indul”,* vagy *„Egy elkötelezett baloldali jelölt, aki újszerű a helyi politikában”*. A kérdéssort szándékosan állítottuk össze úgy, hogy a paksi politikai életben jártasabb válaszadók áthallást fedezhessenek fel a 2010-es önkormányzati választás és a megadott jelöltek karakterei között. Kutatásunk során megvizsgáltuk, hogy a második opciót, tehát a független jelöltet támogatók, miként oszlanak meg az országos pártpolitika tekintetében.

A kapott eredmények alapján megállapítottuk, hogy Kozmann potenciális szavazóinak nagy része (harmada) olyan személy, aki az országos politika tekintetében bizonytalan, továbbá 10 százaléka olyan választópolgár, aki máskor nem venne részt mondjuk egy parlamenti választáson, de a sportolót támogatná. Ez azt jelenti, hogy a paksi olimpikon képes megfogni olyan választókat is, akik egyébként politikailag passzívak, nem vesznek részt a voksolásokon, mindössze a sportszorongás tisztelete előtt adóznak szavazatukkal. Az a tény, hogy Kozmann szavazóinak többségét pártpolitikailag semleges vagy bizonytalan szavazók alkották, magában rejtette egy esetleges pártjelöltséggel járó tömegbázisvesztés (s e szempontból lényegtelen, hogy ellenzékéről, vagy kormánypártról beszélünk) kockázatát. Elképzelhető volt ugyanis, hogy azok a szavazók, akik függetlenként hajlandóak lettek volna Kozmann támogatni, a pártpolitikai ízt érezve kihátrálnának az egykori olimpikon mögül, függetlenül attól, hogy a sportolót a kormánypárt vagy valamely ellenzéki erő indítja.

22. ÁBRA KOZMANN GYÖRGY POTENCIÁLIS TÁMOGATÓINAK MEGOSZLÁSA 2012-BEN A VÁLASZADÓK PÁRTSZIMPÁTIÁJA TÜKRÉBEN

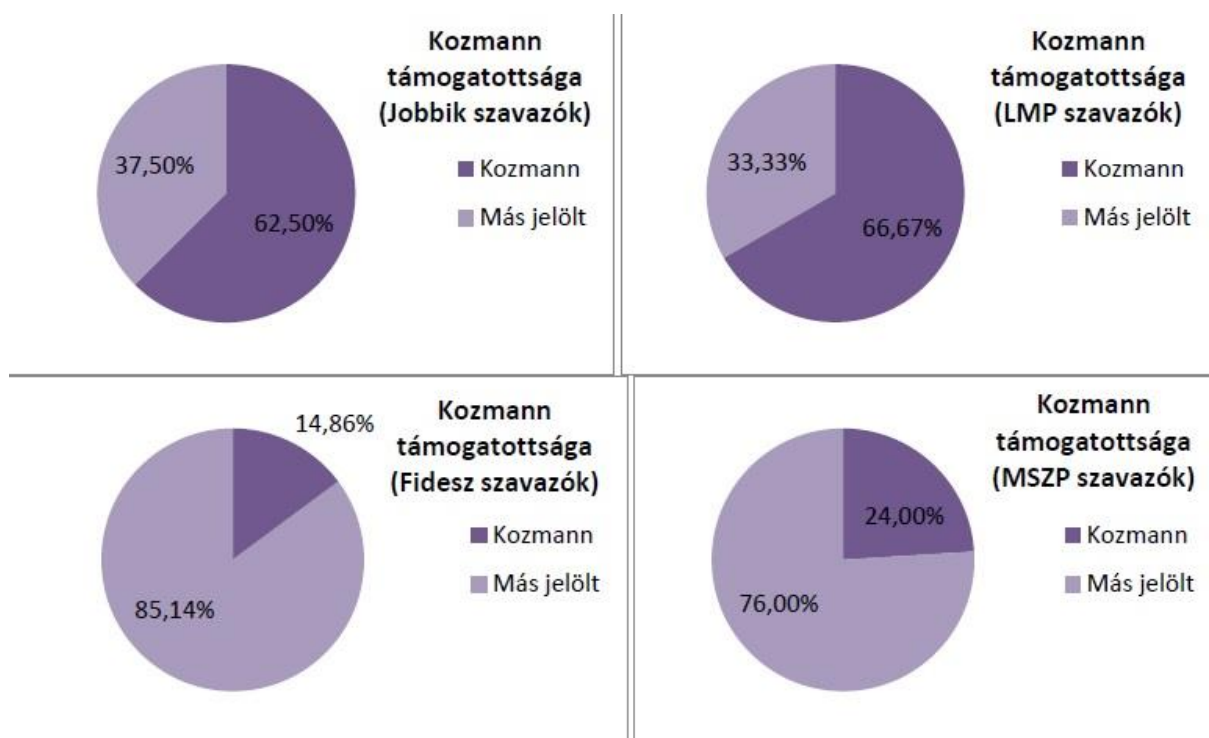
Ezzel szemben a Fidesz szavazók mindössze Kozmann támogatóinak nagyjából tized részét alkották 2012-ben. Ők ragaszkodtak leginkább „saját” pártjuk polgármester-jelöltjéhez. A jobbikos szavazók kimutathatóan szintén mindössze 10 százalékot tesznek ki a sportoló támogatói közül, de feltételezésünk szerint ez az arányszám a valóságban lényegesen nagyobb. Kozmann jobbikos szavazati arányának becslésénél mindenképpen szükséges megemlítenünk, hogy a sportolóval szimpatizáló választók negyede nem nyilatkozott pártszimpátiájáról. Ezt a tényt azért fontos figyelembe vennünk, mert a 2010-2014 közötti időszak közvélemény-kutatási gyakorlata azt mutatta, hogy a látencia leginkább a jobbikos szavazókat jellemzi.⁷⁰⁶ Ebből kifolyólag joggal feltételezhettük, hogy a 2010-ben saját polgármesterjelölttel nem rendelkező jobbikosok lényegesen nagyobb szeletét képezték Kozmann 2010-es szavazótáborának, mint a többi párt szimpatizánsai.

A sportoló szavazóbázisának pártpolitikailag heterogén jellegét kihangsúlyozandó, ki kell emelnünk, hogy támogatóinak 6 százaléka MSZP, 4 százaléka LMP szavazó, valamint 2-2 százaléka KDNP és DK szimpatizáns volt.

Ha megfordítjuk a 2012-ben kapott eredményeket és azt vizsgáljuk, hogy egy adott párt választói közül hány százalék az, aki Kozmannra szavazna egy önkormányzati választáson akkor a következő eredményeket tapasztaljuk:

⁷⁰⁶ Demokrata: Kalandordemokrácia - Jobbik: gyengülés vagy erősödés?:

<http://www.demokrata.hu/cikk/kalandordemokracia-jobbik-gyengules-vagy-erosodes-0> - Utolsó letöltés: 2017. augusztus 21.

23. ÁBRA KOZMANN NÉPSZERŰSÉGE AZ ORSZÁGOSAN MEGHATÁROZÓ PÁRTOK SZAVAZÓINAK KÖRÉBEN

Mint azt a táblázatból figyelve megállapítottuk, Kozmann támogatottsága az LMP és a Jobbik szavazók körében a legmagasabb, míg az MSZP-sek negyede, a Fidesz szavazóknak pedig mindössze 15 százaléka voksolt volna független indulóként a sportolóra. Ezen információk birtokában joggal tettük fel a kérdést, hogy Kozmann, aki szavazótáborának csupán egy vékony szeletét alkotják fideszes szavazók, 2014-ben felvállalhatja-e, hogy lemond eddigi ellenzéki támogatóiról, illetve megkockáztathatja-e, hogy elveszítse az addigi függetlenségével szimpatizáló pártpolitikailag semleges vagy bizonytalan tömegbázisának egy jelentős részét.

A 2012. áprilisi kutatás következtetései

A választópolgárok reakcióinak vizsgálata kapcsán felmerülő legfőbb dilemmákat tehát két kérdésben foglaltuk össze:

- Kicszerélődhet-e szinte teljesen egy egész szavazótábor egy tollvonással?

- Lehet-e a legnagyobb riválisból az egész párt által támogatott polgármester-jelöltet csinálni?

Ezek voltak 2012 legfontosabb kérdései Kozmann és a Fidesz szempontjából. Kozmannról feltételezni lehetett, hogy az akkori (és jelenlegi) kormánypártok támogatásával a háta mögött biztosan elveszíti az előző választások alkalmával maga mögött tudott lokálpatrióta, jobbikos

és szocialista szavazók egyvelegéből összegyűrt szavazótáborának szinte teljes egészét, hiszen egy bizonyíthatóan heterogén értékrenddel és ideológiával bíró szavazóbázis csak és kizárólag függetlenként, személyes sportolói támogatottságára támaszkodva lett volna egyben tartható.

Ugyanakkor kérdéses volt, hogy mennyit nyerhetne a kenus fideszes hátszéllel? Képesek lennének vajon azok a Fidesz-szavazók, akik a 2010-es választás felhevült kampányában ugyanazon politikusaik szájából Kozmann Györggyel kapcsolatosan csak a „túl fiatal”, „alkalmatlan”, „nem ért hozzá”, „szakmailag nem megfelelő” jelzőket hallották, négy év múlva feltétel nélkül elfogadni, hogy a volt sztársportoló a legalkalmasabb választás a pozícióra, holott eddig éppen az ellenkezőjét bizonygatták nekik. Bár feltételezhető, amint minden politikai pártnál, úgy a kormánypárt esetében is létezik egy aránylag nagy létszámú szimpatizánskör, amely feltételek nélkül elfogadja a párt vezetői által diktált irányvonalat, még akkor is, ha az éppen ellenkezője a rövid idővel korábban képviselt álláspontnak. Ennek ellenére úgy vélekedtünk, hogy a Fidesz szavazói sem fognak „parancsszóra” felsorakozni a fideszes berkekben eddig páriaként kezelt Kozmann mellé, ha mégis őt jelölné a párt.

Hogy a sportoló esetleges pálfordulása mekkora „arcvesztést” és kockázatot hordozott magában, s hogy kifizetődő lett-e politikai szempontból a semlegesség, arra 2014. évi helyhatósági választás eredményei adtak választ. Mi azonban e hosszúra nyúlt elemzést követően leírhatjuk, hogy a 21. század eleji Pakson – immár primer (kvantitatív) kutatási eredmények alapján is – egy politikus megítélését már egyedül a nagypolitikai besorolás viszonyrendszerén keresztül kell elképzelnünk. A Falu-Város ellentét/törésvonal végleg a múlt homályába veszett.

Felhasznált irodalom és egyéb források

Könyvek

1. **A. Gergely András:** A helyi társadalom antropológia kutatásának lehetőségei, 294-306. old. in Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira, PTE Pécs, 2001
2. **A. Gergely András:** Kisebbségi tér és lokális identitás, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1996
3. **A. Gergely András:** Kisvárosok és helyi érdekek, 269-278. old. in. Mikó Zsuzsa (szerk.): Mezőváros-kisváros, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995
4. **Abonyi János – Miszlevicz Ferenc:** Hálózatok metszéspontjában, Savaria University Press, Szombathely, 2016
5. **Ágh Attila:** A politika alulnézetben, Noran Libor, Budapest, 2017
6. **Ágh Attila:** Demokratizálás és európaizálás, Villányi úti Konferenciaközpont, Budapest, 2002
7. **Albert József:** Helyi társadalmi konfliktusok a nyolcvanas és a kilencvenes években, Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2001
8. **Aldridge, Stephen - Halpern, David - Fitzpatrick, Sarah:** A Discussion Paper, Performance and Innovation Unit of Admiralty Arch, London
9. **Almond, Gabriel – Powell, Bingham – Strom, Kaare – Dalton, Russel:** Comparative Politics Today, Hamilton, USA, 2003
10. **Andorka Rudolf:** Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2006
11. **Anderson, Benedict:** Elképzelt közösségek, L'Harmattan, Budapest, 2006
12. **Angelusz Róbert – Tardos Róbert:** Törések, hálók, hidak; Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 2005
13. **Antal Attila:** A populista demokrácia természete, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
14. **Antal Attila:** Környezetpolitikai tervezés és stratégia alkotás helyi szinten, 395-410. old. in. Kákai László (szerk.): Születésnap, vagy halotti tor? Publikon, Pécs, 2010
15. **Antal Zoltán – Wiegand Győző:** Atom-energetika ma és holnap, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982
16. **Babbie, Earl:** A társadalom tudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest, 1998
17. **Bachrach, Peter – Baratz, Morton S.:** Power and Poverty, Oxford University Press, New York, 1970
18. **Bakacsi Gyula:** Szervezeti magatartás és vezetés, Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002

19. **Bakk Miklós:** Politikai közösség és identitás, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2008
20. **Balázs Zoltán:** A politikai Közösség, Osiris Kiadó, Budapest, 2013
21. **Balázs Zoltán:** Modern hatalomelmélet, Korona Kiadó, Budapest, 1998
22. **Barabási Albert-László:** Behálózva, Helikon Kiadó, Budapest, 2008
23. **Barakonyi Károly:** Stratégiai döntések, Strategy-XL Bt., Pécs, 2004
24. **Barkóczi Csaba:** Pozsony város szlovakizálása in. Szabó István (szerk.): IDK 2015 Konferenciakötet, PTE DOK, Pécs, 2015
25. **Barkóczi Csaba:** Roma integrációs kísérletek Paks városában In. Glied Viktor (szerk.): Stratégiák, civilek, politikák a Dél-Dunántúlon, Pécsi Zöld Kör, Pécs, 2011
26. **Bauer, Catherine:** Social Questions in Housing and Community Planning, Journal of Social Issues, VIII., 1951, 23. old.
27. **Bayer József:** A politikai legitimitás, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997
28. **Bayer József:** A politikatudomány alapjai, Napvilág Kiadó, Budapest, 1999
29. **Bedő Zsolt – László Gyula – Szerb László:** Üzleti gazdaságtan, Carbocomp Nyomda, Pécs, 2009
30. **Beetham, David:** The Legitimation of Power, New York, Palgrave MacMillan, 1991
31. **Bencze Géza - Beregnyei Miklós:** Negyven év krónikája, Atomix Kft., Paks, 2015
32. **Beregnyei Miklós:** Paks sajtótörténete, Paksi Atomerőmű Zrt., Paks, 2008
33. **Bihary Mihály - Pokol Béla:** Politológia, Universitas Kiadó, Budapest, 1992
34. **Bihrer Nándor – Bertalan Péter:** Hálózatokban, OOK-Press Kft., Veszprém, 2014
35. **Birch, H. Anthony:** The Concepts and theories of modern democracy; Routledge, London & New York, 1993
36. **Bíró Gáspár:** Demokrácia és önrendelkezés a 21. század elején, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2003
37. **Blake, Robert Rogers – Mouton, Jane Srygley:** New Managerial, Gulf Publishing, Houston 1978
38. **Bocz János - Sági Tamás:** Az önkormányzatok döntéshozói, 1990-2002, KSH, Budapest, 2003
39. **Boda Zsolt:** Legitimitás, bizalom, együttműködés, Argumentum Kiadó, Budapest, 2013
40. **Bogdanor, Vernon:** Politikatudományi enciklopédia, Osiris Kiadó, Budapest, 2001
41. **Bourdieu, Pierre:** A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, General Press Kiadó, Budapest, 1988

- 42. Bódi Ferenc - Bóhm Antal:** Sikeres helyi társadalmak Magyarországon, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000
- 43. Bóhm Antal:** A helyi hatalom és az önkormányzati választások Magyarországon 1990-2002, MTA Politikaitudományok Intézete, Budapest, 2006
- 44. Bóhm Antal:** Új demokrácia és helyi hatalom, 97-102. old. in. Táll Éva (szerk.), Az új demokrácia önkormányzati vezetői, MTA PTI, Budapest, 2000
- 45. Brachinger Tamás:** Helyi közösségek és helyi hatalom egy hazai középvárosban, Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2010
- 46. Brooks, Clem - Nieuwebeerta, Paul - Manza, Jeff:** The Democratic Class Struggle in the United States, 1948–1992. In *American Sociological Review*. Vol. 60, No. 6. (Dec., 1995), 805–828.
- 47. Bugovics Zoltán:** Társadalom, identitás és területfejlesztés, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007
- 48. Burgess, Ernest W.:** A városfejlődés – hipotézisek egy kutatási javaslatához, 147-160. old; in. Szelényi Iván (szerk.): Városshociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973
- 49. Calhoun, Craig:** Társadalomelmélet és identitáspolitikák, 99-113. old., in. Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia, Osiris Kiadó, Budapest, 1997
- 50. Castells, Manuel:** A hálózati társadalom kialakulása, Gondolat-Infonia, Budapest, 2005
- 51. Castells, Manuel:** Az identitás hatalma: Gondolat-Infonia, Budapest, 2006
- 52. Christakis, Nicolas A. – Fowler, James H.:** Kapcsolatok hálójában, Typotex, Budapest, 2010
- 53. Clerk, Paul:** Grands ensembles, banlineus nouvelles, Paris, 1967
- 54. Coleman, C. James:** Psychology and Effective Behavior; Scott, Foresman and Company, London, 1969
- 55. Coleman, S. James:** Foundations of Social Theory, Cambridge and London, Belknap Press of Harvard University Press, 1990
- 56. Crenson, Matthew A.:** The Unpolitics of Air Pollution. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1971
- 57. Csepe György:** A szervezkedő ember, Kossuth Kiadó, Budapest, 2015
- 58. Csizmadia Ervin:** Politikaitudomány és politikai elemzés, Századvég, Budapest, 2008
- 59. Dahl, Robert Alan:** The American Oppositions Affirmation and Denial. In Dahl, R: *Political Oppositions in Western Democracies*. ewHaven, aleniversity Press, 1965

- 60. Dahl, Robert Alan:** Who Governs?, New Haven and London, Yale University Press, 1979; Five Patterns of Leadership, 184-189. old.
- 61. Dahrendorf, Ralf:** A modern társadalmi konfliktus, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984
- 62. Dahrendorf, Ralf:** Egy új rend nyomában, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- 63. Dahrendorf, Ralf:** Society and Democracy in Germany. New York & London, W. W. Norton & Company, 1967
- 64. Dalton, Russel:** Cleavage Politics, Issues and Electoral Change. In LeDuc, L – Niemi, R. G. – Norris, P (ed.): Comparing Democracies: Elections and Voting in Comparative Perspective, Sage, London, 1996
- 65. Dalton, Russel J. – Flanagan, Scott C. – Beck Paul Allen:** Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?, Princeton University Press, Princeton, 1984
- 66. Dávid Zoltán:** Magyar-szlovák nyelvhatár 1664-ben, KSH-NKI, Budapest, 1993
- 67. Deegan-Krause, Kevin:** New Dimensions of Political Cleavage; In. Dalton, R. J. – Klingemann, H-D. (szerk): The Oxford Handbook of Political Behavior, Oxford University Press, Oxford, 2007
- 68. Douglas W. Rae és Michael Taylor:** The *Analysis* of Political Cleavages, New Haven, Yale University Press, 1970
- 69. Downs, Anthony:** An Economic Theory of Democracy, Harper and Row, New York, 1957
- 70. Duncan, D. Otis – Duncan, Beverly:** Lakóhelyi szegregáció és rétegződés, 182-202. old; in. Szelényi Iván (szerk.): Városshociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973
- 71. Eckstein, Harry H.:** Division and Cohesion in Democracy, Princeton University Press, Princeton, 1966
- 72. Edelman, Murray:** A politika szimbolikus valósága, L'Harmattan, Budapest, 2004
- 73. Enyedi György:** Lokalitas, kultúra, önkormányzat: A konferencia rövidített jegyzőkönyve, Vita Kiadó, Budapest, 1991
- 74. Enyedi Zsolt:** A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában, Századvég. 2004, 3. szám
- 75. Esser, Hartmut:** A barátságshálózatok fejlődésének és változásának gazdasági magyarázata, 241-262. old. in. Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata, Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 1991

- 76. Fekete Oszkár:** Térségi kulturális intézmények szerepe a lokális identitás és a versenyképesség alakulásában, 13-148. old., in Vidék és fejlesztés, Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2007
- 77. Ferge Zsuzsa:** Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010
- 78. Ferge Zsuzsa:** Társadalmi újratermelés és társadalompolitika, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1982
- 79. Fischer, Gustave Nicolas:** La psychologie de l'espace; P.U.F., Párizs, 1981
- 80. Fisichella, Domenico:** A politikatudomány alapvonalai, Osiris Kiadó, Budapest, 2004
- 81. Finta István - Pálné Kovács Ilona - Pfeil Edit:** Közigazgatási alapok, Unió Kiadó, Budapest, 2001
- 82. Fogarasi József - Ivancsics Imre – Kiss László:** A helyi önkormányzatok, Unió Kiadó, Budapest, 2005
- 83. Franklin, Mark N.:** The Decline of Cleavage Politics, 385–405. old. In M. N. Franklin – T. T. Mackie – H. Valen (szerk.): Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 1992
- 84. Freedman, Des:** A médiapolitika, mint közpolitika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012
- 85. Fresli Mihály:** Kulturális hálózatok, Savaria Egyetemi Központ, Szombathely, 2015
- 86. Fukuyama, Francis:** A politikai rend eredete, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012
- 87. Fukuyama, Francis:** Bizalom, Európa Kiadó, Budapest, 2007
- 88. Gans, Herbert J.:** A kiegyensúlyozott város – homogenitás és heterogenitás a lakóterületen, 303-326. old; in. Szelényi Iván (szerk.): Városshociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973
- 89. Glied Viktor:** A civil partnerség szerepe a regionális döntéshozatali folyamatokban, 65-86. old. in Pálné Kovács Ilona (szerk.): A politika új színtere a régió, Századvég Kiadó, Pécs-Budapest, 2009
- 90. Glied Viktor:** Social Conflicts in the Shadow of the Paks Nuclear Power Plant in. Locality and the Energy Resources (edited by László Bokor, János Csapó, Tamás Szelesi, Zoltán Wilhelm), June 2013, Volume 1, Number 1, ISSN 2053-3667 (Online)
- 91. Gombár Csaba:** Társadalmunk szerkezete, a történelem és a megértés nehézségei, 61-82. old. in Elméletek és hipotézisek, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1982
- 92. Griffin, W. Ricky:** Managment, Houghton Mifflin Co., Boston, 1984
- 93. Greenfeld, Susan:** Identitás a XXI. században, HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2009

- 94. Guiot, M. Jean:** Szervezetek és magatartásuk, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- 95. Gutai István:** Gyönyörű a szibériai erdő, vallomások, szociográfiák, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005
- 96. Gellner, Ernest:** A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai, Typotex, Budapest, 2004
- 97. G. Fodor Gábor:** Kormányzás/tudás, Századvég Kiadó, Budapest, 2008
- 98. Getimis, Panagiotis – Hlepas, Nikolaos-Komninos:** Aspects of Leadership Styles: An Interaction of Context and Personalities, 177-199. old. in.: Back, H.- Heinelt, H. - Magnier, A (szerk): The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy, VS Verlag, 2006
- 99. Glózer Rita:** Falusi politikák, 147-159. old., in Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány, Néprajzi Múzeum, Pécs, 2007
- 100. Gyorgyevics Miklós:** Civil participáció az önkormányzatokban Pro Publico bono online, 2011
- 101. Habermas, Jürgen:** A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása, Századvég-Gondolat, Budapest, 1993
- 102. Habermas, Jürgen:** Faktizität und Geltung, Suhrkamp Publischer, Frankfurt am Main, 1992
- 103. Hajnal György:** Adalékok a magyarországi közpolitika kudarcaihoz, KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2008
- 104. Hallen, Howard:** Citizens and Professionals Reconsider the Neighborhood, Journal of the American Institute of Planners, XXV., 1959, 123-124. old.
- 105. Hankiss Elemér:** Társadalmi csapdák, Diagnózisok, Magvető Kiadó, Budapest, 1983
- 106. Hanol János:** Önkormányzati Választások - A városépítés és területfejlesztés tükrében - 2002. október 20. (kézirat)
- 107. Héra Gábor - Ligeti György:** Módszertan – a társadalmi jelenségek kutatása, Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- 108. Hobbes, Thomas:** Leviathan, Kossuth Kiadó, Budapest, 1999
- 109. Hunter, Floyd:** Community Power Structure, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1953
- 110. Ignits Györgyi:** Civil szervezetek az önkormányzati választásokon, Civil szemle, 2006/1

- 111. Inglehardt, Ronald:** Culture Shift in Advanced Industrial Society, Princeton University Press, Princeton, 1990
- 112. Inglehart, Ronald:** The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics, Princeton, Princeton University Press, 1977
- 113. Isaac, Reginald:** The Neighborhood Theory, Journal of the American Institute of Planners, XIV., 1948, 15-23. old.
- 114. Jankovich Zsanett:** A személyek jelentősége a politikában Médiakutató, 2008/1.
- 115. Jennings, Colin:** Political Leadership, Conflict and the Prospects for Constitutional Peace, The World Bank, New York, Development Research Group, Growth and Macroeconomics Team, 2007
- 116. John, Peter:** Strengthening political leadership? More than mayors in.: D. Wilson and G. Stoker (szerk.): Local Government in a New Century, Palgrave, Basingstoke, 2004
- 117. Kádár Magor:** Kampánykommunikáció, Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2008
- 118. Kákai László:** Kik vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon, Publikon, Pécs, 2009
- 119. Kákai László:** Önkormányzatunk értünk, de nélkületek!, Századvég Kiadó, Budapest, 2004
- 120. Kákai László:** Politikai kultúra és lokalitás, Századvég, 9. évf., 3. szám (2004), 65-96. old.
- 121. Kaposi Zoltán:** Magyarország gazdaságtörténete 1700-200, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002
- 122. Kernné Magda Irén:** Városunk: Paks, Szekszárdi Nyomda Kft., Paks, 1997; A földosztástól az atomváros felépítéséig: 1945-1990.
- 123. Kis János:** A politika mint erkölcsi probléma, Kalligram, Budapest, 2011
- 124. Kiss Gábor:** Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon; Franklin Nyomda, Budapest, 1984
- 125. Knutsen, Oddbjørn – Scarbrough, Elinor:** Cleavage Politics, 492–523 old. In J. van Deth – E. Scarbrough (szerk.): The Impact of Values, Oxford University Press Oxford, 1995
- 126. Knutsen Oddbjørn:** Class Voting in Western-Europe - A Comparative Longitudinal Study, Lanham, Lexington, 2006
- 127. Kolosi Tamás:** Tagolt társadalom – Struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987
- 128. Kolosi Tamás:** Státusz és réteg, Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984

- 129. Koontz, Harold D. – O'Donnell, Cyril – Weihrich, Heintz:** Managment, McGraw-Hill, New York, 1980
- 130. Kovács Antal:** Az atomerőmű a Duna bal partjáról nézve. In. Tér és Társadalom, XXIII. évfolyam, 2009/1.
- 131. Köröseyi András:** Értelmiségi, politikai gondolkodás és kormányzat, Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- 132. Köröseyi András:** Nomenklatura és vallás – törésvonalak és pártrendszer Magyarországon, In. Századvég, 1996
- 133. Köröseyi András - Tóth Csaba - Török Gábor:** A magyar politikai rendszer, Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- 134. Kőszegfalvi György:** Településfejlesztés, településpolitika, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985
- 135. Kulcsár László - Domokos Tamás:** A civil szervezetek és az önkormányzatok együttműködési lehetőségei a Kárpát-medencében, kutatási beszámoló, 1998
- 136. Láncai András:** A politikai tudásról, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012
- 137. Lazarsfeld, Paul F. – Bernard, Berelson - Hazel Gaudet:** The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign, Columbia University Press, New York, 1948
- 138. Lévai Katalin – Kiss Róbert:** Nők a közéletben, 2008
- 139. Lewin, Kurt – Lippitt, Ronald – White, Robert:** Agresszív viselkedési sémák kísérletileg kialakított társas légkörben, in. Pataki Ferenc (szerk.): Csoportdinamika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975
- 140. Lijphart, Arend:** Democracies - Patterns of Majoritarian and Consensus Government in 21 Countries, Yale University Press, New Haven, 1984
- 141. Lijphart, Arend:** Democracy in Plural Societies, New Haven and London, Yale University Press, 1977
- 142. Likert, Rensis:** New Patterns of Managment, McGraw-Hill, New York & London, 1961
- 143. Lipset, S. Martin – Rokkan, Stein:** Cleavage Structures, Party System and Voter Alignments. In Lipset, S. M. – Rokkan, S. (eds.): Party System and Voter Alignments. Cross National Perspectives. New York, The Free Press, 1967
- 144. Lipset, S. Martin:** Homo politicus, Osiris Kiadó, Budapest, 1995
- 145. Lynd, Robert S. and Lynd, Helen M.:** Middletown: A Study in Contemporary American Culture, New York, Harcourt, Brace, and Company, 1929

- 146. Machiavelli, Niccoló:** A fejedelem; Carthapilus Kiadó, Budapest, 2005
- 147. Mair, Peter – Van Biezen, Ingrid:** Party Membership in Twenty European Democracies, 1980–2000, In Party Politics, 2001/7.
- 148. McGregor, Douglas:** Leadership and Motivation, Cambridge, The M.I.T. Press, 1966
- 149. Mellors, Colin - Pijenburg, Berg:** Political Parties and Coalitions in Local Government, Routledge, London, 1968
- 150. Metscher, Thomas:** Kultúra és humanitás, Kultúra és közösség, I. szám, 1980
- 151. Mező Barna:** Párhuzamos társadalmak, Bodaszőlőért Egyesület, Hajdúböszörmény, 2014
- 152. Mills, C. Wright:** The Power Elite, Oxford University Press, New York, 1956
- 153. Mumford, Lewis:** The Neigborhood Unit, Town Planning Review, XXIV., 1954., 267-268. old.
- 154. Nagy Roland:** Környezetpolitika és környezettudatosság az atomvárosban (doktori értekezés), Pécs-Paks, 2016
- 155. Nagy Roland - Glied Viktor - Barkóczy Csaba:** Nukleáris energia, társadalom és környezettudatosság az Atomvárosban - Helyi társadalmi hatások az építkezéstől a bővítésig, Publikon Kiadó, Pécs, 2014
- 156. Németh Imre (szerk.):** Paks Monográfiája, Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976 – Paksi Konzervgyár
- 157. Neto, Octavio Amorim és Cox, Gary W.:** Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties. In American Journal of Political Science. Vol. 41, No. 1. (Jan., 1997), 149–174.
- 158. Newman, I. Bruce:** A politika tömegmarketingje, Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2000
- 159. Paczolay Péter:** Politikai közösség és demokrácia, 41-78. old.; in Szabó Máté (szerk.): Demokrácia és politikatudomány a 21. században, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002
- 160. Pálné Kovács Ilona:** A helyi kormányzás megújulási képessége és perspektívái – gondolatok 2007-ből, 109-114. old. in Comitátus/Önkormányzati Szemle, 2012. január-február, XXII. évf. 207. szám
- 161. Pálné Kovács Ilona:** A lokális autonómia anatómiája, 7-33. old., in Csefkó Ferenc-Pálné Kovács Ilona (szerk.): Tények és vélemények a helyi önkormányzatokról, MTA RKK, Pécs, 1993

- 162. Pálné Kovács Ilona:** Chance of local independence in Hungary, MTA RKK, Pécs, 1988
- 163. Pálné Kovács Ilona:** Helyi kormányzás Magyarországon; Dialóg Campus, Pécs, 2008
- 164. Pálné Kovács Ilona:** Helyi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990
- 165. Pálné Kovács Ilona:** Jó kormányzás és decentralizáció, MTA, Budapest, 2014
- 166. Pálné Kovács Ilona:** Lokális identitás, regionalizmus, helyi önkormányzatok, 17-36. old; Kárpáti Zoltán (szerk.): Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországon, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatási Központja, Budapest, 1997
- 167. Pálné Kovács Ilona:** Regional Development and Governance in Hungary, MTA RKK, 2000
- 168. Pálné Kovács Ilona:** The Basic Political and Structural Problems is the Working of Local Governments in Hungary, MTA RKK, Pécs, 1992
- 169. Pokol Béla:** Médiahatalom, Windsor Kiadó, Budapest, 1995
- 170. Pokol Béla:** Politikaelmélet, Századvég Kiadó, Budapest, 2006
- 171. Polsby, W. Nelson:** Community Power and Political Theory, Yale University Press, New Haven, 1963
- 172. Putnam, Robert:** Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton, New Jersey State, Princeton University Press, 1993
- 173. Rawls, John:** The Law of Peoples, Cambridge, Harvard University Press, 1999
- 174. Rechnitzer János:** Területi stratégiák, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 1998
- 175. Rechnitzer János - Smahó Melinda:** Területi politika, Akadémiai Kiadó, 2011
- 176. Rosanvallon, Pierre:** Civil társadalom, demokrácia, politikum, Napvilág Kiadó, Budapest, 2007
- 177. Róna Dániel:** A törésvonal fogalma a politikatudományban. In. Politikatudományi Szemle XVII/4. (MTA Politikai Tudományok Intézete)
- 178. Rósa Géza:** Temetni jöttem..., Penna Kísszövetkezet, Paks, 1988
- 179. Sári János:** Hatalommegosztás, Osiris Kiadó, Budapest, 1995
- 180. Sartori, Giovanni:** Demokrácia, Osiris Kiadó, Budapest, 1999
- 181. Sartori, Giovanni:** From the Sociology of Politics to Political Sociology, 65–100. In S. M. Lipset (szerk.): Politics and the Social Sciences, Oxford University Press, New York, 1967
- 182. Sebestény István:** A helyi önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének dimenziói, a kapcsolatrendszer funkcionális elemzésének és mérésének lehetőségei Doktori értekezés Pécs, 2011.

- 183. Sebők Miklós:** Válság táplálta delegálás, 75-100. old. in Politikatudományi Szemle, MTA PTI, XX. évf., 2011/3. szám
- 184. Serpell, Robert:** Kultúra és viselkedés, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981
- 185. Sifter József:** Lakossági részvétel a város fejlesztésében, arculatának alakításában, 120-129. old in S. Szabó Péter (szerk.): Pécsi Politikai Tanulmányok, PTE, Pécs, 2003
- 186. Sipos Tamás:** Megoldás lehet? Az atomenergia. In. Glied Viktor – Nagy Roland (szerk.): Függésben – Kényszerpályán a jövő? Publikon Kiadó, Pécs, 2010
- 187. Smuk Péter:** Magyar közjog és politika, 1989-2011, Osiris Kiadó, Budapest, 2011
- 188. Szelényi Iván:** Városi társadalmi egyenlőtlenségek, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990
- 189. Szijártó Zsolt:** Kockázat, társadalom, átmenet, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010
- 190. Szirmai Viktória:** A helyi társadalmi környezet, Kézirat, Budapest, 1982
- 191. Szirmai Viktória:** A településszociológia alapjai, PMMF, Budapest, 1994
- 192. Szirmai Viktória:** Csinált városok, Magvető Kiadó, Budapest, 1988
- 193. Takácsné Tóth Márta:** Privatizáció és vagyonvesztés a Paksi Konzervgyárban. In. Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Böcz Sándor Nyomda, Szekszárd, 2001;
- 194. Tamás Veronika:** Politikai élet a helyi önkormányzatokban, doktori értekezés, Budapest, 2015
- 195. Tamás Veronika:** Vállalkozói érdekcsoportok szerepe az önkormányzatokban és a választásokon, 146-153. old. in Böhm Antal (szerk.): Helyi hatalom és az önkormányzati választások Magyarországon 1990-2002, MTA PTI, Budapest, 2006
- 196. Tannenbaum, Robert – Schmidt, Warren H.:** Hogyan válasszuk meg vezetési módszerünket? in. Sutermeister, Robert A. (szerk.): Ember és termelékenység, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966
- 197. Tardos Róbert:** Hálózatok, miliők, fókuszok - a család és foglalkozás esete, 121-139. old. in. Rényi Ágnes (szerk.): A társas szociológus – tanulmányok Somlai Péter 70. születésnapjára, Eötvös Kiadó, 2011
- 198. Tardos Róbert:** Kapcsolathálózati megközelítés – új paradigma?, 1995
- 199. Taylor, Frederick W.:** Üzemvezetés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983
- 200. Tocqueville, de Alexis:** A régi rend és a forradalom, Budapest, Atlantisz, 1994
- 201. Tóka Gábor:** A pártpreferenciák stabilitásának meghatározói, In. Századvég, 1998
- 202. Török Gábor - Gallai Sándor:** Politika és politikatudomány, Aula, Budapest, 2003;

- 203. Töttös Gábor (szerk.):** Dunaföldvár története az őskortól napjainkig; Part-Oldalak Kulturális Egyesület, Dunaföldvár, 2002
- 204. Vicsek Ferenc:** A bomlás melege, Magvető Kiadó, Budapest, 1988
- 205. Voigt Vilmos (szerk.):** Folklorisztika és etnológia Magyarországon a XX. század első felében, Universitas Kiadó, Budapest, 2000
- 206. Weber, Max:** Állam, politika, tudomány, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970
- 207. Weber, Max:** Gazdaság és társadalom, Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest, 1990
- 208. Weber, Max:** Politikai szociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2009
- 209. Weinschenk, M. Susan:** A meggyőzés tudománya, HVG Kiadó, Budapest, 2015
- 210. White, Robert – Lippitt, Ronald:** A vezető viselkedése és a tagság reakciói három féle „társadalmi klímában”, 315-345. old. in. Pataki Ferenc (szerk.): Csoportlélektan, Gondolat Kiadó, Budapest, 1980
- 211. Whitefield, Stephen:** Political Cleavages and Post-Communist Politics. In Annual Review of Political Science. June 2002.
- 212. Wood, Elisabeth:** A New Look at the Blanced Neighborhood, New York, Citizen's Housing and Planning Council, 1960. december
- 213. Unger Anna:** Demokrácia – közvetlen demokrácia – civil társadalom in. Szabó Máté (szerk.): Civil társadalom: elmélet és gyakorlat, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005
- 214. Z. Karvalics László:** Metszéspontok, Gondolat-Infonia, Budapest, 2015
- 215. Zmerli, Sonja – Newton, Ken:** Social trust and attitudes toward democracy, Public Opinion Quarterly, 2008, IV. évf., 72. szám, 706–724. old
- 216. Zongor Gábor:** Legjobb önkormányzati gyakorlatok Magyarországon, TÖOSZ, Budapest, 2012

Sajtóanyagok

Paksi Hírnök 1989-1990. évkönyv
 Paksi Hírnök, 1994. évkönyv
 Paksi Hírnök, 1998. évkönyv
 Paksi Hírnök, 1999. évkönyv
 Paksi Polgár, 2000. évkönyv
 Paksi Polgár, 2001. évkönyv
 Paksi Polgár, 2002. évkönyv
 Paksi Hírlap, 2003. évkönyv

Paksi Hírlap, 2004. évkönyv
Paksi Hírnök, 2005. évkönyv
Paksi Hírlap, 2005. évkönyv
Paksi Hírnök, 2006. évkönyv
Paksi Hírnök, 2008. évkönyv
Paksi Hírnök, 2010. évkönyv
Paksi Hírnök, 2011. évkönyv
Paksi Atomerómű lap, XXXI. évfolyam, 11. szám
Párlap, I. évf./II. szám, 1990. szeptember (Magyar Demokrata Fórum kiadványa)
Tolna Megyei Népújság, 1959. január 16. (4. évfolyam, 13. szám)

Internetes források

www.atomeromu.hu/	www.nepszamlalas2001.hu
www.baloghakatisk.hu	www.nol.hu
www.barkoczicsabaelemez.blog.hu	www.origo.hu
www.hvg.hu	www.paks.hu
www.index.hu	www.pakshirnok.hu
www.jobbik.hu	www.pakspress.hu
www.mno.hu	www.teol.hu
www.nemzetisport.hu	www.valasztas.hu

Egyéb anyagok

- 1.) Integrált Városfejlesztési Stratégia 2008 - Paks
- 2.) Jegyzőkönyv, Paks Város Önkormányzati Képviselőtestülete, 1990. október 25. (1/1990.)
– Alakuló ülés
- 4.) A Paksi kistérség fejlesztési programja 2014-2020
- 4.) Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára XXIII/778/a
- 5.) Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára XXIII/26/a, Tolna Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Jegyzőkönyvek, 1962-1980

Mélyinterjúk

1.) *Herczeg József*, politikus, önkormányzati képviselő – Tanácsstag (1980-1986),
Tanácselnök-helyettes (1986-1990), Önkormányzati képviselő (1990-1994, 2002-),
Polgármester (1994-1998)

- 2.) **Gutai István**, politikus, nyugalmazott könyvtáros – Paksi MDF alapító (1990), Paksi Pákolitz István Városi Könyvtár igazgatója (2001-2011)
- 3.) **Pónya József**, nyugalmazott mérnök – PAV vezérigazgató (1979-1989), MSZMP KB tag (1985-1989)
- 4.) **Szinger Ferenc**, politikus, ipari szakmunkás, sportszervező, Paksi Tanács tagja 1969-1983, Paks Város Önkormányzatának Képviselője 1994-2010 között, 1989-2000 között Tolna Megyei Labdarúgó Szövetség elnöke

Ábrajegyzék

24. ÁBRA: PAKSI TANÁCSSELNÖKÖK VISZONYULÁSA AZ ATOMERŐMŰHÖZ ÉS A MEGYEI PÁRTVEZETÉSHEZ – 92. OLD.
25. ÁBRA AZ 1990. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSON AZ EGYES FORMÁCIÓKRA LEADOTT SZAVAZATOK MEGOSZLÁSA AZ ELSŐ FORDULÓBAN – 110. OLD.
26. ÁBRA: AZ 1994. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI – 126. OLD.
27. ÁBRA: AZ 1998. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI -130. OLD.
6. ÁBRA: A POLGÁRMESTER VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI PAKSON 1998-BAN, KÖRZETENKÉNT – 131. OLD.
6. ÁBRA: A 2002. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI – 140. OLD.
7. ÁBRA: A 2006. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI – 142. OLD.
28. ÁBRA: A 2010. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI – 147. OLD.
29. ÁBRA: A 2014. ÉVI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEI – 161. OLD.
10. ÁBRA: A PAKSIÁK MÉDIAHASZNÁLATI SZOKÁSAI TÁJÉKOZÓDÁSI FORRÁSKÉNT (2012. MÁRCIUS) – 172. OLD.
11. ÁBRA: PAKSI HÍRNÖK ÚJSÁG ISMERTSÉGE (2015) – 174. OLD.
12. ÁBRA: PAKSI HÍRNÖK ÚJSÁG OLVASOTTSÁGA (2015) – 175. OLD.
13. ÁBRA: FELÜL A LEGNÉPSZERŰBB PAKSI HÍRNÖK ONLINE, ALUL BALOLDALT A FORTUNA ONLINE, JOBBOLDALT ALUL A PAKS-PRESS ONLINE OLVASOTTSÁGI ADATAI (2015) – 176. OLD.

14. ÁBRA: FACEBOOK HASZNÁLAT PAKSON, KORCSOPORTONKÉNT (2015) – 178. OLD.
15. ÁBRA: CIVIL SZERVEZETEK ÁLTAL A PAKSI ÖNKORMÁNYZATBA JUTTATOTT KÉPVISELŐK ARÁNYA 1990-2014 - 190. OLD.
16. ÁBRA: A PAKSI ATOMERŐMŰ MEGÍTÉLÉSÉNEK ALAKULÁSA HELYBEN ÉS ORSZÁGOSAN – 217. OLD.
17. ÁBRA: HAJDÚ JÁNOS ÉS A FIDESZ TÁMOGATOTTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT (2006) – 225. OLD.
18. ÁBRA: HAJDÚ JÁNOS ÉS A FIDESZ TÁMOGATOTTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT (2006) – 226. OLD.
19. ÁBRA: KISHONTI JÁNOS, NAGYDOROGI FIDESZES POLGÁRMESTER-JELÖLT ÉS AZ ŐT INDÍTÓ PÁRT TÁMOGATOTTSÁGÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT (2010. OKTÓBER 3.) – 226. OLD.
20. ÁBRA: KOZMANN GYÖRGY ÉS A JOBBIK SZAVAZÓTÁBORÁNAK TERÜLETI ÖSSZEHASONLÍTÁSA PAKSON (2010) – AHOL A JOBBIK ERŐSEBB, OTT KOZMANN IS ERŐSEBBEN SZEREPELT – 229. OLD.
21. ÁBRA: MEZŐSI ÁRPÁD ÉS AZ MSZP TÁMOGATOTTSÁGA SZAVAZÓKÖRÖNKÉNT – LÉNYEGESEN KEVESEBBEN TÁMOGATTÁK A JELÖLTET, MINT PÁRTJÁT – 230. OLD.
22. ÁBRA: KOZMANN GYÖRGY POTENCIÁLIS TÁMOGATÓINAK MEGOSZLÁSA 2012-BEN A VÁLASZADÓK PÁRTSZIMPÁTIÁJÁNAK TÜKRÉBEN – 232. OLD.
23. ÁBRA: KOZMANN GYÖRGY NÉPSZERŰSÉGE AZ ORSZÁGOSAN MEGHATÁROZÓ PÁRTOK SZAVAZÓINAK KÖRÉBEN – 233. OLD.